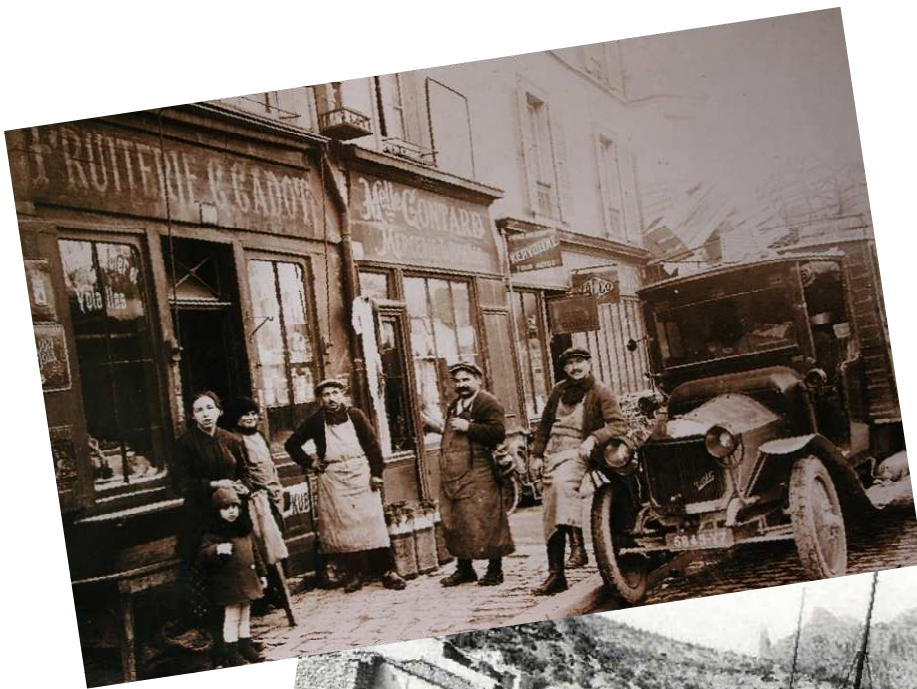

**SOCIETAT, CULTURA I POLÍTICA A L'ÈPOCA
DELS MOVIMENTS MIGRATORIS
CAP AMÈRICA I EUROPA.
EL CAS DE LA VALL DE SÓLLER (1830-1936)**

TESI DOCTORAL

Antoni Quetglas Cifre

Dr. Antoni Marimon Riutort

Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts

Universitat de les Illes Balears

Curs 2012 - 2013

**SOCIETAT, CULTURA I
POLÍTICA A L'ÈPOCA DELS
MOVIMENTS MIGRATORIS
CAP AMÈRICA I EUROPA. EL
CAS DE LA VALL DE SÓLLER
(1830-1936)**

TESI DOCTORAL

Doctorant: Antoni Quetglas Cifre

Director de tesi: Dr. Antoni Marimon Riutort

Universitat de les Illes Balears

Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts

Curs 2012 - 2013

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ

1. Introducció	18
1.1. Origen i particularitats de la investigació	18
1.2. Plantejament general	20
1.3. Objectius	21
2. Fonts	22
2.1. Les fonts arxivístiques	22
2.2. Les fonts indirectes	24
2.2.1. Bibliografia.....	24
2.2.2. Publicacions periòdiques.....	25
2.2.2.1. La premsa de Sóller.....	25
2.2.2.2. La premsa de Mallorca.....	27
2.2.3. Fonts orals.....	27
3. Metodologia	29
3.1. Estructura de l'estudi	29
3.2. La teorització del fenomen migratori en el context de la Historia Local i Social	30

PRIMERA PART

4. La vall de Sóller durant el segle XIX: context polític, econòmic i social (1833-1874)	51
4.1. La vida política de la Vall	51
4.1.1. L'època de les Regències: de 1833 a 1843.....	53
4.1.2. El regnat efectiu d'Isabel II: de 1844 a 1867.....	71

4.1.3. El Sexenni Democràtic: de 1868 a 1874.....	89
4.2. Economia.....	102
4.2.1. El sector primari.....	103
4.2.2. El sector secundari.....	110
4.2.2.1. El sector tèxtil.....	110
4.2.2.2. Altres indústries.....	124
4.2.3. El sector terciari.....	128
4.2.3.1. El comerç.....	128
4.2.3.2. Els serveis. Els primers viatgers.....	140
4.2.4. Les infraestructures, els transports, les vies de comunicació i l'urbanisme.....	142
4.2.4.1. Les infraestructures.....	142
4.2.4.2. Les vies de comunicació.....	144
4.2.4.3. Els transports.....	145
4.2.4.4. L'urbanisme.....	147
4.3. Societat i cultura.....	149
4.3.1. El paper de l'Església.....	149
4.3.2. L'educació.....	156
4.3.3. Les festes i l'oci.....	162
4.4. La demografia.....	165

SEGONA PART

5. L'emigració mallorquina en els segles XIX i XX i els seus efectes socials i culturals: estat de la qüestió.....	175
6. La dinàmica històrica del fet migratori a la vall de Sóller.....	186
6.1. Causes de l'emigració.....	186
6.2. Etapes.....	191

6.2.1. Els inicis (1830 – 1880).....	191
6.2.2. L'expansió migratòria (1880 – 1914)	193
6.2.3. La consolidació (1914 – 1928)	197
6.2.4. L'estancament (1929 – 1936)	199
6.2.5. La finalització del corrent migratori (1936 – 1950).....	200
6.3. La distribució espacial dels emigrants.....	206
6.3.1. Amèrica.....	206
6.3.1.1. Antilles i Amèrica Central.....	206
6.3.1.1.1. Puerto Rico.....	206
6.3.1.1.2. Mèxic.....	225
6.3.1.1.3. Cuba.....	239
6.3.1.1.4. República Dominicana.....	243
6.3.1.1.5. Veneçuela, Colòmbia i Guatemala.....	246
6.3.1.2. Amèrica del Sud.....	248
6.3.1.2.1. Argentina.....	248
6.3.1.2.2. Uruguai i Xile.....	251
6.3.1.3. Estats Units d'Amèrica.....	253
6.3.2. Europa.....	254
6.3.2.1. França.....	254
6.3.2.2. Europa Central.....	283
6.3.2.2.1. Bèlgica.....	283
6.3.2.2.2. Alemanya.....	288
6.3.2.2.3. Suïssa.....	289
6.3.2.2.4. Luxemburg.....	289
6.3.2.2.5. Mònaco.....	290
6.5.3. Àfrica: Algèria i Marroc	290
6.5.4. Espanya.....	292
6.5.4.1. País Valencià.....	292
6.4. Les migracions forçades.....	295
6.4.1. Eclesiàstics sollerics arreu del mon.....	295

6.4.2. Soldats sollerics en els diferents conflictes internacionals.....	299
6.4.2.1. Les Guerres de Cuba (1868-1878 / 1895-1898)	299
6.4.2.2. La Guerra del Marroc	307
6.4.2.1. Altres conflictes amb participació sollerica	310
6.5. La vida quotidiana i l'associacionisme	311
6.5.1. La vida a la zona d'acollida.....	311
6.5.2. El manteniment del lligams amb Sóller.....	316
6.5.3. El paper de la dona en la vida quotidiana.....	318
6.5.4. El moviment associatiu.....	318
6.5.4.1. Amèrica	319
6.5.4.2. Europa	319
6.5.4.2.1. Unió Ibèrica de Marsella.....	320
6.5.4.2.2. Unió Espanyola de Marsella.....	321
6.5.4.2.3. La Protectora Espanyola de Francia.....	323
6.5.4.2.4. Unió Espanyola de Toulon.....	323
6.5.4.2.5. Colònia Espanyola de Nimes / Centro Espanyol de Nimes..	324
6.5.4.2.6. Unió de Espanyols del Nordeste de Francia.....	325
6.5.4.2.7. Casa de Espanya de Niza.....	325

TERCERA PART

7. El marc històric i socioeconòmic de finals del segle XIX al primer terç del segle XX. Les conseqüències polítiques, socials i culturals de l'emigració	327
7.1. L'evolució política de la Restauració a la Segona República (1874-1936)	327
7.1.1. Evolució política durant la primera etapa de la Restauració borbònica (1874-1899).....	327

7.1.2. Evolució política durant la segona etapa de la Restauració borbònica (1900-1923).....	381
7.1.3. Els partits oficialistes: Partit Conservador, Partit Liberal i Partit Maurista. El caciquisme.....	434
7.1.3.1. El Partit Conservador	434
7.1.3.2. El Partit Liberal	437
7.1.3.3. El Partit Maurista i el maurisme	440
7.1.3.4. El caciquisme	445
7.1.4. L'oposició: republicanisme i moviment obrer durant la Restauració	451
7.1.4.1. El republicanisme a Sóller	451
7.1.4.2. El moviment obrer	466
7.1.5. La dictadura de Primo de Rivera i la Dictablanda (1923-1931).....	483
7.1.6. La Segona República (1931-1936).....	497
7.1.6.1. La proclamació de la Segona República i el bienni progressista (abril de 1931 – octubre 1933)	497
7.1.6.2. El bienni negre conservador o el govern radical-cedista (octubre 1933-febrer 1936)	513
7.1.6.3. L'època del Front Popular (febrer-juliol 1936)	519
7.1.6.4. Els partits conservadors durant el període republicà	524
7.1.6.4.1. El Partit Maurista / Centre Republicà Conservador.....	524
7.1.6.4.2. El Partit Liberal / Partit Republicà de Centre.....	525
7.1.6.4.3. Bloc Solleric de la Dreta / Unió de Dretes.....	525
7.1.6.4.4. Els partits minoritaris: Partit Autonomista, Partit Regionalista, Afirmació Tradicionalista i Falange Espanyola.....	526
7.1.6.5. El republicanisme i el moviment obrer durant la Segona República	528
7.1.6.5.1. El republicanisme.....	528
7.1.6.5.2. El moviment obrer.....	530
7.1.7. Balanç de la influència dels emigrants en la vida política local.....	540

7.2. L'economia i la propietat	541
7.2.1. El sector primari.....	542
7.2.2. El sector secundari.....	545
7.2.2.1. La indústria tèxtil i l'emigració	546
7.2.2.2. Les companyies de gas i electricitat i l'emigració	558
7.2.2.2.1. La fabricació de gas: El Gas S.A.....	559
7.2.2.2.2. La fabricació d'electricitat: Eléctrica Sollerense.....	563
7.2.2.3. Altres indústries	565
7.2.2.3.1. El calçat.....	566
7.2.2.3.2. Les empreses de productes químics i les relacionades amb la construcció.....	569
7.2.2.3.2.1. Fàbriques de rajoles i lloses.....	569
7.2.2.3.2.2. Fàbriques de ciment, guix i teules.....	570
7.2.2.3.2.3. Fàbrica de cartró.....	571
7.2.2.3.2.4. Els tallers de ferreria i fusteria, les marbreres i els mestres d'obres.....	571
7.2.2.3.2.5. Fàbriques de sabó.....	573
7.2.2.3.8. La indústria agroalimentària.....	574
7.2.2.3.8.1. Els embotits.....	574
7.2.2.3.8.2. Les fàbriques de xocolata.....	575
7.2.2.3.8.3. La confecció de figues seques.....	576
7.2.2.3.8.4. Les begudes gasoses i alcohòliques i el gel.....	577
7.2.3. El sector terciari: una influència de l'emigració.....	578
7.2.3.1. El Turisme	578
7.2.3.2. Altres serveis	585
7.2.4. El comerç.....	586
7.2.4.1. El Comerç	586
7.2.4.2. El contraban	592
7.2.5. Els transports, les vies de comunicació i les telecomunicacions.....	597
7.2.5.1. Els transports per carretera	597
7.2.5.1.1. El transport amb vehicles de rodes: carros, carruatges i diligències.....	597

7.2.5.1.2. El Ferrocarril de Sóller.....	601
7.2.5.2 Els transports per mar.....	616
7.2.5.2.1. Les millores en les infraestructures portuàries.....	616
7.2.5.2.2. Els vaixells a vapor i les companyies marítimes.....	617
7.2.5.2.2.1. Compañía de Navegación de Sóller (1891-1895).....	621
7.2.5.2.2.2. Copropietarios del Vapor León de Oro (1895-1904).....	624
7.2.5.2.2.3. Marítima Sollerense (1903-1918).....	626
7.2.5.2.2.4. Compañía de Navegación Sollerense (1923-1927).....	629
7.2.5.2.3. Els vaixells a vela.....	632
7.2.5.3. Les vies de comunicació.....	637
7.2.5.4. Altres infraestructures.....	638
7.2.5.5. Les telecomunicacions.....	640
7.2.6. Les entitats financeres.....	642
7.2.6.1. El Banc de Sóller.....	643
7.2.6.2. Les altres entitats bancàries: Banc de Crèdit, Cambio Mallorquín i Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis de Catalunya i Balears. Altres entitats d'estalvi.....	655
7.2.7. L'urbanisme.....	658
7.3. La societat i la cultura.....	665
7.3.1. Els canvis en la parla: els gal·licismes.....	665
7.3.2. Les publicacions periòdiques.....	669
7.3.2.1. Semanario de Sóller.....	672
7.3.2.2. Sóller.....	673
7.3.2.3. El Grano de Mostaza.....	680
7.3.2.4. El Pueblo.....	681
7.3.2.5. Heraldo de Sóller.....	682
7.3.2.6. República.....	683
7.3.2.7. En Xerrim.....	683
7.3.2.8. La Voz de Sóller.....	684
7.3.2.9. Unión y Cultura.....	685
7.3.2.10. Cocktail.....	686
7.3.3. Els corrents artístics: Modernisme i historicisme.....	686
7.3.3.1. La construcció de cases unifamiliars.....	690

7.3.3.2. L'aixecament de tombes i hipogeus	698
7.3.3.3. L'arquitectura religiosa pública i privada	700
7.3.3.3.1. La façana de l'Església Parroquial.....	700
7.3.3.3.2. L'edifici del Banc de Sóller.....	702
7.3.3.3.3. La capella del monestir de l'Olivar.....	705
7.3.3.3.4. Els edificis públics: L'escorxador i els projectes no realitzats de l'Ajuntament i del Mercat cobert.....	705
7.3.4. El cinema, el teatre i la música	707
7.3.4.1. El cinema	707
7.3.4.2. El teatre	712
7.3.4.3. La música	714
7.3.5. La introducció dels esports	718
7.3.6. L'oci i les festes	722
7.3.7. L'adopció de noves modes i costums: la indumentària, la gastronomia, els banys i l'adopció de nous invents	725
7.3.7.1. La indumentària	725
7.3.7.2. La gastronomia	726
7.3.7.3. Els banys de mar	726
7.3.7.4. L'adopció de nous invents	727
7.3.8. La creació literària i pictòrica	729
7.3.8.1. La creació literària	729
7.3.8.2. La creació pictòrica	737
7.4. El moviment associatiu i l'emigració	739
7.4.1. Les etapes del moviment associatiu a Sóller.....	739
7.5. El paper de l'Església en l'emigració	746
7.5.1. L'Església i la societat.....	746
7.5.2. Els ordes religiosos.....	755
7.5.2.1. Comunitat de Germans de les Escoles Cristianes o de La Salle	755
7.5.2.2. Missioners dels Sagrats Cors	756
7.5.2.3. Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri	757
7.5.2.4. Les Germanes de la Caritat	758

7.5.2.5. Les Mares Escolàpies	759
7.5.2.6. Carmelites	759
7.5.3. La construcció de nous temples.....	760
7.6. L'educació i l'emigració	761
7.6.1. L'ensenyament i l'alfabetització.....	761
7.6.2. Els centres escolars.....	765
7.6.2.1. Les escoles públiques	766
7.6.2.2. Les escoles privades	768
7.6.2.2.1. Les escoles religioses.....	768
7.6.2.2.2. Les escoles particulars.....	770
7.6.2.3. Altres centres: escoles mercantils, d'adults i nocturnes	772
7.6.3. Les colònies escolars.....	774
7.7. Evolució demogràfica	775
8. Conclusions	780

QUARTA PART

9. Apèndix documental i estadístic	789
9.1. Documents	789
9.1.1. Els documents de l'emigració.....	789
9.1.2. Els documents del comerç de la taronja.....	801
9.1.3. Els documents de la vida política, social, econòmica i associativa.....	807
9.1.4. Les publicacions periòdiques.....	826
9.2. Mapes	837
9.3. Gràfiques, Quadres estadístics i textos	853
9.4. Imatges	1003
9.4.1. Sóller de 1836 a 1936.....	1003
9.4.2. L'emigració a Amèrica.....	1091

9.4.3. Emigració a Europa.....	1113
9.5. Les associacions de Sóller i Fornalutx entre 1868 i 1936.....	1163
9.5.1. Associacions de socors mutus i cooperatives de consum.....	1163
9.5.1.1. Sociedad Defensora Sollerense. Sociedad de artesanos y labradores, recreativa y de socorros mutuos.....	1163
9.5.1.2. Unión Obrera Balear de Sóller.....	1169
9.5.1.3. La Artesana Sollerense.....	1173
9.5.1.4. La Igualdad.....	1173
9.5.2. Associacions patronals i cooperatives.....	1174
9.5.2.1. Sindicat de Regants de Sóller.....	1174
9.5.2.2. La Esperanza.....	1175
9.5.2.3. Sindicato Agrícola Sollerense.....	1176
9.5.2.4. Liga de Propietarios.....	1177
9.5.2.5. Amparo Sollerense.....	1179
9.5.2.6. Albañilería de Sóller.....	1179
9.5.2.7. Sindicato Agrícola Católico San Bartolomé.....	1179
9.5.2.8. Tafona Cooperativa de Sóller.....	1180
9.5.2.9. Propietarios Agrícolas de Sóller.....	1181
9.5.2.10. Unión Agrícola de Sóller.....	1181
9.5.2.11. Sociedad Patronal del Gremio de Albañilería.....	1182
9.5.2.12. Sociedad Patronal de Obreros, Carpinteros y Ebanistas de Sóller.....	1182
9.5.2.13. La Equidad.....	1182
9.5.2.14. Unión Mercantil Sollerense.....	1183
9.5.2.15. Sindicato Agrícola Católico San Isidro.....	1183
9.5.3. Associacions esportives i cinegètiques.....	1184
9.5.3.1. Sociedad de Cazadores de Sóller.....	1185
9.5.3.2. Liga contra Halcones.....	1185
9.5.3.3. La Protectora de la Caça.....	1185
9.5.3.4. Colombófila Sollerense.....	1186

9.5.3.5. Marià Esportiu.....	1186
9.5.3.6. Sociedad Deportiva Sollerense.....	1187
9.5.3.7. Delegació de Sóller de la societat del Tiro Nacional.....	1188
9.5.3.8. Patronato de Cultura Física.....	1188
9.5.3.9. Sóller Sporting Club.....	1188
9.5.3.10. Juventud Cultural Deportiva Antifascista de Sóller.....	1189
9.5.3.11. Centro Recreativo Fornalugense.....	1190
9.5.4. Associacions culturals i recreatives.....	1190
9.5.4.1. La Constancia.....	1190
9.5.4.2. Círculo Recreativo.....	1190
9.5.4.3. La Torre.....	1191
9.5.4.4. La Unión de Sóller / Sa Botigueta des Senyors.....	1193
9.5.4.5. El Buen Retiro.....	1197
9.5.4.6. Círculo Sollerense.....	1198
9.5.4.7. Casino Republicano Sollerense / Casino Unión Republicana.....	1202
9.5.4.8. La Juventud Sollerense.....	1202
9.5.4.9. Sociedad Protectora de Animales y Plantas de Sóller....	1203
9.5.4.10. Lira Sollerense.....	1204
9.5.4.11. Grup d'Exploradors de Sóller.....	1205
9.5.4.12. Joventut Mallorquinista de Sóller.....	1207
9.5.4.13. Associació per la cultura de Mallorca. Delegació de Sóller.....	1208
9.5.4.14. Grup Esperantista Solleric.....	1208
9.5.4.15. Foment de Cultura de la Dona / Biblioteca de Cultura Popular de Sóller.....	1209
9.5.4.16. Unión Fornalugense.....	1210
9.5.4.17. Unión Lírica Fornalugense.....	1211
9.5.5. Associacions político-recreatives.....	1211
9.5.5.1. Alianza Sollerense.....	1211
9.5.5.2. Centro Sollerense.....	1212
9.5.5.3. La Peña.....	1212
9.5.5.4. Juventud Republicana.....	1212

9.5.5.5. Juventud Conservadora / Juventud Maurista	1213
9.5.5.6. Sociedad Pro-Patria	1214
9.5.6. Associacions religioses i de beneficència	1214
9.5.6.1. Arxiconfradia de les Mares Cristianes	1215
9.5.6.2. Arxiconfradia de l'Apostolat de l'Oració	1215
9.5.6.3. Conferencia San Vicente de Paül de Sóller	1215
9.5.6.4. Associació dels Lluïsos / Congregació Mariana de Sóller	1216
9.5.6.5. Pía Unión de San Antonio de Padua	1217
9.5.6.6. Delegació Local de la Creu Roja	1217
9.5.6.7. Asociación contra la Blasfemia	1219
9.5.6.8. La Gota de Leche	1219
9.5.6.9. Damas del Roper	1219
9.5.6.10. Mutualidad Escolar San Bartolomé de Sóller	1220
9.5.6.11. Hijas de Maria	1220
9.5.6.12. Adoració Nocturna	1220
9.5.6.13. Asociación de Padres de Familia de Sóller	1221
9.5.6.14. Centro Parroquial de Mujeres de Acción Católica	1222
9.5.6.15. Juventud Femenina de Acción Católica	1222
9.5.6.16. Confraria de la Sang de l'Hospital	1223
9.5.6.17. Confraria de la Mare de Déu de l'Esperança	1223
9.6. Les fàbriques de teixits mecànics de Sóller	1226
9.6.1. La Solidez	1226
9.6.2. Can Moana	1229
9.6.3. Can Sivella / Can Queixal	1230
9.6.4. Can Baltasar	1231
9.6.5. Cas Pastor	1231
9.6.6. Can Bac	1232
9.6.7. Ca les Ànimes	1234
9.6.8. Ca na Beta / Can Pizà	1236
9.6.9. Can Padaçot	1237
9.6.10. Fàbrica de Sebastià Pizà Castañer	1239

9.6.11. Sa Fàbrica Nova.....	1239
9.6.12. Can Pelut.....	1240
9.6.13. Riera Rosendo y Cía.....	1241
9.6.14. Fàbrica de Mateu Colom Rullan.....	1241
9.6.15. Fàbrica de Cayetano Aguiló Forteza.....	1241
9.6.16. Els projectes de fàbriques no realitzats.....	1242
9.6.17. Les fàbriques de capital solleric fora de la localitat.....	1244
9.7. Relació d'emigrants de Sóller.....	1245
9.8. Relació d'emigrants de Fornalutx.....	1247
9.9. Entrevistes sobre emigració.....	1249
10. Bibliografia i fonts documentals.....	1315
10.1. Bibliografia.....	1315
10.2. Fonts documentals i hemeroteca.....	1355
10.2.1. Arxius.....	1355
10.2.2. Publicacions periòdiques.....	1357
10.2.3. Fonts orals.....	1358

INTRODUCCIÓ

1. Introducció

1.1. Origen i particularitats de la investigació

Els estudis locals, sobretot des dels anys setanta del segle XX, han experimentat un enorme creixement, gràcies en part a la interdisciplinarietat que s'ha anat imposant a la ciència històrica i a l'aportació d'altres ciències com la sociologia, l'antropologia, l'economia o la geografia. En aquest context, la història local i social ha esdevingut clau per al desenvolupament de la investigació històrica en l'àmbit dels Països Catalans. Es per això que aquesta investigació pretén, dins el marc d'aqueixa corrent historiogràfica, explicar el desenvolupament social i cultural d'una zona molt concreta de l'illa de Mallorca, la vall de Sóller, i que es troba directament lligat al fenomen migratori cap Amèrica i Europa. Aquesta emigració ultramarina fou clau per a l'evolució d'aquest espai i va definir l'evolució política i sociocultural d'aquest.

Aquest estudi vol ser l'anàlisi de les persones i els esdeveniments que s'han succeït a les localitats de Sóller i Fornalutx des de 1830 fins el 1936. Amb tot, no és pretén tenir la darrera paraula sobre el tema estudiat, sols fer una aportació a aquest que ajudi a entendre l'evolució social, política, cultural i econòmica d'aquest espai i, com varen influir els moviments migratoris a l'exterior a dita evolució.

Pel que fa a les migracions, aquestes han tingut al llarg de la història un paper molt important, fenomen sense el qual no s'entendria el món actualment. Respecte a l'època contemporània, els moviments migratoris s'han degut a múltiples causes, que es corresponen als grans fenòmens històrics dels segles XIX i XX, com la industrialització, l'imperialisme, la construcció dels estat nació o les guerres mundials.

El debat i l'estudi sobre l'emigració dels mallorquins està molt avançat gràcies a les aportacions d'un nombre important d'investigadors, encapçalats en bona part pel doctor Sebastià Serra Busquets.

En aquest estudi analitzem els moviments migratoris, el seu context social, polític i econòmic, així com les seves repercussions, de la manera més ampla i sistemàtica possible, de dues localitats de Mallorca: Sóller i Fornalutx; que comparteixen un espai geogràfic molt característic i aïllat durant segles de la resta de l'illa. Concretament es tracta d'establir les causes que impulsaren l'emigració dels habitants en aquests pobles, la seva distribució i el nombre de persones que partiren. Així com, sobretot la influència d'aquesta emigració en dites viles mallorquines, és a dir quines conseqüències va tenir en la cultura, la societat i la política local. Una vegada establert el marc migratori es vol comparar aquestes dues poblacions, per determinar quines diferències i similituds es donen entre els pobles de la Vall. Per conèixer quins foren els motius que impulsaren a emigrar als ciutadans de Sóller, hem d'analitzar diferents aspectes com la població, la propietat o l'evolució econòmica.

Aquesta investigació va sorgir arran d'un primerenc treball de curs de l'assignatura Història d'Amèrica Contemporània, impartida pel doctor Antoni Marimon Riutort, i que tractava el fenomen migratori dels sollerics i artanencs cap a l'illa de Puerto Rico. Aquestes dues localitats, amb una dinàmica social, política i cultural força diferent, tenen en comú un important flux d'emigrants cap a la petita Antilla.

Pel que fa a les localitats objecte d'estudi. Ambdues es troben a la vall de Sóller, situada a la serra de Tramuntana de Mallorca, al nord-oest de l'illa. Està envoltada per la serra d'Alfàbia i per diverses de les muntanyes més altes de les Balears, com el Puig Major o el Teix. A més, té sortida al mar a través d'una petita badia. A la vall, es troben situades dues localitats, Sóller i Fornalutx.

Fins al segle XIX les dues formaven un sol municipi, fins que Fornalutx es va escindir i va formar el seu propi terme municipal. Històricament Sóller, el municipi més gran, tenia una distribució de la terra basada en la petita propietat i una economia bàsicament destinada a l'exportació i al comerç, on la noblesa pràcticament no existeix. En canvi Fornalutx, té una economia fortament agrària, amb una estructura de la propietat on predominen clarament les grans possessions, en mans de nobles terratinents que practicaven un fort caciquisme i absentisme.

1.2. Plantejament general

Com hem dit el tema que es planteja en aquest estudi, és estudiar l'emigració que seguiren els habitants de dos pobles de la serra de Tramuntana, amb un tradicional aïllament respecte a la resta de Mallorca, i quines conseqüències va tenir aquesta emigració en la societat, l'economia, la política i la cultura de les respectives localitats.

Per tant es pretén analitzar l'evolució dels moviments migratoris, tant quantitativament com qualitativament i l'efecte que va tenir aquesta emigració als centres receptors i als emissors en els àmbits cultural, social, polític i econòmic.

El que pretenem saber és si els dos centres emissors presenten un patró migratori similar en el temps i l'espai – seguint el concepte de *xarxa migratòria*, segons el qual el patró migratori és més complex que el proposat de *cadena migratòria* i que depèn més de les relacions socials dels protagonistes – i com afecta aquesta migració al llocs referits. Tot això, amb un enfocament microregional emmarcat en el fenomen migratori, que es donà en el marc del Mediterrani occidental durant el període cronològic esmentat. Creiem que amb la història local i sociocultural, es pot aconseguir una completa comprensió del tema a estudiar de forma científica i rigorosa, sense caure en els prejudicis que es pressuposen als estudis locals.

L'elecció de la zona d'estudi es donaria per diverses raons:

- Perquè el fenomen migratori no s'ha estudiat a la vall de Sóller de manera profunda i manca una quantificació dels habitants que sortiren.

- Per les característiques socials, econòmiques, demogràfiques de cada població.

En quant a la periodització, en estudis locals sempre és una qüestió complicada de definir, ja que es tendeix a dependre de la cronologia dictada per conjuntures polítiques, socials o econòmiques generals. En el nostre cas el període d'estudi comença en els anys trenta del segle XIX (1833) i acaba amb el començament de la Guerra Civil (1936). La divisió cronològica es justifica per raons de tipus locals i generals alhora. Pel que fa a la concordança amb la conjuntura general, el 1833 va començar una nova etapa per a l'Estat espanyol amb la mort de Ferran VII i la transició cap a la consolidació, del liberalisme polític; alhora a l'espai local en els anys trenta del XIX va començar el flux migratori d'habitants de la Vall cap a

Amèrica i es va produir l'escissió definitiva entre els dos municipis, Sóller i Fornalutx. Aquesta emigració, i les seves conseqüències, varen anar evolucionant durant la resta del segle i només fou amb la Guerra Civil, quan es varen trencar els fluxos migratoris.

L'estudi el dividirem en tres parts. La primera part es centrà en l'evolució socioeconòmica, cultural i política de la vall de Sóller, per poder entendre les causes i el context que varen propiciar l'emigració i la seva evolució durant el XIX. La segona part s'endinsà en el fenomen migratori i la seva evolució des dels anys trenta del segle XIX a la dècada de 1930 del segle XX. Aquest gran període d'estudi el dividim en tres etapes, la primera va dels anys trenta del XIX als anys vuitanta del mateix segle; la segona etapa, de devers 1880 fins a l'inici de la Gran Guerra, i la tercera etapa aniria des de 1914 a l'inici de la Guerra Civil (1936). La tercera part està dedicada a les conseqüències del fenomen migratori i l'evolució socioeconòmica, cultural i política de la vall de Sóller de finals del segle XIX als anys trenta del segle XX, lligada aquesta a l'emigració

1.3. Objectius

Pel que fa als objectius es pretenen assolir amb aquest estudi, aquests són:

- Comprovar el paper de les xarxes migratòries en el procés migratori, els membres que les componen i les seves estratègies.
- Contribuir a la realització d'un marc teòric que ens permeti entendre el comportament migratori a l'illa de Mallorca, tot incidint en les variants locals, establint els fluxos migratoris de Sóller i Fornalutx.
- Les característiques socioculturals dels individus o col·lectius que componen aquestes xarxes migratòries.
- Analitzar el comportament que tingueren els migrants a les comunitats d'acollida, el seu patró d'assentament, el manteniment dels propis costums i com assimilaren les influències del país d'acollida (per mitjà de l'associacionisme, a nivell familiar, l'alimentació, etc.).
- Analitzar l'evolució d'aquesta emigració des dels seus inicis, als trenta del segle XIX, fins als anys de la guerra civil espanyola (1936-1939), quan el procés es va estancar i pràcticament finalitzà.

- Quantificar l'emigració, per tal de veure quants i qui foren els migrants. Per aquest punt s'ha elaborat un cens d'emigrants.
- Analitzar les conseqüències dels moviments migratoris en la societat, la cultura i la política de les esmentades viles. Pel que fa al primer aspecte, analitzar com era la societat contemporània al fenomen migratori i quins canvis s'introduïren amb el retorn dels emigrants; refent a la cultura, també analitzar com va influir en el món cultural tot aquest moviment de població i quines novetats s'introduïren des de l'exterior, especialment des de França.
- I, en darrer lloc, estudiar quin comportament varen tenir els emigrants retornats en la política local de finals del segle XIX al decenni de 1930.

2. Fonts

La història local requereix una ambiciosa tasca d'investigació i, la utilització de fonts primàries i secundàries de caràcter molt divers. És precís complementar la documentació oficial (trobad a als arxius municipals i/o a la premsa del partit governant) amb la utilització de fonts alternatives (arxius particulars, fonts orals o contrastar amb la premsa de l'oposició). A part de la realització d'un treball primari d'investigació arxivística i de buidatge de premsa, és molt important la labor de síntesi bibliogràfica, tant d'obres de caràcter general com de caràcter local. Per acabar, creiem indispensable que per entendre l'evolució d'un espai, s'han d'utilitzar les imatges fotogràfiques. Aquestes, a partir del segle XX, ens donen testimoni d'un moment històric determinat alhora que serveixen per consignar de forma alternativa la documentació escrita.

2.1. Les fonts arxivístiques

Les font directes més importants a l'hora de realitzar el nostre estudi són les fonts d'arxiu, on es troba la informació tant dels organismes oficials (ajuntaments, Govern Civil, Institut Nacional d'Estadística, etc.) com de particulars (empreses privades, associacions, familiars, etc.).

Els centres oficials dels quals s'ha consultat documentació són principalment els arxius municipals de Sóller i Fornalutx, de manera més profusa el primer, ja que el

segon no es troba catalogat ni inventariat, i ha sofert molts expurgaments incontrolats.

Les principals seccions que s'han consultat a l'Arxiu Municipal de Sóller (AMS) són les corresponents a Govern Municipal (llibres d'actes i acords), Correspondència, Militar (quintes i lleves), Eleccions, Estadística (padrons i censos) i Obres i Urbanisme.

A més, l'AMS ha recollit diversos arxius particulars i d'empreses, que han estat de gran vàlua per a la nostra investigació. D'aquests arxius destacam:

- Els arxius de diverses indústries tèxtils.
- L'arxiu de la impremta Marquès i el setmanari *Sóller*.
- L'arxiu de l'empresa comercial Canals y Colom de Tabasco (Mèxic).
- L'arxiu de l'empresa comercial Matías Colom S.R.C. d'Alzira.
- Els llibres de comptes de diversos viatjants o representants d'empreses comercials.

L'altre arxiu municipal consultat ha estat l'Arxiu Municipal de Fornalutx (AMF), en el qual hem pogut consultar la documentació relativa a les Actes de Plens del Consistori, així com els padrons de població i una carpeta de permisos paterns per poder emigrar relativa als decennis de 1920 i 1930. El major problema que ens hem trobat en aquest arxiu ha estat la manca d'una catalogació del fons. A més, segons diverses fonts orals, l'arxiu ha sofert al llarg dels anys expurgaments incontrolats de la seva documentació el que implica que hi hagi una gran mancança documental.

També s'ha consultat documentació de l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), destacant les seccions del Govern Civil i de l'Institut Nacional d'Estadística, com els registres de passaports o l'estadística d'embarcaments al port de Palma. Ens serviran per quantificar el nombre de persones que varen partir, en aquest cas la documentació dels passaports és la més interessant, ja que a pesar de la quantitat d'informació que dona és una font poc utilitzada. Així i tot presenta com a problema que l'expedició d'un passaport no significa que al final es faci el viatge, i tampoc especifica el motiu d'aquest.

A part també s'han consultat diversos arxius privats:

- Arxiu de Josep A. Morell González: en aquest arxiu hem pogut consultar documentació relativa a l'escola de les Germanes de la Caritat, així com

documentació diversa sobre l'Església a Sóller. També disposa de la col·lecció de les publicacions locals *El Pueblo* i *Heraldo de Sóller*.

- Arxiu de Joan Mayol –*Falet*-. en aquest arxiu hem consultat documentació de patrons de barca.
- Arxiu de Plàcid Pérez Pastor: en aquest arxiu s'ha consultat principalment la col·lecció de premsa històrica local, com les publicacions *Grano de Mostaza*, *República* i *Sóller*.
- Arxiu de Joan F. Rullan Vallcaneras: en aquest arxiu hem pogut consultar la seva col·lecció de postals enviades per emigrants (unes 2.000).
- Arxiu de la família Colom: en aquest arxiu es troba dipositat l'arxiu de mossèn Josep Rullan i Mir.
- Arxiu de la família Sunyer-Rullan: en aquest fons, heretat de Ramon Rullan –*Dulce*-, treballador del Ferrocarril de Sóller i secretari personal de Jeroni Estades Llabrés. En aquest arxiu hi ha documentació personal de Jeroni Estades.
- Arxiu de la família Simarro-Marquès: en aquest fons es troba la documentació referent a Joan Marquès Marquès, de can Alic. Fou el primer emigrant solleric i es conserva bona part de la correspondència i llibres de la seva empresa, Marqués y Cía. En aquest fons també hi ha documentació referent al matemàtic solleric Jeroni Frontera.

2.2. Les fonts indirectes

2.2.1. Bibliografia

Pel que fa a les fonts bibliogràfiques aquestes es poden dividir en quatre nivells. En un primer nivell s'han consultat textos que teoritzen sobre el fenomen migratori en general i sobretot de teorització de la investigació en l'àmbit local. En un segon nivell i per poder tenir un coneixement ampli del que significà l'emigració i les seves conseqüències tant als llocs d'origen com als d'acollida, necessitem treballar amb estudis que presentin el fenomen migratori en un camp molt més ampli que el de les Illes Balears, en el marc del mediterrani occidental o l'uropeu – per exemple els de Sánchez Albornoz -. També és important conèixer, a pesar que no són el nostre objecte d'anàlisi, els estudis demogràfics, de tinença

de la propietat i de la composició social a les zones a estudiar, per saber quin pes tendran els grups de migrants i com repercutiran a l'evolució demogràfica dels llocs d'origen.

En un tercer nivell s'han consultat els diferents estudis centrats en les Illes Balears i, concretament, en Mallorca. Per una banda es troben els estudis sobre l'evolució social, cultural i política de les illes, destacant els textos de Miquel Duran Pastor, Sebastià Serra, Antoni Marimon, Manel Santana, Arnau Company, etc. Pel que fa als estudis específics sobre emigració a les Balears, podríem destacar els treballs de Joan Buades, Sebastià Serra, Arnau Company, Ana Jofre, Antoni Marimon, Antònia Ripoll, Jordi Pons i M^a. del Mar Caro, etc. Tots ells han estudiat el fenomen migratori i el comportament de les diferents comunitats d'illencs sobretot a Amèrica del Sud.

I ja en un quart nivell, es troben els textos referits a la història local de la vall de Sóller. El punt de partida d'aquests el trobam en la tasca feta per l'historiador del segle XIX mossèn Josep Rullan i Mir, del qual s'ha de destacar l'obra *Historia de Sóller* (1875). A partir d'aquí, existeixen un bon nombre de publicacions que es refereixen a diferents aspectes de la història contemporània de Sóller i Fornalutx i específicament de l'emigració. Del primer tipus hem de destacar la producció de l'historiador Plàcid Pérez Pastor i dels reculls dels germans Andreu i Miquel Arbona Oliver. Pel que fa als textos específics sobre l'emigració hem de destacar els estudis d'Antoni Vicens, el de Catalina Bernat i el de Astrid Cubano.

També són interessants les diferents obres de viatgers estrangers que varen visitar Mallorca entre finals del XIX i principis del XX, i que es varen fer ressò de les diferències socials i culturals de la vall amb la resta de l'illa.

2.2.2. Publicacions periòdiques

2.2.2.1. La premsa de Sóller

Des de finals del segle XIX (1884), la vall de Sóller ha gaudit de premsa local periòdica, conseqüència del creixement social i cultural que va gaudir la zona. Entre 1884 i 1936 varen sorgir, en diferents èpoques, unes 10 publicacions periòdiques de temàtica i ideologia diversa, moltes de les quals varen conviure al

mateix temps. S'ha fet una consulta exhaustiva de totes aquestes per tenir una visió més amplia tant del tema migratori com de la història de la vall. Totes aquestes publicacions varen sorgir a Sóller, i de tant en tant es refereixen a Fornalutx. Les publicacions que s'han consultat són:

- *Sóller*: la font més important, ha estat i és la vertadera crònica de la vida de la Vall des de 1885 fins a l'actualitat. Són molt interessants les editorials i les seccions "Notas de Societat", "Crònica Local" i "De l'Agre de la Terra".
- *Semanario de Sóller* (1884): sols va treure una quinzena d'exemplars. Fou la primera publicació.
- *El Grano de Mostaza* (1912-1915): òrgan d'expressió de les institucions catòliques de Sóller. Proporciona notícies de les activitats la Congregació Mariana, el Centre Obrer catòlic, la Mutualitat Escolar i les Escoles Catòliques i gratuïtes per a pobres i obrers, i de qualsevol informació relacionada amb elles o altres organitzacions afins.
- *El Pueblo* (1913-1918): setmanari republicà que s'imprimia a la impremta Calatayud. Criticava el maurisme i el caciquisme. També ofería notícies de caràcter obrerista. Va mantenir una disputa constant amb el periòdic *Heraldo de Sóller*.
- *Heraldo de Sóller* (1913-1918): setmanari maurista que s'imprimia a la Impremta Marquès. El seu principal objectiu era justificar i defensar l'actuació dels mauristes locals. Va mantenir una polèmica amb el setmanari republicà *El Pueblo*. Imprescindible per entendre el caciquisme i el maurisme local i els seus conflictes amb l'oposició
- *República* (1916): publicació republicana d'esquerres antialemanya i contrària a la coalició entre conservadors, liberals i reformistes que aleshores governava l'Ajuntament de Sóller.
- *En Xerrim* (1917-1919): setmanari satíric popular de caràcter progressista que criticava l'actualitat.
- *La Voz de Sóller* (1924-1937): setmanari de la impremta Calatayud, informació de caràcter general i progressista, volia ser la contraposició del *Sóller*.
- *Paz y Caridad* (1926-1934): òrgan d'expressió de la Creu Roja local. Reprodueix els acords de l'Assemblea Local i una crònica social.
- *Cocktail* (1931): revista satírica de caràcter progressista

- *Unión y Cultura* (1934): òrgan d'expressió de la Casa del Poble. Publicació de temàtica obrera.

2.2.2.2. La premsa de Mallorca

Per poder tenir un coneixement més ampli i de major abast també s'han buidat altres publicacions de tipus insular, dels quals en podem destacar:

- *El Genio de la Libertad* (1839-1857)
- *Diario de Palma* (1852-1910)
- *La Almudaina* (1887-1936)
- *La Ultima Hora* (1893-1936)
- *La Unión Republicana* (1896-1904)
- *El Obrero Balear* (1900-1936)
- *Baleares* (1917-1925)
- *Cultura Obrera* (1919-1936)
- *El Día* (1921-1939)
- *Almanac de les Lletres* (1921-1936)
- *La Nostra Terra* (1928-1936)
- *Associació per la Cultura de Mallorca. Quadern mensual* (1923-1925)
- *Majórica* (1925-1925)

En aquests s'han buidat els períodes més rellevants, com la primera dècada del segle XX, quan l'emigració era un tema rellevant a la societat illenca. També s'ha de ressaltar que abans de 1884, és imprescindible consultar la premsa illenca perquè no hi havia premsa local.

2.2.3. Fonts orals

Les fonts orals ens poden aportar molta informació, que pot completar i/o ampliar la documentació escrita. A més, té la qualitat d'apropar els grans processos històrics a la realitat de la vida quotidiana, el que permet un millor coneixement de la societat, la cultura, l'economia i la política de l'entorn estudiat.

Així, les fonts orals s'han aconseguit mitjançant entrevistes a emigrants retornats i/o als seus parents. En aquest camp, s'han de realçar el gran nombre d'entrevistes a emigrants que s'havien realitzat en diversos treballs de recerca, i que no havien sortit mai a la llum. Volem destacar les entrevistes realitzades l'any 1989, per Francisca Aina Castanyer Noguera, Anna Maria Mora Serra, Maria Antònia Oliver Castanyer, i Catalina Maria Oliver Gual, per l'assignatura Cultura II dels Cursos de Reciclatge. També esmentar, les fonts orals recollides l'any 2006 pels alumnes de Primer de Batxiller de l'IES Guillem Colom Casanovas, Magdalena Deyà, Jaume Colom, Miquel Llompart i Josep Vicens, per l'assignatura Història de les Illes Balears.

Pel que fa a la meua pròpia experiència en les entrevistes realitzades, aquestes s'han portat a terme tant a persones residents a Mallorca com a persones residents a França o a Puerto Rico. Moltes s'han realitzat a través dels contactes amb les cases balears a Sud-Amèrica (bàsicament la Casa Balear de Puerto Rico) i de familiars de descendents d'emigrants a França.

La metodologia per realitzar les entrevistes, s'ha basat en la utilització de qüestionaris, prenent com a model el proposat per l'historiador Arnau Company¹. Aquests es varen confeccionar en base a totes aquelles qüestions que a priori es consideraven necessàries, determinant l'espai (els llocs d'origen i els d'acollida), la cronologia (entre 1830 i 1940), els implicats (emigrants o els seus parents) i el fenomen a investigar (l'emigració).

El principal problema que ens vàrem trobar a l'hora de realitzar les entrevistes, és que vàrem rebre la informació de segona o tercera generació, és a dir, ja es tractava de fills, nets o renets dels emigrants, el que podia dificultar la verificació de les dades aportades. Els qüestionaris enviats a la Casa Balear de Puerto Rico, varen tenir l'inconvenient de ser massa "telegràfics", ja que els contactes es varen fer a través d'Internet.

¹ Fou publicada a l'article COMPANYY MATEU, Arnau, "L'emigració mallorquina a Amèrica al segle XX a través del teatre popular i les fonts orals" dins Congrés Internacional d'Estudis Històrics Locals "Les Illes Balears i Amèrica", vol. III, Palma, IEB, 1992.

3. Metodologia

3.1. Estructura de l'estudi

Pel que fa a l'estructura de l'estudi que presentarem, es divideix en tres parts, les quals segueixen una seqüència bàsicament temporal, dividint-se a grans trets en grans períodes històrics, que són analitzats sistemàticament.

La primera part és centra en analitzar el context en el qual es va iniciar el flux migratori i determinar les causes del procés migratori. És a dir, conèixer el desenvolupament social, cultural i econòmic de la vall fins al darrer quart del segle XIX.

La segona part pretén mostrar quants emigren, on i com, i saber si ambdues localitats segueixen el mateix patró i intensitat, per aquesta és interessant l'enfocament del terme *xarxa migratòria* proposada per diversos autors (Franco Ramella, Franc Sturnino, Samuel L. Baily o Eduardo Mínguez) i que pot servir per explicar l'establiment dels emigrants en els diversos llocs d'acollida. En aquesta també es tractaria de mostrar el comportament social i cultural dels emigrants a les terres d'acollida: lloc d'instal·lació, conservació de costums pròpies, adaptació al nou entorn, lligams amb el lloc d'origen, associacionisme, etc.

La tercera part planteja les conseqüències del retorn dels emigrants i la influència d'aquests en els diverses aspectes anteriorment citats, com serien els sociopolítics i els culturals.

S'emprarà la consulta de bibliografia, abans esmentada, el buidatge de les fonts arxivístiques i d'hemeroteca i el treball de camp amb fonts orals (entrevistes).

A traves del buidatge de les fonts abans citades (d'arxiu, publicacions periòdiques, bibliogràfiques i orals), es pretén construir unes taules no tan sols per quantificar el nombre d'emigrants de cada poble i el seu pes demogràfic, sinó també per determinar on i quant emigren, quina professió tingueren, l'estat civil, si retornaren o no, etc. Amb aquestes taules no pretenem fer una simple quantificació positivista que no ens conduiria a gaire més coneixement, sinó que aquesta ens serveixi per conèixer millor el fenomen i la implicació i participació dels elements individuals en el desenvolupament col·lectiu.

Finalment, procedir a l'anàlisi de totes les fonts i de les taules elaborades i la interpretació de les dades i gràfiques (que es puguin elaborar), per intentar explicar quines foren les conseqüències del procés migratori i com va afectar a la societat, la cultura i la política de la zona. Tot això ens permetrà formular hipòtesis generals a partir d'uns casos específics i molt localitzats.

Per poder conèixer el funcionament del procés migratori hem optat per un enfocament microanalític, utilitzant el "seguiment nominatiu", es a dir, cercant quins foren els individus que protagonitzaren aquest flux migratori. Establint la realitat de l'individu emigrant (el seu nom i llinatges, el lloc/s d'acollida, la professió, l'estat civil, el nombre de fill, etc.), podem dinamitzar l'estudi de l'emigració i aprofundir millor en el fenòmens, ja que ens permet establir quines conseqüències va tenir l'emigració tant al lloc de destí com el d'acollida.

A més també podem determinar quin paper varen tenir molts d'aquests emigrants en el seu retorn a Mallorca, i com varen influir en el seu desenvolupament.

3.2. La teorització del fenomen migratori en el context de la Història Local i Social

Per definir el terme Història no es fàcil arribar a un consens, ja que cada escola historiogràfica ha elaborat la seva definició, matisant o posant l'èmfasi en un o altre aspectes. Així i tot algunes de les definicions més acceptades són les següents:

- És la narració ordenada i verídica sobre el conjunt dels fets memorables del passat humà, sobre una sèrie determinada d'aquests fets o sobre una persona o una cosa concreta.
- És la ciència que s'ocupa de l'estudi d'aquests fets, com a conjunt de les actuacions dels homes en el passat, i de la narració d'aquestes actuacions.
- És la ciència especialitzada a exposar cronològicament, i àdhuc críticament, cadascun dels diversos àmbits de la realitat i activitat humanes en llur desenvolupament al llarg del temps. Bé que hom pot fer la història de tots els àmbits particulars de la realitat humana i social, tradicionalment l'abast d'aquesta aplicació històrica ha assolit una importància especial en alguns camps determinats. Així, hom pot reconèixer una especial consistència de

disciplines peculiars a la història de la filosofia, a la història de dret, a la història de les religions, etc., i, més recentment, a la història de la ciència, així com a la història de l'art i a la història eclesiàstica, entre altres. Hom en diu també *historiografia*, segons l'enfocament que prengui aquest estudi.

- És el conjunt dels esdeveniments humans o de determinats esdeveniments humans, considerats en llur evolució.

La història es classifica també segons l'àmbit espacial al qual es refereix. Així, tenim una història mundial, continental, nacional, regional i local. Encara que si ho observem des d'una perspectiva integral, totes les històries són necessàries, complementàries i imprescindibles.

També podem dir que s'entén per local el lloc on un individu o una comunitat s'identifica i es reconeix, al mateix temps que forma part d'un espai compartit amb altres llocs d'altres individus o comunitats. Així, la localitat, que és necessàriament històrica, emplaçada en un lloc i temps determinats, es mostra materialment micro, però amb múltiples manifestacions que obliguen a la investigació detallada i multidisciplinària. Així, la Història Local, ens remet al passat d'aquells espais més petits, ciutats, pobles, o barris, els quals ens ofereixen una visió de les motivacions, individuals i col·lectives que han provocat l'evolució històrica d'aquells espais, i que són de gran valor pel coneixement de la població en general.

Des de la renovació de la metodologia històrica a finals de la dècada de 1950, que donava prioritat a la història econòmica i social, es va donar cos teòric a l'anomenada Història Local. Es pretenia fugir de les tesis més positivistes i del control dels erudits i historiadors no professionals; implantant metodologies, teories i pràctiques de la història social i cultural, que permetien donar un caire més científic i rigorós a la tasca que s'estava elaborant². Es tractava d'eleva-la a una categoria superior, no solament com a subministradora d'informació pels enfocaments més globals, sinó com a laboratori de noves idees.

S'han elaborat diversos models per analitzar la història local, dels quals en podem destacar dos:

² CASANOVA, Julián, *Historia Local, Historia Social y Microhistoria*, a RÚJULA, Pedro / PEIRÓ, Ignacio (coord.), *La Historia Local en la España Contemporánea*, Barcelona, Departamento de Historia Moderna y Contemporánea de la Universidad de Zaragoza, 1999.

- La microhistòria italiana. És una de les tendències més representatives. Influïda per la metodologia de la història social de E. P. Thompson, la microhistòria proposa aparcar l'estudi de les classes socials per interessar-se pels individus concrets. Analitza qualsevol classe d'esdeveniments, personatges o altres fenòmens del passat que en qualsevol altre tractament de les fonts passarien inadvertits. Parteixen de nivells macrohistòrics fins arribar al nivell micro, per aprofundir millor en el nivell d'estudi. En destaquen com a referents d'aquesta escola els historiadors Carlo Ginzburg, Giovanni Levi i Carlo Cipolla.

- El model anglès d'història local. Aquest segurament és el que ha aconseguit una major professionalitat. Es poden destacar els *History Workshops* o tallers d'Història, que són un exemple de fer història local basat en els moviments de base social i amb estudis centrats en el treball, la fàbrica o les biografies.

Seguint les tesis de Labrousse, aquesta tendència historiogràfica cercava reduir l'objectiu d'estudi per aconseguir-ne un major control d'aquest, és a dir "a menor extensió major profundització". Podem afirmar que la història local és història feta dins un marc espacial reduït i que el tret definidor de la història local és l'àmbit espacial, no una temàtica específica.

Es necessari establir un model, construït a través del coneixement del tema, que ens permetrà ratificar o qüestionar les hipòtesis que ens hem plantejat i també per tenir un sistema coherent de pensament³. Per això s'ha de tenir en compte l'ús del mètode comparatiu, l'adequada contextualització dels casos individuals i l'èmfasi en una narrativa analítica més que descriptiva.

La Història Local ens permet aprofundir en molts més aspectes, que vist des d'una perspectiva més global poden no tenir tanta transcendència però que són claus pel desenvolupament d'un poble. Es dona lloc, doncs a una manera de fer història on hi tenen cabuda tant els moviments col·lectius com les accions individuals i tant les tendències com els esdeveniments. Amb una gran propensió a la interdisciplinarietat i a la utilització de gran varietat de fonts. La proximitat i la major accessibilitat de les fonts, ens permet una major perspectiva del procés a estudiar alhora que possibilita donar una visió més crítica d'aquest.

Quan abordam l'estudi de la història local, ens servim de la metodologia qualitativa, entenent aquesta per un tipus de metodologia interessada en captar el

³ Ibidem.

sentit i les significacions subjacents i estructurals de les persones que formen l'espai estudiat. Així doncs, les etapes de la investigació i estudi de la història local serien:

1. Delimitar el temps, l'espai i els agents.
2. Localitzar les fonts regionals i locals d'informació.
3. Aplicar estratègies de recollida de dades sobre l'espai d'estudi.
4. Processar i analitzar la informació.
5. Verificar i corregir.
6. Presentar la història local a la comunitat.

En definitiva, els anàlisis locals permeten:

- Una aproximació a la materialitat espacial de les grans construccions socials i a la dinàmica interna.
- Un aprofundiment en la gènesis de les seves estructures i en el desenvolupament quotidià.
- Una informació particular sobre models generals.

Així doncs, el cas singular, permet reafirmar la teoria en la mesura que l'exemplifica o la comprova localment, tenint en compte que pot significar un empobriment si es limita a la repetició d'esquemes generals en els quals es fàcil encaixar les realitats locals⁴.

Tot això requereix a més, un enfocament multidisciplinar, el que suposa analitzar un espai concret des de diferents punts de vista i emprant diverses disciplines com la sociologia, la demografia, l'economia, la geografia, la política o la història de l'art.

S'ha de dir, que moltes vegades s'ha intentat donar intencionadament un estèril debat entre l'enfrontament entre la història general i la història local, i la validesa de la darrera. A pesar dels intents de contraposar ambdues maneres de fer història, el debat en si no s'entén en el moment que la història local ha assumit els postulats científics i directrius universitàries. Tanmateix, la manera de fer història general i local és la mateixa, i s'ha d'utilitzar la mateixa metodologia; així doncs, la local ha de servir per millorar la general.

⁴ MARÍN LÓPEZ, Rafael, *Notas sobre el concepto de Historia e Historia Local*, a II Congreso de historia local. Metodología de la investigación histórica, La Orotava, Viceconsejería de Cultura del Gobierno de Canarias, 2003.

A l'Estat espanyol, la història local, fins els anys setanta, havia estat controlada per erudits, majoritàriament eclesiàstics, que es centraven principalment en la publicació de documents medievals i moderns, gràcies als seus dominis del llatí i la paleografia. També sobresortien erudits aficionats, que pràcticament no tenien formació acadèmica, però que la supliren amb esforç i interès pel tema que estudiaven i pel coneixement dels arxius locals. Creiem, no es pot menysprear la tasca d'aquests investigadors, ja que han contribuït a la preservació de documents, alguns actualment desapareguts⁵. Tampoc no podem deixar de banda el pes del franquisme entre 1939 i 1975, el qual va condicionar la forma de fer història a l'Estat. Autors com M. Tuñón de Lara, J. Vicens Vives, J. Casanova, J. Fontana o M. Pérez Ledesma, foren els impulsors d'aquesta renovació de la ciència històrica als anys seixanta i setanta.

Es pot dir que la història local ha tingut, un major impuls en aquelles zones de l'Estat espanyol amb una marcada diferenciació històrica. Així, a les comunitats de Catalunya, País Basc, Galícia, el País Valencià Aragó, les Illes Balears o Andalusia s'ha potenciat aquest tipus d'estudis i n'han tingut més ressò.

Pel que fa a la renovació de la història local, en l'àmbit dels Països Catalans, cal citar ineludiblement la tasca realitzada per Carles Santacana i la seva tasca docent a la Universitat de Barcelona i de divulgació a la revista l'Avenç, amb el suplement "Plecs d'Història Local" (1986).

Un altre element important per la difusió dels estudis locals, fou la fundació de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC) el 1992. Aquesta agrupa un centenar de centres d'estudis locals i comarcals d'arreu dels territoris del domini lingüístic català. Ja, des de la segona meitat dels anys 70 i durant tota la dècada dels anys 80 s'havien constituït un bon nombre de centres d'estudis, però la majoria no es trobaven coordinats entre ells.

A les Illes Balears, des del segle XIX, havia destacat i primat la història positivista i general en les investigacions històriques. L'establiment dels arxius històrics i l'aparició i el desplegament cultural de la figura de l'arxiver professional al segle XIX, juntament amb el naixement i expansió de diverses entitats culturals i científiques (com la Societat Econòmica d'Amics del País, l'Institut Balear o la

⁵ RIERA, Antoni, *Reflexions sobre la vigència de la història local. Balanç i perspectives*, a Plecs d'Història Local, n° 100, juliol 2002.

Societat Arqueològica Lul·liana –1885-), possibilitaren i augmentaren el nombre d'investigadors i d'estudis històrics de caire local. L'obra dels historiadors dels XIX i principis del XX (les seves concepcions teòriques, els seus plantejaments metodològics i seus els objectius polítics) va estar marcada tant per la seva xarxa de relacions personals, en la qual es basaven finalment l'estructura jeràrquica de la professió i les formes d'adquisició de mèrits, com pels usos públics que en feien de la història. Del segle XIX podem citar a l'escriptor Josep Mª Bover, els periodistes Miquel dels Sants Oliver i Joan B. Enseñat, o el professor i poeta Josep Ll. Pons i Gallarça. Així i tot dins aquest àmbit la figura que més va destacar fou l'arxiver Josep M. Quadrado⁶.

Aquests es caracteritzaren per seguir una línia d'anàlisi més anglosaxona que no pas francòfona, seguint a Spencer, Stuart Mill i Taine⁷. Una altra característica fou la seva sintonia amb la consolidació del pensament nacionalista o regionalista a les Balears. Els estudis es centraren principalment en l'Edat Mitjana i en l'Edat Moderna, destacant el tema de les Germanies.

En aquest context, i ja a mitjans del segle XVIII, havien aparegut algunes monografies o històries locals, centrades en viles concretes. En són exemples la de Lloseta el 1746, la de Sóller el 1876, la de Santa Margalida el 1884 o la de Campos el 1892.

Durant els primer terç del segle XX es va seguir amb la tendència anterior, rompuda amb la Guerra Civil i la dictadura franquista, quan la història local va quedar reduïda als aficionats i alguns erudits locals. Entre finals de XIX i el decenni de 1930 cal destacar a Pere d'Alcántara Peña, Benet Pons i Fàbregues, Joan Llabrés Bernal, Joan Pons i Marquès o Enric Fajarnés i Tur, Pere A. Sancho i Vives. Així i tot, l'historiador més representatiu d'aquest període fou Gabriel Llabrés i Quintana. Tampoc no podem oblidar algunes figures eclesiàstiques com Mn. Antoni Maria Alcover Sureda, Mn. Miquel Costa i Llobera i Mn. Antoni Pons Pastor⁸.

⁶ FULLANA, Pere (coord.), *Josep Maria Quadrado i el seu temps*, Palma, Miquel Font editor, 1997.

⁷ FULLANA, Pere / PEÑARRUBIA, Isabel / QUINTANA, Antoni, *Els historiadors i l'esdevenir polític d'un segle a Mallorca (1839-1939)*, Palma, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.

⁸ Nascut a Palma de Mallorca l'any 1888. De família de Sóller, la seva mare era germana del vicari de la parròquia de Sóller, Josep Pastor, i eren popularment coneguts com de Can Fiquet. Va ingressar al Seminari Conciliar de Sant Pere de Palma el 1903 i era ordenat prevere el 1913. Va

Durant el franquisme, la historiografia mallorquina va continuar els seus estudis locals, si bé amb una força menor que en dècades anteriors.

Els principals centres generadors d'estudis històrics foren la Societat Arqueològica Lul·liana, que es va mantenir amb no pocs esforços personals, i l'Arxiu del Regne de Mallorca, dirigit per Joan Pons i Marquès⁹. Els principals àmbits d'investigació l'arqueologia, la prehistòria i l'època medieval. En podríem destacar les figures de Josep Enseñat, Álvaro Santamaría i Josep Mascaró Pasarius.

La renovació de la història local va tenir una gran embranzida, sobretot a partir del decenni de 1970, gràcies sobretot a la implantació a Palma d'una secció de la facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. Aquesta va comptar amb la presència d'alguns dels investigadors ja citats, a més d'altres investigadors que ja gaudien de prestigi com Guillem Rosselló Bordoy, Isabel Moll, Blanes Bartomeu Barceló Pons, Josep Juan Vidal, Pere Salvà Tomàs, Miquel Ferrer Flores o Miquel Duran. Les línies d'investigació d'aquests investigadors estaven influïdes tant per les noves tendències historiogràfiques¹⁰.

Es podria dir, que en aquest període s'imposà definitivament la professionalització de la història. Aquesta encara és va reafirmar més, amb la creació de la Universitat de les Illes Balears i l'aparició d'una nova onada d'historiadors. A més des d'aquesta carrera universitària va néixer una revista especialitzada en els estudis històrics *Mayurqa* (1968).

Un referent pel que fa als estudis d'història local de l'època contemporània és el Dr. Sebastià Serra Busquets, el qual a partir dels anys vuitanta ha anat formar un bon nombre de nous historiadors que han treballat molt en aquest camp, com per exemple Antoni Marimon, Pere Fullana, David Ginard, Isabel Peñarrubia, Manel Santana o Arnau Company. D'aquest grup, en va sorgir el Grup d'Estudis de la

realitzat serveis parroquials a Estellencs, la Soledat i el Molinar i va exercir el càrrec de notari eclesiàstic a Puigpunyent. Va tenir una formació autodidacta a l'estudi històric, a pesar que va publicar nombroses obres. Morí a Ciutat el 1976

⁹ El 1953 es va crear la Casa de Cultura al carrer Ramon Llull de Palma, on s'unificà la localització dels serveis de Biblioteca Pública i Arxiu Històric.

¹⁰ MARÍN GELABERT, Miquel A., *La historiografia contemporània de Mallorca i la normalització de la pràctica historiogràfica. La primera fase: 1968–1978*, a *Mayurqa* nº 28, Palma, UIB, 2002, pàg. 11-35.

Cultura, la Societat i la Política al Món Contemporani de la UIB. També des de la UIB, s'han creat altres grups de treball com el Grup Arqueobaleàric, el Grup d'Estudis d'Història Agrària o el Grup d'Estudis d'Història Econòmica, els quals periòdicament celebren i promouen encontres i publicacions especialitzats.

Com hem dit, en els darrers anys a Mallorca hem pogut assistir a un notable increment, quantitatiu i qualitatiu, de la coneixença de multitud d'aspectes de la nostra illa. L'increment de l'activitat investigadora ha assolit tots els camps del coneixement, tant de caire científic com humanístic. El nombre d'investigadors, molts d'ells professionals encara que no tots, s'ha incrementat notablement des de que existeixen a l'illa els estudis universitaris i, en els darrers 10 anys, la facilitat de l'accés a la informació que possibiliten les noves tecnologies ha fet que encara augmentessin més les aportacions especialitzades sobre quasi tots els aspectes de la nostra cultura, història, geografia, societat o medi ambient. Tot i això, resulta molt difícil posar a l'abast del conjunt de la societat, si més no una aproximació global a aquest conjunt de coneixements. Existeix per contra, una gran dispersió de publicacions i una gran separació entre les diferents disciplines que les han originades, fins i tot quan aquestes recerques fan referència totes elles a un mateix, i a vegades molt petit, marc geogràfic.

És en aquest context, que existeix actualment a Mallorca (i per suposat a molts altres indrets del món) un renovat interès per compilar els estudis i recerques, de qualsevol tipus, referents a un municipi o comarca concreta i posar-los a l'abast de la societat d'aquest lloc que, d'altra manera, hi tendria molt difícil accés per mor de llur dispersió. Les denominades Jornades d'Estudis Locals (JEL) i les publicacions que se'n solen derivar, tenen, entre d'altres, aquesta finalitat. Podem diferenciar dos nivells de jornades d'aquest tipus a les Illes, per una banda les organitzades per l'Institut d'Estudis Baleàrics, les quals tenen un component de "local" que abasta tot el territori insular; i per altra banda les jornades d'estudis de cada municipi o mancomunitat, que si tenen un component que podríem dir més "local". En quasi tots els municipis de Mallorca es realitzen jornades d'aquest tipus, així tenim les JEL d'Alcúdia, Algaida, Andratx, Búger, Calvià, Campos, Capdepera, Esporles, Felanitx, Inca, Lloret de Vistalegre, Manacor, Marratxí, Muro, Porreres, Puigpunyent, Sa Pobla, Santa Maria, Santa Eugènia, Sineu i Sóller i Fornalutx.

La situació geogràfica de Sóller, al bell mig de la serra de Tramuntana, ha fet també que molts investigadors forans s'hagin fixat en el nostre territori per fer-hi les seves recerques. Fornalutx forma part indissociable del mateix conjunt geogràfic i no pot quedar defora d'una iniciativa d'aquest tipus. Ambdós municipis comparteixen aigua, aire, paisatge, història, cultura, particularitats lingüístiques, arquitectura, prehistòria, antiguitat i molts dels processos històrics més importants, des de l'edat mitjana fins la contemporaneïtat.

Si ens centram a la vall de Sóller, podem posar com a data d'inici dels estudis locals (prescindint d'obres generals d'història de Mallorca que tractaven o anomenaven fets de Sóller o Fornalutx, com la de Binimelis, Dameto-Mut-Aleman, Campaner, Piferrer-Quadrado, etc.) el 1855, quan l'Ajuntament va encarregar a l'historiador Josep Mª Bover la redacció d'un estudi sobre el fet d'armes de 1561 a Sóller (*Historia de la expugnación de Sóller por el ejército de Occhiali, capitán Pachá de Túnez y victoria ganada por los vecinos de aquella villa en 11 de mayo de 1561*)¹¹. Malgrat això, el vertader pare dels estudis locals a la Vall fou Mn. Josep Rullan i Mir, el qual havia ajudat a Bover i l'Arxiduc Lluís Salvador (en la seva obra *Die Balearen*), i que va establir les bases de la investigació històrica local d'una manera científica. D'ell en destaca la seva magna obra *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca* (1875). Aquesta obra fou considerada una de les obres importants de la seva època ja que, a més d'aportar dades sobre la història de la localitat, posava de relleu quin era l'estat de la investigació a Mallorca. Posteriorment va publicar les obres de caràcter històric *Inundación de Sóller y Fornalutx: capítulo adicional a la historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca* (1887), *Guía de Sóller* (1898), *Ensayos de agricultura y prehistoria* (1900), a més de reculls de literatura popular (gloses) i altres estudis d'agricultura. Fou considerat un dels millors historiadors de la seva època, juntament amb Josep Mª Quadrado i Miquel dels Sants Oliver. Això li va valer ser nomenat soci honorari de la Societat Arqueològica Lul·liana i de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País. A pesar de no haver tractat temes d'història local no podem oblidar la figura del periodista, escriptor i historiador Joan B. Enseñat Morell; el qual fou membre de la Reial Acadèmia de la Història el 1879.

¹¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1851-1858. Sign.: 26

Després de la mort de Rullan (1912) la tasca de recerca i investigació històrica va patir una sequera total i absoluta pràcticament durant els dos primers terços del segle XX, llevat d'algunes guies turístiques i estudis biogràfics i religiosos, com l'obra pòstuma de Rullan i Mir, *Historia del establecimiento de las Escolapias en Sóller y de su progreso* (1923). Els autors d'aquests estudis foren religiosos (Mn. Jeroni Pons) i erudits locals (Rafel Forteza i Andreu Arbona Oliver).

Menció a part, mereix la figura de Bartomeu Ensenyat Estrany, Comissari d'Excavacions Arqueològiques de les Balears, el qual a partir de 1946, s'encarregà d'excavar i publicar les troballes dels jaciments arqueològics locals.

A finals del decenni de 1960, la investigació local va gaudir d'una embranzida, sobretot per la combinació d'erudits amb historiadors sorgits de la Universitat. Dels primers podríem citar a Miquel Arbona Oliver (amb la seva obra-recull d'articles periodístics *Converses solleriques*), el P. Josep Nicolau Bauçà (el qual va publicar una monografia sobre la devoció al Sant Crist del Convent, una *Miscelánea histórica de Sóller* i *El laúd Unión. Historia de un velero*), Francesc Pérez Ferrer (funcionari de l'Ajuntament i historiador aficionat que es va centrar sobretot en l'època moderna, publicant un estudi sobre el cadastre de Sóller, un altre sobre els efectes de les germanies i un recull d'articles periodístics).

Ja als anys setanta, els estudis locals varen experimentar una professionalització, principalment a causa del sorgiment de nous investigadors que havien estudiat a la universitat. D'aquests, hem de citar el de Jaume Coll Conesa (historiador i arqueòleg, que va centrar els seus estudis en el patrimoni de teules pintades, i l'excavació de jaciments prehistòrics i medievals), Catalina Ensenyat Ensenyat (arqueòloga, que va estudiar principalment la ceràmica medieval de la Vall) i Plàcid Pérez Pastor (historiador, que s'ha dedicat a l'estudi diferents camps i èpoques històriques de Sóller. Ha realitzat nombrosos estudis sobre l'època medieval, elements patrimonials –arxius, arquitectura, edificis, etc.-, empreses de la localitat i aspectes de diversos processos històrics com la industrialització, l'emigració i el modernisme). Aquest darrer es pot considerar com el principal referent dels estudis locals durant el darrer terç del segle XX, tant per la quantitat d'obres publicades com pel mestratge a l'hora de fer i realitzar estudis locals.

Pel que fa dels investigadors no locals, s'ha de destacar l'estudi realitzat pel Dr. Álvaro Santamaria sobre la vila de Sóller al segle XVI i l'atac pirata que sofrí el

1561, el qual va introduir les primeres anàlisis de dades seriadades a la localitat (*Sóller y Mallorca en el siglo XVI*, 1971).

Es pot dir que a partir de 1985 i fins a l'actualitat, han proliferat estudis de tot tipus, gràcies als nous llicenciats universitaris i també a les editorials i l'impuls donat per les institucions autonòmiques, sobretot la Conselleria de Cultura i Educació, el Departament de Cultura i Patrimoni del CIM i l'Institut d'Estudis Baleàrics. Entre els sollerics cal destacar els següents investigadors (i el seu tema principal de recerca), a més dels ja esmentats: Antoni Vicens Castanyer (emigració), Catalina Mª Bernat Joy (emigració), Joan Miquel Castanyer Sastre (emigració, comerç i moviment obrer), Brígida Vaquer Estades (organitzacions obreres), Manel Calvo, (arqueologia), Josep Antoni Morell González (parròquia de Sant Bartomeu, Gaudí i Rubió a Sóller i l'oratori de la Caritat), Jaume Deyà Miró (arqueologia), Miquel Ferrà Martorell (recull de postals antigues i emigració) Joan F. Rullan Vallcaneras (recull de postals antigues), Jaume Pinya Florit (xuetes), Bartomeu Celià Colom (història del futbol), Miquel Gual (fonts de Sóller i Fornalutx) i i Jaume Albertí (fonts i educació).

Entre els autors no sollerics cal esmentar, entre altres, a Astrid Cubano Iguina (emigració a Puerto Rico), Anita Gómez Arbona (emigració a França), Consol Bancells (modernisme) o Aina Serrano Espases (fàbriques de teixits).

Aquest impuls dels estudis locals s'ha revifat amb la implantació d'unes Jornades d'Estudis Locals el 2006¹², gràcies a un grup d'investigadors locals, compost inicialment per Plàcid Pérez, Antoni Quetglas i Jaume Deyà; i al qual posteriorment s'hi uniren el Dr. Manel Calvo Trias, el Dr. Francesc Lladó i Rotger, Carolina Constantino de la Peña, Antoni Frau Mayol, Jaume Albertí Sastre, Irene Cabrer González i Aina Mora Vives.

Així, les primeres Jornades es varen celebrar al Museu de la Mar de Santa Catalina els dies 3 i 4 de novembre de 2006¹³.

¹² L'any 2003 el director del setmanari *Sóller* i membre del Museu de Ciències Naturals, Lluç Garcia va fer una proposta al consistori per a la posada en marxa d'unes jornades d'estudis locals. Aquesta proposta fou desestimada per les autoritats locals.

¹³ GRUP DE RECERCA I ESTUDIS SOLLERICS, *Les Jornades d'Estudis Locals de Sóller, a Els estudis i la premsa local al segle XXI, Volum II: Els estudis locals Local*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 2009.

Posteriorment, el grup de persones que componen la organització de les JEL de Sóller, han creat el Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES), amb la finalitat de promoure els estudis locals de la vall de Sóller.

Gràcies a aquestes experiències, molts investigadors i estudiosos han conegut per primera vegada treballs realitzats a la mateixa àrea geogràfica on ells treballen en un moment on la interdisciplinarietat és un requisit indispensable per abordar temes de gran transcendència. A la vegada, s'està creant un cos de publicacions sobre els diferents aspectes de la localitat població que són una eina insubstituïble per documentar treballs posteriors sobre el mateix lloc.

Un altre aspecte que no podem obviar a l'hora de tractar els estudis i la història local, és la important tradició periodística de la Vall (amb l'existència de dues impremtes) i de les publicacions periòdiques (tant d'informació general com revistes específiques), no tan sols de les informacions històriques que contenen en sí mateixes, sinó també perquè han servit de plataforma per publicar articles històrics, especialment en les èpoques de major sequera editorial. D'aquestes publicacions s'ha de destacar el setmanari *Sóller*, com a principal publicació, però també podem citar altres com *Veu de Sóller* o *Ecos de Sóller*. En aquestes hi han publicat articles Joan Sueca Miralles, Josep Mascaró Pasarius, Bartomeu Enseñat Estrany, Catalina Enseñat Enseñat, Josep Rullan Mir, Rafel Joan, Rafel Forteza, Jeroni Pons, Jaume Coll Conesa, Plàcid Pérez, Josep Mª Morell Gonzàles, Ramon Rullan Frau, Joan F. Rullan, Guillem Colom Ferrà, Miquel Marquès Coll, Josep Segura Salado, Miquel Ferrà Martorell, Joan Marquès Arbona, Jaume Albertí, Miquel Gual, Maria-Ignàsia Pérez, Andreu i Miquel Arbona Oliver, Francesc Pérez Ferrer i d'altres.

En aquest context, és imprescindible entendre que l'estudi de la migració de la vall de Sóller s'integra en el marc social i cultural, primer de Mallorca i els Països Catalans i, posteriorment, de la Mediterrània, ja que presenta especificitats pròpies i notables. És important remarcar, que a pesar que l'estudi es centri la l'evolució sociocultural de la vall de Sóller i el subjecte de la història siguin els seus pobladors, l'objecte d'estudi és realment una determinada època històrica, exemplificada en una comunitat concreta. La vall de Sóller no s'entén de forma aïllada, ni autosuficient, sinó com una part d'un context general i sota aquest prisma s'analitza la seva evolució i els seus propis condicionants locals. Per exemple, són comunes a molts països de la conca mediterrània les migracions de

curta durada, amb retorn al país d'origen. També s'ha de tenir en compte que fins al segle XVIII, als habitants de l'antiga Corona d'Aragó no els estava permès emigrar i comerciar directament amb Amèrica, per tant l'emigració sollerica i fornalutxera, i mallorquina, va tenir els mateixos espais i orígens cronològics que la catalana i valenciana, és a dir a les colònies que encara es mantenien sota sobirania espanyola i posteriorment cap als països d'Amèrica del Sud, Europa Central i el nord d'Àfrica, principalment durant el segle XIX. Amb tot, naturalment, els ritmes i la intensitat varen variar d'un lloc a l'altre.

Pel que fa a les migracions internacionals, com a fenomen històric, han tingut un paper fonamental al llarg de la història. Constitueixen un procés clau en les relacions entre les diferents regions i països del món. Fou amb el descobriment d'Amèrica el segle XV, quan les migracions adquiriren un caràcter més global. La formació dels estats europeus, la millora del transport i sobretot l'expansió colonial i comercial, va suposar la incorporació de tota la població mundial en un sistema migratori interconnectat. D'altra banda, no es pot obviar el marc estatal espanyol, amb la seva legislació i les seves conjuntures polítiques tant internes com externes.

Quan a les migracions en l'Època Contemporània, que comprenen un espai cronològic entre finals del segle XVIII i el final de la Segona Guerra Mundial (1945), hem de destacar la importància del continent europeu, que va marcar les pautes de les migracions internacionals. L'expansió colonial, la industrialització i les diverses guerres mundials marcaren l'evolució del corrent migratori. Les colonitzacions afavoriren el desplaçament dels europeus, impulsats pel desig de millora econòmica i pels privilegis en l'obtenció de terres, per exemple a Algèria, hi havia una gran disponibilitat de terres perquè s'havia privat als nadius musulmans del dret a la propietat de la terra i perquè la burocràcia estava sota el control de la minoria europea. El desenvolupament industrial fou un dels factors que afavorí el corrent migratori, en aquest cas entre els diferents estats europeus. L'estatus d'estranger suposarà fer una distinció legal, en la diferencia dels drets dels treballadors, cosa que justificarà unes condicions laborals i socials més precàries pels qui eren de fora.

El període de 1918 a 1945, va suposar una reducció de las migracions econòmiques d'altres continents cap a Europa per la situació de guerra, crisi econòmica dels anys trenta i el creixent rebuig cap als immigrants. Tot això, va

provocar una sèrie de mesures restrictives a l'establiment d'immigrants a la majoria d'Estats europeus. Al mateix temps aquest factors contribuïren a les migracions des del continent europeu cap a Amèrica i Àfrica. Les dues guerres mundials, els canvis de frontera i l'aparició de nous estats nació, foren algunes de les causes polítiques que afavoriren aquest flux migratori.

Així doncs, per poder entendre el procés migratori hem de situar el nostre estudi en l'espai i el temps. Respecte al marc geogràfic d'aquest estudi, hem de tenir en compte per una banda, l'àrea d'origen, també anomenada *espai social*, que en el nostre cas seria Mallorca, i, concretament els municipis de Sóller i Fornalutx; i per altra banda l'àrea de recepció o d'*àmbits socials complexos*, que serien els diferents territoris que acollirien emigrants (Puerto Rico, Cuba, Mèxic, França i Alger, principalment en el cas que ens ocupa).

Pel que fa a la teorització del fenomen migratori en el context de la Història Local i Social, segons el Diccionari de la Llengua Catalana de l'Institut d'Estudis Catalans, *emigrar* és «Deixar el propi país per anar a viure en un altre», i *emigrat*, és «Persona que viu fora de la seva terra obligada per una causa econòmica o política». Aquest conceptes, però, amaguen una realitat molt més ampla i complexa, que s'esdevé a l'hora d'estudiar el fenomen migratori. Aquest comporta, tant per l'emigrant com per la societat que l'envolta tot una sèrie de canvis (socials, culturals i econòmics). Així, en primer lloc, creiem s'ha d'analitzar quin és el marc disciplinar en el qual han discorregut les diverses teories que pretenen explicar el procés migratori. En segon lloc, i no menys important, aquest estudi s'emmarca en la denominada història local, i més concretament en la branca social i cultural d'aquesta forma de fer història; per això volem plantejar el marc teòric i desenvolupament de la història local.

Pel que fa al marc teòric que intenta explicar el fenomen migratori, aquest es ampli i complex. El que pretenem no es fer una teoria, sinó plantejar les teories més rellevants sobre el tema que ens ocupa i oferir un marc teòric, pel qual estructurarem el discurs històric.

Fou E. G. Ravestein el primer que va formular, a finals del segle XIX, les primeres teories per explicar els moviments migratoris. Va establir una sèrie de lleis o patrons comuns per explicar els desplaçaments espacials, basant-se en l'estudi dels censos de població. Aquesta fou la primera reflexió científica sobre els

moviments migratoris. Les lleis de Ravestein es podrien resumir en onze paradigmes¹⁴:

- La major part dels emigrants i les seves famílies es desplacen a llocs propers.
- L'emigració es realitza per parts.
- L'emigració de llarga distància es fa a grans nuclis de població.
- Tota corrent migratòria origina una contracorrent.
- Emigren més els habitants del camp que els de la ciutat.
- En distàncies curtes emigren més les dones i en distàncies llargues els homes.
- La majoria dels emigrants són adults.
- La intensitat dels moviments augmenta amb el desenvolupament de les activitats comercials, industrials i els transports.
- Les grans ciutats creixen més per la immigració que pel creixement vegetatiu.
- Les migracions es donen sobretot del món rural als grans centres comercials i industrials.
- Les causes principals dels moviments migratoris són econòmiques.

Aquest model, fou ampliat i completat per E. S. Lee, amb l'anomenat *Model Push-Pull* o la *teoria d'atracció i expulsió*¹⁵, que pretenia explicar les migracions des del seu origen, incidint en una sèrie de factors que actuarien com expulsors als països emissors i que s'equilibrarien amb altres factors dels països que generen atracció. Aquesta teoria centrava la seva atenció en els mercats de treball i en l'oferta i la demanda.

De finals dels anys cinquanta a principis dels setanta, dominaren les anomenades *teories neoclàssiques*, destacant la *teoria de la modernització*, desenvolupades per l'anomenada Escola de Chicago, que posaven de relleu la importància de les decisions individuals en l'emigració. Aquesta teoria tenia el seu origen en les Ciències Socials, i combinava perspectives macroestructurals (les migracions són el resultat de la desigual distribució del capital i el treball), amb perspectives

¹⁴ RAVENSTEIN, E., "The Laws of Migration", a *Journal of the Statistical Society*, 48, 167-235, 1885.

¹⁵ LEE, Everett, S. "A theory of Migration", a *Migration*, Cambridge University Press, 1969, pp. 286-287.

microestructurals (els individus de forma voluntària i espontània prenen la decisió d'emigrar per motius diversos, sobretot econòmics). Aquest model es centra sobretot en les motivacions individuals i econòmiques de l'emigració.

Als anys cinquanta, també varen sorgir les *teories del desenvolupament*, les quals intentaven explicar els factors que produïen els moviments migratoris, centrant els seus estudis en els factors econòmics¹⁶. Planteja que la millora del salari es la principal causa de les migracions i que aquestes són factors fonamentals i d'equilibri pel desenvolupament tant dels països emissors com dels receptors.

Durant la dècada dels 70 es va desenvolupar l'anomenada *teoria de la dependència*, com a contraposició dels enfocaments neoclàssics, i amb una clara influència del plantejament marxista. Aquesta entén que el desenvolupament i el subdesenvolupament dels països ve determinat per un procés històric configurat pel sistema capitalista d'organització mundial de l'economia, i es perpetua per la dependència dels països subdesenvolupats respecte als desenvolupats. Pel que fa a les migracions, aquesta teoria explica el fenomen dins el sistema capitalista mundial i les desigualtats entre les economies centrals i perifèriques. Les migracions perpetuen el subdesenvolupament, mitjançant l'explotació dels efectius de les àrees emissores que es veuen obligats a migrar. Els emigrants ja no són analitzats individualment, sinó com a part d'uns sectors socials, definits pel seu accés als mitjans de producció.

En aquesta dècada va sorgir també la nova *teoria de les migracions laborals*, que seguia la línia de les teories neoclàssiques, però afegint que la motivació migratòria es més una estratègia familiar que una individual, que cerca diversificar els ingressos per reduir els riscos; així dóna protagonisme a les entrades de capital, que veu factor clau que motiva la migració.

En un sentit semblant apareix la *teoria dels mercats de treball duals*, que es centra més en els aspectes macroestructurals per explicar les migracions, aquestes es produeixen per la demanda permanent de mà d'obra de les societats industrials, especialment d'aquells treballs que els autòctons no volen fer¹⁷. El

¹⁶ LEWIS, A., *Teoría del desarrollo económico*, México, Fondo de Cultura Económica, 1968.

¹⁷ PIORE, M. J., *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979.

problema és que no té en compte els factors que impulsen l'emigració als països d'origen ni explica les taxes de migració.

També dins una escala macroestructural, apareix la teoria del sistema mundial, que explica la necessitat dels països desenvolupats de mà d'obra estrangera, per mantenir els sectors productius que estan mal pagats. Explica les migracions internacionals des dels desequilibris i desigualtats que provoca el capitalisme en els països subdesenvolupats¹⁸.

Aquesta teoria no té en compte que no tots els països tenen el mateix procés de desenvolupament i, que la classe capitalista traspasa les fronteres a la recerca de benefici, i això afecta a la classe treballadora que veu sotmesa la seva mobilitat a les estratègies globals capitalistes.

Als anys vuitanta es produeix una evolució en els estudis migratoris, incorporant noves variants d'anàlisi. Les migracions deixen de ser enteses sols a partir de factors individuals o de factors politicoeconòmics.

Es complementa la visió històricoestructural introduint les relacions socials com element central del nou model. La posició social dels subjectes (gènere, classe, ètnia, professió, edat, etc.) ajudarà a entendre les trajectòries i estratègies dels migrants.

En aquest context sorgeix la *teoria de l'articulació*, per la qual les migracions internacionals sorgeixen com una estratègia complexa del grup domèstic dins el context internacional. Així s'incorporen nous conceptes d'anàlisi que provenen de l'antropologia social, com el de grup domèstic i xarxa migratòria. Pel que fa al concepte de grup domèstic, es pot definir com el grup de persones, normalment familiars, que assegura el seu manteniment i reproducció per un ingrés col·lectiu, que sol constituir una unitat de producció o de consum. En el seu interior es donen els dos modes de producció, el capitalista i el domèstic, ja que es combinen els treballadors assalariats i els no assalariats, el que dóna diferents relacions de producció i reproducció.

Aquesta teoria es combina amb la *teoria transnacional*, que es centra en les realitats familiars, comercials, polítiques i identitàries, la dinàmica de les quals

¹⁸ WALLERSTEIN, E., *El moderno sistema mundial. La agricultura capitalista y los orígenes de la economía-mundo europea en el siglo XVI*, tres vol., Madrid, Siglo XXI Editores, 1979.

traspassa els estat-nació. Això fa que els migrants mantinguin seves relacions amb el seu lloc d'origen i vulguin mantenir les seves pròpies tradicions i costums. Pel que fa a les *xarxes socials* aquestes poden explicar els processos migratoris i perpetuar-los, ja que compleixen múltiples funcions, com la transmissió d'informació, el suport a l'emigrant, la reagrupació, etc.

D'aquestes teories, potser el transnacionalisme i l'estudi de les xarxes socials, poden incloure marcs d'anàlisi per apropar-nos a explicacions més completes. Així i tot, no podem oblidar que hi ha múltiples factors que provoquen els moviments migratoris i que s'han de tenir en compte a l'hora d'analitzar aquest complex procés.

Després de plantejar en línies generals el marc teòric, i per poder analitzar més acuradament el fenomen migratori, hem d'esbossar també dos conceptes que seran claus. Es tracta dels termes cadena migratòria, xarxa migratòria i xarxa social. Aquests, ens permeten donar cos a l'estudi de l'emigració a Mallorca.

El concepte de cadena migratòria, fa referència a la transferència d'informació i suports materials que familiars, amics o coneguts ofereixen a l'emigrant per decidir el seu viatge. Les cadenes faciliten el procés de sortida i arribada, es pot finançar part del viatge, es gestionen els documents, la recerca de feina, etc. Aquest concepte, va sorgir a principis del segle XX, però es va desenvolupar als anys seixanta, sobretot pels investigadors C. Price¹⁹ i J. MacDonald²⁰. Aquest concepte va tenir una gran repercussió, gràcies a la crisi dels models macrosocials i de la història econòmica entre d'altres factors, que contribuïren a una expansió de la Microhistòria. La cadena migratòria dóna protagonisme als emigrants, presentant-los com a subjectes capaços de formular estratègies de supervivència i de relacionar-se amb altres subjectes del seu entorn, el que possibilita la creació d'una extensa xarxa social, que es capaç tant de mantenir els seus trets socials i culturals propis, com de rebre les influències del lloc d'acollida. L'estudi de les seves estratègies ens mostren una imatge menys unilateral i més complexa dels mecanismes migratoris. Així, a diferència de la teoria neoclàssica, la cadena migratòria no considera el procés migratori solament

¹⁹ PRICE, C., *Southern Europeans in Australia Melbourne-Sidney*, Oxford, Oxford University Press, 1963.

²⁰ MACDONALD, J., "Chain Migration, Ethnic Neighborhood. Formation and Social Networks", a *The Milbank Memorial Fund Quarterly*. XLII. N.1, 1964

des d'una perspectiva individual, sinó més bé una complexa estratègia de tot un col·lectiu. Hem de tenir en compte que podem distingir entre cadenes unifamiliars i cadenes amples, entre cadenes de parentiu i cadenes professionals, i entre cadenes horitzontals i cadenes que articulen relacions horitzontals d'explotació amb altres de verticals.

Entenem però, que el concepte de cadena migratòria, està sotmès a la capacitat de la gestió del procés migratori i a la xarxa de relacions entre parents; no s'ha d'oblidar que existeix una anomenada *àrea social* que compren un radi molt més ampli que el de la zona d'origen (en aquest cas la vall de Sóller), i que abastaria, en l'època que estudiam, una àrea compresa d'uns 10/20 km al voltant dels nuclis emissors. En termes individuals es difícil, poder determinar una sola causa per explicar el projecte migratori. La decisió d'emigrar, sol estar influïda pel context social, cultural, econòmic i polític; i poques vegades implica una única persona, més bé es tracta d'un projecte col·lectiu. L'existència de xarxes socials al país de destí ajuden a prendre la decisió, sense oblidar el paper fonamental de la pròpia família. Així, les cadenes migratòries, esdevindrien autèntiques xarxes migratòries que marcarien i potenciarien el procés de sortida d'efectius demogràfics. Per exemple, en el cas de Sóller, aquesta ciutat marcà el flux migratori del pobles veïns, Fornalutx i Deià, que seguiren les mateixes pautes que el primer.

Les xarxes migratòries, doncs, abasten una camp social més ampli que el que envolta l'emigrant, són un factor clau a l'hora d'emigrar en la selecció i decisió de fer-ho i determinen els fluxos migratoris, fixant els orígens i destí dels emigrants²¹. Podem definir les xarxes migratòries com «conjunts de vincles interpersonals que connecten als migrants, antics migrants y no migrants en la seva àrea d'origen i de destí a través dels llaços de parentesc, amiatat i comunitat d'origen compartits. Existeix la hipòtesis que l'existència d'aquests llaços augmenta la versemblança de l'emigració, quan baixen els costos, s'elevan els beneficis i s'alleugen els riscos del moviment internacional»²².

²¹ GARCÍA ABAD, Rocío, *El papel de las redes migratorias en las migraciones a corta y media distancia*, a *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* núm. 94, Barcelona, Universidad de Barcelona, 2001.

²² MASSEY, D.S., ARANGO, J., HUGO, G., KOUAOUCHI, A., PELLERINO, A., TAYLOR, J.E., "Una evaluación de la teoría de la migración internacional: el caso de América del Norte", a

La teoria de les xarxes migratòries analitza diversos aspectes, que són clau per a l'explicació de l'emigració, aquests aspectes són²³:

- El paper de la família i/o coneguts en l'assentament i integració al lloc de destí. Això redueix els riscos i afavoreix la integració social i laboral. Aquest suport familiar a l'emigrant es solia donar tant en el lloc d'origen, fent-se càrrec dels familiars que es quedaven, com en el lloc de destí, amb l'ajuda a l'emigrant.
- La transmissió de la informació. Els emigrants solien tenir un coneixement més o menys ampli del lloc on partien i el que es trobarien allà. Aquest coneixement el podrien donar directament pels familiars i amics, pels emigrants retornats, o per la premsa o les cartes.
- L'efecte cridada dels familiars i coneguts pels primers emigrants, originava una nova reserva de potencials emigrants.
- La tradició migratòria del lloc d'origen. Les migracions es caracteritzen per la seva continuïtat i difusió, i es troben afectades pels factors interns de la pròpia comunitat d'origen.
- La capacitat de la xarxa per perpetuar-se en el temps, provoca que es pugui independitzar de les causes que motivaren l'emigració.

Aquests emigrants, quan arriben al lloc de destí, s'han de relacionar tant amb els emigrants allà residents, com amb els nadius. Tot aquest conjunt de relacions, formen un els anomenats *àmbits socials complexos*²⁴.

Així aquests àmbits socials responen a un conjunt de reaccions i activitats que caracteritzen una societat, és el que es denomina, segons F. Boas, l'*àrea cultural*. Aquesta és per tant segons paraules de Jordi Casassas «l'espai històric, geogràfic i social definit per unes formes de vida, uns sistemes de valors, uns comportaments, unes conviccions polítiques i unes creences religioses comunes»²⁵.

MALGESINI, G. (comp.) *Cruzando fronteras. Migraciones en el sistema mundial*, Madrid, Icaria, Fundación Hogar del Empleado, 1998, p.189-264.

²³ GARCÍA ABAD, *El papel de las redes...*, o.c.

²⁴ JOFRE CABELLO, Ana, *Así emigraron los Baleares a la Argentina*, Palma, Conselleria de Presidència del Govern Balear, 1997.

²⁵ CASASSAS I YMBERT, Jordi, *La memòria i la identitat. Unes reflexions sobre la història cultural*, a Cercles. Revista d'Història Cultural, nº 9, Universitat de Barcelona, 2006, pàg. 35.

Així l'estudi del fenomen migratori s'ha de plantejar tant des d'una òptica tant microanalítica com macroanalítica, és a dir plantejar el problema a nivell local i emmarcar-lo a nivell general. Entenem, però, aquests models per a tractar un estudi com el que plantejam, són orientatius, ja que el coneixement històric sols es pot aconseguir amb l'anàlisi i tractament de les fonts, les quals no sempre ens poden coincidir amb el model plantejat.

PRIMERA PART

4. La vall de Sóller durant el segle XIX: context polític, econòmic i social (1833-1874)

4.1. La vida política de la Vall

Políticament i socialment, la vall de Sóller va gaudir d'un relativa estabilitat durant el segle XIX. La vida política dels ajuntaments de Sóller i Fornalutx, sobretot el segon, va estar dominada principalment per una classe dirigent lligada a les grans propietats i alguns mercaders. El restringit sistema censitari de les eleccions impedia l'entrada de segons quins grups econòmics en el govern municipal. A mesura que es va anar imposant el liberalisme a l'Estat espanyol es va anar ampliant el camp del sufragi, a traves de les diferents constitucions i lleis electorals, el que va possibilitar l'entrada en la corporació municipal de mitjans propietaris, menestrals o comerciants.

En aquest primer capítol el que pretenem es donar una visió de conjunt de l'evolució de la vida política municipal durant el període 1833-1874, és a dir l'etapa de consolidació del règim liberal a l'Estat espanyol. Consideram important conèixer aquesta evolució, ja que l'actuació i els membres que composaven els consistoris de la Vall, són un reflex de la societat i la cultura d'aquesta fase i, la seva actuació condiona alhora, l'evolució de la pròpia zona. Així doncs, dividim aquest apartat en diversos períodes, que es corresponen als diferents estadis de l'evolució del liberalisme al nostre país. Aquests serien: l'Època de Regències (1833-1844), el Regnat d'Isabel II (1844-1868) i el Sexenni Democràtic (1868-1874)²⁶.

²⁶ Per tenir una visió de conjunt de l'evolució a l'Estat espanyol s'han tingut com a referència les obres FONTANA, Josep, *Historia de España. Vol. 6: La época del liberalismo*, Barcelona, Editorial Crítica / Marcial Pons, 2007 i VILAR, Pierre / TERMES, Josep, *Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1990.

La primera fita destacada d'aquest període, fou la segregació del llogaret de Fornalutx del terme de Sóller el 1837²⁷. Anys abans, l'any 1812, hi va haver una primera separació, arran de la Constitució de Cadis²⁸. Així, l'1 de novembre de 1812, es va constituir el primer Ajuntament de Fornalutx, essent nomenat batle Antoni Mayol Arbona –Xoroi- (1758-1848). La separació dels dos termes no es va produir de forma amistosa i va provocar nombrosos conflictes entre ambdues localitats, ja que per una part Sóller es mostrava contrari a perdre territori i les rendes que d'aquest se'n derivava i per la seva part Fornalutx exigia dominar el terreny necessari per a la seva subsistència. A pesar de les disputes, la separació es va fer efectiva i es varen delimitar els dos termes el 7 setembre de 1813.

El retorn a l'absolutisme de Ferran VII, va suposar la suspensió de l'Ajuntament fornalutxenc. Durant el Trienni Liberal (1820-1823), es va retornar la independència a Fornalutx, essent nomenat batle Joan Ripoll Mayol –de Balitx-²⁹. Després de la intervenció dels Cent Mil Fills de Sant Lluís i la tornada a l'absolutisme, el municipi de Fornalutx fou abolit i reincorporat novament a Sóller. Després d'aquest període hi hagué una repressió contra els liberals.

Els governs municipals, majoritàriament conservadors, es varen encarregar que no hi hagués gaires canvis i en el manteniment del seu estatus social, polític i econòmic. L'absència de grans terratinents va fer que els propietaris mitjans i els artesans, a mesura que incrementaven el seu poder econòmic gràcies a la reconversió de la indústria tèxtil (amb la superació del sistema gremial) i l'expansió de la taronja, regissin la vila de Sóller.

²⁷ QUETGLAS Cifre, Antoni / Reynés Trias, Antoni, *El procés de divisió dels termes municipals de Sóller i Fornalutx: 77 anys de conflictes*, dins VI Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2012.

²⁸ La Constitució de 1812 va suposar un important canvi en la divisió territorial de l'Estat espanyol, ja que possibilitava a través de l'article 310 la independència administrativa dels pobles petits, de més de 1.000 habitants, que fins aleshores depenien d'un municipi principal. L'esmentat article deia: “*Se pondrá Ayuntamiento en los pueblos que no lo tengan, y en donde convenga que lo haya, no pudiendo dejar de haberlos en los que por si o con su comarca lleguen a mil almas, y también se les señalará término correspondiente*”.

²⁹ Era el propietari de la possessió de Bàlitx d'Avall

4.1.1. L'època de les Regències: de 1833 a 1844

El 31 de març de 1830 Ferran VII va promulgar la Pragmàtica Sanció³⁰, per la qual s'establia que si el rei no tenia hereu baró la corona l'heretaria la filla major. Poc després va néixer la seva filla Isabel, el que exclouïa de la successió al germà del rei, l'infant Carles Maria Isidre. A partir d'aquell moment, es produïren enfrontament entre els partidaris de l'infant Carles i de l'absolutisme i els de la infanta Isabel, partidaris del liberalisme.

El 1832, el rei es va posar greument malalt, el que va ser aprofitat pels absolutistes per pressionar-lo per derogar la Pragmàtica Sanció i que l'hereu directe fos el seu germà Carles. Malgrat això, l'esposa del rei i Regent, Maria Cristina va aconseguir defensar els interessos de la seva filla iniciant un apropament cap als liberals concedint un ampla amnistia als exiliats.

Després de la mort de Ferran VII el 1833, aquest suport cap als liberals moderats es va fer més intens per poder protegir els interessos dinàstics de la seva filla Isabel, encara menor d'edat i fer front a les aspiracions de l'infant Carles, partidari del manteniment de l'absolutisme. El moderat Martínez de la Rosa fou l'encarregat de formar govern i, va emprendre una sèrie de reformes moderades, de les quals destacà la promulgació de l'Estatut Reial el 1834. Es tractava d'una carta atorgada per voluntat de la Regent, establint les Corts bicamerals, formades per la Camera de Procers formada pels nobles grans d'Espanya i altres designats de forma vitalícia per la Regent, i la Camera de Procuradors, elegida mitjançant un sufragi censitari molt restringit. Aquestes cameres tenien les funcions molt limitades i el monarca tenia el poder de convocar-les o suspendre-les a voluntat. Pel que fa a la vida política local durant aquesta etapa, aquesta va estar pràcticament controlada per una minoria. Les diferents lleis electorals fins el 1868 tenien la intenció de control per part de l'Estat de controlar les eleccions, tant les municipals i provincials com les generals (Corts i Senat). Aquests textos legals limitaven tant electors com elegits, a un nombre molt reduït, sols tenien aquest dret els homes majors de 25 anys amb un cert poder adquisitiu, l'anomenat sufragi censitari. En aquest context quedaren definits els dos blocs polítics del

³⁰ En realitat aquesta havia esta aprovada el 30 de setembre de 1789 per Carles IV, però no es va fer efectiva fins el 1830.

liberalisme espanyol, per una banda els moderats³¹ i per altra els progressistes³², els quals anaren sofrint diverses escissions al llarg del segle.

Aquest suport als liberals, va comportar importants canvis a les províncies de l'Estat, especialment amb la reorganització del territori, que creava la província d'*Islas Baleares*, amb capital a Palma de Mallorca i dirigides per un governador, nomenat pel rei, que presidia la Diputació Provincial³³. El primer governador després de la mort de Ferran VII fou el comte de Montenegro (març-novembre de 1833) i posteriorment el càrrec passà a Guillem Moragues Rullan³⁴, que es va mantenir en el càrrec fins el 1836. Aquest darrer va portar a terme una gran tasca reformista (abolició dels gremis, millora de la xarxa viària, inici del vapor correu entre Palma i Barcelona, etc.). El 1834, la Subdelegació de Foment es va transformar en Govern Civil, Guillem Moragues fou el primer governador de l'illa.

El 21 d'agost de 1836 varen arribar les notícies del Motí de la Granja, inspirat per Juan Álvarez Mendizábal. Aquest va promoure la redacció d'una nova constitució el 1837, la qual fou jurada per les autoritats mallorquines el mes de juliol d'aquell

³¹ Els moderats es varen agrupar entorn del Partit Moderat, partidari del sufragi censitari restringit i de la monarquia constitucional. A Mallorca predominà ideològicament i políticament fins el 1868, mantenint bones relacions amb el carlisme illenc. Es va presentar a les diverses convocatòries electorals a vegades en solitari i d'altres amb coalició amb els progressistes, rebent diversos noms: Candidatura Monàrquico-Constitucional (1837), Partit Parlamentari (1843), Partit Ministerial (1844) i Partit Monàrquic Constitucional (1853-1857). Desaparegué el 1868.

³² El Partit Progressista s'implantà devers el 1836. Va tenir el suports dels naviliers i d'un sector de professionals liberals. A Mallorca no tingueren tanta força com el Partit Moderat. A les eleccions de 1839, 1841 i 1844 es presentaren sota les sigles del Partit Progrés Legal. El 1854 molts dels seus militants es passaren al partit Unió Liberal. D'aquest s'escindiren els republicans i sectors més esquerrans creant el Partit Democràtic. Els seus òrgans d'expressió foren *El Progreso* (1836-1837), *El Genio de la Libertad* (1839-1857) i *El Isleño* (1857).

³³ FULLANA PUIGSERVER, Pere, "De la Restauració de la monarquia absoluta al triomf del liberalisme", a DURAN PASTOR, Miquel / MARIMON RIUTORT, Antoni (Coord.), "Del segle XVIII borbònic a la complexa contemporaneïtat", Vol. 3, BELENGUER, Ernest (dir.), *Història de les Illes Balears*, Barcelona, Edicions 62, 2004.

³⁴ Guillem Moragues Rullan (1771-1836) D'ideologia liberal moderada, fou soci de la Societat d'Amics del País i el 1810 fou elegit diputat a les Corts de Cadis. El 1820 durant el Trienni Constitucional va tornar a ser nomenat diputat. Es retirà a Orient (Bunyola) després de la restitució de l'absolutisme. El 1833 fou nomenat sostdelegat de Foment de les Balears i el 1834, governador civil, càrrec que va ocupar fins a la seva mort.

any. Es convocaren eleccions amb la presència de dues candidatures, els monàrquics constitucionals i els progressistes. La victòria fou pels moderats. Alhora que es consolidava el liberalisme també s'anava radicalitzant el carlisme. Ja el 1833, els partidaris de l'infant Carles s'aixecaren contra la regència, donant origen a l'anomenada Primera Guerra Carlista³⁵. Pel que fa a la incidència de l'aixecament carlí a Mallorca, el fet més destacat fou una manifestació a favor del carlisme a Manacor, conegut com *Sa Llorençada* (1835).

Acabada la guerra carlista, la regent Maria Cristina, amb suport dels liberals moderats va intentar imposar un retrocés en el sistema liberal. Això va provocar un pronunciament dels liberals progressistes, encapçalats pel general Baldomero Espartero³⁶. Això provocà la renúncia de Maria Cristina a la regència i la pujada d'Espartero al poder. Es crearen juntes revolucionàries arreu de l'Estat. A les Balears es va crear una Junta Suprema Provisional de Govern presidida per Felip de Puigdorfilà. Es convocaren eleccions que foren guanyades pels progressistes del partit Progrés Legal front als moderats del Partit Parlamentari. A pesar d'això, l'esparterisme va tenir poc suport a Mallorca³⁷.

L'autoritarisme d'Espartero li va fer perdre el suport de bona part de la seva base social. Cap el maig de 1843, es donaren diversos aixecaments contra el regent que provocaren la seva abdicació i fugida a Anglaterra.

El canvi de política reial, arran de la necessitat de cercar el suport dels liberals, va comportar diversos canvis en els governs municipals de l'illa. A Sóller, els primers mesos del 1833 es varen succeir diversos ajuntaments, imposats a causa dels propis canvis polítics. A la mort de Ferran VII el govern municipal estava format per Miquel Frontera, batle reial; Antoni Pons, Bartomeu Bauzà, Josep Oliver i

³⁵ La Primera Guerra Carlista fou un conflicte que va durar entre 1833 i 1840 entre els partidaris del pretendent Carles Maria Isidre i els de la infanta Isabel, filla de Ferran VII. Els primers eren defensors de l'absolutisme i dels drets forals com a sistema mentre que els segons ho eren del liberalisme. La futura reina i la seva mare, la Regent Maria Cristina hagueren de comptar amb els liberals per poder fer front a Carles. El conflicte es va desenvolupar principalment al nord i llevant de la península, i va tenir els nuclis més forts al País Basc i Catalunya. El conflicte es va acabar amb la rendició de les tropes carlistes comandades pel general Tomàs de Zumalacárregui.

³⁶ Joaquín Baldomero Espartero (1793-1879) fou un general espanyol d'ideologia liberal. Fou un dels principals impulsors del liberalisme a l'Estat espanyol, essent president del Consell de Ministres en diverses ocasions.

³⁷ FULLANA PUIGSERVER, *De la Restauració...*, o. c.

Antoni Arbona com a regidors; Francesc Albertí i Nicolau Morell, diputats; i Nicolau Pons, síndic³⁸.

El final del regnat i del règim absolutista a Mallorca, es va dur a terme sense grans actes de violència o avalots. Quan morí el rei, les autoritats varen prendre mesures per conservar l'ordre públic i contenir als Voluntaris Reialistes, partidaris de l'infant Carles³⁹.

A finals de febrer del 1833, es va renovar el consistori de Sóller, essent elegits Antoni Morey com a batle reial (en segon lloc Cristòfol Tries i en tercer lloc Jaume Deyà); Antoni Bernat Verí com a regidor primer (en segon lloc Joan Arbona i en tercer lloc Francesc Tries); Bartomeu Peña com a regidor segon (en segon lloc Antoni Joan Garau i en tercer lloc Damià Riutort); Pere Antoni Ripoll com a regidor tercer (en segon lloc Francesc Tries i en tercer lloc Bartomeu Rullan); Bartomeu Estades com a regidor quart (en segon lloc Gaspar Barceló i en tercer lloc Pere Antoni Mayol); Bartomeu Gamundí com a diputat primer (en segon lloc Josep Morell i en tercer lloc Jaume Oliver); Bartomeu Frontera com a diputat segon (en segon lloc Josep Morell i en tercer lloc Antoni Joan Ferrer); i Francesc Rullan com a síndic (en segon lloc Pere Joan Morell i en tercer lloc Guillem Morell)⁴⁰. Aquestes eleccions, foren denunciades per l'elector Josep Coll al governador provincial i, malgrat que els elegits juraren el càrrec a finals de maig del mateix any, les eleccions foren anul·lades i el governador va enviar al comissionat Valentí Ferrer per fer-se càrrec del Consistori i procedir a l'elecció d'un de nou. Després de reunir-se els membres del consistori anterior, juntament amb el comissionat per la Reial Audiència i les persones elegides en les darreres eleccions es varen proposar diverses persones per ocupar el càrrec de l'Ajuntament. Pel càrrec de batle, es va proposar Francesc Canals de 28 anys; foren elegit per majoria de vots Antoni Bernat Verí de 49 anys com a regidor primer, Miquel Palou, de 33 anys com a regidor segon, Bartomeu Oliver, de 40 anys com a regidor tercer i Bartomeu Estades, de 26 anys com a regidor quart. Pel càrrec de diputat del comú foren elegits Bartomeu Gamundí, de 48 anys com a diputat primer i

³⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1826-1836. Sign.: 22.

³⁹ FERRER FLÓREZ, Miquel, *El regnat de Ferran VII a Mallorca*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2001

⁴⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1826-1836. Sign.: 22.

Bartomeu Frontera, de 27 anys com a diputat segon. També fou elegit Antoni Frontera, de 32 anys com a síndic⁴¹.

Després de la jura d'Isabel II com a reina, el setembre de 1833, es varen tornar a reformar els ajuntaments. El mes de desembre d'aquell mateix any, els candidats proposats per formar el nou Consistori solleric foren Joan Castañer Aulet com a batle reial; Antoni Mayol Massanet com a regidor primer; Pere Antoni Bernat com a regidor segon; Guillem Castañer com a regidor tercer; Pere Antoni Mayol com a regidor quart; Pere Joan Colom com a diputat primer; Damià Pizà com a diputat segon; i Francesc Puig com a síndic⁴².

El mes d'octubre de 1834, per ordre del governador civil Guillem Moragues, es va destituir al batle Joan Castañer i fou substituït pel capità de milícies urbanes, Francesc Canals, que passa a ocupar el càrrec de batle. També es va suspendre el notari Joan Baptista Marquès com a secretari de l'Ajuntament i es va nomenar secretari interí el també notari Bernat Frontera⁴³.

Per ordre del governador provincial, el 13 d'octubre de 1834, es varen reunir a l'Ajuntament els majors contribuents per elegir el Consistori de l'any següent. Com a batle reial fou elegit Joan Canals, com a regidor primer fou Francesc Canals Mayol, com a regidor segon l'elegit fou Bartomeu Peña Canals, com a regidor tercer fou elegit Bartomeu Estades, com a regidor quart fou elegit Josep Oliver, com a diputat primer fou elegit Antoni Canals (d'ofici fuster), com a diputat segon fou elegit Josep Mayol (d'ofici teixidor) i, com a síndic fou elegit Francesc Puig (metge). A pesar d'això, aquests no varen arribar a ocupar el càrrec i es va produir una situació d'interinitat que es va mantenir pràcticament un any. El 23 de juliol de 1835 es va publicar un Reial Decret per a l'elecció de les corporacions municipals. Arran d'aquest decret es va produir l'elecció d'un nou Ajuntament. Segons les disposicions d'aquest RD a Sóller li corresponia tenir un Consistori format per un batle, dos tinents de batle, set regidors i un procurador del comú. La població de la vila era de 1.706 caps de família, de les quals 110 eren considerats elegibles i 380 electors. Abans d'aquests comicis, es va demanar al governador provincial si els teixidors, fusters i sabaters que treballaven pel seu compte es

⁴¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1826-1836. Sign.: 22.

⁴² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1826-1836. Sign.: 22.

⁴³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1826-1836. Sign.: 22.

podien considerar electes i si els clergues que tenien propietats es podien considerar electors. El governador contestà que tots els artesans que paguessin la quota de la confraria havien de ser electors igualment que els clergues que posseïssin bens amb una renda superior a les 50 lliures anuals. Això significava ampliar el cens electoral. Els resultats de les votacions foren:

Nom	Vots	Càrrec
Joan Canals Frontera	240	Regidor
Bartomeu Peña Canals	228	Regidor
Bartomeu Estades Socias	225	Regidor
Josep Coll Terrassa	200	Regidor
Francesc Canals Mayol	185	Regidor
Antoni Mayol Massanet	175	Regidor
Francesc Serra Pons	163	Regidor
Antoni Martí Mayol	130	Regidor
Jeroni Estades Ripoll	115	Regidor
Guillem Castañer Bisbal	108	Regidor
Antoni Bernat Verí Oliver	75	Regidor
Antoni Rullan Deyà	74	Regidor
Francesc Rullan Bauzà	64	Regidor
Josep Oliver Morell	61	Regidor
Joan Castañer Aulet	58	Regidor
Joan Morell Castañer	53	Regidor
Miquel Castañer Bauzà	138	Procurador
Antoni Frontera Casasnovas	14	Procurador

Així, els elegits per formar el nou Ajuntament foren Joan Canals (batle); Francesc Canals i Antoni Rullan (tinents de batle); Bartomeu Peña, Josep Coll, Francesc Serra, Antoni Martí, Antoni Bernat Verí, Josep Oliver i Joan Morell (regidors), i Miquel Castañer (procurador). El governador provincial va comunicar que

l'Ajuntament podia nomenar si ho considerava convenient un tinent de batle de Fornalutx. L'elegit fou Bartomeu Estades⁴⁴.

Amb la reordenació territorial impulsada pel govern central, també es varen reforçar les institucions provincials i municipals i, seguint els models liberals, es va reprendre el procés d'independència de molts municipis de les Illes que l'havien vist frenat durant el retorn a l'absolutisme entre 1814 i 1823. Entre els municipis de Mallorca que aconseguiren la independència es trobava Fornalutx, el qual ja s'havia independitzat el 1812. No obstant això, el procés de segregació fou difícil i complicat, bàsicament per les qüestions de demarcació i fitació de les fronteres amb Sóller i pel repartiment de bens i rendes. Malgrat la divisió dels dos municipis, el de Sóller conservà algunes funcions, principalment els referents a la recaptació de determinants impostos.

Una altra conseqüència de la pujada al poder dels liberals, fou la supressió del cos de Voluntaris Realistes⁴⁵ i la reimplantació de la Milícia Nacional⁴⁶. La primera conseqüència d'això fou la repressió de les persones que havien format part dels Voluntaris Realistes. Hi ha poques dades d'aquesta repressió, sabem que el 8 de novembre de 1836 l'Ajuntament va decidir, després d'un article publicat al diari *Progreso* que acusava el consistori solleric de tenir com a assalariat un antic membre dels Voluntaris Realistes, destituir el secretari Antoni Frontera –*Jeroni*– i el vocal de la Junta Protectora de Camins Bartomeu Oliver –*Gabaró*– per haver estat membres del citat cos armat⁴⁷. També s'acordà remetre a la Junta

⁴⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1826-1836. Sign.: 22.

⁴⁵ El Cos de Voluntaris Realistes fou una milícia organitzada per Ferran VII el 1823, després de la caiguda del govern liberal. El seu principal objectiu era la defensa del govern absolutista i la repressió contra els liberals. Depenien dels ajuntaments i estaven sota el control del governador provincial. Foren dissoltes el 1833.

⁴⁶ Aquest cos armat fou conseqüència de la Constitució de 1812. La reinstauració absolutista de Ferran VII va comportar la seva dissolució, tornant a instaurar-se durant el Trienni Liberal (1820-1823). Amb la tornada a l'absolutisme va tornar a ser dissolta i els seus membres repressaliats. Es va reinstaurar el 1834 donant sempre suport als liberals progressistes. Estaven sota el control dels ajuntaments, que s'havien d'encarregar de la seva provisió. Fou dissolta novament el 1843, amb el govern de Narváez i les seves funcions passaren a la Guardia Civil. Durant el Bienni Progressista i novament el Sexenni Democràtic fou novament restablerta, quedant dissolta definitivament amb el retorn de la monarquia borbònica (1876).

⁴⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1836-1842. Sign.: 23.

d'Armament una relació dels individus allistats tant a la milícia legal com a la voluntària que varen pertànyer a les files dels exvoluntaris realistes o reputats desafectes a l'actual sistema⁴⁸. El 27 de maig el governador provincial va ordenar la detenció de 14 persones acusades de fer comentaris contra la legitimitat de la reina Isabel II a la plaça de la vila⁴⁹. També, el 1835, el rector Bernat Galmés fou acusat d'afavorir la causa carlina.

Pel que fa a la Milícia Nacional, seguint el Reial Decret del 16 de febrer de 1834, es va convocar a l'Ajuntament el 27 d'abril de 1834 al batle, els regidors i els majors contribuents de la localitat⁵⁰, per elegir el capità, tinent i dos subtenents per a la formació i allistament de les Milícies Urbanes. Pel càrrec de capità es va proposar Francesc Canals Mayol, com a tinent Josep Coll Terrassa i, com a subtenents Antoni Mayol Estades i Pere Lluç Ripoll Palou⁵¹. El juliol de 1835, foren nomenats com a caps de la Milícia Nacional Bartomeu Estades (capità), Josep Coll (tingent), Bartomeu Peña (subtingent), Francesc Serra (subtingent). El novembre, foren substituïts per Josep Coll Terrassa (capità), Joan Canals Frontera (tingent), Miquel Castañer Bauzà (subtingent primer), Pere Lluç Ripoll Palou (subtingent segon), Jaume Estades (sergent), Benet Mayol (caporal), Salvador Oliver (caporal segon).

El setembre de 1835, va accedir al poder Juan Álvarez Mendizábal⁵², de manera que es va consolidar el liberalisme. Després del Motí de la Granja, el 21 d'agost de 1836, es va ordenar a totes les províncies jurar la Constitució de 1812.

⁴⁸ AMS. Secció 1: Extractes Actes Ajuntament 1800-1850. Sign.: 25

⁴⁹ Aquests foren Francesc Mayol –Cuart-, Josep Deyà –Bernadet-, Joan Morey, Antoni Pons, Joan Baptista Albertí, Joan Ballester –Barber-, Pere Joan Coll –Mestrutxo-, Andreu Albertí –de sa Viuda-, Sebastià Castañer –Cuart-, Francesc Gamundí –Roega-, Antoni Albertí –Sivella-, Joan Baptista Alcover –Pussa-, Andreu Casanovas –Tamany- i Pere Joan Pons. AMS. Secció 8: Correspondència. 8.3. Correspondència general 1920-1924. Capitania General de Mallorca (1823-1839) Sign.: 2291.

⁵⁰ Hi assistiren els propietaris Antoni Mayol Estades, Bartomeu Peña, Bartomeu Estades, Joan Ripoll, Francesc Serra, Antoni Bernat Verí, Antoni Pons i Francesc Rullan.

⁵¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1826-1836. Sign.: 22.

⁵² Juan Álvarez Mendizábal (1790-1853) fou un polític i economista liberal de caire moderat. Fou promotor de la desamortització dels béns de les anomenades Mans Mortes, és a dir les ordres religioses. També va reformar el sistema de quintes, possibilitant l'opció de pagar la redempció per no fer el servei militar, mesura que afavoria les classes altes.

L'Ajuntament de Sóller, encapçalat pel batle Joan Canals Frontera i per ordre governativa va jurar la Carta Magna. L'acte fou solemne, es va fer públicament a la plaça, és va muntar un cadafal on es va penjar un retrat d'Isabel II en el moment en que tots els membres del Consistori juraven la Carta Magna, aquest acte es va certificar davant d'un notari. Una vegada acabat es va celebrar un Te-Deum a la Parròquia⁵³.

El 27 d'octubre de 1836, es varen celebrar eleccions per renovar l'Ajuntament. Foren elegits: Josep Coll (batle), Jeroni Estades (batle segon), Bartomeu Peña (regidor primer), Jeroni Morell (regidor segon), Pere Mayol (regidor), Antoni Martí (regidor), Andreu Oliver (regidor), Jaume Mayol (regidor), Francesc Morell (regidor), Guillem Morell (regidor), Francesc Canals (síndic) i Jaume Roig (síndic)⁵⁴.

El govern de Mendizábal va impulsar l'exclaustració i la desamortització⁵⁵ dels béns de l'Església el que va comportar alhora, la consegüent radicalització de sectors catòlics importants contra el liberalisme. A Sóller, es va exclaustrar l'orde dels franciscans i el seu convent va passar a mans municipals. Aquest fou convertit en presó i en quarter de la Milícia Nacional. El juny de 1836, des del Govern Civil es va demanar a l'Ajuntament un informe sobre la conducta i opinió política dels rectors i vicaris de la ciutat, per saber el que predicaven i si estaven a favor o contra el Govern. Aquest informe es va encarregar als oficials de la Milícia Nacional. En l'*Informe sobre curas y vicarios*, elaborat per Joaquim Coll Mayol (capità de la Milícia Nacional), Miquel Castanyer (capità de la Milícia), Bartomeu Castanyer, Jaume Estades i Francesc Canals (tinents), Miquel Ensenyat, Josep Mayol i Pere Lluç Ripoll (subtinents), Josep Oliver, Antoni Mora i Vicens Escales (sergents primers), es varen exposar les següents conclusions⁵⁶:

⁵³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1836-1842. Sign.: 23.

⁵⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1836-1842. Sign.: 23.

⁵⁵ El procés de desamortització ja s'havia iniciat amb el govern de Godoy i pretenia l'alliberament de les propietats que es trobaven sota el control de les "Mans Mortes", és a dir l'estament eclesiàstic. El seu principal objectiu era posar al mercat, per mitja de subhasta pública, els seus béns i terres no productius, amb la finalitat de crear riquesa i una classe mitjana de propietaris. MARTÍ GILBERT, Francisco, *La desamortización española*, Madrid, Ediciones Rialp S. A., 2003. Pel cas de Mallorca veure FERRER FLÓREZ, Miquel, *Desamortización eclesiástica en Mallorca: 1835*, Palma, Impr. Politécnica, 2002.

⁵⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1836-1842. Sign.: 23.

1. No s'ha sentit el rector de la localitat fer manifestacions a favor del regim constitucional i de la reina Isabel II. El seu comportament era de respecte de l'actual sistema.
2. El vicari mossèn Pere Suau, és persona de bona conducta i no se li han sentit manifestacions contràries al sistema, més bé és d'idees liberals.
3. L'altre vicari, mossèn Guillem Bauzà, es mostrà contrari a l'actual sistema.

El nou règim però, va tenir la seva oposició a la localitat, ja que el mes de maig es varen penjar uns pasquins fixats a diversos llocs de la vila amb expressions contràries al Govern i es varen embrutar les portes de les cases dels regidors i oficials de la Milícia Nacional⁵⁷.

El 1837, es va promulgar una nova Constitució que pretenia ser una síntesi entre els corrents moderats i els progressistes i que va permetre, després, que els primers recuperessin el poder. Conseqüència d'aquesta va sorgir la Llei Electoral de 28 de juliol de 1837. Aquesta llei restringia el dret a vot a la major part de la població, ja que tenia un caràcter censitari i sols hi tenien dret els propietaris, alguns arrendataris, i membres de professions liberals, comerciants i industrials amb rendes altes⁵⁸. Seguint els dictàmens de la Llei electoral de 1837, Mallorca es va dividir en 27 districtes, i Sóller agrupava en el seu també Fornalutx i Deià.

El 16 de juliol de 1837 l'Ajuntament, tal com disposava el Butlletí Oficial de la Província (BOP), va ordenar el jurament de fidelitat a la nova Constitució⁵⁹.

El nou marc legal consolidà el sufragi censitari que es mantindria fins a la revolució de setembre de 1868. A Sóller, durant aquesta etapa l'evolució de les persones amb dret a vot, fou la següent:

Evolució de les persones amb dret a vot⁶⁰		
Any	Núm. Electors	% sobre la població
1837	185	2,5

⁵⁷ AMS. Secció 1: Extractes Actes Ajuntament 1800-1850. Sign.: 25

⁵⁸ SÁEZ ISERN, Francesc, *Les eleccions a Mallorca en el segle XIX*, Palma, Documenta Balear, 2003.

⁵⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1836-1842. Sign.: 23.

⁶⁰ SÁEZ ISERN, Francesc, *Ciudadanos de primera. El cuerpo electoral mallorquín en el siglo XIX (1837-1899)*, Tesi Doctoral llegida l'octubre de 1989.

1839	185	2,5
1840	226	3,1
1841	227	3,1
1842	217	3
1843	223	3,09
1844	221	3,09

Hi havia un cert predomini de les persones que tenien dret a vot per la seva renda agrària, davant les que ho feien per activitats industrials, comercials, de serveis i professions liberals. Els propietaris agrícoles suposaven el 58'5 % dels contribuents amb dret a vot, de manera que els donava la possibilitat de dominar l'elecció dels membres de l'Ajuntament i per tant dirigir la política municipal⁶¹.

Any	Agràries		No Agràries	Serveis	Prof. Liberals
	Propietaris	Arrendataris	Com – Ind.	Inquilins	
1837	119	13	47	4	2
1839	111	12	40	20	2
1840	133	21	40	29	3
1841	130	21	39	30	7
1842	124	19	40	29	5
1843	126	19	37	37	4
1844	125	19	37	36	4
Mitjana del període	58,5 %	8,4 %	18,9 %	12,5 %	1,8 %

El novembre d'aquest mateix any, es varen celebrar eleccions a diputats i, a Sóller, la victòria fou dels Monàrquics Constitucionals⁶². En aquestes eleccions es va presentar un candidat solleric, l'advocat i polític Pere Joan Morell Rullan, el qual fou elegit com a diputat⁶³.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Els elegits foren Pasqual Felip de Togores Comte d'Aiamans, Pere Joan Morell Rullan, Manuel Valarino, Miquel Salvà Cardell i Joan Burgués Zaforteza.

⁶³ Pere Joan Morell Rullan (1790-1867) va estudiar lleis i es doctorà el 1818 en dret civil i canònic. Fou auditor de guerra de la Capitania General de Balears i jutge de primera instància de Manacor.

Finalment, després que des de 1836 ho demanassin, el 1837 es va produir la segregació definitiva del municipi de Fornalutx del de Sóller⁶⁴. Aquesta separació va comportar diversos conflictes, sobretot territorials i contributius. Inicialment, els veïnats de Fornalutx havien de pagar a Sóller les contribucions de quota fixa del 1837 però no les talles ordinàries. Malgrat això els veïnats es varen negar a pagar aquests impostos a Sóller. El 27 d'abril de 1837 el primer consistori de Fornalutx va estar format per Bartomeu Estades de Montcaire i Socies des Fangar⁶⁵ (batle), els regidors Miquel Busquets, Bernat Albertí, Bernat Barceló i Jaume Frau, i el síndic Jaume Antoni Mayol. Es va nomenar Estanislau d'Osca González i Mas⁶⁶ com a secretari⁶⁷.

El març de 1838, el regidor Pere Mayol, natural de Fornalutx, va haver de cessar del seu càrrec perquè pertanyia a un municipi diferent.

El mes de maig, es va procedir a la renovació de l'Ajuntament de Sóller. Varen sortir elegits Francesc Serra (batle) Joaquim Coll (batle segon), Josep Mayol (regidor), Pere Lluç Ripoll (regidor), Antoni Rullan (regidor), Josep Oliver (regidor) i Miquel Castanyer (síndic). Els regidors elegits Joaquim Coll i Miquel Castanyer

(1821-1823). Fou un dels fundadors de l'Institut Balear (1836) on ocupà les càtedres de legislació i de moral i religió. D'ideologia liberal moderada fou candidat a Corts en diverses ocasions, essent elegit diputat per Mallorca el 1837 i 1839 per la candidatura Monàrquica Constitucional. Va escriure diverses obres sobre política i societat. Fou membre de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País.

⁶⁴ Mn. Jordi Vicens, vicari de Fornalutx, fou el representant de la vila de Fornalutx pel tema de la divisió amb Sóller. AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

⁶⁵ Bartomeu Estades de Montcaira i Socies de Fangar (1807-1860). Terratinent, militar i polític. Era fill i successor de Joan Baptista Estades de Montcaire i Serra-Poquet i Catalina Socies de Fangar i Serra de Gaieta. Estava casat amb la seva cosina germana Catalina Muntaner i Socies de Fangar (1806-1847). Els seus béns ocupaven quasi bé tot l'actual terme municipal de Fornalutx. Propietat seva eren les possessions de Montcaire i Monnàber, les finques d'Es Mas, Ca n'Antuna i S'Olivar Major a més d'altres olivars, així com els casals de Sa Casa d'Amunt i Can Arbona dintre el casc urbà de Fornalutx. El 1836, a instància de l'Ajuntament de Sóller, el Governador Civil de la província José Maria de Bremón el nomenà tinent de la 2a. companyia de la Guàrdia Nacional. Ocupa la batlia de Fornalutx en diverses ocasions fins a la seva mort, així com el càrrec de jutge municipal. També constituí una junta local de beneficència per a ajudar els necessitats.

⁶⁶ Era nadiu de la vila de Pollença. S'havia casat amb Catalina Mayol i Mayol, de Fornalutx i filla de Vicenç Mayol Casasnoves (de Can Penya de Sa Calobra) i de Rosa Mayol Oliver.

⁶⁷ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

varen presentar un recurs al Governador Civil de la Província demanant la revisió del procés electoral. Des de l'Ajuntament es va nomenar una comissió formada per: Jaume Puig, Andreu Oliver, Jeroni Morell i Antoni Martí per investigar el recurs presentat sobre les eleccions a regidors. Aquesta comissió després d'enviar el seu informe a la Diputació Provincial, i denegar una còpia a Joaquim Coll, va acordar el cessament del síndic Miquel Castanyer i convocar la Junta Electoral per decidir què fer.

L'1 de maig de 1838 es va constituir el nou consistori de Fornalutx essent nomenat batle Joan Ripoll, regidors Miquel Busquets, Bernat Albertí, Bartomeu Busquets i Gaspar Barceló, i síndic Antoni Arbona⁶⁸.

El governador va decidir l'anul·lació de les darreres eleccions municipals pel que fa a l'elecció del batle Francesc Serra, el regidor Josep Mayol i el síndic Miquel Castanyer. Es va decidir que aquestes tres persones fossin cessades del seu càrrec. Va ocupar el càrrec de president el regidor de més edat, Bartomeu Peña. Francesc Serra va passar a ocupar el càrrec de síndic. El batle segon Joan Morell va passar a ocupar el càrrec de batle provisionalment,. El 26 d'agost de 1838, va passar a ocupar la batlia el regidor Francesc Rullan⁶⁹.

A principis de gener de 1839, també es va canviar el consistori de Fornalutx essent nomenat batle Bartomeu Estades Socias, com a regidors Gaspar Barceló, Bartomeu Busquets, Bartomeu Estades i Frau i Pere Antoni Mayol, i com a síndic Sebastià Arbona⁷⁰.

El 6 de març de 1839, es va acordar en Ple segons ordre del BOP nº 948, dividir la localitat en barris i nomenar un regidor com a responsable de cada un. Es va decidir nomenar una comissió, encapçalada per Josep Coll i Josep Oliver per estudiar com aplicar la norma i la divisió de la població en vuit barris. El Consistori, després de la informació donada per la comissió encarregada d'estudiar el cas de la divisió, va acordar la següent divisió i els regidors encarregats de cada barri⁷¹:

⁶⁸ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

⁶⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1836-1842. Sign.: 23.

⁷⁰ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

⁷¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1836-1842. Sign.: 23.

- Barri Primer: des del Coll de Sóller pel Fossaret, carrer d'en Reial, Castellet, carrer de San Cristòfol, Rectoria, Molí de sa Monja pel Dragonar fins el Convent. Regidor responsable: Francesc Coll.
- Barri Segon: Carrer de la Mar, carrer d'en Poma⁷², carrer d'en Pacó, des del Convent fins Castelló baixant per Can Sord, Son Sales, Binidorm fins el Pont del Mar i carrer d'en Melda⁷³. Regidor responsable: Bartomeu Bauzà.
- Barri Tercer: des del pont del camí del Mar, tot aquest fins el Moll, Muleta i tot el camp dit del Mar. Regidor responsable: Miquel Magraner.
- Barri Quart: Arraval, carrer per on passa l'aigua que va des del brollador, camí del Cementiri fins a la Serra abraçant per cas Manyo, Estiradors, carrer de la Barrala⁷⁴ fins l'Arraval, el torrentó dit d'en Creveta, alqueria del Comte fins la Creu fins a la costa de Biniaraix. Regidor responsable: Antoni Rullan.
- Barri Cinquè: Plaça, Born, carrer de l'Hortdeviu fins la casa de d. Miquel Palou, Binibassí i Ànimes, carrer d'en Serra, d'en Malcuinat⁷⁵, de l'Hospital, de Batach, del Seller fins can Moyana, carrer d'en Pauet, d'es Jurat, Cotxeries⁷⁶, d'en Niu i de na Maguededeu⁷⁷. Regidor responsable: Josep Mayol.
- Barri Sisè: des de la posada d'en Lletx fins al pontet, Alqueria del Comte fins la Creu, camí del Barranch voltant per can Gotleu⁷⁸, Binibassí fins el Pont Nou⁷⁹ i el camí del Murterar. Regidor responsable: Miquel Borràs.
- Barri Setè: del camp d'en Mayol, costa d'en Flesades, Argiles, Anglada, can Tamany fins a can Peña baixant per la Mola fins el camí del mar, camp de la Creu, Rafal, Beurada fins can Barona. Regidor responsable: Josep Oliver.

⁷² Actual carrer de Vicari Pastor, popularment conegut com de la Rosa.

⁷³ Actual carrer de la Romaguera.

⁷⁴ Actual carrer de Sant Jaume

⁷⁵ Actual carrer de la Victòria 11 de maig

⁷⁶ Actual carrer del metge Mayol

⁷⁷ Actual carrer de Joan Baptista Enseñat, popularment conegut com del Vent

⁷⁸ Actual can Caixal, a la carretera de Fornalutx

⁷⁹ Actual pont de Can Rave

- Barri Vuitè: Figuera començant a can Peña fins Balitx d'Avall, s'Illeta fins el torrent del Port. Regidor responsable: Pere Lluç Ripoll.

Entre juliol i agost de 1839, es varen celebrar eleccions a diputats a Corts. A Sóller va guanyar la candidatura progressista del partit dels Constitucionalistes Purs, amb 94 vots a favor contra els 74 vots obtinguts pels Moderats. Encara que els guanyadors de les eleccions foren els candidats moderats a la circumscripció de Mallorca⁸⁰.

El gener de 1840, es varen tornar a celebrar eleccions a diputats en les quals el Partit Monàrquic Constitucional va aconseguir la victòria a l'illa. A Sóller, els moderats varen aconseguir 183 vots, front als 18 que obtingueren els progressistes⁸¹.

Aquest mes també es va renovar l'ajuntament fornalutxenc. Fou nomenat batle Joan Ripoll, regidors Antoni Arbona, Pere A. Mayol, Salvador Sastre, Jaume Antoni Mayol i Antoni Busquets, i síndic Joan Vicens⁸².

Després del final de la Guerra Carlista, el setembre de 1840, es va iniciar una insurrecció a Madrid dels liberals progressistes contra els moderats, encapçalada pel general Espartero. Aviat es varen crear juntes revolucionaries a les principals ciutats de l'Estat. A Palma es va crear la Junta Suprema Provisional, que juntament amb la Milícia Nacional va obtenir el suport de la Junta Central. La Junta Provisional de Govern de la província va estar formada per Felip Puigdorfil, Joan Sureda i Moragues, Blas Tur Damià, Joan Ferrà, Antoni Sard, Rafel Palou i Sebastià Feliu. S'ordenà que tots els batles i ajuntaments obeïssin els dictats de la nova junta de govern.

La oficialitat de la Milícia Nacional de Sóller, va manifestar el seu suport al pronunciament demanant que es mantingués íntegra la constitució de 1837.

⁸⁰ Els elegits foren Pasqual Felip de Togores Comte d'Ayamans, Ignasi Arabí, Pere Joan Morell Rullan, Miquel Salvà Cardell i Nicolau Ripoll. SÁEZ ISERN, *Les eleccions a Mallorca...*, pàg. 33, o.c.

⁸¹ Els elegits foren Pasqual Felip de Togores Comte d'Ayamans, Francisco J. Istúriz, Manuel Montes de Oca, Miquel Salvà Cardell i Antoni Orfila Rotger. SÁEZ ISERN, *Ciudadanos de primera...*, o.c.

⁸² AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

A Sóller, l'abril de 1841, el batle Josep Puig es va posar greument malalt i va haver d'apartar-se del govern municipal. Se'n feu càrrec del govern municipal el batle segon, Francesc Serra. Aquest mes es va col·locar una nova làpida en honor a la Constitució i es refusà la proposta que la pagassin les persones que la varen destruir després de la caiguda del règim liberal el 1823. Aquesta làpida va caure en poder dels carrabiners i l'Ajuntament demanà la seva devolució. Finalment fou retornada i col·locada el dia de Sant Bartomeu.

El 4 de gener de 1841, es va constituir el nou Ajuntament de Fornalutx, essent nomenat batle Bartomeu Estades, i, com a regidors Josep Bisbal, Salvador Sastre, Bernat Albertí⁸³ i Bartomeu Busquets, i com a síndic Miquel Busquets⁸⁴.

El febrer de 1841, es varen tornar a celebrar eleccions a diputats, en les quals varen obtenir la victòria els progressistes d'Espartero⁸⁵.

Conscients del poc suport que tenien els esparteristes entre el conjunt de l'illa, intentaren, a través de les autoritats provincials, imposar el seu programa polític. Sembla que alguns regidors de l'Ajuntament com a forma de resistència passiva no varen acudir a les sessions convocades. Això ocasionava un gran absentisme durant els plens, que fins i tot feia que no es poguessin celebrar aquests o aconseguir acords. Es va haver de convocar un ple extraordinari de l'Ajuntament per demanar als regidors que assistissin a les sessions⁸⁶.

L'1 de gener de 1842, composaven el Consistori solleric Jeroni Morell (batle primer), Josep Mayol (batle segon), i com a regidors: Andreu Oliver, Joan Morell, Antoni Mateu Martí, Joan Castañer, Josep Oliver i Morell, Francesc Rullan, Josep Oliver i Rubert i Jaume Arbona. Pere Ripoll i Francesc Morell eren els síndics⁸⁷.

El 3 de gener de 1842 es va constituir el nou Ajuntament de Fornalutx essent nomenat batle Jaume Antoni Mayol, com a regidors Bartomeu Busquets, Lluç Arbona, Antoni Nadal i Bartomeu Vicens, i com a síndic Sebastià Arbona⁸⁸.

⁸³ El mes de març de 1841 Lluç Arbona va substituir com a regidor a Bernat Albertí

⁸⁴ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

⁸⁵ Els elegits foren Felip Puigdorfila, Josep Villalonga i Aguirre, Rafel Trias, Francisco Lujan i Pere Jeroni d'Alemany.

⁸⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1836-1842. Sign.: 23.

⁸⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1836-1842. Sign.: 23.

⁸⁸ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

L'esparterisme va topar amb l'oposició de l'església mallorquina, fet que fou contestat per part de les autoritats amb un major control de l'estament religiós⁸⁹. El 1842, es va demanar a l'Ajuntament l'elaboració d'un altre informe, per avaluar la conducta moral i política dels sacerdots i exclaustrats residents a la localitat. Per a redactar-lo es va nomenar una comissió per analitzar millor aquestes dades. Aquesta comissió va estar formada per Jeroni Estades (batle), Jaume Mayol (regidor), Joaquim Coll (capità de la Milícia) i Miquel Castanyer (capità de la Milícia) i va mantenir les conclusions de l'informe anterior de 1836⁹⁰:

1. Mossèn Josep Oliver, prevere exclaustrat de l'orde dels franciscans, persona de moral i conducta política irreprotxable.
2. Mossèn Andreu Rullan, Mn. Antoni Rullan i Mn. Antoni Casanovas, preveres exclaustrats de l'orde dels franciscans; Mn. Josep Trias franciscà exclaustrat, Mn. Salvador Mayol prevere beneficiat, Mn. Pere Josep Estades, prevere beneficiat; Mn. Josep Castanyer, dominic exclaustrat; Mn. Miquel Aulet, agustí exclaustrat; Mn. Bartomeu Frontera, cartoixa exclaustrat; Mn. Joan Deyà i Mn. Antoni Vicens, franciscans exclaustrats; Mn. Joaquim Puig, Lluís Marquès i Joan B. Morey preveres beneficiats; i mossèn Josep Bauzà. La seva conducta moral és irreprotxable i són totalment addictes al règim.
3. Igual per Mn. Antoni Rullan, Mn. Josep Ferrer i Mn. Vicens Bauzà, franciscans exclaustrats⁹¹.

Posteriorment a aquest informe, la majoria de clergues de la localitat varen demanar un certificat de la seva bona conducta, l'afiliació a l'actual sistema constitucional i que no criticaven el govern.

A l'Ajuntament de Fornalutx es varen demanar, el 24 de gener de 1842, informes de la conducta política i de Mn. Joan Albertí. Aquest havia manifestat anteriorment la seva adhesió al govern. Des de l'Ajuntament es va reafirmar aquesta acreditació, emetent un informe favorable⁹².

⁸⁹ FULLANA PUIGSERVER, Pere, *Mallorca durant el segle XIX (1808-1868)*, Palma, Documenta Balear, 1996.

⁹⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1836-1842. Sign.: 23.

⁹¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1836-1842. Sign.: 23.

⁹² AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

L'abril de 1842, el batle va rebre una carta secreta del governador provincial, en la qual s'ordenava que s'havia de donar més importància a la Milícia Nacional per conservar la tranquil·litat pública i l'actual règim⁹³.

Es va decretar que, el dia 19 de juny del 1842, es fessin celebracions per honorar l'aniversari de la promulgació de la Constitució i de la monarquia. A Sóller va es celebrar un Te-Deum a l'església parroquial, amb il·luminació el dissabte i el diumenge, ball públic gratuït, i desfilada de la Milícia Nacional.

Al principi de 1843, les persones que formaven l'Ajuntament de Sóller eren Antoni Mayol i Massanet (batle), Andreu Oliver Mayol (segon batle), els regidors: Joan Castanyer, Francesc Rullan, Jordi Arbona, Francesc Puig, Miquel Ensenyat, i els síndics Francesc Morell i Guillem Morell. L'Ajuntament de Fornalutx, estava format per Bartomeu Ripoll Bisquerra de Gabellí com a batle, i com a regidors Antoni Nadal, Bartomeu Vicens, Gabriel Busquets i Josep Mayol. Antoni Albertí fou nomenat regidor síndic⁹⁴.

El mes de febrer es tornaren a celebrar eleccions generals, en les quals va tornar a guanyar el partit Progreso Legal⁹⁵.

Entre maig i juliol de 1843, es varen donar una sèrie de revoltes militars seguides per moltes de les províncies de l'Estat en contra de la regència del general Espartero i a favor de la reina Isabel II. Els principals líders, foren un conglomerat heterogeni de moderats i progressistes contraris al cap de govern, dels quals en destacaven el ministre López i els generals Narváez, Serrano i Prim. Finalment, Espartero va fugir del país i es va proclamar la majoria d'edat d'Isabel II. El 12 de juliol, es va convocar a l'ajuntament tots els membres del consistori i de la Milícia Nacional en convocatòria del batle Antoni Mayol, per secundar el pronunciament contra el govern d'Espartero i a favor de la Constitució de 1837 i la reina Isabel II. Per aquest motiu es va decidir celebrar aquest fet amb el toc de campanes, il·luminació general i música de la Milícia Nacional⁹⁶.

⁹³ AMS. Secció 1: Extractes Actes Ajuntament 1800-1850. Sign.: 25

⁹⁴ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

⁹⁵ Els elegits foren Rafel Trias, Antoni Coll Crespí, Miquel Muñoz Sotomayor, Fèlix Campaner i Manuel Lebrón.

⁹⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1843-1850. Sign.: 24.

Aquest mateix any, va dimitir el secretari de l'Ajuntament Jaume Mayol i el va substituir en el càrrec el seu ajudant, Jordi Frontera Vaquer –*Punya!*– (1822-1859)⁹⁷.

El setembre es tornaren a celebrar eleccions a Corts, amb una victòria del moderats del Partit Parlamentario⁹⁸.

El 8 de desembre es va celebrar a l'Ajuntament l'acte oficial de jurament de fidelitat a la reina Isabel II, comptant amb l'assistència de les autoritats civils, eclesiàstiques i militars.

4.1.2. El regnat efectiu d'Isabel II: de 1844 a 1867

El cop contra Espartero protagonitzat pels generals Prim, Narváez i Serrano i la declarada majoria d'edat d'Isabel II va suposar un canvi en la política liberal. Pràcticament tot el període isabelí va estar dominat pel moderantisme, exceptuant l'anomenat Bienni Progressista (1854-1856).

Isabel II va encarregar la formació de govern al Partit Moderat, que en aquell moment estava encapçalat pel general Ramon Maria Narváez⁹⁹. Durant aquesta etapa es va consolidar el liberalisme, però amb un caràcter conservador i centralista, que va comptar amb el suport de la noblesa, l'església, i la burgesia industrial i financera.

⁹⁷ Jordi Frontera Vaquer –*Punya!*– va entrar com a ajudant del secretari Jaume Mayol el 1836 i el va substituir el 1843, ocupant el càrrec fins a la seva mort el 1859. Durant el desenvolupament del càrrec de secretari va impulsar l'establiment de les congregacions religioses de les Germanes de la Caritat i les Filles de Maria, per encarregar-se de l'assistència de pobres i malalts i per l'educació femenina respectivament. També va impulsar la millora de diverses infraestructures portuàries (moll al Llatzaret i fars de la Punta Grossa i del Bufador), la construcció de la carretera del Coll, la millora de les carreteres de Deià i Fornalutx, la rebaixa dels drets de la taronja a França, la concessió d'un mercat setmanal i una fira el segon diumenge de maig, i l'eixample i millora dels carrers i places públiques. RULLAN I MIR, Josep, *Historia del establecimiento de las Escolapias en Sóller y de su progreso*, Sóller, Imp. Joan Marquès Arbona, 1923, pàg. 18-30.

⁹⁸ Foren elegits com a diputats Ferran Cotoner, Felip Puigdorfila, Nicolau Ripoll, Francesc Serrano i Josep Salvà Munar.

⁹⁹ Ramon María Narváez Campos (1800-1868) fou un militar i polític espanyol que va donar suport als liberals moderats. Va donar suport a Isabel II enfront del pretendent carlí. Fou cap de govern de manera intermitent entre 1845 i 1868.

L'administració estatal i municipal va ser reorganitzada des d'una òptica uniformitzadora i centralitzadora. Es varen enfortir els governs civils i militars de cada província i es va donar una major centralització dels impostos. Per mantenir l'ordre en el medi rural es va crear el cos de la Guàrdia Civil i es va dissoldre la milícia nacional.

A Palma, el 26 de desembre es va jurar fidelitat a Isabel II. El moderat Joaquim Maximilià Gilbert va ser nomenat governador civil. A les eleccions a Corts els progressistes s'abstingueren i guanyaren els ministerials. A pesar de la preeminència dels moderats, els progressistes obtingueren representació a l'Ajuntament de Palma. Devers el 1850 es va crear el Partit Demòcrata, el que va provocar divisions rellevants en el si del progressisme local¹⁰⁰.

Amb el moderantisme al poder, a principis d'abril de 1844, es va canviar l'Ajuntament, Josep Coll va passar a ocupar la batlia. La resta del Consistori el formaven Francesc Serra, Jeroni Estades, Antoni Oliver, Jaume Morell, Sebastià Castanyer, Bartomeu Piña, Jordi Trias, Nicolau Oliver, Josep Colom, Bartomeu Frontera, Guillem Bernat com a regidors i el síndic Josep Mayol¹⁰¹.

El 7 d'abril de 1844 també es va renovar el consistori fornalutxenc. Va quedar compostat per Bartomeu Estades com a batle, i, com a regidors, Miquel Busquets (tinent de batle), Bartomeu Busquets, Bartomeu Mayol, Gabriel Ballester, Sebastià Arbona, Bernat Barceló i Josep Sastre. Josep Vicens fou nomenat síndic¹⁰².

El mes de setembre d'aquell mateix any es tornaren a celebrar eleccions generals, a Sóller la victòria fou pels moderats del Partit Ministerial¹⁰³.

El 1845 es va promulgar una nova Constitució bastant més conservadora. La principal conseqüència de la promulgació d'aquesta nova Carta Magna, fou la contracció del cens electoral. Altres característiques d'aquesta constitució foren la sobirania compartida entre les corts i el rei, amb una gran intervenció de la corona en la política i una limitació de les llibertats individuals i col·lectives.

¹⁰⁰ FULLANA PUIGSERVER, *De la Restauració...*, o.c.

¹⁰¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1843-1850. Sign.: 24.

¹⁰² AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹⁰³ Els elegits a Mallorca foren Ferran Cotoner, Josep Salvà Munar, Pere de Bardaxí, Antoni Marià de Montis i Bomeo Marquès de la Bastida i Onofre Gradolí.

A causa de la nova llei electoral derivada de la Constitució, el Consistori va decidir dividir en dos el districte electoral. El primer districte votaria a l'edifici de l'ajuntament i el Segon districte a la casa de caritat.

El desembre es varen celebrar eleccions generals, en les quals va obtenir la victòria en el districte judicial de Palma, al qual pertanyia Sóller, el candidat del Partit Progressista Josep Miquel Trias.

El novembre de 1845, es celebraren eleccions municipals al Consistori de Fornalutx. Aquest va quedar format per Joan Ripoll (batle), Bartomeu Busquets (tinent de batle), i, com a regidors Jaume Vicens, Josep Bisbal, Bernat Barceló i Bartomeu Estades¹⁰⁴.

El 1847, es varen produir alguns canvis en l'Ajuntament. Aquest va passar a estar format per Pere Lluç Ripoll (batle), Joan Castanyer (primer tinent de batle), Bartomeu Oliver (segon tinent de batle), i els regidors: Josep Mayol, Joan Morell, Guillem Bernat, Jeroni Estades, Miquel Magraner, Josep Colom, Jaume Arbona i Antoni Ozonas¹⁰⁵.

El mes de juny d'aquest any, s'elegiren per a la revisió de les llistes d'electors i per tal de fer la renovació dels regidors de l'ajuntament, els regidors Josep Mayol i Josep Colom, els contribuents Francesc Serra i Miquel Magraner i com a suplent Antoni Mayol Massanet. La comissió encarregada de dictaminar els regidors que havien de deixar vacant el seu lloc, va quedar composta per Josep Mayol, Guillem Bernat, Miquel Magraner i Jaume Arbona. Es va establir que els regidors que havien de mantenir el càrrec fins el 1849, eren Pere Lluç Ripoll, Joan Castanyer, Bartomeu Oliver, Francesc Rullan, Josep Colom, Antoni Borràs, Jeroni Estades i Joan Morell.

El gener de 1848, es va formar un nou Consistori a Fornalutx després de les eleccions de novembre de 1847. Aquest, estava format per Bartomeu Estades Sociés (batle), Antoni Arbona (tinent de batle), i, els regidors Bartomeu Busquets, Bernat Barceló, Jaume Vicens, Bartomeu Estades Far i Antoni Albertí¹⁰⁶.

¹⁰⁴ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹⁰⁵ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1843-1850. Sign.: 24.

¹⁰⁶ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

Els membres de l'Ajuntament de Sóller, l'any 1848 eren Antoni Mayol (batle) i els regidors Joan Castanyer, Bartomeu Oliver, Miquel Palou, Joan Morell, Jeroni Estades, Antoni Ozonas, Miquel Castanyer, Josep Coll i Sebastià Castanyer.

L'any següent, el 1849, es celebraren eleccions municipals i els regidors elegits foren¹⁰⁷:

Nom	Número de vots
Francesc Canals	48
Josep Mayol	48
Damià Deyà	48
Jordi Trias	47
Ramon Oliver	44
Joan Castanyer	2
Antoni Albertí	1
Josep Oliver	1

Així, al principi de 1850, varen entrar a formar part del Consistori nous regidors, quedant format el govern municipal per Antoni Mayol (batle) i els regidors Miquel Palou, Francesc Canals, Francesc Serra, Miquel Castanyer, Sebastià Castanyer, Ramon Oliver, Josep Mayol, Damià Deyà, Miquel Borràs, Jaume Castanyer, Andreu Rullan i Jordi Trias¹⁰⁸.

Aquest mateix any es celebraren eleccions a Corts, essent elegit en el districte electoral de Palma, on s'incloïa Sóller, el candidat conservador del Partit Moderat Ministerial, Bernat Fiol.

El 1851, es va reformar novament la composició dels membres de l'Ajuntament, format per Antoni Mayol (batle) i els regidors Francesc Canals, Miquel Castanyer, Sebastià Castanyer, Ramon Oliver, Josep Mayol, Damià Deyà, Miquel Borràs, Jaume Castanyer, Jordi Trias i Gabriel Magraner. Fou nomenat regidor síndic, Sebastià Castanyer¹⁰⁹. Aquest fou novament renovat el mes de gener de 1852 entrant com a nous regidors Joan Castanyer, Pere Suau Ripoll, Antoni Albertí, Antoni Bernat Verí i Miquel Magraner. El batle Antoni Mayol va cessar del seu càrrec, però es va mantenir com a regidor i fou nomenat batle Joan Castanyer.

¹⁰⁷ AMS. Secció 11: Eleccions. Eleccions varis 1629-1938. Sign.: 2763.

¹⁰⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1843-1850. Sign.: 24.

¹⁰⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1851-1858. Sign.: 26.

Els regidors sortints Francesc Serra i Ramon Oliver foren reelegits com a regidors¹¹⁰.

A Fornalutx es va renovar l'Ajuntament, quedant format per Jaume Vicens (batle), Jaume Antoni Mayol (tinent de batle) i, com a regidors Bartomeu Estades, Bartomeu Busquets, Bernat Barceló, Josep Mayol, Jordi Mayol i Francesc Enseñat (síndic)¹¹¹.

El mateix 1852 es va produir la vinguda d'Antonio Maria de Orleans, Duc de Montpensier, espòs de la infanta Luisa Fernanda de Borbó (germana de la reina Isabel II) i fou allotjat a la posada de la possessió de Can Prohom, propietat de Joan Rubert, al carrer de la Lluna.

Pel que fa a les eleccions generals, el maig de 1851 es varen celebrar nous comicis, l'elegit pel districte electoral de Palma fou el moderat Pere Feliu Perelló. El 1853 es tornaren a celebrar, essent elegit pel mateix districte el Comte de San Simon¹¹².

L'Ajuntament, a començaments de 1854, estava format per Joan Castanyer (batle), Francesc Serra (primer tinent de batle), Bartomeu Pons (segon tinent de batle) i els regidors Antoni Mayol Massanet, Antoni Bernat Verí, Pere Lluç Ripoll, Antoni Albertí, Miquel Magraner, Ramon Oliver, Josep Mayol, Andreu Oliver Mayol, Joan Morell Castanyer, Bartomeu Ensenyat, Antoni Ozonas i Bartomeu Coll¹¹³. Pel que fa a l'elecció del procurador síndic, hi va haver disputes ja que varen quedar empatats a 7 vots els regidors Bartomeu Coll i Antoni Mayol. Aquest darrer va denunciar que els vots a Coll no eren vàlids ja que encara no havia pres possessió del càrrec. Els regidors que havien donat el seu vot a Bartomeu Coll s'hi varen negar i varen posposar la votació. Finalment es va repetir la votació, que es va fer en secret. El regidor més votat fou Antoni Bernat Verí. Aquest però, va al·legar que no podia atendre al càrrec ja que passava molt de temps en la seva finca de la Figuera. El cas es va posposar esperant la decisió del governador. Tot i que els regidors Pons, Coll, Castanyer i Andreu Oliver es varen negar a signar l'acta de la sessió en la qual es designava el regidor síndic i el dipositari ja que si la signaven voldria dir que estaven d'acord.

¹¹⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1851-1858. Sign.: 26.

¹¹¹ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹¹² SÁEZ ISERN, *Ciudadanos de primera...*, o.c.

¹¹³ AMS. Secció 11: Eleccions. Eleccions varis 1629-1938. Sign.: 2763.

El mes de gener de 1854, després de les eleccions municipals, el consistori de Fornalutx va quedar compostat per Jaume Antoni Mayol Arbona –*Borràs*- (batle), Antoni Albertí (tinent) i, com a regidors Josep Mayol, Jordi Mayol, Francesc Enseñat (síndic), Pere Antoni Mayol i Lluç Ginestra)¹¹⁴.

A finals de juny de 1854 els generals Dulce¹¹⁵, Serrano¹¹⁶ i O'Donnell¹¹⁷ varen encapçalar un pronunciament a Vicálvaro amb el suport dels moderats crítics i alguns progressistes moderats. Es demanava l'eliminació de la camarilla propera al tron, que es respectessin les lleis, la llibertat de premsa, una rebaixa fiscal, l'autogovern de les províncies i la creació d'una Milícia Nacional. La *Vicalvarada* va concretar els seus objectius en el Manifest del Manzanares (redactat per Cánovas del Castillo) que reclamava la Milícia Nacional, una nova llei electoral, la constitució de noves Corts i la reducció dels impostos. L'aixecament aviat va estendre's per tot el país. Molts progressistes d'esquerra van sumar-se al pronunciament. Van formar-se novament juntes revolucionàries i Espartero va reaparèixer en el panorama polític. A finals de juliol, la reina Isabel II va recórrer a Espartero i O'Donnell que van formar un govern de coalició entre moderats i progressistes. Es va formar la Unió Liberal¹¹⁸, de tendències progressistes però

¹¹⁴ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹¹⁵ Domingo Dulce y Garay (1808-1869). Militar d'ideologia liberal proper a Espartero. Va intervenir a les guerres carlistes a favor d'Isabel II. Va donar suport a O'Donnell i el seu projecte d'Unió Liberal en el pronunciament anomenat *Vicalvarada*. Fou capità general de Cuba i va participar en les conspiracions que destronaren a Isabel II amb la revolució de 1868.

¹¹⁶ Francisco Serrano Domínguez (1810-1885). Militar i polític progressista. Va donar suport a la Unió Liberal, del qual en fou cap després de la mort d'O'Donnell, i va participar en el destronament d'Isabel II. Fou cap de govern en diverses ocasions durant el període isabelí i també durant el Sexenni Democràtic.

¹¹⁷ Leopoldo O'Donnell (1809-1867). Militar progressista proper a Espartero. Fou president del govern entre 1856-1857, 1858-1863 i 1865-1866. Va destacar també en les campanyes carlistes i africanes.

¹¹⁸ Partit creat el 1854 que va agrupar diferents corrents polítics, des dels moderats no absolutistes als progressistes no exaltats. No es tractava d'un partit amb un bagatge ideològic, sinó que era pragmàtic i els seus principis bàsics era conservar la monarquia com a forma de govern però sense derives absolutistes, reformar l'administració pública en sentit centralista i oferir un cert grau de multipartidisme. Es va reorganitzar el 1858 de la mà de Leopoldo O'Donnell i va ocupar el poder fins el 1868. A Mallorca va tenir un important implantació, sobretot entre els

que establia ponts amb els moderats i que es recolzava en la Milícia Nacional per fer front a les postures més radicals i reaccionaries.

A Mallorca, el nou govern progressista encapçalat pel governador civil Joaquim Miquel Trias, va tenir l'oposició dels sectors més conservadors, encapçalats per Josep Mª Quadrado i Tomàs Aguiló a través del diari catòlic *Diario de Palma*. Des de les planes d'aquest diari llançaren una campanya a favor de la unitat catòlica i els valors tradicionals¹¹⁹. El Partit Democràtic a l'illa estava dirigit per Joaquim Fiol. El seu òrgan d'expressió fou *El Iris del Pueblo*¹²⁰.

El 18 de juliol, es varen rebre notícies a Sóller de que l'Ajuntament de Palma s'havia adherit al pronunciament iniciat pels generals Dulce i O'Donnell. El primer tinent de batle Francesc Serra, actuant de president del ple, en absència del batle, va demanar als regidors signar l'acta d'adhesió al pronunciament i prendre les mesures oportunes per fer saber al poble les darreres notícies. Es va acordar la celebració d'un Te-Deum per donar gràcies. La celebració a l'església parroquial a favor del pronunciament, va comptar amb la presència, a més dels les autoritats municipals, d'Antonio Covachichi (ajudant militar de marina del districte), José Maria Nadal (capità d'infanteria i governador militar del castell de la Torre Picada), Sebastià Mas (subtinent d'artilleria i governador militar del castell del Port), Patricio Jiménez (subtinent de carrabiners i comandant del destacament de la vila) i José Vicente de Jover (administrador de la duana). Després de l'acte i davant la multitud de persones que s'havien concentrat a la plaça esperant notícies es va llegir el següent ban:

«Sollerenses: Tomada la iniciativa por el M. Ayuntamiento de Palma para secundar en esta provincia el patriótico movimiento dirigido por los dignos y esforzados generales Dulce y O'Donell, del que ya tenéis noticia, el vuestro se ha apresurado a adherirse franca y lealmente a aquella santa causa, cuyo grandísimo objeto es que la constitución no sea nunca jamás rasgada, holladas las leyes, escarnecida la moral pública y el trono de esta desgraciada nación juguete de pasiones bastardas y de pandillas ambiciosas. Así que la mas

naviliers i financers. El 1868 va donar suport a la revolució d'aquell any. Es va unir al Partit Progressista.

¹¹⁹ Uns 270 sollerics signaren una carta que enviaren a les Corts, contra les disposicions del nou govern sobre la llibertat de consciència. *Diario de Palma* 26-02-1855

¹²⁰ FULLANA PUIGSERVER, *De la Restauració...*, o.c.

cumplida satisfacción se cabe al anunciaros tan fausto suceso, que esta seguro acogeréis con el mas puro gozo, repitiendo con el Ayuntamiento: Viva la Constitución. Viva la Reina Constitucional. Viva la Patria. Viva la Libertad. Casas Consistoriales de Soller a 18 de julio de 1854».

Posteriorment, s'anomenà una comissió formada per Bartomeu Pons, Josep Mayol, Bartomeu Coll i Andreu Oliver per anar a Palma a felicitar la nova Junta de Govern i el nou governador de la província.

A Fornalutx, l'adhesió al pronunciament d'O'Donell es va acordar el 19 de juliol¹²¹. El nou consistori progressista va haver de fer front, com a altres llocs, a la crítica conservadora i catòlica que es feia des del *Diario de Palma*¹²². Es va haver de crear una comissió per estudiar diversos articles contra les autoritats locals, considerats denigrants¹²³.

El mes d'agost i, per ordre del governador de la província, es varen destituir dels seus càrrecs al batle Joan Castañer i als regidors Francesc Serra (primer tinent de batle), Pere Lluç Ripoll, Antoni Albertí i Ramon Oliver. Aquests foren substituïts pels liberals Francesc Canals Mayol, Antoni Mateu Martí, Damià Deyà i Francesc Rullan. Al mateix temps el regidor Josep Coll va renunciar a ser nomenat nou batle¹²⁴. A pesar d'això, la renúncia de Josep Coll no es va admetre i per pressió del governador de la província fou obligat a acceptar el càrrec de batle¹²⁵.

¹²¹ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹²² Diari editat a Palma entre 1852 i 1918. Era de caire liberal moderat, defensor del catolicisme i contrari a les idees progressistes i democràtiques. Fou dirigit per Francisco Alcalde, Francisco Manuel de los Herreros, Pere d'Alcàntara Penya i Tomàs Aguiló. Alguns dels seus principals col·laboradors foren Josep Maria Quadrado, Miquel Costa i Llobera, Bartomeu Ferrà i Miquel dels Sants Oliver.

¹²³ Aquests articles estaven escrits per mossèn Josep Rullan i Mir, el qual era corresponsal d'aquest diari. En aquest article publicat al *Diario de Palma* del 9 d'agost de 1854, en el qual s'alabava les reticències del batle electe Josep Coll a assumir el càrrec i es criticaven als regidors que si que ho havien fet. A pesar d'això les accions judicials no anaren a més.

¹²⁴ La crònica del *Diario de Palma* sobre els fets fou: «Ayer, 5, tomaron posesión de sus cargos algunos concejales del Ayuntamiento elegidos para reemplazar las vacantes de otros que han sido destituidos, siendo hoy el objeto de todas las conversaciones el no haberse posesionado el nuevo alcalde D. José Coll, por haber hecho renuncia. Los motivos, que según dicen, le han decidido a ello, le honran sobremana y le confirmarán seguramente la estimación y aprecio público. Liberal consecuente y honrado, reúne el Sr. Coll en este pueblo muchas simpatías y se las ha granjeado aún mas por haber manifestado con aquel acto la mas decidida reprobación de cuantos tienden a

Així, el 28 d'octubre de 1854, formaven el Consistori Josep Coll (batle), Antoni Pons (primer tinent de batle), els procuradors síndics Joan Marquès, Jeroni Estades Ribas i els regidors Bartomeu Ensenyat Arbona, Pere Antoni Bernat Deyà, Mateu Colom Garau, Andreu Arbona Castanyer, Bernat Oliver Barceló, Bartomeu Casasnovas Magraner, Miquel Magraner Morell i Josep Mayol Mayol¹²⁶. També per ordre de la Junta provisional de Govern es va restablir la Milícia Nacional i s'instà al Consistori que disposàs la inscripció de les persones que voluntàriament volguessin formar-ne part¹²⁷.

Entre 1854 i 1856, es varen celebrar sis convocatòries electorals per elegir membres de les Corts. En aquest període els elegits foren del partit Unió Liberal¹²⁸.

El 1855, es va celebrar un plebiscit sobre l'exposició a les Corts d'una proposta conservadora de reafirmar la unitat catòlica de l'Estat. De 331 persones amb dret a vot, entre Sóller i Fornalutx, 226 varen signar a favor de la proposta¹²⁹.

satisfacer malas pasiones y caprichosas exigencias que están en oposición con los intereses de este pueblo, con todos los principios de justicia, rectitud y moralidad y hasta con las del mismo partido cuyo nombre se invoca (...)» . *Diario de Palma* 09-08-1854

¹²⁵ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1851-1858. Sign.: 26.

¹²⁶ AMS. Secció 11: Eleccions. Eleccions varis 1629-1938. Sign.: 2763.

¹²⁷ La Milícia Nacional es va establir per Reial Ordre el 29-06-1922 i fou suprimida per la Reial Ordre de 01-02-1844

¹²⁸ El novembre de 1854 a Mallorca foren elegits Facundo Infante, el Comte de San Simón, el Comte d'Ayamans, el Marquès de la Bastida, Fèlix Campaner, Ramon Pérez. El gener de 1855 es varen convocar eleccions per la renúncia de diversos diputats, els elegits foren José Lemery, Fernando Vinent i Vives i Lluís Mas del Pla del Rey. El febrer de 1855 per la renúncia del Marquès de la Bastida es celebraren eleccions, l'elegit fou Jacint Feliu i Bonet. El setembre de 1855 l'elegit fou Miguel Muñoz Sotomayor. El desembre del mateix 1855 va resultar elegit Manuel Gómez de la Serna. El febrer de 1856 es varen tornar a celebrar eleccions i fou elegit Joaquín Francisco Pacheco. SÁEZ ISERN, *Ciudadanos de primera...*, o.c.

¹²⁹ A Sóller, un dels principals promotors de la recollida de signatures fou Mn. Rullan i Mir. Rullan el considerava un atac a la religió i un perill per a l'Estat, vist el què representà a Anglaterra i França. Un grup d'electors encapçalat per ell, preparen una exposició dirigida a les Corts i demanaren al secretari municipal Jordi Frontera i al rector, que s'encarregàs de la recollida de firmes a favor «para salvar una religión que tanto ennoblece al hombre y que solo ella puede hacer nuestra felicidad».

El 1856, la reina Isabel II va substituir Espartero, aprofitant el poc suport que tenia de les Corts i va nomenar O'Donnell com a cap de govern. Aquest darrer no va poder fer front a l'oposició dels moderats, va dissoldre les Corts i va presentar la dimissió. Aquesta fou acceptada per la reina i es va posar a Narváez com a cap de govern. Això va suposar la restitució del govern moderat i de la Constitució de 1845. A Mallorca, va prendre el poder el sector més dur del moderantisme, desarmant la milícia urbana i augmentant el control polític i social.

La caiguda d'Espartero va provocar, a les Illes, la recuperació del poder per part dels moderats. Fou nomenat governador civil José Maria Garely. Una de les primeres mesures fou desarmar la Milícia Urbana. Pel que fa a les forces polítiques, entraren en el joc polític els moderats, la Unió Liberal i els progressistes. Els carlistes i demòcrates (que agrupaven alguns republicans i socialistes) en quedaren al marge. Del llarg govern d'O'Donnell en destacà la Guerra d'Àfrica (1859-1860) que va comptar amb una important participació de soldats illencs¹³⁰. A Sóller, es varen recaptar diners (uns 1.378 reals) i benes pels ferits d'aquest conflicte.

El desembre del 1856, el governador civil va nomenar un nou Ajuntament, seguint les atribucions conferides per la Reial Ordre del 18 d'octubre del mateix any. Mateu Colom es va fer càrrec del govern municipal després de la dissolució del Consistori progressista. El dia 6 del mateix mes, es va convocar als individus elegits per formar part de l'Ajuntament. Aquests eren Pere Lluç Ripoll (batle), Francesc Serra (tinent de batle), Andreu Oliver (tinent de batle) i, els regidors Bartomeu Ensenyat, Pere Antoni Bernat, Mateu Colom, Andreu Arbona, Bernat Oliver, Bartomeu Casanovas, Miquel Magraner, Josep Mayol, Josep Mayol Miró, Sebastià Castanyer Mayol, Joan Morell Castanyer, Bartomeu Frontera Colom i Guillem Deyà Arbona. No es varen presentar tots els convocats per la qual cosa va ser necessari tornar-los a convocar per que prenguessin possessió del seu càrrec¹³¹.

A Fornalutx, el 7 de desembre de 1856, va canviar el consistori, quedant format per Bartomeu Estades de Montcaire Socias (batle), Francesc Enseñat Trias –de

¹³⁰ FULLANA PUIGSERVER, *De la Restauració...*, o.c.

¹³¹ AMS. Secció 11: Eleccions. Eleccions varis 1629-1938. Sign.: 2763

Binibassí- (tinent), i, com a regidors Bernat Barceló, Llorenç Busquets, Josep Mayol, Joan Vicens, Pere Antoni Mayol i Antoni Lluç Ginestra¹³².

A finals de mes, el governador de la província va disposar la confecció de les llistes per a l'elecció dels nous ajuntaments, segons disposava el Reial Decret i Reial Ordre publicats en el butlletí oficial extraordinari núm. 3753.

Els regidors de Sóller que foren elegits en les eleccions municipals de 1857 foren Pere Lluç Ripoll (batle, reelegit), Andreu Oliver (primer tinent de batle, reelegit), Josep Mayol (segon tinent de batle, reelegit), Sebastià Castañer (reelegit), Joan Morell Castañer (reelegit), Antoni Bauzà, Antoni Canals, Francesc Rullan, Antoni Mateu Martí, Antoni Albertí, Joan Rullan Bisbal, Antoni Enseñat Trias, Antoni Simonet i Antoni Ozonas. Foren elegits també Joan Baptista Marquès i Jeroni Estades, que varen renunciar al càrrec. Així dels 16 regidors que havia de tenir el Consistori només en va tenir 14¹³³.

El mes de març d'aquell mateix any, es tornaren a repetir eleccions generals essent elegit pel districte electoral de Palma, Llorenç Vicens, del partit Monàrquic. En canvi en el mateix districte en les eleccions d'octubre de 1858 fou elegit el progressista Narcís Ametler, del partit Unió Liberal.

El 1859, els regidors elegits en els comicis municipals foren Antoni Bernat Verí, Bartomeu Oliver i Soler, Pere Antoni Rullan, Damià Pastor, Miquel Borràs, Joan Morell i Serra, Bartomeu Casasnovas i Antoni Frontera¹³⁴. Així el nou Ajuntament va quedar format pels regidors reelegits del bienni anterior Andreu Oliver, Josep Mayol, Sebastià Castañer, Francesc Rullan, Joan Rullan, Antoni Albertí, Antoni Bauzà i pels nous regidors elegits. Sebastià Castañer fou elegit batle¹³⁵. El nou Consistori va voler fer una auditoria dels comptes dels ajuntaments progressistes, a causa de l'elevat dèficit que es varen trobar. L'anàlisi dels comptes de l'Ajuntament entre 1853 i 1858 va donar que el 1853 hi havia 7.199,60 reals a la caixa. El dèficit era de 278.767,37 reals. Aquest dèficit es va atribuir a començament de les Fires i Festes de maig, la inauguració de l'enllumenat públic,

¹³² AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹³³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1851-1858. Sign.: 26.

¹³⁴ AMS. Secció 11: Eleccions. Eleccions varis 1629-1938. Sign.: 2763

¹³⁵ AMS.. Secció 1: Actes Ajuntament 1859-1860. Sign.: 27

la creació de la plaça de sereno i la vinguda del príncep d'Orange, el duc de Montpensier i el príncep de Baviera¹³⁶.

Balanç de la situació econòmica municipal¹³⁷		
Any	Ingressos	Despeses
1854	41.647,66	47.036,51
1855	39.680,51	51.272
1856	48.085	60.359
1857	58.837,89	62.109,37
1858	56.211,60	57.990,49

El primer de gener de 1859, també es va renovar l'Ajuntament de Fornalutx. A pesar que Bartomeu Estades Socias fou elegit per unanimitat batle, aquest havia ocupat consecutivament la batlia durant 2 anys i no es permetia legalment repetir. Finalment va quedar compostat per Francesc Enseñat com a batle, Joan Vicens com a tinent, i, com a regidors Jaume Antoni Mayol, Joan Vicens, Bartomeu Estades Socias, Bartomeu Estades i Far, Miquel Busquets, Antoni Mayol i Josep Arbona¹³⁸.

Aquest any, va morir el secretari municipal de Sóller Jordi Frontera i fou substituït per Bartomeu Coll.

El mes de febrer de 1860, es va fer una gran celebració popular per la presa de Tetuán per les tropes espanyoles. Aquesta es va celebrar amb una desfilada de les autoritats civils, eclesiàstiques i militars de la localitat acompanyades per la banda de música, un Te-Deum i ball. Es va repartir menjar costejat per Andreu Rubert de can Prohom¹³⁹.

A principis de l'estiu de 1860, es va rebre la notícia que la reina Isabel II visitaria Mallorca després del seu viatge per Catalunya. El 16 d'agost, es va rebre comunicació on es convocava a tots els batles de l'illa a una reunió en el Govern

¹³⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1859-1860. Sign.: 27

¹³⁷ En reals

¹³⁸ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹³⁹ *El Mallorquí* 14-02-1860

Civil. Aquesta reunió es va celebrar el dia 19 d'agost, presidida pel governador José Primo de Rivera.

En dita reunió, es va acordar el protocol per preparar la vinguda i rebre degudament la sobirana. En primer lloc, es va establir que el batle de cada municipi acompanyat de quatre regidors anirien al port de Palma a rebre el vaixell dels monarques. En segon lloc, es confeccionarien dos vestits de pagès per al príncep i la infanta¹⁴⁰, aquests i els estendards propis de cada poble estarien costejats per les viles. En tercer lloc, es va ordenar que cada municipi nomenàs una comissió per encarregar-se dels preparatius de la vinguda de la sobirana. Es va establir que la quantitat a aportar seria de 500 reals de velló.

L'Ajuntament va demanar a Andreu Rubert, propietari de la posada de can Prohom del carrer de la Lluna, poder acollir els sobirans a la seva casa durant la visita a la localitat. A canvi, el Consistori es va fer càrrec de la compra dels domassos¹⁴¹, de tapissar les parets de les habitacions i procurar els mobles de luxe necessaris. Els carrers i la plaça es varen cobrir de murta i llorer, i l'església i moltes cases foren adornades amb tapissos. L'edifici de l'Ajuntament també es va adornar amb murta i llorer, les finestres foren cobertes amb cortines de Damasc i un retrat de la reina a l'entrada.

A més, es varen construir diversos arcs, el primer estava col·locat entre la casa consistorial i el carrer del Born amb la llegenda: «Doña Isabel II regeneradora de las glorias de España – Sóller». A la plaça del Castellet hi havia quatre arcs que sostenien una plataforma en el centre del qual hi havia l'escut de Sóller. Tot el carrer Nou també estava adornat amb tapissos i cortines de domàs. En el Convent, hi havia un altre arc triomfal fet de tela amb la inscripció: «Desciendan las bendiciones del cielo sobre nuestra adorada reina y la augusta y real familia come el rocío sobre nuestras flores». A la carretera del Coll, a l'altura de la divisió amb el terme de Bunyola, es va muntar un altre arc de triomf amb la llegenda: «Bajo vuestros sabios auspicios señora nuestros montes se han convertido en espaciosas carreteras, gracias, gracias, gracias!!!».

Els cuiners personals dels reis varen arribar el vespre anterior per preparar el menjar. Es va fer una comanda consistent en: un quart de darrera de vaca, mitja

¹⁴⁰ AMS. Secció 10: Cultura i Oci. Fires, festes i celebracions 1837-1920. Sign.: 2743

¹⁴¹ Aquests finalment foren cedits per les parròquies de Sóller, Fornalutx i Bunyola.

vedella, quatre indiots, cinquanta pollastres, cent ous, una arrova de patates, quatre cuixots, dotze gallines, i espècies i verdures per cuinar. Finalment no hi va haver ni vaca ni vedella i es va canviar per vint-i-sis guatleres, cigrons i trufes. A més es va demanar xampany, vi de Xerès i vi ordinari.

El 15 de setembre de 1860, va visitar la ciutat la reina Isabel II amb la seva família, alguns membres del seu Govern, l'ambaixador francès a l'Estat i les autoritats civils i militars de l'illa.

Tots els membres de l'Ajuntament i alguns dels propietaris més importants de la localitat, varen anar a rebre la comitiva a la font de la Creu del Coll de Sóller. Allà l'esperaven amb la banda de música i els joves, Francesc Pastor, de Son Angelats i Catalina Mayol, que vestits de pagès que li varen entregar dues canastres de taronges.

El primer que varen fer els reis fou anar a la Parròquia, a escoltar un Te-Deum. En acabar es varen dirigir a la casa d'Andreu Rubert on s'hi havien d'instal·lar. Una vegada allà la reina va sortir al balcó per saludar al poble, després va sortir la resta de la família reial, i la reina prengué el príncep Alfons en braços per mostrar-lo al poble. Després d'això, varen baixar al vestíbul per fer el besamans i el dinar. Allà on el batle va demanar ajut per arreglar el campanar de la Parròquia, i la reina va acceptar, deixant a més una almoina de 6.000 reials per a l'Hospital i 4.000 per socórrer al pagès més pobre de la vila¹⁴². Acabat això la comitiva va tornar a partir cap a Palma.

La visita de la família reial va costar a la localitat 4.415 reials, d'un total de 83.496,16 reials de despeses que va generar a l'illa.

Al principi de 1861, es celebraren eleccions municipals i sortiren elegits Antoni Mayol Massanet, Antoni Pons, Guillem Deyà, Joan Morell i Antoni Mateu Martí. Posteriorment, Francesc Canals fou nomenat batle; Francesc Serra primer tinent de batle i Bartomeu Ensenyat segon tinent de batle¹⁴³.

El març, va dimitir del càrrec de secretari de l'Ajuntament, Bartomeu Coll. Interinament ocupà el càrrec Salvador Rosselló. Posteriorment, fou elegit Jaume Frau nou secretari de la vila.

¹⁴² RULLAN I MIR, Josep, *Historia de Sóller*, 2 toms, Palma, Imprenta Guasp, 1876.

¹⁴³ AMS. Secció 11: Eleccions. Eleccions varis 1629-1938. Lligall 2763

El 03 de novembre de 1861 el regidor i tinent de batle de Fornalutx, Joan Vicens fou nomenat secretari d'aquella vila, càrrec que ocupava interinament des del 9 d'agost del mateix any¹⁴⁴. L'Ajuntament fornalutxenc, el 1862, estava format per Francesc Enseñat Trias –de Binibassí– (batle) i els regidors Bernat Barceló, Miquel Busquets, Josep Arbona, Antoni Mayol i Gabriel Ballester¹⁴⁵. El primer de gener de 1863, es va formar el nou Consistori segons les disposicions del governador. Va quedar format per Joan Estades de Montcaire i Muntaner¹⁴⁶ com a batle, Llorenç Busquets com a tinent de batle, i, com a regidors Francesc Enseñat, Bernat Barceló, Gabriel Ballester, Benet Bisbal, Jordi Mayol i Guillem Mayol. Francesc Bisbal Bauzà fou nomenat síndic¹⁴⁷.

El 1863, foren elegits en les eleccions municipals Pere Lluç Ripoll (batle), Sebastià Castanyer (tingent de batle), Antoni Bauzà, Andreu Oliver, Damià Deyà, Lluç Antoni Pons, Nicolau Morell i Joan Pizà¹⁴⁸.

El novembre es celebraren eleccions generals, essent elegit pel districte de Palma el candidat de la Unió Liberal, Pere Gual i Salas. L'any següent, el 1864, l'elegit fou Lluís Zaforteza i Borràs.

El 1865, es va promulgar una nova llei electoral que va significar l'ampliació del cos electoral i que es va mantenir fins el 1867. Amb aquesta legislació es varen celebrar noves eleccions a Corts en les quals sortiren elegits tots els candidats de la Unió Liberal¹⁴⁹. Malgrat les reformes, les eleccions seguiren essent un tràmit, ja que els censos estaven molts restringits i s'institucionalitzà el cunerisme i el governamentalisme polític.

¹⁴⁴ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹⁴⁵ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹⁴⁶ Joan Baptista Estades de Montcaire i Muntaner (1831-1905). Terratinent i polític. Fou el fill gran de Bartomeu Estades de Montcaire i Socies de Fangar i de Catalina Muntaner Socies de Fangar. Fou el darrer propietari de les possessions de Montcaire i Monnàber del terme de Fornalutx de la família Estades. Pertanyia al Partit Conservador i ocupà la batllia en diverses ocasions. Durant un dels seus mandats com batle tingué lloc a Fornalutx la canalització i conducció de l'aigua potable de la font de l'Alqueria cap a la Plaça principal del Municipi. També ocupà el càrrec de jutge municipal.

¹⁴⁷ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹⁴⁸ AMS. Secció 11: Eleccions. Eleccions varis 1629-1938. Lligall 2763

¹⁴⁹ Aquests foren Salvador Maria de Ory, Carlos Navarro, José Fernández del Cueto, Pere Gual, Joaquín Iñigo i Ramón Leandro Malats. SÁEZ ISERN, *Ciudadanos de primera...*, pàg. 301, o.c.

Aquest any, en les eleccions municipals sortiren elegits Josep Rullan, Guillem Alcover, Antoni Castanyer, Guillem Deyà, Antoni Ensenyat Trias, Joan Morell i Serra, Antoni Bernat Verí, Antoni Frontera i Damià Pastor Morell¹⁵⁰. Després de les eleccions Antoni Bauzà Deyà fou nomenat batle. L'Ajuntament va quedar compost per Antoni Bauzà Deyà, Pere Lluç Ripoll, Nicolau Morell, Damià Deyà, Antoni Bernat Verí, Josep Rullan, Joan Morell, Damià Pastor, Antoni Frontera, Andreu Oliver, Antoni Enseñat, Joan Pizà, Guillem Alcover, Guillem Deyà i Antoni Castañer. El secretari Jaume Frau va dimitir del seu càrrec i es va nomenar a Cayetano Rosselló Lanuza per ocupar el càrrec de secretari interí. El mes de març es nomenà per ocupar la plaça en possessió, a Joan Coll Peña¹⁵¹.

També s'havia de renovar l'Ajuntament de Fornalutx, però per disposicions del governador provincial, alguns dels regidors que havien de cessar es varen mantenir en el seu càrrec. Així, Joan Estades de Montcaire i Muntaner fou reelegit com a batle, i es mantingueren com a regidors Llorenç Busquets, Francesc Bisbal, Jordi Mayol i Guillem Mayol. Entraren com a nous regidors Antoni Arbona, Jaume Vicens i Andreu Albertí¹⁵².

L'epidèmia de còlera que va sofrir l'illa l'hivern de 1865 va provocar, a part de la infecció i les seves conseqüències, un aixecament de la població contra les mesures preses pel govern provincial, el qual per la pressió d'alguns comerciants i traginers va obligar a obrir el cordó sanitari que s'havia establert a la localitat. Quan a la població va arribar la notícia de l'enviament de tropes de la guàrdia civil per aixecar el cordó, les autoritats locals i de Fornalutx juntament amb un bon grup de veïnats d'ambdues viles les varen sortir a camí, armats, per impedir

¹⁵⁰ AMS. Secció 11: Eleccions. Eleccions varis 1629-1938. Lligall 2763

¹⁵¹ Segons carta d'Antoni Pastor Marquès a Mn. Josep Rullan del 22 de març 1865, aquesta era una persona ben vista tant pels conservadors com pels lliberals. En la carta diu «no he oído una persona, sea del color que sea, que no esté contenta de dicho nombramiento. El pueblo estará bien servido, porque es un excelente sujeto, de conocimientos bastantes para el buen desempeño de su cargo. Por el pronto le faltará alguna práctica pero, esta adquirida, creo tendremos lo que tanta falta nos hacía, con la ventaja de tenerlo del mismo pueblo. Si con el tiempo no nos lo echan a perder, creo tendremos un reemplazo del difunto Frontera, pues es un empleo éste de los que más contribuyen a la felicidad de las poblaciones». AMS. Arxiu Josep Rullan i Mir. Correspondència particular diversa 1840-1862.

¹⁵² AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

l'aixecament. Sembla que els amotinats aconseguiren el seu objectiu i la guàrdia civil es va retirar. Malgrat tot, no es va impedir el contagi de la població¹⁵³.

A principis de 1867, es va celebrar la renovació bianual de l'Ajuntament. Varen canviar tots els regidors menys Antoni Bernat Verí i Bernat Oliver Barceló. Josep Rullan Deyà fou nomenat batle i els regidors elegits foren Joan Marquès Marquès, Antoni Castañer Colom, Bartomeu Coll Colom, Amador Enseñat Trias, Joan Morell Castañer, Pau Ozonas Oliver, Antoni Mayol Massanet, Miquel Palou Tous, Gabriel Albertí Pons, Antoni Mateu Martí Mayol, Joan Oliver Pons, Bernat Oliver Barceló i Guillem Deyà Arbona¹⁵⁴.

També es renovà el consistori fornalutxenc. Foren nomenats Jaume Vicens (batle), Antoni Arbona (primer tinent de batle) i, com a regidors Andreu Albertí, Gabriel Ballester, Joan Busquets, Joan Vicens, Jordi Bisbal i Maties Vicens¹⁵⁵

El març es celebraren eleccions generals, en les quals obtingueren la victòria els candidats de la Unió Liberal¹⁵⁶.

Davant les notícies de malestar contra el règim isabelí, a finals de setembre es va rebre ordre del governador provincial que si es presentaven al Port una partida de rebels la milícia les hauria de sufocar i detenir si podien.

També degut a la pèrdua de riquesa ocasionat per la malaltia dels tarongers s'aprovà la reducció del pagament del impost del consum¹⁵⁷ a la Diputació. Es nomenà una comissió per examinar el dany que la malaltia dels tarongers havia fet als contribuents per poder obrir l'expedient de rebaixa de les contribucions als afectats.

A principis de 1868, moriren els regidors Bartomeu Coll Colom i Joan Morell Castañer.

¹⁵³ MARQUÈS ARBONA, Joan, *Records de temps enrera*, obra inèdita, 1936-1937.

¹⁵⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29

¹⁵⁵ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹⁵⁶ Els elegits foren Lluís Burgués Zaforteza, Fausto Gual de Torrella, Joaquín Caro Álvarez de T., Fausto Miranda, Juan Bautista Peyronnet i Ramon Vinader. SÁEZ ISERN, *Ciudadanos de primera...*, pàg. 302, o.c.

¹⁵⁷ Impost damunt certs comestibles i altres gèneres. La confecció del padró de contribuents d'aquest impost era competència de l'Ajuntament, que la delegava en una comissió. Tenint un caire polític, el repartiment en l'aplicació d'aquest impost generava rebuig per ser considerada arbitrària i partidista. Afectava sobretot a les classes més baixes.

El mes de juliol es va fer el sorteig dels regidors que havien de continuar exercint el seu càrrec en el bienni 1869-1871. Pel Districte de la Casa Consistorial continuaven Antoni Mateu Martí Mayol, Joan Marquès Marquès, Joan Oliver Pons, Josep Rullan Deyà i pel Districte de la Casa Hospici Amador Enseñat Trias, Pau Ozonas Oliver, Gabriel Albertí Pons¹⁵⁸ i Miquel Palou Tous. Els regidors que havien de cessar dels seus càrrecs el 31 de desembre, pel Districte de la Casa Consistorial, eren Bernat Oliver Barceló, Antoni Mayol Massanet, Bartomeu Coll Colom i Bartomeu Enseñat Arbona, i pel Districte de la Casa Hospici, Antoni Castañer Colom, Joan Morell Castañer, Guillem Deyà Arbona i Antoni Bernat Verí Ripoll.

Durant l'estiu d'aquest any es va produir un motí a la localitat, conegut com el *Motí de La Charanga*. Aquest va estar motivat per la rivalitat de les dues bandes musicals de la localitat. Una dirigida per mestre Pau Canals¹⁵⁹ i l'altra dirigida per mestre Antoni Enseñat Caparó -*Menut*- (1846-1907) i formada per dissidents de la primera banda¹⁶⁰. Aquestes dues formacions varen arribar a reunir un bon grup de seguidors fidels que estaven enfrontats entre ells, especialment pel dret de poder tocar en públic a la plaça. El dia anterior a Santa Margalida, *La Charanga* va tocar a la plaça amb autorització municipal, el que va ser considerat pels partidaris de Mestre Pau com una provocació i un insult. Com que aquests tenien el favor de l'església, alguns regidors i altres prohoms de la localitat, varen

¹⁵⁸ Gabriel Albertí Pons -*Sivella*-, d'ofici teixidor, a finals del segle XIX, amb altres socis va fundar la fàbrica de teixits mecànics coneguda com can Sivella, sota la raó social d'Albertí, Frontera y Cía. Va ser regidor de l'Ajuntament de Sóller en diverses ocasions i fou batle entre 1874-1875. Fou soci de l'*Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*. Morí a Sóller el 1898.

¹⁵⁹ Era conegut com *mestre Pau de sa Música*. Fill de pares sollerics, va estudiar a l'escolania de Lluç i després va ingressar a l'exèrcit, on fou músic militar. Després de llicenciar-se va retornar a Sóller i fou contractat per l'Ajuntament com a director i mestre de la banda de música, després de la retirada de mestre Antoni Josep Escales. Va morir el 1913. *Sóller* 04-10-1913

¹⁶⁰ Aquest conflicte fou tractat per mossèn Josep Rullan i Mir en un capítol de la seva *Historia de Sóller*, posteriorment i amb més profunditat de detalls ho va relatar Joan Marquès Arbona en la seva obra inèdita *Records de temps enrera*, donant una versió més extensa i segurament més veraç dels fets. Alguns dels membres de *La Charanga* eren Antoni Enseñat Caparó -*Menut*- , Josep Mayol -*Bordils*-, Josep Serra Aulet, els germans Guillem i Josep Mora, Damià Orell Castañer -*Coqué*-, Antoni Canals Mayol -*Mart*-, els germans Bartomeu i Jaume Marquès Pons -*Patí*- i els germans Pere i Andreu Alcover -*Franciscà*-.

impedir que la banda tocàs i a més els va ser retirat el permís per tornar a fer-ho. Durant les festes de Sant Bartomeu (24 d'agost) els partidaris de *La Charanga* varen interrompre el concert de la banda de Mestre Pau amb crits de “Abaix els Privilegis” i “Visca la Justícia” i això, motivà que els del bàndol contrari fessin una contraprotesta amb crits de “Mori *La Charanga*” i “Viva Mestre Pau”. Aquest avalot va acabar amb una multitudinària baralla que es va repetir els dies següents. Això va obligar el batle a demanar auxili al governador i des de Palma s'enviaren 20 soldats de cavalleria per controlar el poble i un jutge per inspeccionar si el conflicte tenia qualche significació política¹⁶¹. Posteriorment la banda de *La Charanga* fou dissolta.

4.1.3. El Sexenni Democràtic: de 1868 a 1874

A pesar que ja a mitjans de la dècada de 1860 era patent el descontent dels militars amb la figura de la reina Isabel II, aquesta es va mantenir al tron fins pràcticament a finals de la dècada. Aquesta hostilitat va créixer després de la mort d'O'Donnell el 1867 i el pas dels progressistes moderats a les posicions més radicals encapçalades pel generals Joan Prim¹⁶² i Francisco Serrano. El setembre de 1868 es va produir un pronunciament a Cadis contra la reina i el cap de govern Narváez, que moria poc després. El moviment iniciat a Andalusia aviat es va estendre a d'altres llocs del Regne, sense que les tropes del Govern s'enfrontessin seriosament a les dels pronunciats. El suport de Barcelona i de tota la zona mediterrània va ser definitiu per al triomf de la revolució. Després de la

¹⁶¹ DURAN PASTOR, Miguel, *Repercusiones de la revolución de 1868 en Mallorca*, Palma de Mallorca, Imagen 70, 1980. Sembla que es va obrir un expedient per estudiar el cas i segons Mn. Josep Rullan i Mir va deixar anotat en un dels seus manuscrits, el metge Andreu Pastor –Roques-republicà i amb contactes amb els nous governants revolucionaris, va gestionar la destrucció d'aquell expedient i l'absolució dels implicats en *La Charanga*. AMS. Arxiu Josep Rullan i Mir. Notes sobre biografies de personalitats il·lustres.

¹⁶² General d'origen català, Joan Prim Prats (1814-1870), fou molt influent en la política estatal. Pròxim al liberalisme progressista, el seu paper més destacat fou després de la revolució de 1868, quan promogué la instauració de la monarquia d'Amadeu de Savoia.

derrota de les seves tropes a la batalla d'Alcolea¹⁶³, Isabel II es va veure obligada a l'exili i va travessar la frontera de França.

Una de les principals conseqüències de la caiguda de la monarquia fou la promulgació de la Constitució de 1869 que va tenir com a gran novetat l'establiment del sufragi universal per als homes majors d'edat.

A Mallorca, quan varen arribar notícies de l'aixecament, aviat es va produir l'adhesió a aquest. A Palma es va crear una Junta Revolucionaria que es va encarregar de gestionar el govern provincial i proclamar la defensa dels valors que impulsaren la revolució (contraria als borbons, sufragi universal, llibertat de premsa, llibertat de culte, llibertat d'ensenyament, supressió del dret de consums, abolició de quintes, etc.)¹⁶⁴. Fou nomenat president d'aquesta Junta el navilier progressista Marià de Quintana. Una de les principals preocupacions de les autoritats revolucionaries fou l'ensenyament. En aquest aspecte es varen prendre mesures contra els ajuntaments morosos que no pagaven els mestres¹⁶⁵.

A Sóller, en rebre la notícia de la caiguda del règim es varen produir una sèrie d'incidents i manifestacions a favor de la revolució. Una part de la població es va anar concentrant a la plaça. Sembla que, en la seva majoria, eren treballadors, que volien assabentar-se de com evolucionaven els esdeveniments i llançar *visques* a la revolució i contra les quintes i els consums. Quan es va confirmar l'exili de la reina, alguns dels manifestants entraren a la Casa Consistorial i despenjaren el seu retrat i el llançaren a la plaça, juntament amb la mida dels soldats¹⁶⁶, i allà varen ser cremats públicament. Un altre grup de gent es dirigí a la casa del sastre Ferran Garau, un dels antics cobradors de consums de la localitat (impost que era molt impopular), i que es trobava a la mateixa plaça. La seva

¹⁶³ En aquesta batalla va morir el capità solleric Francesc Puig Mayol, que estava a les ordres del general Serrano. Havia nascut a Sóller el 1824. El 1844, entrà a l'exèrcit com a soldat, essent destinat a Puerto Rico entre 1852 i 1854. Allà va publicar poesies i articles de costums a les revistes del l'illa *El Ponceño* i el *Boletín Mercantil*. Va passar el 1855 a Cuba, col·laborant amb una publicació de la localitat de Matanzas. Va retornar a Mallorca, on col·laborà amb els periòdics *El Diario de Palma* i *El Mallorquín*.

¹⁶⁴ DURAN PASTOR, *Repercusiones de la revolución...*, o.c.

¹⁶⁵ PEÑARRUBIA MARQUES, Isabel, *El Sexenni Democràtic (1869-1874)*, dins BELENGUER, Ernest (coord.), *Història de les Illes Balears*, tom III, Barcelona, Edicions 62, 2004.

¹⁶⁶ Objecte que servia per mesurar les mides dels joves que havien estat quintats i que havien de fer el servei militar.

botiga fou apedregada i saquejada¹⁶⁷. El propietari fou perseguit i amenaçat, i va haver de pagar 200 duros per no ser linxat¹⁶⁸.

Per ordre de la Junta Provisional de Govern de la província es nomenà Josep Coll Terrassa i Josep Piña Cortés com a encarregats per a la formació d'un nou Ajuntament per a la vila. Aquest, va estar format per Josep Coll Terrassa (batle), Francesc Marquès Marquès (batle segon) i els regidors Salvador Coll Piña, Bartomeu Casasnovas Magraner, Joan Joy Pizà, Josep Piña Cortés, Pere Joan Coll Estades, Josep Morell Estades, Pere Antoni Rullan Colom, Guillem Bernat Castañer, Antoni Morey Ferrer, Francesc Crespí Bauzà, Pere Joan Colom Rullan i Ramon Miró Arbona¹⁶⁹.

Posteriorment a l'elecció d'aquest consistori provisional es va rebre una circular de la Junta Provisional de Govern de la província referent a la celebració d'unes eleccions per sufragi universal que s'havien de dur a terme per elegir una junta definitiva. L'Ajuntament acordà dividir el districte electoral en dos col·legis, Cases Consistorials i Hospici. Es va acordar també repartir a domicili les cèdules de veïnatge, indispensables per exercir el dret de vot. Els electors de cada col·legi podrien elegir 7 candidats (2 batles i 14 regidors).

Poc després de l'elecció de la Junta de Salvació i Govern, a principis de novembre, es tornaren a produir disturbis a la localitat ocasionats per la mesura presa pel govern provisional de pujar el preu de la sal i el tabac. Quan la notícia es va escampar per la localitat, la gent es va agrupar a la plaça per protestar contra aquestes mesures. Davant la impossibilitat de fer front a la revolta, la Junta va decidir vendre el tabac a meitat de preu. Així i tot, les protestes seguiren fins ben entrada la nit i una multitud de persones varen entrar a la Sala Capitular de l'Ajuntament exigint tabac, a causa d'això es va haver de tirar el tabac que

¹⁶⁷ Coneguda com *Can Fernando* i que es trobava fent cantonada entre l'antic carrer del Pont (actualment desaparegut ja que aquest forma part de la plaça de la Constitució) i el carrer de Bauzà. Posteriorment s'hi va establir el forn de *La Lareña* (també conegut com *Can Panxeta*), que encara continua. Segons mossèn Rullan i Mir, després dels fets Ferran Garau va partir de la localitat.

¹⁶⁸ Sembla que la intervenció de l'estudiant de medicina Andreu Pastor –*Roques*– va evitar el linxament del sastre. MARQUÈS ARBONA, *Records...*, o.c. També vegeu RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, o.c.

¹⁶⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29

quedava per la finestra cap a la multitud, que posteriorment es va dispersar. Aquest tabac tenia un cost de 3.011 reals i 25 maravedís¹⁷⁰. La Junta de govern provisional de Palma va haver d'imposar una força armada d'uns 150 homes per evitar més disturbis.

La forta crisi econòmica que patia la localitat es va agreujar durant el Sexenni. Aquesta crisi tenia com a principal causa l'anomenada *Malaltia dels Tarongers*, que s'havia traduït en la destrucció de bona part dels horts de cítrics (principal producte d'exportació) i els seus efectes en l'activitat comercial. Va, derivar en un fort rebuig de la població a pagar els tributs provincials. Això va provocar la impossibilitat dels governants municipals de fer complir les obligacions tributàries i gestionar la localitat. A finals de novembre, dimitiren els repartidors de l'impost personal Joan Canals, Baltassar Marquès, Antoni Bernat Verí i Pere Joan Albertí, al·legant la impossibilitat de poder realitzar la seva feina. Foren substituïts per Antoni Castañer Colom, Vicens Arbona Colom, Antoni Simonet Pons i Pere Joan Oliver Pastor.

Malgrat l'elecció de Josep Coll com a batle, des de l'inici de la revolució, es va fer càrrec de la batlia Francesc Marquès Marquès (batle segon). A finals del 1868, els regidors Antoni Oliver, Joaquim Coll i Salvador Coll varen presentar la seva dimissió del càrrec que ocupaven.

Després de les eleccions municipals es va procedir al jurament del nou Ajuntament, que va quedar format per Francesc Marquès Marquès (batle primer), Salvador Coll Peña (batle segon) i, com a regidors Joaquim Coll Castañer, Antoni Joan Garau Arbona, Josep Morell Estades, Joan Joy Pizà, Antoni Pastor Terrades, Pere Joan Colom Rullan, Damià Morell Muntaner, Pere Antoni Rullan Colom, Jaume Deyà Casanovas, Josep Piña Cortés, Antoni Oliver Barceló i Francesc Crespí Bauzá¹⁷¹. Poc després el regidor Salvador Coll presentà la seva dimissió al·legant que no tenia casa oberta a la localitat.

Una de les primeres mesures de l'Ajuntament revolucionari, fou plantejar la possibilitat de redimir la crida a quintes pagant la quantitat de 600 reals o essent substituït per una altra persona, d'acord amb les lleis decretades en aquest sentit. Des de l'Ajuntament es proposà crear un fons perquè els joves sollerics no fossin

¹⁷⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29

¹⁷¹ AMS. Secció 11: Eleccions. Eleccions varis 1629-1938. Sign.: 2763

sortejats i es redimissin del servei i va proposar que cada un pagués segons les seves possibilitats i el Consistori posaria la resta. Es dividrien els mossos sortejables en 5 categories, segons les rendes de les seves famílies, imposant-los-els una quota fixa i la resta la pagarien entre tots els contribuents. Amb aquesta mesura, el Consistori pretenia pal·liar la greu situació de les arque municipals obtenint ingressos. A pesar d'això la majoria dels contribuents es va oposar a aquesta mesura, al·legant que n'hi havia que tenien fills servint a l'exèrcit. A més la majoria dels mossos que havien d'entrar en el sorteig no varen pagar la seva quota assignada. Degut a al manca de suport, el Consistori es va fer enrera en la seva proposta¹⁷².

Una altra mesura que va intentar prendre l'Ajuntament, fou demanar al Ministeri d'Hisenda la condonació del pagament de la contribució i la rectificació de l'amillament, al·legant les dificultats econòmiques per les quals passava la població, derivades de la malaltia dels tarongers. El Ministeri d'Hisenda va denegar aquesta petició. L'Ajuntament revolucionari, també va decidir canviar el nom del carrer d'Isabel II pel de carrer Nou, nom primigeni d'aquest.

En aquest període s'incrementaren els centres de reunió on es discutien temes d'actualitat política i econòmica. La majoria es centraven als cafès del carrer del Born. També n'hi havia a Can Puigxet¹⁷³ o Can Capellana. En el primer es concentraven els de tendència liberal i hi solien assistir assíduament el patró Solivellas, mestre Joan Oliver –*Poma*-, Josep Sastre –*Bombo*- o Antoni Mora –*del carrer de la Romaguera*-, Andreu Pastor –*Roques*-, Pere Antoni Rullan –*Moana*-, Jordi Frontera, Agustí Pomar, Damià Orell, el mestre d'escola Pere Joan Coll, Pere Antoni Ripoll, Salvador Rullan –*Curial*-, etc. El de Can Capellana reunia els seguidors conservadors, hi estava encapçalat pel mestre fuster Mateu Colom –*Capellana*-¹⁷⁴.

A principis de 1869, el Consistori estava format per Francesc Marquès i Marquès (batle), Salvador Coll, Joaquim Coll, Antoni J. Garau, Josep Morell, Joan Joy, Antoni Pastor, Pere J. Colom, Damià Morell, Pere Antoni Rullan, Jaume Deyà, Josep Pinya, Antoni Oliver i Francesc Crespí. En aquest any es va produir una

¹⁷² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29

¹⁷³ Aquest es trobava a la plaça de la Constitució on actualment hi ha l'estanc.

¹⁷⁴ MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 214-220, o.c.

greu crisi en el govern municipal, derivada principalment del desacord dels membres elegits per a governar el poble amb la política estatal i per la impossibilitat d'aquests d'imposar el pagament dels impostos a la població, la qual sofria les conseqüències econòmiques de la crisi dels tarongers.

El 13 de juny, l'Ajuntament de Sóller acordà procedir al jurament del projecte d'instaurar una nova monarquia constitucional, votada per les Corts, i que la seva publicació fos llegida el dissabte següent a les 10 del matí i fos anunciada al públic dita constitució. Dies després, en sessió de 27 del mateix mes, el Consistori es va reunir per jurar la Constitució, però tots els membres es varen negar a jurar-la. Per aquest motiu el governador provincial va suspendre l'Ajuntament i disposà la dimissió de tots els membres de la Corporació. Al mateix temps el batle Francesc Marquès passà a residir a Palma.

A Fornalutx, el 1869, Joan Estades de Montcaire i Muntaner era el batle constitucional. Eren regidors Antoni Arbona Ballester, Jaume Vicens, Jordi Bisbal, Antoni Arbona Mayol, Jordi Mayol i Maties Vicens. El 27 de juny de 1869, tots els membres del Consistori i els treballadors de l'Ajuntament varen jurar fidelitat a la nova Constitució¹⁷⁵.

Amb motiu de la redacció de la Constitució, es va fer una recollida de signatures de caràcter popular contra el projecte de declarar la llibertat de cultes. Signaren contra aquesta llei 5.707 sollerics (60,44 % dels habitants).

Malgrat això no va poder nomenar-se de seguida un nou Ajuntament a Sóller, ja que la majoria de regidors que havien d'ocupar el càrrec pertanyien al Consistori cessat i es seguien negant a jurar la nova Constitució. El govern provincial davant l'oposició de l'Ajuntament va cessar tots els seus membres i va disposar la formació d'un nou govern municipal.

Aquesta situació es va arreglar mitjans d'octubre, convocant a les persones que composaven l'Ajuntament nomenat per la Junta Revolucionaria el 1868, a fi de possessionar-se nova i interinament dels seus càrrecs, per haver estat declarat suspès l'Ajuntament nomenat per sufragi universal. Aquestes eren Salvador Coll (president interí i regidor degà), Antoni Morey, Ramon Miró, Francesc Crespi, Pere J. Coll, Bartomeu Casasnovas, Guillem Bernat i Joan Joy. En aquesta es va informar que Francesc Josep Coll, batle primer, no podia possessionar-se del

¹⁷⁵ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament (1837-1875).

càrrec a causa de la malaltia de gota que patia. El batle segon, Francesc Marquès, al·legà que no es podia fer càrrec de la batlia perquè estava residint a Palma. Posteriorment, es va llegir un escrit del governador de la província del 28 de setembre relatiu a la renúncia del càrrec de batle primer de l'Ajuntament suspès Francesc Marquès i la suspensió del mateix Ajuntament i una altra carta de l'11 d'octubre en que manifestava que la Diputació havia disposat que l'Ajuntament nomenat per la Junta Revolucionaria es possessionés immediatament presidint el jurament de la Constitució. Malgrat això, no va ser possible l'elecció d'un nou govern municipal i aquest va quedar en mans d'un ple interí format pels regidors anteriors.

Aquest Ajuntament interí es va negar a recaptar l'impost personal¹⁷⁶, al·legant que si no ho va poder fer l'Ajuntament elegit per sufragi universal, menys ho podria fer un nomenat forçosament i sense haver jurat la Constitució. També el nou Consistori es negà a signar la presentació del comissionat d'execució de l'administració econòmica provincial, José Ortega y Ortiz, que havia estat enviat per cobrar el deute que tenia el municipi amb la Diputació. Per aquest motiu el governador provincial amenaçà amb una sanció als regidors de 20 escuts a cada un¹⁷⁷.

El govern fornalutxenc també va tenir problemes pel tema del pagament d'imposts, el mes de novembre de 1869 es va rebre comunicació del govern provincial, amenaçant que si des de l'Ajuntament de Fornalutx no es cobraven els impostos de consums s'enviaria a l'exèrcit per efectius aquests pagaments¹⁷⁸. Davant aquesta greu situació, el Consistori hagué de prendre una sèrie de mesures, entre les quals destacà la possibilitat de realitzar embargaments. Posteriorment es va demanar a ministeri d'hisenda una rebaixa en les contribucions i de l'impost dels consums per la vila de Fornalutx, degut a la ruïna de la població arran de la malaltia dels tarongers¹⁷⁹.

¹⁷⁶ Aquest impost, també conegut com capitació, va substituir els abolits consums. Fou també molt impopular i va aixecar moltes protestes. PEÑARRUBIA I MARQUÈS, "El Sexenni Democràtic...", o.c.

¹⁷⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29

¹⁷⁸ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹⁷⁹ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

A principis de gener de 1870, es varen convocar eleccions per elegir un nou Ajuntament, però aquestes no es varen poder dur a terme perquè cap elector es va presentar a votar. Per aquest motiu el governador provincial va obligar a repetir la convocatòria. El batle provisional era Salvador Coll i els regidors eren Bartomeu Casanovas, Guillem Bernat, Ramon Miró, Francesc Crespí, Josep Morell, Joan Joy i Pere A. Rullan. Al mateix temps, des de l'administració econòmica provincial es va amenaçar amb embargar els bens mobles dels regidors si no es pagava la quantitat referida a l'impost personal que l'Ajuntament no havia volgut recaptar.

El 1870, el consistori de Fornalutx estava format per Joan Estades i Muntaner com a batle i els regidors eren Antoni Arbona Ballester, Jaume Vicens, Jordi Bisbal, Antoni Arbona Mayol, Jordi Mayol i Maties Vicens¹⁸⁰. A finals de febrer els membres d'aquest Ajuntament prestaren jurament de la constitució i feren un homenatge als veïnats de la vila Bartomeu Arbona Barceló (soldat del regiment de carrabiners del tercer de cavalleria, a les ordres del general O'Donell, condecorat amb la Creu de Maria Isabel Luisa) i Miquel Rosselló Seguí (soldat del regiment de llancers del 14 de cavalleria, condecorat amb la Creu de Maria Isabel Luisa per la seva actuació en els fets de Barcelona del 18 al 22 de juliol de 1856)¹⁸¹.

El mes de març, encara no s'havien pogut celebrar les eleccions degut a la resistència passiva contra el govern que estaven realitzant els electors. A la segona convocatòria no se'n va presentar cap i les eleccions no es varen poder realitzar. El governador avisà el Consistori que s'havien de prendre les mesures necessàries per restablir la normalitat política i administrativa de l'Ajuntament. El mes de juliol el batle interí Salvador Coll passà a residir a Fornalutx, deixant el càrrec.

L'antic batle Francesc Marquès, tornà a fixar la seva residència a Sóller i fou obligat a ocupar el càrrec de batle, substituint a Salvador Coll, comptant amb el suport de tots els regidors¹⁸². A pesar d'això es va haver d'absentar del càrrec

¹⁸⁰ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹⁸¹ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹⁸² Els regidors que formaven l'Ajuntament de Sóller el 1870, eren Francesc Marquès i Marquès (batle), Salvador Coll Pinya (batle segon), Bartomeu Casanovas i Magraner (representant dels interessos del municipi), i els regidors Guillem Bernat Castanyer (interventor), Joan Joy Pizà, Josep Pinya Cortés, Josep Morell Estades, Pere Antoni Rullan Colom, Antoni Morey Ferrer,

durant tres mesos per recuperar-se d'una malaltia, essent substituït accidentalment pel regidor Bartomeu Casanovas. Finalment a mitjans de 1871 va dimitir de les seves funcions. Aquest mateix any es va obrir un casino republicà a la localitat, lligat al Partit Republicà Federal¹⁸³.

El 16 de novembre de 1870, Amadeu de Savoia¹⁸⁴, amb el suport del sector progressista de les Corts i dels carlistes, fou nomenat Amadeu I com a rei d'Espanya. La figura del nou rei era vista amb bons ulls per la classe progressista espanyola.

El gener de 1871, es celebraren eleccions a diputats provincials, les quals foren guanyades pels republicans. Els resultats foren:¹⁸⁵

Número de districtes	Número d'habitants	Electors		
		Votaren	No votaren	Total
2	8.335	1.200	1.021	2.221
Vots obtinguts pels candidats				
Monàrquics liberals	Monàrquics absolutistes	Republicans	Indefinits	
3	240	946	1	
Número de diputats elegits				
Monàrquics liberals	Monàrquics absolutistes	Republicans	Indefinits	
	1	1		

Hem de destacar el nombre de vots obtinguts pels republicans en comparació amb els dels monàrquics absolutistes. Aquest resultat favorable als republicans es varen deure a l'elevat absentisme dels votants.

A més de la crisi política, va continuar el 1871, la crisi econòmica i els problemes amb la Diputació pel no pagament dels impostos. El mes de juliol d'aquell any, el governador provincial va enviar a Julià Berga com a comissionat executor per cobrar el deute de 2.082 escuts i 184 mil·lèsimes que devia l'Ajuntament en concepte de l'impost personal no cobrat. Els membres del Consistori, varen acordar contestar al governador que havent quedat reduït a nou el nombre de membres del ple i que els batles havien cessat, aquests no podien realitzar el

Francesc Crespí Bauzà, Pere Joan Colom Rullan i Ramon Miró Arbona. Tots sabien llegir i escriure. AMS. Secció 11: Eleccions. Eleccions varis 1629-1938. Sign.: 2763

¹⁸³ PEÑARRUBIA I MARQUÈS, "El Sexenni Democràtic...", pàg. 170, a.c.

¹⁸⁴ Amadeu de Savoia (1845-1890), era fill del rei d'Itàlia, Víctor Manuel II, pròxim als postulats liberals.

¹⁸⁵ AMS. Secció 11: Eleccions. Eleccions varis 1629-1938. Sign.: 2763

repartiment que es necessitava per cobrir les despeses provincials i municipals, i que hi havia una resistència passiva dels contribuents i no es trobaven persones per realitzar els embargaments. A més varen argumentar que no estaven d'acord amb el càrrec que ocupaven, de manera il·legal segons ells, i que ocupaven els càrrecs en contra de la seva voluntat i que a més això els comportava tenir els seus bens embargats pel no pagament de dit impost personal. Per això presentaren la seva dimissió en bloc, la qual no fou acceptada¹⁸⁶.

Finalment, el mes de març de 1872, es va possessionar un nou govern municipal, format per Nicolau Morell Muntaner (batle), com a tinents de batle Miquel Marquès Marquès (primer), Antoni Joan Alcover Castañer (segon) i Pere Joan Albertí Arbona (tercer) i, com a regidors a Gabriel Albertí Pons, Guillem Alcover Rullan, Antoni Enseñat Trias, Joan Pizà Marquès, Francesc Rullan Ballester, Josep Mayol Mayol, Josep Morell Estades, Joan Joy Pizà, Antoni Pastor Terrades i Damià Morell Muntaner¹⁸⁷.

A Fornalutx, el 1871 es va substituir el Consistori. Fou nomenat Batle Antoni Arbona Ballester –*Manguer*-. Com a regidors foren nomenats Jaume Vicens, Jordi Bisbal, Jordi Mayol i Maties Vicens¹⁸⁸. El mes de febrer de 1872 es varen convocar eleccions a regidors, però per manca de sufragis foren renovats els regidors de l'any anterior¹⁸⁹.

El mes de juny, des del periòdic *El Iris del Pueblo*¹⁹⁰ es va criticar el nomenament per part de l'Ajuntament del zelador de policia, Damià Lanuza, germà d'un dels funcionaris del Consistori.

Amb el nou Consistori no es varen solucionar els problemes financers, ja que la localitat encara es trobava endinsada en la crisi dels tarongers. La Diputació provincial amenaçà d'embargar els bens dels regidors i imposar una multa de 40 pessetes a cada regidor si no es pagaven els endarreriments de la quota

¹⁸⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29

¹⁸⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

¹⁸⁸ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹⁸⁹ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

¹⁹⁰ Periòdic de tendència republicana i òrgan d'expressió del Partit Republicà Federal. Es va publicar a Palma a partir de 1869. Vegeu la memòria d'investigació de GARGALLO ASTROM, Isabel, *El Iris del Pueblo, òrgan del republicanisme federal a Mallorca (1869-1873)*, UIB, setembre de 2010, dirigida pel Dr. Antoni Marimon Riutort.

provincial corresponent a la localitat. El Consistori contestà que s'estava fent feina per sanejar les arques municipals però que aquestes es trobaven abandonades per les causes conegudes de feia temps, a més es va reiterar l'argument que havia estat elegit a la força, sense el suport moral del sufragi universal, no podien fer valer la seva autoritat. Va remarcar que havien aconseguit almenys restablir l'ordre i la tranquil·litat pública. A finals d'any el deute era de 15.092 pessetes.

El 27 de febrer de 1873, es va anunciar la renúncia de la corona per part d'Amadeu de Savoia (havia abdicat dies abans, l'11) i la proclamació de la Primera República. L'abdicació del rei es produí per les dificultats que va tenir per desenvolupar el seu càrrec quan morí el seu principal valedor (abans de ser nomenat rei), el general Prim. També es produí per la inestabilitat dels polítics espanyols, les conspiracions republicanes, els aixecaments carlistes, les aspiracions independentistes de les possessions d'Ultramar, les disputes entre els seus propis aliats i algun intent d'assassinat. A Mallorca, la proclamació de la República va ser rebuda amb eufòria pels republicans federals, però a pesar d'això, aquests tenien un suport limitat i eren un grup important però minoritari. Les Illes Balears no foren alienes als moviments que es donaren a la Península i les autoritats hagueren de fer front a les tensions provocades pels carlistes, els cantonalistes i els partidaris de la monarquia.

Poc abans del canvi de règim el Consistori en Ple va presentar la seva dimissió arran de la impossibilitat de poder sanejar l'economia municipal i per no haver de tenir els seus bens embargats. Aquesta dimissió fou acceptada.

No es donaren casos de suport a l'aixecament carlista. L'únic fet destacat fou la sortida pel Port de la Sra. Catalina Safortesa i de Togores¹⁹¹, noble partidària del Carlisme, la qual va burlar la vigilància i des de Sóller es va embarcar cap a França.

¹⁹¹ Catalina Safortesa i de Togores –*La Gran Cristiana*– (1833-1912), noble mallorquina pertanyent a la família Quint, de Palma. Casada amb Marià de Villalonga i Togores. La família tenia diverses possessions per tota Mallorca, destacant entre d'altres Son Rossinyol a Palma, la Torre de Son Granada a Lluçmajor, el Teix a Bunyola, la Dragonera a Andratx i Son Angelats a Sóller. Aquesta darrera fou la seva preferida i es va encarregar de la rehabilitació del casal i la reforma del jardí.

Amb l'adveniment de la Primera República, Estanislau Figueres¹⁹² fou nomenat president. Tenia el suport dels republicans federals com dels unitaris, però poc després, el mes de juny, fou substituït pel republicà federal Francesc Pi i Maragall¹⁹³. La proclamació del nou règim també va comportar l'aixecament dels carlistes¹⁹⁴ i la proclamació de cantons. En algunes regions, ciutats o comarques es varen declarar repúbliques o cantons i es varen rebel·lar contra l'Estat amb gran violència. Aquest darrer fet va provocar el descrèdit dels federals i fou nomenat cap de govern Nicolás Salmerón¹⁹⁵ i posteriorment Emilio Castelar¹⁹⁶.

El 15 de març, es va nomenar el nou consistori republicà format per Antoni Oliver Ripoll, Francesc Pomar Cortés, Guillem Estades Rullan, Josep Magraner Mayol, Josep Canals Pizà, Jaume Enseñat Mayol, Guillem Rullan Oliver, Francesc Ozonas Bernat, Pau Ozonas Oliver, Bonaventura Mayol Miquel, Guillem Deyà Arbona, Francesc Puig Bisbal, Cristòfol Pizà Oliver, Joan Mayol Muntaner, Pere Antoni Rullan Colom i Jordi Llinàs (aquests dos darrers absents). Aquests varen resoldre que acceptaven el nomenament amb la condició que admetien només la responsabilitat del seu govern i no el d'administracions anteriors. Pau Ozonas Oliver¹⁹⁷ fou elegit nou batle, i els regidors Pere A. Rullan Colom, Guillem Rullan i Guillem Deyà com a primer, segon i tercer tinent de batle respectivament¹⁹⁸. A

¹⁹² Estanislau Figueres i de Moragas (1819-1882) fou un dels polítics catalans més actius de la segona meitat del XIX. Afilliat al partit Demòcrata en la seva joventut, evolucionà cap al republicanisme federal, liderat per Pi i Maragall

¹⁹³ Francesc Pi i Maragall (1824-1901) fou advocat i polític. Fou membre del Partit Demòcrata i posteriorment va ser un dels principals teòrics del republicanisme federalista

¹⁹⁴ Sabem que tres sollerics participaren en aquest aixecament carlista. Es tracta de Ramon Rullan Frau, Antoni Simonet i Miquel Castañer, qui lluitaren a favor de la causa del pretendent Carles VII a la zona de Catalunya.

¹⁹⁵ Nicolás Salmerón Alonso (1838-1908), fou un polític i filòsof republicà. Va ser un dels principals promotors del krausisme a l'Estat espanyol. Després del seu breu mandat com a president de la I República (quatre mesos), s'exilià a França el 1874, retornat cap el 1882, essent un membre molt actiu del partit Unió Republicana.

¹⁹⁶ Emilio Castelar Ripoll (1832-1899) fou un advocat i polític espanyol de tendència republicana. Després de la restauració monàrquica va evolucionar cap a opcions més "possibilistes".

¹⁹⁷ Pau Ozonas Oliver, d'ofici comerciant. D'idees republicanes, va participar en la constitució de l'Ajuntament posterior a la revolució de 1868 i fou batle de la localitat durant la Primera República. També fou Diputat Provincial en aquest període. Morí a Sóller el 1898.

¹⁹⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

Fornalutx, el 25 de març, s'elegiren nous regidors per cobrir les vacants que hi havia a l'Ajuntament. Foren elegits Pere Antoni Nadal Mayol, Gaspar Mayol Barceló, Andreu Albertí Arbona i Joan Colom Arbona. Fou elegit batle Pere Antoni Nadal Mayol -*de ca sa Mestra*-, primer tinent de batle Gaspar Mayol i segon Joan Colom. Es mantingueren com a regidors Maties Vicens, Jordi Bisbal i Jaume Vicens, del consistori anterior¹⁹⁹.

Una de les primeres mesures que va intentar prendre fou la possibilitat de suprimir l'ajuda econòmica municipal a les funcions religioses. Finalment, es va votar mantenir aquestes ajudes amb el vot contrari del regidor Jordi Llinàs. Això va provocar un primer conflicte amb l'església que es va continuar amb la negativa d'alguns regidors a assistir a la comunió del dijous sant.

També varen intentar crear un cos de Voluntaris de la República. Per ordre del govern de la República es va decidir que s'havien de tornar a organitzar les Milícies Nacionals.

Poc després de la proclamació de la República, una multitud va intentar esbucar la torre de l'església que servia de presó. La intervenció del batle va evitar aldarulls i finalment no es va produir l'enderroc²⁰⁰.

Malgrat que la principal condició que posaren els membres de l'Ajuntament, per acceptar el càrrec, fou la no acceptació del deute anterior, aquest va anar creixent i va afectar el pagament dels mestres de la localitat, els quals varen denunciar el cas al governador. Aquest va contestar amenaçant en multar el batle si no es pagaven els endarreriments que es devien als mestres de primera ensenyança. Poc després, el governador tornà a amenaçar l'Ajuntament d'imposar una multa als membres del Consistori si no es pagava el deute de les despeses presidiàries del municipi. Davant la greu crisi econòmica, els municipis de Sóller i Fornalutx varen demanar al govern de la República una rebaixa en les contribucions, la qual fou desestimada.

A causa del conflicte amb els mestres, el governador envià una circular en la qual exigia al batle i els regidors el pagament d'una multa per no haver fet efectiu el pagament dels endarreriments als mestres de la localitat. L'Ajuntament en Ple, després de deliberar va decidir presentar la dimissió de tots els membres que el

¹⁹⁹ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

²⁰⁰ MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 221-222, o.c.

composaven. Varen argumentar que els era impossible recaptar diners a la població per satisfer el deute que tenien amb el govern provincial i eixugar el dèficit municipal, ja que no gaudien de força ni suport moral entre la població.

Un altre conflicte es va donar amb els pescadors de la localitat, ja que aquests es negaven a vendre peix a la peixateria municipal si no es rebaixava o eliminava l'impost que gravava el peix. Com a resposta l'Ajuntament va crear una comissió per demanar als pescadors de Valldemossa que venguessin a vendre peix a Sóller.

Les revoltes cantonals de Cartagena, varen tenir el seu reflex a la localitat en quant a determinades zones de Sóller la seva població es va decantar per un o altre bàndol. Això va fer que fins als anys trenta del segle XX a la zona de Cas Paneres fos anomenada *Cartagena* (suposadament els seus habitants eren majoritàriament esquerrans i favorables a la república federal) i la zona entre el carrer de les Rentadores i el nucli de l'Alqueria del Comte era coneguda com *Navarra* (perquè majoritàriament donaven suport al sector ultramontà)²⁰¹.

El 24 d'agost del mateix any, es tornaren a celebrar eleccions per a renovar tot l'Ajuntament fornalutxenc i sortiren elegits Pere Antoni Nadal Mayol (que novament fou nomenat batle), Gaspar Mayol Barceló (primer tinent de batle), Francesc Bisbal Escales (segon tinent de batle), Andreu Albertí, Jaume Antoni Mayol, Gabriel Ballester i Maties Vicens. Jordi Bisbal Escales i Joan Arbona Colom foren nomenats representants dels interessos del municipi²⁰².

El 3 de gener de 1874 el general Pavia es va aixecar contra el govern de la República i va ocupar el Congrés dels Diputats. Va dissoldre l'Assemblea i va proclamar la regència del fill d'Isabel II, l'infant Alfons.

El Consistori republicà solleric fou suspès i es va ordenar la substitució dels membres que el formaven²⁰³. En canvi el consistori de Fornalutx es va mantenir.

4.2. Economia

²⁰¹ ARBONA, Miquel, *Converses solleriques. Un poc cada setmana (1964-1974)*, Ciutat de Mallorca, editorial Moll, 1977.

²⁰² AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

²⁰³ Segurament d'aquesta època és la glossa recollida per mossèn Josep Rullan i Mir: A Sóller es republicans / els han dada carabassa / se passetgen per sa plaça / rabiosos com a cans. Arxiu Josep Rullan i Mir

L'economia tradicional de la vall de Sóller a finals del segle XVIII era la pròpia d'una societat agrària, basada en el conreu de l'olivera i la morera i que es complementava amb una artesania de tipus gremial i un comerç que traficava amb els excedents d'oli i teixits de llana, seda i lli. Tal com exposa Astrid Cubano, a les darreries del XVIII es projectava una imatge d'abundància i riquesa de la Vall, a pesar d'aquesta imatge de bonança, donada principalment pels viatgers que varen visitar Mallorca, la zona va viure un llarg procés d'adaptació i ajustament als canvis socioeconòmics que va viure l'illa²⁰⁴.

En aquesta època i les primeres dècades del XIX tot aquest sistema econòmic va sofrir una profunda transformació, formant a la Vall un sistema econòmic que se sustentava principalment sobre tres pilars: l'explotació i comercialització de la taronja, les companyies navilieres i la indústria tèxtil. A més, es donaren una conjunt de subsectors econòmics que complementaren aquests durant tot el segle XIX. Tampoc no podem deixar de banda les millores en infraestructures portuàries, en les vies de comunicació i els transports²⁰⁵.

L'economia de Fornalutx estava lligada bàsicament al sector agrícola, principalment al cultiu de l'olivera i dels cítrics. En una carta enviada al governador provincial el 1844, l'Ajuntament exposava que a dita vila no hi havia ni indústria ni comerç²⁰⁶.

4.2.1. El sector primari

Sóller presenta com a característica principal, ja des del segle XVIII, una elevada fragmentació de la propietat agrícola. Per exemple el 1863 solament 9 finques

²⁰⁴ CUBANO IGUINA, Astrid, *Un puente entre Mallorca y Puerto Rico: la emigración de Sóller (1830-1930)*, Colombres (Asturias), Colección "cruzar el charco", Fundación Archivos Indianos, 1993., pàg. 16.

²⁰⁵ PÉREZ PASTOR, Plàcid, "Sóller: Evolució econòmica i social entre 1840 i 1936". dins *Església i Societat en la primera meitat del segle XX a Mallorca*, VIIè Simposium d'Història Social de la Religió, celebrat a Palma i a Sóller el maig de 2004. En premsa.

²⁰⁶ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

superaven les cent hectàrees, mentre que els petits propietaris eren uns 2.000²⁰⁷. La gran propietat es limitava als boscos i muntanyes, eren propietats amb poc valor productiu i que corresponien a un petit nombre de titulars, la gran majoria residents de la localitat, entre els quals quasi no hi era present la noblesa²⁰⁸. Així en aquestes grans propietats es practicava el monocultiu de l'olivera; en canvi les petites propietats es trobaven principalment a les zones baixes i més fèrtils i estaven dedicades als cítrics, arbres fruiters i altres productes d'horta. Fornalutx presentava una situació i característiques similars a les de Sóller. Aquest és un tret que marcarà molt l'evolució de la Vall, el predomini social de la noblesa serà substituït pel de la burgesia, que a partir sobretot del segle XIX, marcarà les pautes de comportament polític, social i econòmic de Sóller fins ben entrat el segle XX.

Estructura de la propietat de Sóller (1863)²⁰⁹

Superfície (hectàrees)	Propietaris		Nº de parcel·les	Total (hectàrees)
	Núm.	%		
Menys d'1	1.309	77,8	2.016	462
1 – 5	274	16,3	842	633
5 – 10	51	3	232	341
10 – 20	18	1,1	97	253
20 - 100	24	1,5	133	815
Més de 100	6	0,3	42	1.599
TOTAL	1.682	100	3.362	4.103

Estructura de la propietat de Fornalutx (1863)²¹⁰

Superfície (hectàrees)	Propietaris		Nº de parcel·les	Total (hectàrees)
	Núm.	%		

²⁰⁷ SALVÀ, Pere, *L'estructura de la propietat a la Serra de Tramuntana a l'illa de Mallorca el 1862-1863*, a *Estudis d'Història Agrària* nº 6, Palma, UIB, 1986.

²⁰⁸ MANERA, Carles, *Història del creixement econòmic a Mallorca (1700-2000)*, Palma, Lleonard Muntaner, 2001, pàg. 180.

²⁰⁹ SALVÀ, *L'estructura de la propietat...*, pàg. 184, a.c.

²¹⁰ *Ibidem*, pàg. 184.

Menys d'1	374	71,5	535	95
1 – 5	118	22,6	271	237
5 – 10	13	2,5	40	86
10 – 20	9	1,7	31	118
20 - 100	6	1,1	11	341
Més de 100	3	0,6	3	1.038
TOTAL	523	100	892	1.915

Majors Contribuents de Sóller²¹¹	
1865	
Pere A. Mayol Massanet	5.671 reials
Pere L. Ripoll Palou	2.534 reials
Antoni B. Verí Ripoll	2.270 reials
Joaquim Alcover Mayol	2.073 reials
1887	
Antoni Mayol Massanet	1.726,25 ptes.
Pere L. Ripoll Palou	770,17 ptes.
Antoni B. Verí Ripoll	589,38 ptes.
Joaquim Alcover Mayol	495,86 ptes.
Baltasar Marquès Marquès	487,08 ptes
1885	
Antoni Mayol Massanet	1.726,25 ptes.
Pere L. Ripoll Palou	770,17 ptes.
Antoni B. Verí Ripoll	589,38 ptes.
Baltasar Marquès Marquès	499,08 ptes.
Francesc Canals Mayol	409,23 ptes.

Els majors contribuents de Fornalutx, el 1865, eren Joan Estades Muntaner (tributava per valor de 5.816 reials), Joan Ripoll Mayol (1.616,88 reials), Pere A. Ripoll Mayol (1.479,01 reials), Jaume A. Mayol Arbona (1.177,24 reials) i Francesc Enseñat Trias (706,30 reials).

²¹¹ SÁEZ ISERN, *Ciudadanos de primera...*, o.c.

Per les dades que tenim de la dècada de 1870, a Sóller hi havia 3.458 finques, això remarca aquesta fragmentació de la propietat. En aquesta dècada sols hi havia 5 finques de més de 100 hectàrees. Les 10 possessions més grans de Sóller eren²¹²:

Finca	Propietari	Lloc de residència	Hectàrees	Distància amb la població (Km)
Can Prohom	Andreu Rubert	Palma	221	8
Bàltx d'Amunt	Hereus d'Antoni Mayol	Sóller	215	8,3
Sa Coma	Pere Verí	Palma	174	4,2
Muleta de Can Prohom	Joan Rubert	Palma	144	8,4
Bàltx d'Enmig	Hereus d'Antoni Mayol	Sóller	134	8,3
Es Port	Francisca M ^a Mayol	Sóller	94	5,6
S'Illeta de Can Gordo	Pere Lluc Ripoll	Sóller	70	9
Can Carabasseta	Pere Lluc Ripoll	Sóller	57	7,5
Son Angelats	Hereus de Marià Villalonga	Palma	54	2,6
Can Bleda	Josep Villalonga Alemany	Palma	51	8

L'extensió total de les 10 grans finques de Sóller, ocupava 1.078 Ha (sense comptar els terrenys de Can Prohom que pertanyien al terme de Deià), el 25 % de la superfície total del terme.

Les 10 majors finques de Fornalutx eren:

²¹² LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, Arxiduc, *Les Balears descrites per la paraula i la imatge*, Palma, Govern de les Illes Balears, Sa Nostra, Grup Serra, 2003.

Finca	Propietari	Lloc de residència	de Hectàrees	Distància amb la població (Km)
Montcaire	Joan Estades i Muntaner	Fornalutx	373	11
Sa Bassa	Propietat municipal	Fornalutx	242	11
Monnàber	Joan Estades i Muntaner	Fornalutx	241	1,4
Bàltx d'Avall	Pere Lluç Ripoll	Sóller	141	11,1
Es Cards-Colers de Bini	Marquès de Campofranco	Palma	83	11
Sa Cabana	Margalida i Maria Arbona	Fornalutx	77	5,6
Bàltx d'Avall	Joan Ripoll Mayol	Fornalutx	66	11,1
Cas Dony	Luis Rentierre	Palma	26	4
Binibassí	Francesc Enseñat	Fornalutx	21	2,6
S'Olivaret	Jordi Bisbal	Fornalutx	14	

L'extensió total de les grans finques ocupava 1.248 Ha, el 63 % de la superfície total del terme.

Aquesta activitat agrària estava destinada principalment per a l'exportació, adquirint una orientació comercial important per compensar els dèficits de productes de la població, ja que la localitat era deficitària en la producció de productes bàsics com els cereals o el vi. Aquest caire mercantil estava directament lligat a les disposicions governamentals que afavoriren el comerç des del Port de Sóller i per les millores en les infraestructures portuàries. A pesar de tot, això s'ha de tenir en compte la limitació de l'àrea cultivable de la vall, la qual reduïa l'aprofitament agrícola.

Ús de l'espai agrícola a Sóller i Mallorca ²¹³			
	Sóller	Mallorca	%
Secà	743	228.454	0,3
Regadiu	179	5.456	3,3

²¹³ CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, pàg. 18, o.c.

Olivar	4.102	64.521	6,4
Muntanya	4.785	184.945	2,7
TOTAL	9.809	483.376	2

Les principals activitats del sector primari solleric, a finals del segle XVIII, i la primera meitat del XIX eren el conreu de l'olivera, els cítrics, l'hortalissa i els arbres fruiters. D'aquests productes els qui originaven un excedent comercialitzable eren l'olivera i els cítrics.

La producció d'oli per exportar es trobava en relativa decadència respecte a segles anteriors, en els quals havia estat el principal producte d'exportació local, en part perquè aquest es trobava principalment a les grans explotacions de muntanya i per la disminució dels rendiments de la terra²¹⁴. Malgrat això, a finals de la dècada de 1860, Sóller era la cinquena localitat de l'illa amb major nombre d'hectàrees destinades a l'olivera, amb una extensió 1.623,59 ha. i 82.803 arbres sembrats (es trobava per darrera Bunyola, Alaró, Calvià i Selva). Així i tot Sóller era la població que tenia un major nombre d'hectàrees d'olivar segons el seu sòl productiu, amb 45'02 % de tot el conjunt del seu sòl. La seva producció mitjana anual era de 244.087 litres que tenien un valor de 942.192 reals²¹⁵.

Referent a la producció de la taronja, aquest cultiu es trobava en expansió gràcies a les bones condicions climàtiques i de sol que oferia la Vall²¹⁶. Des del segle XIV ja es coneixia el cultiu de la taronja i des de finals del XVII, es tenen notícies de la seva comercialització als ports catalans i provençals. Després de la Guerra de Successió, aquest comerç es va frenar a causa de les lleis centralistes dels borbons, que varen centralitzar tot el comerç illenc en el port de Palma. A pesar d'això, es va mantenir el cultiu i va experimentar un creixement gràcies a les

²¹⁴ MANERA, *Història del creixement...*, pàg. 180, o.c.

²¹⁵ LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, *Les Balears descrites...*, pàg. 150-177, o.c.

²¹⁶ Un informe de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País escrit per Joan Llebrés i Moporter així ho constatava: «Los Naranjos a pesar de los esfuerzos que se han hecho para criarlos en varias partes se ha visto que en ninguna crece ni fructifican como en la huerta de la Villa de Sóller (...) Se ha fomentado tanto el plantío de naranjos, que el valor de sus frutos asciende ya un año con otro a más de medio millón de reales. Este rápido incremento ha procedido de haberse dignado el Rey habilitar el Puerto marítimo de esta Villa para la extracción de Naranjas y Limones, desde donde en más corto tiempo se hace su exportación a la costa de Francia y Cataluña». MANERA, *Història del creixement...*, pàg. 178, o.c.

disposicions promulgades per Carles III permetent novament l'exportació de fruites i hortalisses, des del Port de Sóller a finals del segle XVIII.

Com hem dit, la producció de cítrics era bàsicament per exportar. Segons la investigadora Astrid Cubano, el creixement de població que sofreix la població entre finals del XVIII i mitjans del XIX, es deu a un canvi en l'estructura de la població i en les relacions econòmiques amb l'exterior, així com un increment de la superfície destinada al conreu²¹⁷. En aquest canvi, la introducció del cultiu de la taronja es converteix en el principal factor d'impuls a l'economia. Aquest cultiu es va haver d'especialitzar en varietats més primerenques per ser més competitiu²¹⁸.

Així, durant tota la meitat del XIX, aquest cultiu va experimentar un enorme creixement, i s'arribà a considerar com a monocultiu dedicat pràcticament en la seva totalitat a l'exportació.

Per enfortir l'organització i la producció agrícoles, el 1863, els hortolans locals varen fundar el Sindicat de Regants, entitat que englobava els propietaris d'aigua de les fonts de s'Ullet, s'Olla i la Villalonga. Anys després i en plena recessió dels cítrics, els propietaris agrícoles varen treure a la llum les fonts de can Det i des Patro Lau (1868), i les den Joi i d'en Redó (1869)²¹⁹.

El 1865, el cultiu de la taronja va sofrir els efectes d'una greu malaltia que en va destruir pràcticament tota la producció. Fou la coneguda *Malaltia dels Tarongers*²²⁰, plaga que afectava el tronc i matava l'arbre en poc temps (el 1863 havia atacat els tarongers del llevant peninsular). La ràpida propagació de la plaga responia al desgast del sòl i a l'alta densitat del cultiu (en la dècada de 1870 sols el 8,94 % del sòls productius no estaven conreats). Molts de conreadors varen haver de replantar els arbres fins a 5 vegades. Aquesta crisi agrícola es va perllongar dues dècades, enfonsant bona part de l'economia local.

A pesar d'això, la Vall va seguir essent el principal productor illenc. A finals de la dècada de 1860, Sóller tenia 216 Ha. conreades amb 110.306 arbres sembrats i

²¹⁷ CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, pàg. 22, o.c.

²¹⁸ CASTANYER SASTRE, Joan, *L'activitat mercantil al Port de Sóller (1835-1862). Tendències conjunturals*, Palma, IEB 25, 1984.

²¹⁹ De la font d'en Redó es va retardar la canalització fins el 1874 a causa d'un plet que mouen els propietaris de la font de la Salaverda per haver-los eixugat la font.

²²⁰ RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, o.c.

Fornalutx 25'39 Ha. conreades amb 10.715 arbres sembrats²²¹. El valor anual de la producció en aquesta època era d'uns 1.061.360 reals.

També es conreaven diversos tipus d'arbres fruiters com el magraner, el cirerer, el codonyer o el noguer.

Pel que fa als altres productes agrícoles, com hem dit, la localitat era deficitària en la majoria d'ells i la seva producció no era suficient pel consum intern. A pesar d'això sí que es donaven petites àrees de conreu, on es cultivaven cereals, vi, llegums, hortalisses, etc. En els decennis de 1830 i 1840, també s'exportaren a la península i el nord d'Àfrica altres productes com pomes i garroves, el que indica una producció important d'aquests fruits.

No podem pot oblidar que tota aquesta producció agrícola va anar acompanyada pel desenvolupament de la infraestructura derivada del camp i, relacionada principalment en el cas de Sóller amb l'aigua. Així augmentaren la construcció de sínies, molins i síquies.

En la dècada de 1870, hi havia 72 sínies a la localitat i 12 molins (aquests segurament lligats al desenvolupament de les fonts i a la vorera dels torrents.

Una activitat d'aquest sector, també fou la pesca. El port de Sóller era el centre principal d'aquesta activitat de tota la costa nord. En total, el 1872, hi havia unes 17 embarcacions dedicades a les diferents formes de pesca que aquest any pescaren 51.200 Kg de peix, 46.070 Kg del qual es destinaren a la venda²²².

4.2.2. El sector secundari

4.2.2.1. El sector tèxtil

La principal indústria de la localitat era el sector tèxtil. Sembla que aquesta era la que tenia més antiguitat i ja des de l'època medieval era la més important de la localitat. Aquesta estava dedicada a l'elaboració de teixits de llana i des del segle XV es va introduir la producció de la seda²²³.

²²¹ LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, *Les Balears descrites...*, pàg. 219, o.c.

²²² *Ibidem*, pàg. 519-538.

²²³ A pesar que seguint l'obra de Mn. Josep Rullan es pensava que la seda s'havia introduït a la localitat el segle XVI (veure RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, pàg. 196, o.c.), recents

A principis del segle XIX, el sector tèxtil de Sóller va apostar per elaborar teles de cotó en detriment de les tradicionals de llana, lli i cànem. Aquesta estratègia suposava fabricar productes de menys qualitat però que es podien vendre més barats, adaptant-se a la demanda del mercat. A pesar d'això el producte final era de molt mala qualitat i no podia competir amb els teixits que s'importaven des de França o Anglaterra²²⁴.

Segurament va influir en aquest canvi de producció la política de modernització impulsada per la *Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País*, que a finals del segle XVIII es va interessar per aquesta activitat i va intentar introduir maquinària i noves tècniques per filar²²⁵. També hi intervingueren segurament les influències de França i Catalunya que arribaven a través dels contactes comercials.

El canvi que es va produir a Sóller el confirma l'historiador Rullan i Mir quan diu que «durant el segle XIX es donaren petits canvis en els telers per adaptar-los millor a la producció de teixits de cotó, a més l'aprenentatge era més ràpid i un home podia aprendre en setmanes el que abans necessitava anys»²²⁶.

La producció tèxtil era assumida en part pel mercat intern i l'altra era enviada a Menorca, Barcelona i Palma²²⁷. Sens dubte aquesta exportació, va venir afavorida per la concessió reial de 1774 per poder utilitzar el port per a l'exportació. Els telers que s'empraven encara eren de fusta i individuals, amb una llançadora manual, anomenats "de lliit" (perquè la seva estructura superior imitava la forma d'un lliit amb cobricel).

L'evolució del sector tèxtil a la localitat, es pot dividir en dos grans blocs els quals es poden subdividir en diverses etapes cada un. El primer bloc, es centrà en l'evolució de la indústria tèxtil des de la crisi del sistema gremial a la introducció de la mecanització dels telers. El segon bloc, es centra en la revolució industrial

investigacions realitzades per l'historiador Plàcid Pérez s'ha documentat que ja en el segle XV es produïa seda a la Vall de Sóller.

²²⁴ Ibídem, pàg. 199.

²²⁵ MOLL BLANES, Isabel, *Divulgación de la Técnica en Mallorca a finales del s. XVIII: La Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País*, dins *Historica et Philologica in Honorem M. Batllori*, Roma, 1981.

²²⁶ RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, pàg. 200, o.c.

²²⁷ AMS. Secció 19: Tributació. 19.3.3 Industrial i comerç. Sign.: 3924.

que parteix de la utilització de la màquina de vapor en els telers i la concentració d'aquests en edificis destinats a aquesta finalitat fins a la desaparició del teixit industrial²²⁸. En aquesta primera part analitzarem el primer bloc i les seves etapes.

1^a. 1785 – 1840: Aquesta etapa la podríem descriure com del pas del sistema gremial a la indústria domèstica.

Entre el 1785 i el 1805, va dominar la producció de teixits de manera artesanal, elaborats a partir del sistema gremial i la utilització dels materials clàssics de llana i lli. Aquesta producció era dispersa i destinada principalment al consum interior. A finals del segle XVIII, el 1784, hi havia 42 teixidors amb un teler cada un (32 de llana i 10 de lli)²²⁹.

Sembla que a partir de 1805 i fins el 1830, hi va haver una substitució de la producció de teixits amb fibres tradicionals per la utilització del cotó com a matèria principal.

Segons el padró d'habitants de 1827, apareixen designades com a teixidors unes 271 persones, de 6.583 habitants de la vila, comptant sols els pares de família i els fills fadrins. Les dones dels teixidors, no apareixen designades amb aquesta professió, però segur que participaven de la mateixa manera en el procés productiu.

El 1830, es comptabilitzen 120 telers, dels quals solament 5 es dedicaven a la llana. Posteriorment, el 1838, tributaven 115 teixidors – 4 dones i 111 homes -, també hi ha comptabilitzats 14 marxants, que s'encarregaven de la compra-venda del productes tèxtils, entre d'altres.

Aquest canvi va comportar l'adaptació dels telers tradicionals per a la fabricació de teixits de cotó. Així ho constata mossèn Rullan i Mir en la seva obra:

«El cilindro y los balancines sustituyeron a las poleas, las cuales a pesar de tener los ejes de vidrio, comunicaban un movimiento pesado e irregular a los lizos;

²²⁸ Com que el present estudi abasta fins el 1936, l'evolució posterior de la indústria tèxtil local, que arriba fins a finals de la dècada de 1980, no es contempla en aquest.

²²⁹ SERRANO ESPASES, Aina R., "Del teler manual al teler mecànic. La rellevància del cotó a Sóller", dins MANERA, Carles / PETRUS, Joana M^a, *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*, Palma, "Quaderns Cultura fi de segle" 8, Ajuntament de Palma, 1991., pàg. 124.

estos se modificaron también por medio de anillos que sustituían la urdimbre; mas tarde se introdujeron los lizos con anillos de tres agujeros, y los peines de caña fueron sustituidos por los de acero. Con el uso de la caja-volante, que da un movimiento regular a la lanzadera, cesó el sistema de echarla a pulso, ahorrando tiempo y fatiga. Por último, la dificultad de manejar las lanzaderas para las variedades de la trama queda vencida por medio de un mecanismo sumamente sencillo»²³⁰.

La transformació de la maquinària va anar acompanyada de mesures legals que varen acabar amb el sistema gremial i afavorir el pas cap a un sistema industrial modern. Pel Reial Decret de 20-01-1834, es varen eliminar els privilegis dels gremis²³¹. El 1836, es va regular el control de les indústries, a través de l'obligatorietat dels Ajuntaments de passar als industrials de teixits unes cèdules que s'havien d'emplenar i retornar, i en les quals s'havien de constatar totes les dades de cada fàbrica²³².

2ª. 1840 – 1860: En la dècada de 1840, començaren a donar-se tímids processos de concentració²³³ i de disminució del nombre de teixidors. En aquesta dècada a més s'ha de destacar la utilització de l'aigua com a força motriu d'algunes fàbriques de teixits, principalment de la que provenia de la Font de s'Olla²³⁴.

El 1841, es registraren 39 fabricants amb 252 telers, dels quals 183 estaven actius i 69 aturats. A més en aquest registre no es varen comptabilitzar els teixidors amb un teler. Aquesta indústria donava feina a 305 obrers (146 homes, 24 dones i 135 joves d'ambdós sexes)²³⁵.

Equipament de les fàbriques de Sóller (1841)		
Tipus de telers	Actius	Aturats
Telers senzills	157	66

²³⁰ RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, pàg. 200, o.c.

²³¹ Boletín Oficial de Mallorca, nº 148, 13-02-1834.

²³² Boletín Oficial de Mallorca, nº 456, 02-02-1836.

²³³ SERRANO ESPASES, "Del teler manual...", pàg. 124, a.c.

²³⁴ CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, pàg. 27, o.c.

²³⁵ AMS. Secció 19: Tributació, 19.3.3 Industrial i comerç. Sign.: 3925.

Telers compostos	12	2
Telers de Jacquard ²³⁶	14	1
Torns per encanillar	92	19
Màquines per ordir	39	1

En canvi el 1845, en el llistat de Matricules de la Contribució Industrial i de Comerç apareixien 36 teixidors de cotó i 4 de lli i cànem. D'aquests sols trobam una dona. Alguns combinaven la professió amb altres com la de pelaires, fabricants de sabó flux i tintorers²³⁷.

Segons un informe del mateix any 1845 sobre l'estat de les fàbriques i noves indústries a Sóller, a la localitat es comptaven 41 fàbriques de cotó, 12 de fil i 4 de llana, que tenien en total 203 telers manuals i empraven 223 operaris²³⁸. La majoria s'havien creat entre 1816 i 1838, segurament es tractava de centres de producció d'artesans (amb producció dispersa) que donaven feina a altres teixidors.

INFORME SOBRE LES FÀBRQUES TÈXTILS A SÓLLER ²³⁹										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Teixits de cotó amb telers manuals	1	12000	2000	En decadència	1825	Sebastià Castanyer	10	8200	8 telers	Manual
"	1	12000	2000	"	1839	Miquel Ensenyat	10	8200	8 "	"
"	1	12000	2000	"	1825	Andreu Oliver	10	8200	8 "	"
"	1	12000	2000	"	1820	Antoni	10	8200	8 "	"

²³⁶ El Teler de Jacquard fou inventat per Joseph Marie Jacquard el 1801. Es tractava d'un mecanisme que utilitzant targetes perforades aconseguia un moviment independent dels rotlles de fill per ordir que aconseguia el dibuix que es desitjava. Això feia que fins els usuaris més inexperts poguessin elaborar dissenys complexos amb menys temps que anteriorment.

²³⁷ AMS. Secció 19: Tributació, 19.3.3 Industrial i comerç. Sign.: 3924.

²³⁸ *Ibidem*.

²³⁹ Llegenda: 1= Tipus de fàbriques i indústries, 2= Nombre de fàbriques, 3= Fabricació anual (Nombre de peces), 4= Valor d'aquesta fàbrica, 5= Estat actual (1845), 6= Any de creació, 7= Raó que du la fàbrica o indústria, 8= Operaris que utilitza anualment, 9= Cost anual dels jornalers, 10= Nombre de màquines, telers, calderes, etc., 11= Força motriu.

						Albertí				
"	1	12000	2000	"	1816	Andreu Albertí	10	8200	8 "	"
"	1	10000	1500	"	1834	Joan Morell (Bac)	9	7300	7 "	"
"	1	9000	1500	"	1838	Bernat Oliver	7	6000	6 "	"
"	1	9000	1500	"	1834	Josep Colom	7	6000	6 "	"
"	1	9000	1500	"	1817	Francesc Albertí	7	6000	6 "	"
"	1	9000	1500	"	1833	Joan Rullan	7	6000	6 "	"
"	1	9000	1500	"	1841	Damià Morell	7	6000	6 "	"
"	30	135000	22500	"	Varis	Diferents	92	82800	90 "	"
Teixits de lli amb telers manuals	12	55800	750	"	"	"	31	27900	31 "	"
Teixits de llana amb telers manuals	4	3620	800	"	"	"	6		5 "	"
TOTAL	57	309420	43050				223	189000	203	

Això ens confirma que, durant la dècada de 1840, ja es donava la primera passa cap a la Revolució Industrial, pel que fa a la concentració de telers en un espai dedicat a aquesta finalitat. Això, a més, es confirma quan alguns d'aquests teixidors que tributaven un determinat nombre de telers concentrats, aprofiten el mateix espai per ubicar-hi els telers mecànics.

Al mateix moment que es donaven els primers casos de concentració i desapareixia l'antic sistema de producció gremial, sorgiren les anomenades Botigues de Teixidor. Aquestes es basaven en el treball familiar en tot el procés productiu, l'anomenat *putting-out* o indústria domèstica. Dins aquest sistema productiu no hi solia haver gaire discriminació pel que fa a les funcions productives, bona part d'elles eren realitzades tant per homes com per dones²⁴⁰. Aquests centres reunien en un sol nucli les branques de producció denominades

²⁴⁰ KRIEDTE, Peter / MEDICK, Hans / SCHLUMBOHM, Jürgen, *Industrialización antes de la industrialización*, Barcelona, editorial Crítica, 1986.

del “ram de l'aigua” (dedicada a blanquejar, tenyir i emmidonar) i del “ram tèxtil” (dedicat a teixir). Tant els membres del nucli familiar com els contractats treballaven a escarada, és a dir, cobraven per nombre de peces fetes i rebien després el material per teixir-ne més.

Andreu Arbona Oliver explica que a les botigues de teixidor hi solia haver entre un i quatre telers²⁴¹, el propietari tenia contractat el treball de teixidors que treballaven pel seu compte a casa seva, el patró lliurava les peces ordides en forma de cadena. El tintat i l'aprestat es feien al taller principal, el mateix que les operacions complementàries. Les peces teixides es lliuraven al patró després de plegar-les enrotllades (“pujaven sa peça”, en el plegador d'ordit) i estirar-les a mà, operació que es solia efectuar a la plaça dels Estiradors²⁴². L'ofici de teixidor es combinava amb altres, per exemple, a la barberia de *Cas Salero* (situada al carrer del Born) hi havia dos telers per fer peces en temps d'oci²⁴³. En una carta de P. Frontera del 1852 aquest explica que molts habitants de la població teixien només una certa temporada a l'any, ja que la major part d'aquest es dedicaven a treballs agrícoles relacionats amb el comerç de la taronja²⁴⁴. El mateix Arbona, recollint diverses fonts orals va descriure el procés d'elaboració de les teles en aquestes botigues.

- Primer s'adquirien les troques en paquets o en rodells, la primera operació era el “descruat”, que consistia en mullar els manats amb aigua clara, treure'ls i picar-los contra un pedra unes quantes vegades fins que aquests ja no suraven damunt l'aigua. Posteriorment es va substituir aquest mètode posant el cotó dins aigua bullent més de dotze hores.
- Després tenyien les troques i les posaven a assecar. Hi havia una habitació anomenada *Ses tines*, situada sovint als soterranis, que servia per tintar els

²⁴¹ ARBONA I OLIVER, Andreu, *Fent volar l'estel*, Sóller, Associació Cultural Veu de Sóller, 1996.

²⁴² La plaça dels Estiradors o dels Tiradors (nom que tenia el lloc al segle XIX) deu el seu nom perquè en aquest lloc, propietat del gremi de paraires, els operaris encarregats d'estirar i assecar les teles de llana (anomenades Burey) realitzaven dites activitats. Al 1840 encara hi havia 2 o 3 teixidors que es servien d'aquest espai. Un dels carrers que desemboca en aquesta plaça era anomenat carrer dels Paraires (actualment carrer de Pastor). El 1850 l'Ajuntament va permetre urbanitzar la finca i va decidir construir-hi una plaça.

²⁴³ ARBONA, *Converses solleriques...*, o.c.

²⁴⁴ CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, pàg. 27, o.c.

manats de troques de diferents colors o deixar-los de color blanc²⁴⁵. Així i tot les troques de vermell i morat venien tenyides des de Barcelona.

- El següent pas era el d'emmidonar els fils per poder-los teixir, es feien dins les pasteres d'emmidonar, el truc consistia en fer-ho amb les troques eixutes perquè absorbien millor el midó. Després aquestes s'espolsaven i es posaven a assecar.
- Una vegada les troques estaven penjades, es feien els canons en *ordit* o en *trama*. Segons M. Arbona «Els fils per ordit necessitaven una preparació més acurada, per mantenir la cohesió de les fibres, que evitava la ruptura dels fils en l'operació de teixir. Aquests fils es debanaven en rodets o bobines amb les quals es guarnia el seder de l'ordidor. La trama es debanava a unes bitlles de fil de les quals havia de creuar en sentit transversal els fils d'ordit a cada passada de la llançadora». Aquest solia ésser un treball realitzat per dones. Per aquesta tasca s'utilitzaven diferents màquines: el "torn de canonar"²⁴⁶ i la "debanadora"²⁴⁷.
- El darrer pas era plegar els fils o "berrugar la peça"²⁴⁸ al teler i teixir les peces. Hi havia diferents dependències destinades a teixir, però normalment els telers es solien situar a les entrades dels habitatges, ja que aquestes solien ser grans i amples.

Una figura clau en tot aquest procés productiu eren per una banda els marxants²⁴⁹, els quals s'encarregaven de vendre el producte acabat i per altra els

²⁴⁵ A Sóller la terminologia per denominar les troques, rams i manats era diferent que a la resta de Mallorca i Catalunya. A altres llocs de l'illa a un ram en deien "troca" i a una troca li deien "trocó". A Catalunya de la troca en deien "madeixa" i a un manat de deu madeixes en deien "troca".

²⁴⁶ Es tractava d'una banqueta de fusta proveïda per dos suports, en un d'ells hi havia una roda de fusta accionada per un manubri de ferro fixat en el seu centre. A l'altre suport hi havia un fus horitzontal format per una barra d'acer cònica, que en el seu extrem gruixut tenia fixa una politja acanalada com una corriola i que rodava lliurement. Un cordó sens fi trametia la rotació de la roda al fus.

²⁴⁷ Era un suport mòbil que rodava a la velocitat amb què el fil era sol·licitat pel fus de torn.

²⁴⁸ Era quan després d'enrotllar la peça ordida damunt el plegador de darrere el teler, cada fil d'aquesta era nuat al corresponent fil de l'extrem de la peça teixida anteriorment.

²⁴⁹ És interessant veure com la literatura popular ens ha deixat una molt expressiva descripció de la feina dels marxants i del valor que tenia la roba al segle XIX. En la rondalla titulada "En Pere de la bona roba" que situa l'escena a Sóller i fou publicada per mossèn Antoni Maria Alcover en

traginers i posteriorment els carreters, els quals s'encarregaven del transport de mercaderies per terra²⁵⁰.

Mossèn Josep Rullan i Mir descriu la situació de les botigues de teixidor i la relació amb els marxants d'aquesta manera:

«En temps d'en Sebastià Marquès Ortegàs -En Tià de Sa Portella que hem anomenat- (1807-1877), l'ofici de teixidor, a Sóller, era la principal ocupació dels homes i, generalment, treballaven a casa del seu principal, que anomenaven "mestre". El lloc de treball s'anomenava "botiga", i d'aquestes n'hi havia de molts grans o de molts de telers. Les circumstàncies mantingueren en Sebastià sempre en la classe de treballador; i l'art donava molt poc de si, perquè havia entrat en decadència, a causa que els centres industrials de Catalunya havien canviat els telers a mà amb el volant i començaven a introduir el mecànic, mogut pel vapor. Provà de fer-se comerciant de roba i, amb un ase carregat de peces de tela, recorria tots els pobles de l'illa; però com que eren molts els que es dedicaven a n'aquest ofici, li deia tort ferm»²⁵¹.

El mateix Sebastià Marquès, va escriure una glosa titulada *En Sebastià i es seu ase*, que reflecteix la feina i els patiments dels marxants de roba. La glosa descriu un viatge d'un traginer i el seu ase per anar a vendre roba a diferents pobles de Mallorca²⁵².

El 1850, tributaven 25 teixidors de cotó i 3 de cànem. El 1857, hi havia 84 teixidors, que declarant 317 telers tributaven 9.760,68 reals. Això vol dir que almenys 317 persones treballaven als telers manuals – tenint present que la població d'aquell any era de 8.053 habitants -. Com que encara no es dona la concentració industrial, cal suposar que aquestes persones o bé pertanyien en

l'Aplec de Rondalles Mallorquines d'En Jordi des Racó, en el tom IV (editorial Moll, 1967), es parla de la importància de les teles.

²⁵⁰ Vegeu la glosa de Sebastià Marquès Ortegàs -en Tià de Sa Portella- (1807-1877), publicada al tom III de la Literatura Popular Mallorquina, arreplegada per Josep Rullan i Mir i editada el 1900, i titulada "En Sebastià i el seu ase". Aquesta glosa reflecteix la feina dels marxants de roba, descriu el viatge d'un traginer i el seu ase per anar a vendre roba a diferents pobles de Mallorca.

²⁵¹ MARQUÈS Y ORTEGAS, Sebastià, *Literatura Popular Mallorquina 3: Gloses d'en Sebastià Marquès y Ortegàs "de Sa Portella*, Sóller, Imp. La Sinceridad, 1900.

²⁵² *Ibidem*, pàg. 8.

part al nucli familiar o eren contractades, a més els telers estarien repartits entre les cases d'aquestes darreres.

Padró de veïns de 1857		Composició de la població	
Homes			3.927
Fadrins			2.404
Casats			1.377
Vidus			146
Dones			4.126
Fadrines			2.240
Casades			1.494
Viudes			379
Professions i ocupacions			
Empleats actius			19
Eclesiàstics			35
Militars actius			30
Militars retirats			7
Propietaris			244
Pagesos			43
Comerciants			5
Fabricants			17
Industrials			227
Professors			14
Jornalers			1.418
Pobres			23
Gent que no contribueixen			241
Total			
Total habitants:	8.053		
Població activa:	2.323		

El 1858, els teixidors més forts van constituir la confraria del gremi, amb advocació a Nostra Senyora de l'Esperança. La primera junta directiva la formaven Cristòfol Ferrer –*Vert*-, Pere Antoni Rullan Pizà, Pere Antoni Pizà, Francesc Frontera Capó, Miquel Morell i Gabriel Albertí -*d'Antoni*-²⁵³.

3^a. 1860-1885: Aquesta etapa fou de crisi del sector i va comportar la reconversió de la indústria tradicional a la mecànica.

²⁵³ AMS. Secció 28. Arxius Particulars i d'Empreses. Llibre de comptes del Gremi de Teixidors en invocació de Nostra Senyora de l'Esperança 1858-1953. Sign.: 5761/5.

A partir de la dècada de 1860, es va rompre la dinàmica de creixement de la indústria tèxtil. Aquest és un període de crisi comercial, demogràfica i de matèries primeres. El nombre de telers es va reduir dràsticament. Malgrat que no pareix que la causa fos el procés de concentració²⁵⁴. Així, els teixidors sollerics han de cercar solucions i noves formes de treball i producció.

Les principals causes d'aquesta crisi industrial foren:

- La pujada del preu del cotó arran de la guerra civil nord-americana (1861-1865), ja que a causa de la guerra es va produir una escassetesa mundial d'aquest producte, amb el consegüent encariment de preus. L'encariment dels teixits va comportar una baixada de la demanda i la producció.
- La crisi agrícola i comercial derivada de la malaltia del tarongers. La relació directa dels teixits amb la producció i distribució de la taronja resulta evident, tant que moltes famílies es dedicaven a ambdues tasques i que els teixits aprofitaven les xarxes comercials de distribució de cítrics per exportar els seus productes.
- El cost demogràfic que va suposar l'epidèmia de còlera de 1865.

Així, el 1860, hi havia 68 teixidors amb 264 telers actius. El nombre de teixidors va anar disminuint al llarg de la dècada i el 1870 sols tributaven 41 teixidors.

Una de les respostes que va donar la localitat per fer front a aquesta crisi fou l'agrupació d'alguns teixidors en un intent de controlar la producció, tal com ho feien els antics gremis. Aquesta però era una solució encara més d'Antic Règim, que pretenia mantenir l'estructura artesana dominant fins aleshores.

El 1856, es fa fundar una fàbrica per filar cotó moguda per aigua. Els propietaris eren la societat *Escat y Cía*. Posteriorment, la societat va passar a mans de Catalina Palou –*Escat*–; la fàbrica el 1865 tributava 6 canes i 720 rodes. L'edifici d'aquesta indústria es trobava al camí vell de Palma, al costat del torrent Major i era moguda per l'aigua de la Font de s'Olla, del salt de Can Redó²⁵⁵. Va donar-se de baixa el 1873.

La confraria de Nostra Senyora de l'Esperança, fou el bessó per fundar posteriorment la societat *La Esperanza* (1871). El sorgiment d'aquesta societat,

²⁵⁴ SERRANO ESPASES, Aina R. / BERNAT ALCOVER, Xesca / FORTEZA MAYOL, Àngels, *Sóller, principal centre tèxtil de la "Part Forana" mallorquina. Primeres notes (finales s. XVIII-primera mita d s. XX)*, Palma, Estudis d'Història Econòmica 1, 1990, pàg. 117.

²⁵⁵ El molí fou muntat per l'enginyer Francesc Berio. *Diario de Palma* 19-06-1856

com hem dit, fou degut a la disminució de l'activitat tèxtil a causa de la manca de cotó per mor de la guerra de secessió nord-americana. L'entitat va funcionar com a societat cooperativa, amb la intenció de ser més competitiu a l'hora de vendre els seus productes, davant la competència dels teixits de fora. Els primers associats foren 47. La compra de matèries primeres i la producció es feia de manera individual, i la venda tant a Sóller com a fora es feia en conjunt. El local de la societat es trobava al carrer de la Lluna, número 38²⁵⁶. Sembla que varen adquirir la fàbrica de cotó de Catalina Palou –*Escat*-. La societat disposava de viatjants a Mallorca i al Continent.

El 1874, la societat comptava amb 51 mestres, entre ells hi havia Damià Morell Muntaner –*Lau*-, Josep Morell –*Bach*-, Jaume Ensenyat –*Silles*-, Gabriel Albertí –*Sivella*-, Joan Oliver –*Poma*-, Cristòfol Pizà –*Mà fresca*-, Josep Frontera –*Ros*-, Josep Magraner –*Prunera*-, Damià Canals –*Mart*-, Bartomeu Frontera –*Pelut*-, Damià Ensenyat –*Pastor*- i Miquel Morell. Moltes d'aquestes famílies invertiren posteriorment en la concentració de maquinària i mà d'obra i en el comerç de cítrics²⁵⁷.

Malgrat dels intents de *La Esperanza*, les desavinences entre alguns associats i el frau d'altres, va fer que aquest no tingués continuïtat i desaparegués a finals de la dècada de 1870.

Davant la crisi i les dificultats per accedir al cotó, els teixidors sollerics cercaren alternatives, com per exemple comprar el cotó filat a productors palmesans, que oferien bones garanties. En aquest cas varen destacar els lligams de molts teixidors amb la fàbrica de Vicenç Juan (Can Ribas). Aquest mateix, després, també s'encarregava de distribuir els productes acabats fora de Mallorca. Alguns dels teixidors que tingueren tracte amb ell foren Cristòfol Pizà –*Salero*-, Antoni Joan Bernat o Antoni Albertí Arbona –*Sivella*-. Entre 1865 i 1880 almenys 32 teixidors locals tingueren relacions amb la fàbrica de Can Ribas²⁵⁸.

²⁵⁶ Aquest edifici posteriorment fou adquirit per la família d'Antoni Forteza –*Mames*-.

²⁵⁷ ARBONA I OLIVER, *Fent volar...*, o.c.

²⁵⁸ Per un coneixement més acurat de les relacions entre els teixidors locals i la fàbrica de Can Ribas i la seva evolució vegeu ROCA I AVELLÀ, Joan, *Llana, vapors, cotó i negoci. Una aproximació a la indústria tèxtil de la Mallorca del vuit-cents. El cas de Can Ribas (1850-1885)*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2006.

En aquest context de canvi, es varen començar a donar els primers processos de concentració de maquinària, a pesar que aquesta era encara manual. En la Matricula de la Contribució Industrial i de Comerç, el teixidor Miquel Enseñat tributava per 20 telers manuals, seguit d'Andreu Oliver amb 14 i Joan Morell amb 12²⁵⁹. La crisi va reduir el nombre de telers, ja que els principals industrials el 1870 eren Andreu Oliver i Miquel Enseñat amb 8 telers de volant cada un²⁶⁰.

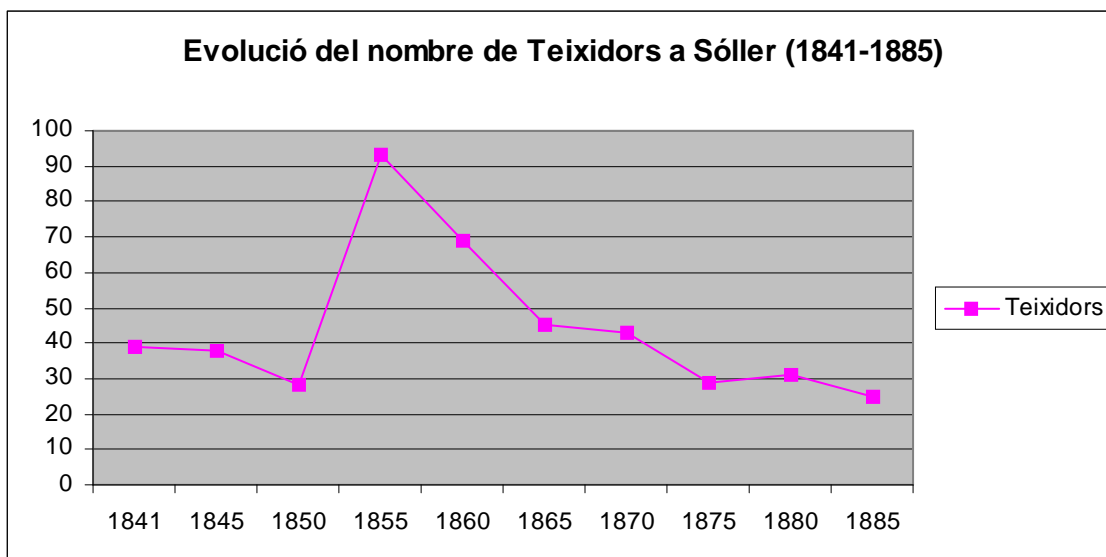
A pesar de la crisi, el 1871 segons l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, la localitat era -després de Palma- la més important de l'illa pel que fa a la producció de teixits de cotó. Una altra afirmació interessant és que ja hi havia a la localitat centres de producció concentrats (l'Arxiduc els denomina "fàbriques") a pesar que no figuren en el registre de l'administració²⁶¹.

Any	Nº Teixidors	Nº Telers Manuals	Nº Telers Mecànics	Nº Telers sense Jacquard	Nº Teleres	Total	% Telers / Propietaris
1841	39	252	0	0	252		
1845	38		0	0			
1850	28		0	0			
1855	93	354	0	0	354		
1860	69	264	0	0	264	3,8	
1865	45	160	0	0	160	3,5	
1870	43	138	0	0	138	3,2	
1875	29	81	0	0	81	2,7	
1880	31	117	0	0	117	3,7	
1885	25	64	0	0	64	2,5	

²⁵⁹ AMS. Secció 19: Tributació, 19.3.3 Industrial i comerç. Sign.: 3924.

²⁶⁰ AMS. Secció 19: Tributació, 19.3.3 Industrial i comerç. Sign.: 3926.

²⁶¹ LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, *Les Balears descrites...*, o.c.

La Tercera Guerra Carlina (1872-1876) va afavorir la indústria local, ja que es destruïren molts tallers i fàbriques al continent i Mallorca no se'n va veure afectada. Passada la guerra però els mercats i les zones de producció es normalitzaren, tornant el sector solleric a entrar en un nou període d'inflexió²⁶².

Així, el sector no va poder sortir de la crisi fins pràcticament a finals de la dècada de 1880, quan es produí la reconversió dels telers manuals als telers mecànics i la concentració de la maquinària i la mà d'obra en centres dedicats expressament a aquesta finalitat. En la Matricula de la Contribució Industrial i de Comerç, Damià Morell Muntaner declarava 29 telers a mà i volant, seguit per Damià Ensenyat Mayol que en declarava 11; la resta de teixidors declaraven entre 8 i 1 telers²⁶³.

Els observadors coetanis eren prou conscients dels problemes que patien l'agricultura i la indústria solleriques la dècada dels anys vuitanta del segle XIX, i en alguns casos en feren diagnòstics ben encertats:

- Mossèn Josep Rullan i Mir, per exemple, escrivia: «Los adelantos de la física y la química aplicadas a la industria, han hecho desaparecer de nuestro valle encantador dos mil telares que daban alimento a diez mil personas, y es indispensable abrir las puertas a la mecánica industrial para que inmigren esas familias que diariamente salen del pueblo, perseguidas por el hambre»²⁶⁴.

²⁶² MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 327, o.c.

²⁶³ AMS. Secció 19: Tributació, 19.3.3 Industrial i comerç. Sign.: 3926.

²⁶⁴ *Sóller* 11-07-1885

- Per la seva banda, el metge de sanitat Andreu Pastor escrivia: «Pero el (pueblo) de Sóller, sufre con pesar sí, pero con heroica resignación el golpe que recibe, no basta a su fatal destino la muerte de su agricultura sino que ve desaparecer su industria fabril, segundo y respetable elemento de vida; se hace imposible la fabricación, no por depreciación de sus productos, sino porque se hace imposible la competencia con el trabajo a mano y el trabajo mecánico»²⁶⁵.
- Un tercer articulista escriu: «...Otros se asocian, reúnen capitales, levantan edificios para la fabricación mecánica, y se ponen en condiciones de poder luchar en competencia con los géneros nacionales y extranjeros; y todos como buenos hijos del pueblo que les vio nacer, le dan vida, movimiento, trabajo, pan. Nuestra agricultura es muerta; sustituyámosla por la industria y el comercio; esto dicen, y esto logran. Nada les arredra. Hoy sin disputa y a pesar de las malas condiciones en que se halla el pueblo de Sóller, es uno, quizás el de más movimiento industrial y comercial de la isla, y esto a pesar de hallarnos en malísimas condiciones, pues nos hallamos completamente aislados de las poblaciones, donde cruzadas de líneas férreas, tienen más fáciles comunicaciones y en consecuencia se hallan en mayores y más seguras condiciones para toda clase de negocios. Nosotros no podemos disfrutar de tales beneficios, nuestra deseada línea férrea no pasa de ser un deseado sueño por ahora, y quizás lo sea por mucho tiempo...Tenemos el Puerto, única ancora de salvación por ahora; dirijamos a él nuestras miras»²⁶⁶.

4.2.2.2. Altres indústries

A pesar del domini de la indústria tèxtil, a la localitat es desenvoluparen altres indústries, si bé no tenien el pes social i econòmic dels teixits.

A finals de la dècada de 1820 es va introduir la màquina de vapor a la localitat. L'introduïdor fou Joan Oliver Rullan –*Maneu*- (1804-1872). D'ideologia liberal, amb 21 anys d'edat va emigrar a França, fugint de la persecució contra els liberals que

²⁶⁵ Sóller 18-07-1885

²⁶⁶ Sóller 18-07-1885

es va donar després del Trienni Liberal (1820-1823). Va entrar a fer feina com a operari en un dels principals tallers de ferreria de Marsella. Retornà a Sóller, el 1826, i va establir el seu propi taller de ferreria i fabricació de maquinària, la *Foneria Joan Oliver*. Fabricà el 1829 una de les primeres màquines de vapor forjades a Espanya, la qual tenia quatre cavalls de potència.

El 1842, el governador provincial es va interessar per l'invent de Maneu i va demanar informes a l'Ajuntament amb la intenció de poder generalitzar el seu ús i producció²⁶⁷. L'any següent, el 1843, l'empresa es va traslladar a Palma davant les perspectives de negoci²⁶⁸.

A la dècada de 1870, trobam un petit taller dedicat a la fabricació de pólvora. Era propietat de Miquel Colom i es trobava al carrer de la Lluna.

També destacà la producció de sabó. Aquest era un sector atractiu per als il·lustrats insulars, ja que l'aprofitament de l'oli de baixa qualitat era factible per impulsar la producció d'aquest producte. Sóller oferia bones possibilitats per aquesta indústria, ja que tenia accés a l'oli i tenia un port per a l'exportació. No obstant, no va arribar a ser un sector clau. Podríem anomenar algunes de les fàbriques, com la de *Salvador Rullan y Cía.* al carrer de Sant Pere²⁶⁹ o la d'Agustí Pomar al carrer de la Lluna.

Pel que fa a la resta d'indústries de la localitat, aquestes eren de tipus artesanal i pràcticament sols cobrien la demanda interna. Durant aquesta etapa, de 1840 a 1880, les diferents fàbriques o centres de producció no varen sofrir un creixement, al contrari, arran de la crisi de 1860 hi va haver una disminució d'aquestes activitats. Cal ressaltar les activitats de construcció de carros i de vaixells que estaven en mans d'unes poques famílies.

²⁶⁷ «Dispuso (el gobernador) que el Ayuntamiento pasase al gobierno político una noticia circunstanciada de la maquina construida con el nombre del autor, fuerza motriz y de las demás que convengan para formar concepto de su perfección, posibilidad y los medios de posesión que solicite y convenga dar al autor para generalizar el uso de la maquina y hacer fácil su adquisición» AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1836-1842. Sign.: 23.

²⁶⁸ La *Foneria Joan Oliver* va esdevenir una de les principals empreses d'aquest tipus a les illes, arribant a exportar bona part de la seva producció a la península. L'empresa va arribar a ocupar més d'un centenar de treballadors. Es va mantenir fins ben entrada la dècada de 1910.

²⁶⁹ Societat formada per Mn. Josep Rullan i Mir i el seu germà Salvador. Va obrir el 1864 i fabricava sabó fort. Va tancar el 1868.

En el cas de la construcció d'embarcacions, aquesta estava en mans de la família March de *Cas Calafat*. Aquesta nissaga de mestres d'aixa es va establir a la localitat el 1852, quan el mestre Miquel March Cañellas, natural de Palma, va passar a Sóller per construir la polacra-goleta *Paz*. Amb ell varen venir els seus germans Antoni, Ignasi i Andreu. Entre els quatre construïren la majoria de les embarcacions de l'època, com els xabecs *San Antonio*, *Concepción*, *Santo Cristo*, *Libertad* o els llaüts *América*, *San Juan*, *Esperanza* o *Santa Elena*. A finals dels anys seixanta va prendre el relleu el fill d'Andreu, Ignasi March Bisbal²⁷⁰.

Nombre de vaixells construïts a les drassanes de Sóller	
Any	Nombre
1863	1
1864	3
1865	3
1866	1
1867	4
1868	4
1869	4
1870	9
1871	4
1872	2
Total	35
Total Mallorca	232

Pel que fa a la construcció de carros, durant la primera meitat del XIX fins pràcticament a finals de segle, va estar sota el control de les famílies Berio i Horrach. El primer constructor apareix documentat a la Matrícula industrial de 1851.

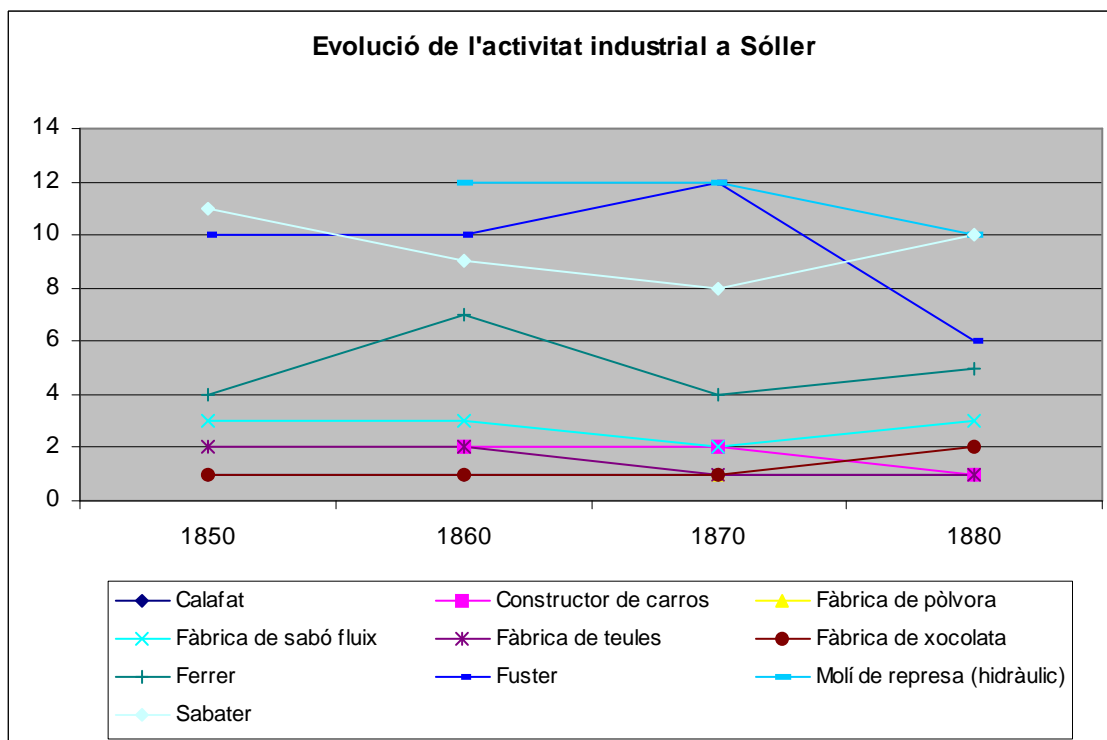
²⁷⁰ PALMER GRUA, Joan, *Cent anys de Mestres d'Aixa a Mallorca*, tom I, Palma. El Tall, 1994, pàg. 112.

Sembla que durant la dècada de 1870 es va produir un excedent de la indústria de les sabates, la qual fins aleshores s'havia limitat al consum intern, i es va destinar part d'aquest excedent a l'exportació, principalment cap a les Antilles²⁷¹.

També es donava una petita indústria del fang, amb alguns centres de fabricació de teules i rajoles. Destacava la fàbrica de Joan Domingo, al carrer del cementiri, en la qual també s'elaboraven lloses.

Activitat	Nombre per any			
	1850	1860	1870	1880
Calafat	1	1	1	1
Constructor de carros		2	2	1
Fàbrica de pólvora			1	
Fàbrica de sabó fluix	3	3	2	3
Fàbrica de teules	2	2	1	1
Fàbrica de xocolata	1	1	1	2
Ferrer	4	7	4	5
Fuster	10	10	12	6
Molí de represa (hidràulic)		12	12	10
Sabater	11	9	8	10

²⁷¹ RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, pàg. 203, o.c.

Pel que fa a les indústries de transformació d'aliments, la més destacada des de 1868 era la de les figues seques. Arran de la crisi dels tarongers, els pagesos locals varen haver de cercar alternatives per comerciar. A finals de la dècada de 1860 es calculava que aquesta generava un moviment de 500.000 pessetes anuals²⁷². Es compraven les figues als diferents pobles de l'illa i es transformaven i s'adobaven a la localitat. Sembla que el sistema productiu era el de la indústria domèstica i servia com a complement a les famílies pageses. Associada a aquesta es va desenvolupar l'elaboració de caixes per al transport d'aquest fruit.

4.2.3. El sector terciari

4.2.3.1. El comerç

El comerç de la taronja cap a França i el llevant peninsular, fou un dels tres pilars de l'economia local i un dels factors claus del creixement sollerí durant tot el segle XIX i principis del XX. Aquest sector es va caracteritzar per l'especialització en el

²⁷² RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, pàg. 205, o.c.

comerç i exportació dels cítrics; i va constituir la resposta als problemes de carestia i a la pressió demogràfica, enfront a uns recursos insuficients²⁷³.

Sembla que l'origen del comerç de la taronja es va donar a principis del segle XVIII²⁷⁴, a pesar que aquest incipient comerç es va tallar amb els decrets derivats de la política centralista de Felip V.

Entre finals del segle XVIII i finals del XIX, és varen realitzar una sèrie de millores, tant legislatives com d'infraestructures, que reactivaren l'activitat comercial de la zona. A més, s'ha de tenir en compte que quan el 1830 França va conquerir Algèria, es va posar fi definitivament a la pirateria al Mediterrani.

El 1774, Carles III va atorgar privilegis al Port per poder comerciar i fer exportació dels cítrics i hortalisses que es produïen a la vall. Aquest fet va afavorir la possibilitat que el port de Sóller es convertís en un centre d'intercanvis i la consegüent formació d'empreses comercials²⁷⁵. Posteriorment, el 1786, s'amplià la llicència per desembarcar-hi blat. Finalment el 1811, gràcies a les gestions del bisbe Bernat Nadal i Crespí²⁷⁶ s'aconseguí la total habilitació del port per al comerç²⁷⁷.

²⁷³ CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, pàg. 23, o.c.

²⁷⁴ LLEBRÉS Y MOPORTER, Juan, *Memoria instructiva sobre el estado actual de la Isla de Mallorca, y adelantamientos de que es susceptible en los ramos de agricultura, industria y comercio para el aumento y felicidad de su población*, Madrid, Viuda de Ibarra, hijos y Cía., 1787.

²⁷⁵ CASTANYER SASTRE, *L'activitat mercantil...*, pàg. 33, a.c.

²⁷⁶ Bernat Nadal i Crespí (1745-1818), nat a Sóller, el 1769 fou ordenat prevere, passant a Madrid el 1777 on ingressà a l'Oficina d'Interpretació de Llengües. Fou director de la Reial Junta de Teòlegs i Canonge de la Seu (1787). El 1794 fou nomenat Bisbe de Mallorca, des d'on impulsà mesures de caire reformista en el culte i el seminari. Durant la guerra del Francès va formar part de la Junta Suprema de Govern de les Balears i el 1810 fou elegit diputat a les Corts de Cadis. D'ideologia liberal va ser partidari d'una reforma política compatible amb la unitat catòlica. Va formar part del grup de redacció de la Constitució de 1812, de la qual se li atribueix el discurs preliminar. Aquell any tornà a Mallorca per motius de salut, tornà a Cadis el 1813 on residí fins que retornà a l'illa. Per a més informació veure DURAN PASTOR, Miquel, *Bernat Nadal i Crespí: un bisbe solleric que fou diputat a les Corts de Cadis*, Palma de Mallorca, Ajuntament de Palma, 1986.

²⁷⁷ «Decreto LXXII de 2 de junio de 1811. Orden por la cual se amplía la habilitación del puerto de Sóller en Mallorca: Las Cortes generales y extraordinarias, en vista del recurso hecho por el Ayuntamiento de la villa de Sóller, una de las de Mallorca, solicitando se amplíe la habilitación de aquel puerto en la misma conformidad que lo está el de la ciudad de Alcudia del mismo reino,

Paral·lelament a les mesures legals que afavoriren el comerç, al llarg del segle es varen produir una sèrie de millores en les infraestructures portuàries i de comunicacions que varen adaptar el port per acollir un major tràfic comercial. A més es va elaborar un reglament comú per a l'embarcament de la taronja. D'aquest es va fer una primera versió el 1802 que fou renovada el 1815²⁷⁸.

El comerç local va tenir com a principal element l'explotació i comercialització de la taronja i la llimona, activitats que es varen veure afavorides per l'increment de la superfície destinada al conreu i l'especialització en la producció de varietats primerenques. Al mateix temps, els propietaris de terres varen crear circuits de comercialització dels cítrics, tant a l'est peninsular com al nord d'Àfrica i al migdia francès. Varen néixer, així, els primers negocis de "fruits a l'engròs", primer com a negoci de temporada i més tard com a comerç permanent. Sembla que els primers exportadors de taronja cap a França foren Josep Deyà i Antoni Frontera – *de Cas Ferrer*-²⁷⁹.

Aquest creixement es va veure reforçat amb l'organització d'una xarxa familiar entorn a les relacions de parentiu entre productors, comerciants i venedors²⁸⁰. Així, els productors de cítrics i els exportadors de taronja, propietaris de barques, es varen unir en petites empreses comercials, això abaratia els costos i produïa més beneficis, a la vegada, proveïen als petits comerciants al detall establerts a França.

mediante hallarse en ella todas las administraciones de Rentas, Juzgado de Sanidad, y demás que conduce para el despacho de buques que por él naveguen; han tenido a bien acceder a la pretensión del expresado Ayuntamiento, y mandar que a su consecuencia el Consejo de Regencia, previo examen de los Ministros a que corresponda, providencie al efecto lo que sea oportuno. Y de su orden lo comunicamos a V. S. para inteligencia de S.A., y que disponga su cumplimiento. Dios guarde a V. S. muchos años. – Cádiz, 2 de junio de 1811.- Pedro Aparici y Ortiz, Diputado Secretario.- Ramón Feliu, Diputado Secretario.- Sr. Secretario interino del Despacho de Hacienda.»

²⁷⁸ Veure la transcripció d'aquests dos reglaments a RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, pàg. 806-815, o.c.

²⁷⁹ MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 200, o.c.

²⁸⁰ MOLL, Isabel, "La estructura familiar del campesinado de Mallorca (1824-1827)", dins DIVERSOS AUTORS, *La familia en la España mediterránea (siglos XV-XIX)*, Barcelona, Crítica, 1987, pàg. 219.

Aquestes companyies de transport de mercaderies, varen crear circuits de comercialització per enllaçar entre si les factories.

Els cítrics constituïen el 60 % de tots els productes exportats, mentre que, a la tornada, els vaixells importaven carbó, cotó i altres matèries primeres. Aquestes companyies navilieres, les seus de les quals radicaven a la Vall, aprofitaven la temporada baixa de la taronja per subscriure contractes de noliejament que els permetien transportar qualsevol tipus de mercaderia entre els ports de la Mediterrània occidental i també amb el nord d'Àfrica, gràcies a la perícia i experiència dels patrons en l'art de navegar.

A la dècada de 1830, el comerç del port de Sóller es repartia entre els patrons locals, francesos i d'altres llocs de Mallorca i la Península (principalment de Barcelona i València). Poc a poc, el capital de les navilieres passà a mans solleriques en detriment dels primitius socis francesos, la qual cosa els va permetre reinvertir els guanys a la pròpia comarca²⁸¹.

Com que la producció local no podia satisfer la demanda exterior, els sollerics es varen establir a diversos punts del País Valencià per exportar cítrics des d'allí. Diverses fonts afirmen que els primers sollerics que s'establiren a València permanentment per donar sortida dels cítrics llevants cap a França, foren els germans Joan i Josep Ripoll Magraner, i els patrons *Bou* i *Cama*²⁸². Posteriorment fou Josep Casanovas –es *Patró Cremat*– el primer que va enviar taronja valenciana en tren cap a França. Sembla també que els primers sollerics que s'establiren a França foren alguns patrons i mariners que realitzaven les campanyes anuals de la taronja.

El principal problema de lligar l'economia local a la producció i comercialització de taronges i teixits era l'obligació de la diversificació constant de les tècniques comercials i empresarials, a més de la dependència en l'adquisició d'aliments i articles no produïts a la vall (blat, vinya, arròs, cotó, lli, carbó, etc.).

El comerç de la taronja, s'acompanyava de la producció de teixits de lli, cotó i llana. Aquesta activitat tèxtil (sobretot a partir de la segona meitat del XIX) va formar, juntament amb el cultiu i comerç de la taronja, els dos eixos bàsics de l'economia sollerica.

²⁸¹ CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, pàg. 26, o.c.

²⁸² ARBONA, *Converses solleriques...*, pàg. 119, o.c.

L'exportació de les taronges va tenir el període de màxim creixement entre 1820 i 1860. Aquesta activitat comercial estava marcada, però, per un factor molt important, l'estacionalitat. El comerç estava supeditat a les collites de taronges, que sols es donaven en uns mesos determinats. Això va obligar als productors a ser més competitius i a la utilització, com ja hem dit, de varietats primerenques. Pel que fa a les zones de comerç aquestes eren²⁸³:

1. El mercat illenc: es realitzava per mitjà de comerç de cabotatge i tenia uns nivells moderats.
2. La zona del sud de França: fou el focus principal de comerç i la destinació de més del 60 % de les exportacions. Els productes locals es venien als ports de La Nouvelle, Seta, Marsella, Aigüesmortes, Agde, Cannes, etc. Des d'aquests llocs es distribuïen cap als centres de consum interiors de l'estat francès aprofitant els eixos del ferrocarril.
3. Barcelona i el litoral català: fins el segle XVIII Barcelona fou el principal centre receptor de la producció sollerica, tot i així, en el segle XIX va perdre importància.
4. El Llevant i el Sud peninsular: s'importaven molts productes d'aquests ports i s'exportaven teixits i obrat de fang. Sovint el port de Sóller feia d'enllaç entre València i el sud de França ja que els patrons llevantins només practicaven el comerç de cabotatge i els de Sóller feien una ruta gairebé directa, reduint temps de transport.
5. El nord d'Àfrica i el sud d'Itàlia: en aquests llocs es feia un comerç molt especialitzat, del primer s'exportaven principalment pomes i dels segon s'importava blat.

Com hem dit, l'activitat comercial va estar a principis del segle XIX en mans de patrons tan sollerics com de fora. A mesura que avançava la dècada, els patrons sollerics es varen anar fent amb el control del seu propi comerç, a pesar de l'existència d'un important grup de patrons francesos, el que va permetre alhora augmentar els beneficis i que aquests repercutissin en la localitat. També s'ha de dir que aquesta activitat comercial estava combinada amb altres, especialment durant les temporades baixes, com els conreus o la pesca. Aquest canvi de conjuntura va tenir com a conseqüència la queixa dels diplomàtics francesos del

²⁸³ CASTANYER SASTRE, *L'activitat mercantil...*, pàg. 35-37, a.c.

tracte que rebien els seus comerciants en el port de Sóller. El 1840, un representant consular descrivia la situació d'aquesta manera «Quan una embarcació francesa arriba (a Sóller), troba generalment les taronges a un preu avantatjós, però tot just té la meitat del carregament que les companyies del país s'entenen per operar-hi una alça, i el capità francès, exposat a l'alternativa de perdre el que ha carregat, espera sense poder partir sense la càrrega completa»²⁸⁴. En una altra carta rebuda el 1842, el cònsol francès a Mallorca reclamava contra les autoritats portuàries solleriques perquè feien pagar el doble del dret d'embarcar a les naus de nacionalitat francesa²⁸⁵.

L'intens comerç entre Sóller i França va fer que a la dècada de 1850 ja s'establís la figura del vice-cònsol a la localitat²⁸⁶.

Participació en el comerç realitzat pel Port de Sóller (%) ²⁸⁷		
Origen dels comerciants	Període	
	1835-1838	1857-1862
Sollerics	40	55
Espanyols	35	17
Francesos	25	28

Exportació de taronges de Sóller a França ²⁸⁸									
Anys	Pavelló francès			Pavelló espanyol			TOTAL		
	Viatges	Tonatge	Valor	Viatges	Tonatge	Valor	Viatges	Tonatge	Valor
1851	47	1.666	285.000	104	3.794	649.900	151	5.460	934.900
1852	27	947	166.600	37	1.234	222.800	64	2.181	289.400
1853	43	1.471	254.000	80	2.798	481.000	120	4.259	735.000
1854	29	1.058	189.200	79	2.746	425.800	108	3.804	615.000

²⁸⁴ MANERA, *Història del creixement...*, pàg. 182, o.c.

²⁸⁵ AMS. Secció 8: Correspondència. 8.3. Correspondència general 1920-1924. Gobierno Superior Político (1834-1849) Sign.: 2330.

²⁸⁶ *Diario de Palma* 19-04-1854

²⁸⁷ CASTANYER SASTRE, *L'activitat mercantil...*, pàg. 35-37, a.c. També vegeu MANERA, *Història del creixement...*, pàg. 181, o.c.

²⁸⁸ *Ibidem*, pàg. 182.

1855	37	1.420	229.800	153	5.392	854.400	190	6.812	1.084.200
------	----	-------	---------	-----	-------	---------	-----	-------	-----------

Vaixells entrats en comerç de cabotatge

Any	Carregats			Buits			Total		
	Vaixells	Tones	Tripulació	Vaixells	Tones	Tripulació	Vaixells	Tones	Tripulació
1866	82	3.158	442	66	3.146	416	148	6.304	838
1867	74	2.348	414	126	5.989	789	200	8.537	1.203
1868	63	2.361	379	81	4.065	538	144	6.426	917
1869	48	1.776	282	39	1.164	243	87	2.940	525
1870	55	2.264	295	25	1.105	157	80	3.369	452

Vaixells sortits en comerç de cabotatge

Any	Carregats			Buits			Total		
	Vaixells	Tones	Tripulació	Vaixells	Tones	Tripulació	Vaixells	Tones	Tripulació
1866	50	2.045	304	65	2.518	362	115	4.563	666
1867	36	1.576	222	64	2.424	363	100	4.000	585
1868	31	942	175	42	1.849	267	73	2.791	442
1869	27	968	166	57	2.192	358	84	3.160	524
1870	36	1.388	206	46	1.896	272	82	3.284	478

Tràfic marítim amb l'estranger i les colònies des del Port de Sóller.

Vaixells entrats i sortits

Any	Carregats			Buits			Total		
	Vaixells	Tones	Tripulació	Vaixells	Tones	Tripulació	Vaixells	Tones	Tripulació
1866	203	9.040	1.207	161	7.160	955	364	16.200	2.162
1867	109	4.909	633	22	847	113	131	5.756	746
1868	115	5.405	729	38	1.809	241	153	7.214	970
1869	80	3.689	509	32	2.900	389	112	6.589	898
1870	68	3.838	408	83	4.220	541	151	8.058	949
1871							404	17.851	
1872							471	19.274	

Aquest control dels patrons sollerics, va suposar l'existència d'una destacable flota de vaixells i companyies navilieres, que s'encarregaven del transports i la distribució. Així llaüts, xabecs, pailebots, pollacres i qualque falutxo transportaren els cítrics des del lloc de producció directament als punts de venda. Aquests patrons locals formaren nissagues que es mantingueren durant tot el segle XIX i fins ben entrat el segle XX²⁸⁹. Les nissagues més destacades foren:

- Els Vicens de *can Codony*: Aquesta família de patrons es remuntava al segle XVIII. Va generar tota una dinastia de patrons, com Antoni Vicens Palou, Antoni Vicens Gallard, Antoni Vicens Magraner, o els germans Bartomeu, Damià, Llorenç i Antoni Vicens Mayol. Un dels vaixells d'aquesta nissaga fou el llaüt *Unión*, el qual va realitzar el comerç de cabotatge entre Sóller i els ports peninsulars i francesos entre 1859 i 1889²⁹⁰.

- Els Casanovas de *can Cremat*: aquesta família de patrons fou la pionera en el transport de taronja valenciana cap a França. Com hem dit, Els germans Josep i Joan Casanovas²⁹¹ – *Cremat* – foren els primers en enviar taronges en ferrocarril cap al país gal. El transbord a Port-Bou el feia l'empresa *La Sollerense* de Josep Coll -*Boi*.

- Els Mayol de *can Falet*

- Els Marquès de *can Camanegre*

A més d'aquests exemples de nissagues marineres al port de Sóller n'hi va haver d'altres com els *Marrai*, *Lau*, *Roberts*, *Lau*, *Fiols*, etc.²⁹².

Per aconseguir el títol de patró, aquest era regulat per l'Ajudantia de Marina i s'havien de complir un mínim de requisits per obtenir-lo. Els patrons sollerics aconseguiren certa fama pels seus coneixements del mar i del comerç²⁹³. A tall

²⁸⁹ Veure annex 9.3.1. *Llistat de patrons, naviliers i vaixells del Port de Sóller (1830-1936)*.

²⁹⁰ NICOLAU BAUZÀ, J., *El laud "Unión" (pequeña historia de un velero)*, Palma, Ediciones Cort, 1974, pàg. 18.

²⁹¹ Joan Casanovas Miró (1841-1922) va participar com a mariner a la batalla del Callao a Filipines on fou ferit de bala.

²⁹² ARBONA, *Converses solleriques...*, pàg. 343, o.c.

²⁹³ Potser una de les anècdotes que més s'han contat i que demostra la perícia dels patrons locals fou: Durant l'hivern de 1870, un dia de molta tempesta, al golf de Lleó es va tancar el port de Marsella. A pesar d'això es va veure un petit vaixell que entrava al port, no donant crèdit a com havien pogut arribar, un funcionari de duanes va demanar al patró del vaixell, el patró Rullan com ho havia fet per arribar. "Per davall l'aigua, comandant", fou la resposta que va donar. LLABRÉS

d'exemple, per veure el nombre de persones dedicades a aquesta activitat, el 1872 hi havia a Sóller 91 patrons, 6 pilots i 349 mariners²⁹⁴.

Era una pràctica habitual que els patrons s'associassin entre ells i amb els agricultors locals, durant les campanyes d'exportació de taronges. Això els feia més competitius davant els altres traficants peninsulars o francesos. Per exemple, durant la campanya de la taronja de 1869 s'associaren 15 patrons formant una companyia obtenint uns beneficis de 18.339 reials. Alhora d'associar-se es feien contractes anuals en els quals es regulaven no solament els beneficis i aportacions que havia de fer cada patró sinó també les condicions laborals dels mariners²⁹⁵. A més, els tripulants no eren només assalariats sinó que també participaven dels beneficis. Una altra companyia creada per al despatx de mercaderies fou *La Moderna*, constituïda el 1874 i formada per patrons sollerics i catalans. S'ha de destacar que en el contracte de la companyia es fa menció de la prohibició d'efectuar contraban.

Aquesta activitat no era del tot aliena als patrons locals, la qual suposava uns ingressos extres, especialment en les èpoques de crisi econòmica. Tenim alguns exemples d'aquesta activitat, no sempre ben documentada:

- En una carta confidencial enviada des de Marsella, s'indicava que s'introduïen a Sóller: dos barrils de rom, sis caixes de cigars, cinc lliures de tabac premsat, quatre cents cigars petits, una caixa amb mil cigarrets, dos Kg de tabac en paquets, dues caixes de sucre, cinc Kg de cafè, que en total sumaven 125 pessetes²⁹⁶.
- En una altra carta confidencial s'advertia: «Me hará Ud. el favor de escribir al corredor que lo cargó para que le diga, si vuelve, que en Sóller hay soplo contra el barco, en rapón de que se supone que hay a bordo quien va únicamente para

BERNAL, Juan, *Algunas noticias para la historia marítima de Sóller (1786-1897)*, Sóller, Impremta Marquès, 1972, pàg. 23-24.

²⁹⁴ Els pilots que surten són els anomenats pilots d'altura, els patrons són els anomenats patrons de justícia, que s'havien de sotmetre a examen per obtenir aquest títol. Normalment aquests patrons obtenien el comandament de petits vaixells de cabotatge o barques de pesca. Amb els mariners en comptabilitza els anomenats patrons de gràcia, anomenats així perquè els autoritzaven a assumir el comandament de barques de pesca o altres vaixells petits sense examen. LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, *Les Balears descrites...*, o.c.

²⁹⁵ NICOLAU BAUZÀ, *El laud "Unión"...*, pàg. 21-23, o.c.

²⁹⁶ *Ibidem*, pàg. 27-28.

traer contrabando. De consiguiente, es necesario que vigile la tripulación y le advierta que ni un solo pañuelo quiero a bordo»²⁹⁷.

- Al patró Joan Marquès es va enviar el següent avís: «Supongo os habrán advertido que vayáis con cuidado en no permitir que entre a bordo un solo pañuelo de contrabando, porque estáis denunciados que alguien únicamente se ha embarcado para traer géneros prohibidos; solo esperan vuestro regreso para ver si os pillan. De consiguiente, cuidado y vigilancia con toda la tripulación, que si alguna novedad ocurriere, vos seréis el responsable de todo, pues ya sabéis que nada absolutamente quiere de contrabando»²⁹⁸.
- Un altre exemple fou la detenció, l'agost de 1848, dels veïnats de Sóller, Francesc Arbona –*Burbaia*- i de Gaspar Miró per haver posat gènere de contraban a la casa de Josep Colom²⁹⁹.

El beneficis que s'obtenien amb l'activitat comercial varen fer créixer el nombre de vaixells matriculats en el Port de Sóller. Així si el 1832, hi havia 15 vaixells matriculats; el 1870 s'havia doblat la xifra, tot i sofrir el conseqüent descens durant la crisi de 1860³⁰⁰. El 1880, eren 48 els vaixells matriculats. Totes aquestes embarcacions eren a vela sense motor. La posterior revolució dels transports amb la introducció dels vaixells de vapor i la baixada de la producció de taronges va comportar una disminució del nombre de vaixells.

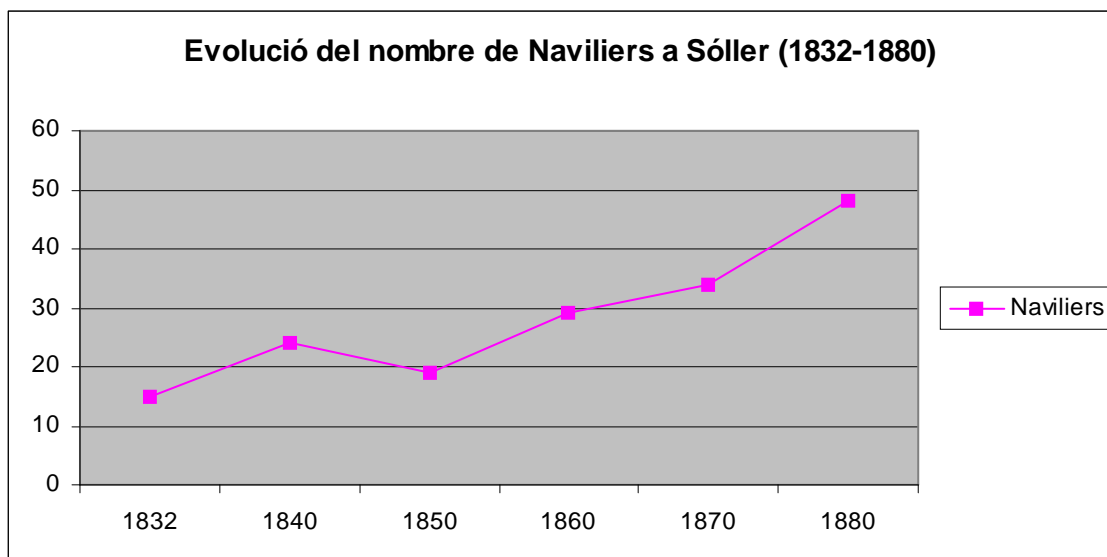
Any	Naviliers
1832	15
1840	24
1850	19
1860	29
1870	34
1880	48

²⁹⁷ Ibídem, pàg. 28.

²⁹⁸ Ibídem, pàg. 28.

²⁹⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1843-1850. Sign.: 24.

³⁰⁰ El 1851 de 4.010 persones de dedicades als oficis de la mar en tot Mallorca, 226 eren de Sóller. LLABRÉS BERNAL, *Algunas noticias...*, pàg. 12, o.c.

Malgrat l'èxit del comerç solleric en l'etapa 1835-1860, aquest va haver de superar algunes dificultats. El principal obstacle amb que es trobaren els comerciants fou la Junta de Sanitat, creada el 1814³⁰¹. L'entrada de les epidèmies es feia necessàriament per mar, per això les autoritats provincials havien endurit el control dels vaixells que entraven i sortien dels ports balears. El perill d'epidèmia podia provocar el tancament del Port per al comerç, i això afectava directament als traficants de taronges³⁰². Per aquest motiu el Consistori solleric es va implicar a fons per intentar defensar els interessos dels comerciants locals. Per exemple, quan a finals de 1848 es va estendre una epidèmia per França i Alger, des del govern provincial es va establir una quarantena de 15 dies i la prohibició de comerciar amb aquests llocs. A pesar de la quarantena, l'Ajuntament va sol·licitar poder embarcar el producte seguint les normes sanitàries de protecció, amenaçant en fer-ho si es denegava.³⁰³

El descens de la producció agrícola i tèxtil arran de la crisi de la dècada de 1860, es va fer sentir amb força en el comerç i arrossegà, al seu torn, les companyies navilières. Moltes d'aquestes es varen dissoldre o bé cercaren nous clients i noves mercaderies –com les figues seques³⁰⁴– que els permetien mantenir

³⁰¹ Es va redactar un reglament per aquesta Junta, el qual regulava l'entrada i sortida de vaixells i mercaderies.

³⁰² NICOLAU BAUZÀ, *El laud "Unión"...*, pàg. 8, o.c.

³⁰³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1843-1850. Sign.: 24.

³⁰⁴ La seva exportació es documenta a partir del 1868.

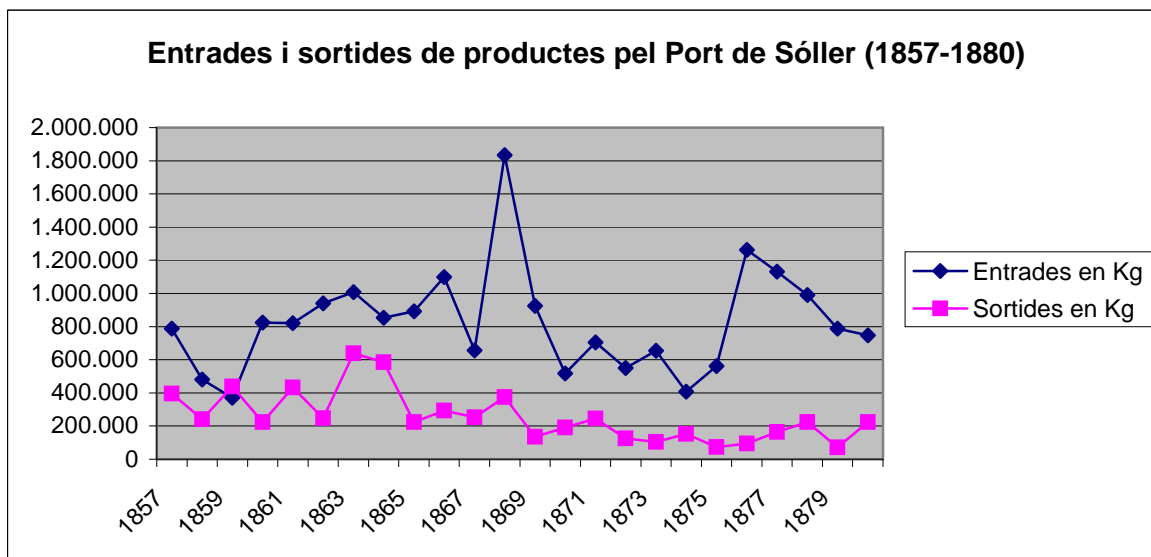
l'activitat comercial. Una de les mesures que es varen prendre fou reclamar al Govern central que gestionàs amb al Govern francès una rebaixa del dret de la taronja, el qual ja s'havia rebaixat a altres nacions³⁰⁵. Finalment es va aconseguir aquesta rebaixa.

En el següent quadre podem veure les quantitats de taronges exportades entre 1843 i 1885³⁰⁶:

Any	Tones
1806-1817	1.810,16
1843	4.427,50
1844	2.999,10
1845	3.706,20
1858	3.002
1859	3.208
1860	2.237
1861	2.118
1862	3.245
1863	2.166
1864	1.806
1865	
1866	2.293
1867	2.265
1868	1.296
1869	869
1870	806
1871	985
1872	975
1873	1.009,10
1874	697,6
1875	703,2
1876	
1877	466,2
1878	565,9
1879	511,7
1880	
1881	507
1882	826
1883	1.077
1884	557
1885	554

³⁰⁵ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29

³⁰⁶ CASTANYER SASTRE, *L'activitat mercantil...*, pàg. 35-37, a.c.

4.2.3.2. Els serveis. Els primers viatgers

Entre finals del segle XVIII i tot el segle XIX, arribaren a la localitat una sèrie de viatgers, que contribuïren amb les seves visions de Mallorca, i de Sóller en particular, a fomentar una imatge idíl·lica de la localitat, que va atreure posteriorment molts visitants. Es pot afirmar que foren els antecedents directes dels turistes del segle XX. Pertanyien a les classes socials més benestants i privilegiades. Dels viatgers que vingueren a Sóller podem citar entre molts altres l'erudit Jeroni de Berard i Solà (1742-1795)³⁰⁷, el polític i escriptor Melchor Gaspar

³⁰⁷ Del qual en destacam la seva obra *Viaje a las villas de Mallorca* de l'any 1789.

de Jovellanos, José de Vargas Ponce (1760-1821)³⁰⁸, l'il·lustrat francès André Grasset de Saint Sauveur (1757-1810)³⁰⁹, l'erudit romàntic francès Jean-Joseph Bonaventure Laurens (1801-1890)³¹⁰, l'escriptor polonès Charles Dembowski³¹¹, l'erudit català Antoni Furió (1798-1853)³¹², l'escriptor anglès Charles Toll Bidwell (s. XIX-1887)³¹³, l'escriptor francès Gaston Charles Vuillier (1847-1915)³¹⁴, o el metge i naturalista Hermann Alexander Pagenstecher (1825-1889).

Tots ells varen descriure Sóller en les seves obres, cada un seguint les seves vivències i els seus criteris. Així i tot, varen tenir en comú el tractament dels temes del paisatge, la riquesa econòmica i agrícola, les descripcions urbanes, en especial les dels edificis i el port o el caràcter dels sollerics³¹⁵.

De tots els viatgers qui vingueren, segurament el més destacat fou l'arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena (1847-1915) qui, a partir de l'any 1867, visitaria moltes vegades la nostra illa, fins arribar a establir-s'hi. A la seva magna obra *Die Balearen in Wort und Bild geschildert (Les Balears descrites per la paraula i la imatge)* va fer nombroses referències a Sóller. Ell va descriure Sóller de la manera següent³¹⁶:

«Sóller es, indiscutiblemente, la villa más hermosa de la isla y no vacilo en decir que es uno de los pueblos más hermosos del mundo, pues todo se encuentra reunido en él. La grandiosa belleza del paisaje de sus alrededores, la fertilidad de su suelo, su riqueza en agua que baja de las cumbres formando centenares de arroyos, el vivo perfume de azahar que impregna el aire, todo cobijado por un cielo claro y luminoso juntamente con un clima luminoso y sano, vienen a confirmar nuestra afirmación anterior; la elevada cordillera lo protege de todos los

³⁰⁸ Publicà l'any 1787, *Descripciones de las islas Pithiusas y Baleares*.

³⁰⁹ Va publicar l'any 1807 el llibre *Voyage dans les îles Baléares et Pithiuses*.

³¹⁰ Amic de George Sand i Fryderyk Chopin. L'any 1840 publicà a Paris l'obra *Souvenirs d'un voyage d'art a l'île de Majorque*.

³¹¹ El 1841 publicà *Dos años en España y Portugal durante la Guerra Civil 1838-1840*.

³¹² Va publicar el 1840 l'obra *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*

³¹³ Va publicar un llibre anomenat *The Balearic Island*, a Londres, l'any 1876.

³¹⁴ Autor el 1893 de l'obra *Les îles oubliées*, on descriu les illes de Còrsega, Sardenya i Balears.

³¹⁵ VIVES REUS, Antoni, *La primera promoció turística de Sóller: les visions dels viatgers del segle XIX*, dins I Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2007.

³¹⁶ LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, *Les Balears descrites...*, o.c.

vientos, si bien en invierno, después de la puesta de sol, el aire es algo húmedo. La concienzuda limpieza del pueblo, y la llaneza y cordialidad de sus habitantes se une a una gran amabilidad, todo preservado por la proximidad del mar y estimulado por la vecindad del único puerto bueno de la costa Norte. Éste es uno de aquellos lugares del mundo al que uno se acogería y con agrado se libtaría del dominio del viajar, para morar en él disfrutando de un reposo al que nada estorba.»

La vinguda de personatges a la localitat segurament va fer desenvolupar una petita i molt bàsica infraestructura de serveis per atendre les seves necessitats. El 1850, ja tenim constància de dues fondes a la localitat, regentades per Agustí Pomar i Joan Ferrer. Cap a finals d'aquella dècada ja hi havia instal·lat un hostel, regentat per Antoni Josep Alvarado³¹⁷. Molts d'aquells viatgers es relacionaren amb persones destacades de la localitat, com els religiosos, els metges, notaris o apotecaris.

4.2.4. Les infraestructures, els transports, les vies de comunicació i l'urbanisme

4.2.4.1. Les infraestructures

Tota aquesta activitat econòmica va anar acompanyada per una banda, de millores legals tal com hem exposat en el punt anterior i per una altra d'unes millores en les infraestructures, especialment del Port, que anaven destinades a millorar el tràfic comercial i el trasllat de passatgers.

Moltes d'aquestes mesures es varen realitzar entre finals del segle XVIII i principis del segle XIX. Així, el 1783 es va permetre la construcció d'un magatzem per dipositar-hi les mercaderies abans d'embarcar-les.

A finals del segle XVIII, entre 1786 i 1821, es varen ampliar els molls, gràcies a les gestions del bisbe solleric Bernat Nadal. Per a la construcció del moll es va aconseguir finançament en part dels impostos d'entrada de diversos productes.

³¹⁷ AMS. Secció 19: Tributació. Matrícules industrials i de comerç 1840-1880. Sign.: 3924-3926

Les obres es varen allargar per la manca de finançament i diversos plets amb els enginyers.

Una altra operació molt important es va realitzar entre 1811 i 1818, quan es dragà la zona del moll per treure l'arena dipositada, que dificultava l'entrada de vaixells. Aquesta arena es va col·locar al cementiri del Fossaret del Port³¹⁸.

Una darrera actuació d'aquest primer període de millores fou la construcció de l'edifici del Llatzaret³¹⁹, entre 1815 i 1821, destinat a la quarantena dels vaixells afectats per alguna malaltia. Aquesta obra fou paral·lela a la constitució de la Junta de Sanitat Marítima.

Un altre aspecte a destacar en la millora de les infraestructures portuàries fou la construcció dels fars a la bocana del Port. Entre 1841 i 1858 es va construir el far de Muleta o de la Punta Grossa, entrant en servei el 1859. Aquest far es va projectar el 1813 després de les queixes dels mariners per diversos accidents ocorreguts aquell any. Malgrat que la petició formal es va fer el 1819, fins el 1841 no es va obtenir l'autorització per a construir-ho.

El segon far del Port, anomenat des Bufador o de sa Creu, es va construir entre 1862 i 1864 a la zona del bosc de Santa Catalina. Aquest havia de servir de guia per completar el far de la Punta Grossa.

En aquesta etapa també es milloraren les comunicacions, instal·lant la primera estafeta de Correus (1858)³²⁰ i, poc després, la línia telegràfica (1865)³²¹. També

³¹⁸ RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, pàg. 88, o.c.

³¹⁹ Aquest edifici fou construït en els terrenys cedits per Joan Vidal.

³²⁰ La introducció de l'oficina de correus va suposar un major contacte amb l'exterior, segons dades estadístiques entre 1858 i 1872 s'enviaren el 1858 cap a les Antilles 335 cartes i el 1872 1.268; cap a l'estranger (bàsicament França) s'enviaren, el 1858, 360 cartes i, el 1872, 2.246 missives. Curiosament no es tenen dades de cartes rebudes abans del 1868. Posteriorment a l'any 1872, les cartes rebudes des de l'estranger superaven els dos milers anuals. RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, pàg. 245, o.c.

³²¹ Aquesta línia telegràfica tenia la seva estació al carrer d'Isabel II a la casa coneguda com Can Guixa (posteriorment aquesta fou adquirida per l'emigrant a Cuba Joan Colom Muntaner –Fideuer–, que juntament amb la tafona de Can Pons, que estava al costat, foren les dues derruïdes per construir un edifici d'estil regionalista, conegut actualment com Cas Fideuer). La línia telegràfica fou destruïda arran de la revolució de setembre de 1868.

s'inaugura l'enllumenat públic amb fanals d'oli (1853) i s'instaurà la vigilància nocturna de les vies públiques mitjançant els serenos (1855)³²².

4.2.4.2. Les vies de comunicació

Un altre factor important en l'evolució de Sóller en el segle XIX, fou la transformació i millora de les vies de comunicació. La comercialització dels escassos excedents i la importació de matèries primeres i altres queviures s'efectuava a la localitat per dos mitjans, per mar o per terra. Per terra es feien servir els camins que travessaven la cadena muntanyosa que tanca la vall i la comunicaven amb la resta de Mallorca.

Existien quatre camins de mitja distància a la vall: el que enllaçava amb el Port; el que anava cap a Ciutat de Mallorca pel sud; un altre cap a les viles de Deià i Valldemossa per l'oest; i un quart cap a Inca per Lluc i Selva pel nord-est. Tots tres eren camins estrets, empedrats, tortuosos, empinats i escalonats, únicament transitables a peu o a llom de bèstia. El transport de mercaderies es feia amb bèsties de càrrega que sovint viatjaven en grup³²³.

A causa de la dificultat del transport per terra i el consegüent aïllament que això suposava per la localitat, des de finals del segle XVIII, es varen fer gestions per a la construcció d'una carretera de Palma a Sóller pel Coll.

Finalment, per iniciativa del capità general Joan Antoni Monet, l'any 1833, s'ordenà construir un nou camí des del port de Sóller cap a Palma amb la possibilitat de transitar-hi carruatges. El capità d'enginyers Joan Ensenyat fou elegit com a facultatiu redactor del projecte, mentre es constituïa una *Junta de Caminos y Puerto*, que tenia com a objectiu la recaptació de fons per a les obres³²⁴. Les obres començaren el 22 de setembre de 1834 i es perllongaren fins

³²² PÉREZ PASTOR, Sóller: *Evolució econòmica...*, a.c.

³²³ PÉREZ PASTOR, Plàcid, *La introducció del carro de rodes a la vila mallorquina de Sóller: impacte i conseqüències (1847-1914)*, a *Poblament, territori i història rural. VI Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2009, pàg. 525.

³²⁴ No va ser necessària l'expropiació de cap terreny per a la construcció d'aquesta, ja que els propietaris varen cedir gratuïtament els seus terrenys per on passaria la nova via. Els propietaris que cediren els terrenys foren Antoni Morey, Joan Arbona, Antoni Colom, Nicolau Arbona, Antoni

el 1847, quan el 19 d'agost d'aquest darrer any el primer carruatge va entrar a la població³²⁵.

La principal conseqüència de l'obertura d'aquesta nova via de comunicació, fou la introducció a Sóller del carruatge, així com la proliferació del carro de rodes, que facilitaren el transport de persones i mercaderies³²⁶. La carretera del Coll fou considerada com un ramal de la de Palma a Alcúdia i formà part del pla general de camins i carreteres de l'illa i per tant passà a dependre de l'Estat. Entre 1852 i 1859, es donaren diversos treballs d'ampliació i condicionament de diversos trams de la carretera³²⁷.

Posteriorment també s'habilitaren les altres carreteres de la Vall:

- El 1852, es va reformar la carretera de Sóller a Fornalutx per adaptar-la també al pas de carruatges.
- El 1873, es varen destinar 40.000 pessetes a les obres de reforma de la carretera de Deià, perquè pogués permetre el pas de carruatges³²⁸.
- El 1875, es va construir la carretera que uniria la barriada de Biniraix amb el nucli urbà de Sóller.

4.2.4.3. Els transports

La tortuositat dels camins de la localitat, estrets i empedrats explica l'existència d'un nombrós gremi de traginers de garrot. Més de quaranta, eren els traginers (*arrieros de caballería mayor o menor*) que treballaven a compte de tercers, tal com se desprèn de la Matrícula industrial dels anys 1845-46. En canvi, el nombre de carros no superava la mitja dotzena, puix que el seu camp d'acció era limitat a la carretera de Sóller al Port i a la part inicial de la de Fornalutx³²⁹.

Serra, Margalida Morell, Pere Canals, Miquel Miquel, Catalina Peña, Salvador Mayol, Antoni Pastor, Isabel Maria Miró, Bartomeu Arbona, Onofre Bauzà, Antoni Frau, Josep Coll, Antoni Colom, Miquel Mayol, Margalida Timoner, Amador Coll i Josep Francesc Villalonga.

³²⁵ El primer que ho va fer fou Bartomeu Mayol –*Grech*– que havia retornat d'Amèrica. RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, pàg. 62, o.c.

³²⁶ PÉREZ PASTOR, *La introducció del carro...*, pàg. 526, a.c.

³²⁷ RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, pàg. 62-64, o.c.

³²⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

³²⁹ PÉREZ PASTOR, *La introducció del carro...*, a.c.

Els traginers eren els encarregats de fer el transport per les vies denominades de ferradura, amb animals de tracció (muls, cavalls, etc.). L'obertura i millora de les vies de comunicació terrestres, especialment l'obertura de la carretera del Coll, va suposar l'enfonsament dels traginers com a gremi i el naixement dels carreters. La sèrie de declaracions de la Matrícula industrial reflecteix clarament aquesta tendència. Només en els anys immediats a l'obertura de la carretera, entre 1846 i 1848, el nombre de traginers va quedar reduït a la meitat. A partir de 1852, tan sols n'hi havia 10, i el 1868 havien desaparegut del tot. Al mateix temps que el nombre de traginers disminuïa, l'evolució del nombre de professionals dedicats al carreteig seguia una tendència inversa: si el 1846 tan sols es comptabilitzen sis carros de transport, l'any següent ja se'n computen dotze, i van augmentant a mesura que avança el temps, fins arribar a un màxim de 71 l'any 1862. A partir d'aquesta data sembla que la situació s'estabilitza i poc després es començà a invertir la tendència.

Amb la moderna carretera del Coll, el 1856 es va establir el primer servei de transport en diligències cap a Palma. En aquesta època es varen formar dues companyies que tenien en exclusiva el servei de diligència, la de *Josep Piña y Compañía –mestre Pep d'es Born-* i la de *mestre Tòfol*. La primera tenia la seva parada a la capital al carrer de Sant Miquel³³⁰ i la segona davant l'església de San Miquel al mateix carrer. El nombre de viatgers que podrien transportar els cotxes de les diligències era de 12 com a màxim.

A finals de la dècada de 1850, l'empresa que havia projectat la línia de ferrocarril entre Inca i Palma va proposar a l'Ajuntament la possibilitat d'aprofitar i unir també la localitat a dita línia. El Consistori no donà suport al projecte per l'alt cost que suposava tant econòmic com orogràfic, i va suggerir acostar la línia fins a la finca d'Alfàbia i ampliar el nombre d'accions³³¹. Els germans Gispert projectaren un ramal de 6 km de tracció animal que arribava fins a Alfàbia. A pesar d'això, tot i que Eusebi Estada considerava que era possible construir el ferrocarril, l'elevat cost del traçat va fer aturar el projecte³³².

³³⁰ Front a l'actual establiment de *La Filadora*

³³¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1851-1858. Sign.: 26.

³³² CAÑELLAS SERRANO, Nicolau S., *El ferrocarril a Mallorca. La via del progrés*, Palma, edicions Documenta Balear, 2001, pàg. 73.

4.2.4.4. L'urbanisme

Durant els tres primers terços del segle XIX la xarxa urbana de Sóller no va sofrir grans canvis ni un creixement excessiu, a causa, en part, de la pèrdua demogràfica que es va donar a partir de la dècada de 1860. A pesar d'això, la construcció de la carretera del Coll i la introducció del carro com a mitjà de transport generalitzat, va comportar l'adaptació dels carrers a les amplades necessàries per al seu ús. L'estretor dels carrers obligava els conductors de carros, a fer múltiples maniobres i llargs desplaçaments per transportar les mercaderies d'un punt a l'altre de la població, a la vegada que exigia una inversió constant de doblers públics en la reparació i/o el reempedrament dels carrers i els ponts³³³. Per aquest motiu l'Ajuntament va decidir projectar l'alienació de diversos carrers. Entre 1857 i 1868, l'arquitecte municipal projectà les alineacions dels carrers d'en Reial, Batac, Romeguera, Malcuinat, Lluna, Serra, Pare Baró i Sant Bartomeu.

Una de les zones que es va començar a reformar fou la zona denominada *Es Castellet*. Aquesta zona es trobava entre el pont del carrer Nou i el carrer del Príncep³³⁴. L'espai estava ocupat pels corrals de les cases d'enfront. Davant Can Gordo hi havia diverses estructures (porxos, els llocs comuns, etc.) i, a mitja plaça s'iniciava un gran desnivell que baixava al torrent Major; també hi havia uns bancs de pedra que separaven dit desnivell amb el carrer del Born. Aquest monticle va originar el nom popular de "Castellet". Paral·lel al marge³³⁵ hi havia un marge que anivellava el terreny. Tampoc no existia cap carrer, sols un pas de veïnats per on passa la via del tramvia. Per anar amb carro a la possessió de Can Mayol l'accés es feia per la plaça de s'Arraval i el carrer de Castañer. Ja el 1862, el veïnats varen demanar que es desmuntés el monticle que hi havia en aquest punt per així facilitar el pas de carruatges³³⁶. Aquesta petició però, no fou atesa pel Consistori per considerar-la innecessària. Finalment, la reforma d'aquest espai es va iniciar després de la Revolució de Setembre de 1868. El partidaris de la revolució varen intentar enderrocar la torre de l'església que servia de presó, però, gràcies a la

³³³ PÉREZ PASTOR, *La introducció del carro...*, pàg. 533, a.c.

³³⁴ On actualment es troba la plaça d'Espanya

³³⁵ Més o menys a l'actual estanc del monument als Caguts

³³⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29.

intervenció de Mn. Bernat Planas Nadal les ires populars es desviaren cap als bancs, els quals foren esbucats amb la pretensió d'eixamplar el Born. Posteriorment l'Ajuntament va decidir anivellar tota la zona, esbucar el marge i seguir la rasant del Born per formar un nou carrer, al qual donaren com a nom del Príncep, en record de la vinguda d'Isabel II i el seu fill (futur Alfons XII) el 1860. No fou fins el 1890, després de l'esbucament de la torre de l'església quan amb els enderrocs és va ampliar l'espai i donar forma a la plaça, la qual es separava del torrent amb pedrís enreixat.

També s'hagueren de reformar els ponts de la localitat, eixamplant-los. El 1844 el consistori es va veure obligat a prohibir el pas de carros pel pont de la Creu de l'Alqueria del Comte per evitar la seva caiguda³³⁷.

Entre els anys 1872-1873, s'eixamplà el pont de la plaça de la Constitució, lloc obligat de pas dels vehicles cap al port. En aquest punt el torrent era molt profund i hi havia un desnivell entre els carrers de Bauzà, de Vives i del Pont, el que obligava a descendir, tant del costat de la plaça com la dels dits carrers, per passar pel pont vell. Amb la construcció del nou pont es varen anivellar dits carrers, el que va provocar que algunes cases tinguessin un nivell més baix i fos obligat descendir per entrar en elles³³⁸.

Per veure el creixement del nucli urbà es precis comparar els plànols de la vila elaborats per Jeroni de Berard el 1791, i per l'agrimensor Pedro Moreno y Ramírez el 1858. Si els comparam es pot veure com pràcticament el nucli urbà es va mantenir en els 67 anys que els separen. Els únics espais urbans que varen créixer foren les continuacions d'alguns carrers principals:

- El carrer Nou es va urbanitzar de la Volta Piquera fins el Convent.
- Els solars del carrer de Pastor³³⁹ que no estaven urbanitzats.
- Alguns solars dels carrers del Cementiri i Sant Pere.
- La zona del carrer de la Romaguera pròxima al carrer de la Mar
- La zona de l'Alqueria del Comte, de les Rentadores fins al pont de Sa Creu.

A partir dels anys cinquanta es varen començar a projectar nous eixamples. El 1857, es va proposar fer un eixample del poble, obrint un carrer a la propietat de

³³⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1843-1850. Sign.: 24

³³⁸ MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 185-189, o.c.

³³⁹ El carrer de Pastor era conegut a principis del XIX com el carrer dels Paraires.

Can Pereta, des del pontet del carrer de la Lluna fins al camí que conduïa a l'Alqueria del Comte i als estiradors, seguint la vorera del torrent unit al mateixa camí. S'acordà posar-se en contacte amb la propietària Maria Josepa Bisbal de Morey per dur a terme aquest projecte³⁴⁰.

La crisi de les dècades de 1860 i 1870 va frenar el creixement urbanístic, el qual va experimentar un fort creixement en les dècades posteriors.

4.3. Societat i cultura

Pel que fa a la societat, aquesta era majoritàriament pagesa. Com és lògic hi havia una enorme separació entre el homes i les dones, el que influïa en la vida quotidiana de les famílies, sense oblidar les diferències existents entre classes socials. Cada un complia el seu rol en la societat, mentre els homes es dedicaven a la feina i a aportar el sou a la unitat familiar, les dones es dedicaven al manteniment de la casa i els fills. Aquests rols diferenciats es varen mantenir durant tot el segle XIX i començaren a canviar, a partir del segle XX, a pesar de que les diferències entre homes i dones es mantingueren fins ben entrada la centúria. Referent a la vida laboral, l'aportació de les dones no va passar mai de ser considerada com un simple suport a l'economia familiar.

L'Església fou el pilar de la societat del segle XIX i va intentar mantenir la seva autoritat, tot enfrontant-se a les polítiques liberals.

L'educació també és un factor clau en aquest període, especialment després de la promulgació de la *Ley Moyano* de 1857, que va promoure l'ensenyament primari obligatori, si bé sempre en castellà en detriment del català.

Finalment hem de fer un incís en les festes i l'oci popular, els quals constituïen per a una societat petita i aïllada com la de la vall de Sóller una vàlvula d'escapament.

4.3.1. El paper de l'Església

Durant el segle XIX i amb la consolidació del liberalisme, l'Església va haver d'adaptar-se a la nova situació. A pesar que durant els darrers anys del regnat de Ferran VII una part de la institució eclesiàstica es va mantenir a favor de l'infant

³⁴⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1851-1858. Sign.: 26

Carles, bona part del clergat es va mantenir fidel a la Corona i la nova reina Isabel II.

El suport dels liberals a la reina va tenir com a conseqüència l'establiment d'un sistema liberal, si bé molt moderat. Una dels primeres actuacions que es varen portar a terme fou la desamortització dels bens de l'Església. Fou el cap de govern Juan Álvarez Mendizábal qui va portar a terme aquesta mesura. Es va encarregar als municipis gestionar l'expropiació dels considerats bens i terres no productius eclesiàstics.

El 1835, per ordre del capità general de Balears, el Comte de Montenegro, es va procedir a la desocupació dels frares franciscans del seu convent, seguint les lleis de desamortització del clergat regular impulsades pel govern central. Així, el 15 d'agost d'aquell any, foren desallotjats els 24 frares que ocupaven el convent³⁴¹. El batle Joan Canals juntament amb els membres de la Milícia Nacional va procedir a realitzar l'exclaustració. El rector mossèn Bernat Galmes³⁴² va deixar a càrrec de l'església a fra Josep Rullan, amb l'obligació de fer inventari dels bens. La desocupació del convent fou seguida per bona part de la població i els frares foren insultats i l'edifici saquejat. L'església va continuar oberta fins el 1836, quan també fou tancada. El dia després del seu tancament al culte, també fou saquejada i hi robaren les joies i objectes de valor³⁴³.

³⁴¹ Aquests foren els pares sacerdots fra Andreu Beltran, fra Antoni Castañer, fra Antoni Vicens, fra Antoni Casasnovas, fra Antoni Rullan, fra Bartomeu Guiscafré, fra Bartomeu Pons, fra Benet Mayol, fra Gaspar Castañer, fra Joaquim Roig, fra Josep Rullan, fra Josep Ferrer, fra Joan Pastor, fra Joan Rebassa, fra Joan Busquets, fra Lluís Marquès; i els llecs fra Antoni Pastor, fra Bonaventura Sabater, fra Gabriel Torrens, fra Guillem Bauzà, fra Jaume Frontera, fra Josep Morey, fra Martí Sastre i fra Miquel Terrassa. Vegeu RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, o.c. / BOVER, Joaquín Maria, *Historia de la expugnación de Sóller por el ejército de Occhiali, capitán pachá de Túnez, y victoria ganada por los vecinos de aquella villa en 11 de mayo de 1561*, Palma, Imprenta Balear, 1856. Veure també FERRER FLÓREZ, Miquel, *Desamortización eclesiástica en Mallorca: 1835*, Palma, Impr. Politécnica, 2002.

³⁴² Mossèn Bernat Galmés Miquel (1790-1867), natural d'Inca, fou nomenat rector de la parròquia de Sóller el 1827. El 1836 fou multat per les seves idees absolutistes, va estar a punt d'exiliar-se per no pagar dita multa, la pressió popular va obligar a que la Junta de Beneficència local pagàs la quota imposada al rector. Va tenir una forta disputa amb el prevere solleric Joan Baptista Morey. El 1850 va passar a ocupar una canongia a la Seu.

³⁴³ RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, pàg. 660-661, o.c.

L'edifici va quedar en mans del Consistori solleric, el qual el va utilitzar amb diverses finalitats al llarg del segle: escola pública, quarter per a la Milícia Urbana, plaça de bous o magatzem.

El 1842, per orde del governador provincial es varen cedir alguns dels bens del convent dels franciscans desamortitzat per a la constitució d'un museu i una biblioteca provincial. L'encarregat de recollir aquest fons fou Jeroni Bibiloni, i se'n va dur del convent solleric cinc teles amb pintures i 779 volums de la biblioteca³⁴⁴. A pesar que foren obligats a sortir del convent, la majoria de frares es mantingueren a la localitat. A més dels frares residents a Sóller, també retornaren a la vila religiosos d'altres congregacions que també foren exclaustres. Segons dades aportades per l'historiador Pere Fullana, del 801 religiosos exclaustres a tot Mallorca, 30 eren naturals de Sóller (el 3,7 %). Aquests religiosos pertanyien a 10 congregacions diferents i eren³⁴⁵:

Ordre	Nombre	Nom
Agustins	2	Ambròs Oliver Rullan
		Miquel Aulet Bauzà
Caputxins	1	Francesc de Sóller
Carmelitans	2	Josep Oliver Puig
		Antoni Albertí Vicens
Cartoixà	1	Bartomeu Frontera Marqués
Dominics	4	Miquel Castanyer Gamundí
		Pius Mayol Frontera
		Josep Desideri Castanyer Gamundí
		Lluís Deyà Bauzà
Franciscans	14	Bartomeu Frontera Casanovas
		Antoni Casanovas Magraner
		Francesc Castanyer Gamundí
		Nicolau Mir Ripoll

³⁴⁴ AMS. Secció 8: Correspondència. 8.3. Correspondència general 1920-1924. Gobierno Superior Político (1834-1849) Sign.: 2330.

³⁴⁵ FULLANA PUIGSERVER, Pere, *Miquel Aulet Bauzà: la trajectòria humana i religiosa d'un exclaustre solleric*, dins I Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2007.

		Josep Oliver Bauzà
		Francesc Sastre Rullan
		Joaquim Puig Coll
		Josep Ferrer Castanyer
		Lluís Marqués Mayol
		Antoni Rullan Deyá
		Josep Morey Bauzà, Ilec
		Antoni Pastor Pons, Ilec
		Guillem Bauzà Mayol - <i>de la Bleda</i> -, Ilec
		Jaume Frontera Oliver, Ilec
Mercedaris	1	Damià Mayol Caparó
Minims	2	Pere Antoni Martí Mayol
		Miquel Coll Ensenyat
Teatins	2	Andreu Rullan Frontera
		Joaquim Mir Arbona – <i>Busquera</i> ³⁴⁶
Trinitaris	1	Miquel Alcover

Molts d'aquests frares exclaustrats, varen haver de demanar a l'Ajuntament ,un informe favorable de la seva conducta i moral envers el nou sistema constitucional.

Després de la desamortització, la localitat va quedar orfe de congregacions religioses. Aquesta situació va canviar entre les dècades de 1850 i 1860, quan es varen establir a la localitat dues congregacions religioses femenines. Aquestes congregacions arribaren per iniciativa del rector Mn. Pere Josep Llompart Campins i del secretari municipal Jordi Frontera³⁴⁷.

³⁴⁶ Joaquim Mir Arbona (batejat en néixer com Josep), era fill de Josep Mir –*Busquera*- i Francisca Arbona –*Fusselles*-. Va ingressar en l'ordre dels teatins, arribant a ser prior del convent de l'ordre a Palma, en el moment de l'exclaustració. Morí el 1847. Era oncle de mossèn Josep Rullan i Mir, i pel que desprèn la correspondència consultada en l'arxiu personal del prevere fou un dels inspiradors de la seva vocació religiosa, acollint-lo durant els seus primers anys d'estudis al seminari.

³⁴⁷ LLABRÉS MARTORELL, Pere Joan, *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicens de Paül, Volum 1: 1789-1886*, Palma, Congregació de les Germanes de la Caritat de Sant Vicens de Paül, 2007, pàg. 228.

La proposta d'instal·lar aquestes congregacions fou ben rebuda pel Consistori solleric, el qual no podia assumir econòmicament dues necessitats bàsiques, l'assistència als malalts i l'ensenyament femení, seguint les tesis que havia inculcat el bisbe Nadal³⁴⁸. L'educació de les dones era ja un aspecte que havia impulsat el bisbe Bernat Nadal però que a la localitat encara no s'havia pogut dur a terme.

L'abril de 1852, el batle Antoni Mayol va proposar la instal·lació a la localitat de la institució de les Germanes de la Caritat. El 1853 es creà una Comissió Especial (formada per representants de l'Ajuntament, els majors contribuents i el clergat) per a gestionar la vinguda de les Germanes de la Caritat. La formaven Antoni Mayol Massanet, Pere Lluç Ripoll i Antoni Albertí com a representants de l'Ajuntament; Miquel Palou Tous, Bartomeu Oliver i Miquel, Pere Antoni Bernat i Joan Baptista Marquès com a representants dels majors contribuents; i Mn. Antoni Casanovas, Mn. Francesc Castanyer i Mn. Josep Trias com a representants del clergat³⁴⁹.

Aquest projecte va rebre el suport del nou rector de la localitat, Mn. Pere Josep Llompart, el qual estava molt sensibilitzat amb el tema de l'educació de la dona; sobretot perquè temia que els contactes comercials amb França introduïssin noves formes de pensament i de conducta, enfront de les quals s'havia d'enfortir la formació catòlica, tant d'homes com de dones³⁵⁰. El nou rector havia estat nomenat el 1853, substituint a Mn. Bernat Galmes, el qual havia estat rector durant 26 anys³⁵¹.

Malgrat la intenció inicial d'instal·lar un convent de les Germanes de la Caritat que tinguessin cura de la beneficència i l'educació femenina, aquesta opció es va canviar amb la intervenció, el 1856, d'Elisa Fraser de Carreras, culta senyora procedent de Ciutadella, que juntament amb el rector Llompart, varen concebre instal·lar dues congregacions, una solament dedicada a l'ensenyament i l'altre a

³⁴⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1851-1858. Sign.: 26.

³⁴⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1851-1858. Sign.: 26.

³⁵⁰ LLABRÉS MARTORELL, *Dos-cents anys de caritat...*, pàg. 230, o.c.

³⁵¹ Mossèn Pere Josep Llompart Campins, va néixer a Inca el 1807. Fou nomenat rector de Sóller el 1852 i en va prendre possessió el 1853. El 1857 va passar a fer-se càrrec de la parròquia de Santa Eulàlia de Palma i el 1858 va rebre la canongia magistral de la Seu i rector del Seminari Conciliar el 1867.

l'assistència. Aquesta opció es va enfortir després de que, havent passat més de tres anys de la proposta inicial, no s'haguessin aconseguit resultats per instal·lar la congregació de les Germanes de la Caritat.

En un primer moment, es va pensar en fer venir les Filles del Sagrat Cor de Barcelona, però foren considerades massa elitistes³⁵². Com a alternativa es va proposar la vinguda de les Filles de Maria o Mares Escolàpies, les quals havien sorgit el 1829 a Girona i estaven especialitzades en l'educació femenina. Així, les Germanes de la Caritat s'encarregarien d'assistir els malalts.

El 1856, Guillem Castanyer Bibiloni *-de n'Anna-* va cedir, davant el notari Joan Baptista Marquès, al batle i al rector l'usufructua de la casa que habitava al carrer de Batach, juntament amb l'hort annex, per a l'establiment d'un col·legi per a nines gestionat per les Filles de Maria³⁵³.

El 1857, el rector Llompart va deixar la parròquia sollerica per prendre possessió de la parròquia de Santa Eulàlia. A pesar d'això, aquest no va deixar de banda la tasca iniciada per ell i va mantenir les negociacions per dur a bon terme la seva empresa. Fou substituït com a rector de Sóller per mossèn Bernat Planas Nadal³⁵⁴.

Malgrat el suport de l'Ajuntament, la possible arribada de les Filles de Maria i el retràs en implantar el convent de les Germanes de la Caritat, va provocar certa polèmica i rebuig entre la població local, acusant les primeres de ser una institució elitista³⁵⁵.

No obstant els entrebancs, el 17 d'octubre arribaren a Sóller cinc escolàpies³⁵⁶, acompanyades de la mare general, sor Felícia Clavell de Santa Teresa. S'instal·laren provisionalment a l'antic convent dels franciscans mentre s'acabava la construcció del seu convent al carrer de Batach. Durant el primer curs, el març de 1858, s'inscriviren 150 alumnes i el mes següent unes 200. El convent de les Escolàpies es va finalitzar el 1869 i l'oratori el 1877.

³⁵² RULLAN I MIR, *Historia del establecimiento...*, o.c.

³⁵³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1851-1858. Sign.: 26.

³⁵⁴ Mossèn Bernat Planas Nadal, nat a Palma el 1810, era parent del bisbe Bernat Nadal.

³⁵⁵ RULLAN I MIR, *Historia del establecimiento...*, pàg. 93-114, o.c.

³⁵⁶ Aquestes foren sor Assumpta Ramon de Santa Teresa, sor Teresa Cañellas de la Verge del Rosari, sor Victòria Castelló de Jesús Crucificat, sor Eulàlia Matjó de Sant Martí i sor Maria Ballester de Sant Julià. *Ibidem*, pàg. 134.

El mateix any 1858, també es va presentar el projecte d'instal·lar la congregació dels Escolapis, la branca masculina, per a fundar un convent per a l'ensenyament dels nins. A pesar que es feren diversos contactes, tant de Mn. Llompart com del regidor Jordi Frontera, els escolapis varen declinar l'oferta perquè no tenien recursos suficients per mantenir col·legis fora de Catalunya³⁵⁷.

El juliol de 1861, el consistori solleric va aprovar la vinguda de les Germanes de la Caritat per encarregar-se de l'Hospital de pobres.

Finalment, el 23 d'agost de 1862, arribaren a la localitat sis monges de la Caritat més una novícia³⁵⁸. S'instal·laren en un primer moment a l'Hospital però el 1863 passaren a can Palou, núm. 2 del carrer de Sant Bartomeu. Aquest edifici també va resultar insuficient, el 1864 es va comprar el casal de can Patí al carrer de la Rectoria, propietat d'Antoni Mayol Simonet.

Prest, durant l'epidèmia de 1865, les monges de la Caritat varen mostrar la seva vàlua, contribuint al tractament dels malalts de còlera.

La revolució de 1868 va suposar l'establiment de la llibertat de cultes a l'Estat espanyol. Aquest fet va provocar cert rebuig en la societat mallorquina, tradicionalment controlada per l'estament eclesiàstic. A Sóller es va fer una recollida de signatures contra aquesta mesura, de manera que signà el 60,44 % dels habitants en contra de permetre altres tipus de cultes. Així el període revolucionari, va suposar la reacció de l'Església i els grups més conservadors contra les mesures laïcistes del nou govern. L'any 1868, es va produir un incident entre un sacerdot catòlic i un pastor protestant al Port de Sóller, quan el segon predicava a la barriada marinera³⁵⁹.

En l'àmbit catòlic juvenil, el 1858 es creà l'*Asociación de Hijas de María*, sota la invocació de la Puríssima, amb el comès de fomentar la devoció a la mare de Déu i practicar els bons costums.

³⁵⁷ Ibídem, pàg. 173-195.

³⁵⁸ Les primeres religioses que s'instal·laren a Sóller foren sor Maria Ignasia Monserrat, sor Maria Alcover Marquès, sor Maria Lluïsa Verd Campomar, sor Rufina Coll Mayol, sor Rosalia Capó Moragues i sor Maria del Cor de Jesús Barceló Miquel. LLABRÉS MARTORELL, *Dos-cents anys de caritat...*, pàg. 236, o.c.

³⁵⁹ CAPÓ I FUSTER, Carme, *El protestantisme a les Balears*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2009.

El 1859, es va crear l'associació pietosa *Corte Angélica de San Luis Gonzaga*, més coneguda com l'Associació dels Lluïsos, lligada als jesuïtes, que creà una escola d'adults i va instituir la celebració de les Quaranta hores, Matines i Laudes. Durant tot el segle XIX, l'església de Fornalutx va dependre de la Parròquia de Sant Bartomeu de Sóller; tenint al davant d'ella un sacerdot que portava el títol de *Vicari in cápite*.

4.3.2. L'educació

Pel que fa a la instrucció local al segle XIX, el referent més important que serveix com a antecedent al període estudiat, és la figura del bisbe de Mallorca, el solleric Bernat Nadal. Com a il·lustrat, Nadal va promoure la creació de diversos centres d'ensenyament a la localitat i la introducció del mètode *Pestalozzi*³⁶⁰. Aquesta acció es va emmarcar dins la corrent de renovació educativa que proposaven els liberals, i que es va anar consolidant al llarg del segle³⁶¹. La manca d'inversió estatal en educació es va reflectir a la localitat, que igual que a la resta de les Balears, va tenir greus mancances, tant pel que fa a la dotació de personal com a la d'edificis.

El 1802, varen presentar un pla de reforma de l'ensenyament primari públic, amb l'establiment de dues escoles públiques amb dos mestres, un de primària i l'altre de música³⁶². El mestre titular era mossèn Sebastià Deyà. El 1814, es va dotar l'escola d'un mestre de gramàtica, mossèn Jaume Frontera, i un mestre de música, Antoni Escales. Durant la dècada de 1820, foren mestres de la localitat mossèn Sebastià Deyà i Francesc Pastor, diaca.

A la dècada de 1830, amb l'exclaustració, alguns frares es varen dedicar a l'ensenyament com fra Bartomeu Frontera o mossèn Pere Pons.

³⁶⁰ Aquest mètode rep el nom del seu creador el pedagog suís Johan Enrich Pestalozzi (1746-1827) i estava centrat en l'educació infantil. L'educació era vista com una ajuda per a l'estudiant per a desenvolupar-se però el que és més important és la intuïció i l'experimentació. Defensava la individualitat dels nins i la necessitat de que els mestres estassin preparats per aconseguir un desenvolupament integral dels alumnes més que "implantar" coneixements.

³⁶¹ SUREDA, Bernat, *L'educació a les Balears en el segle XIX*, Palma, Edicions Documenta Balear, 1998, pàg. 6.

³⁶² RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, pàg. 725, o.c.

La instauració definitiva del sistema liberal va començar a fixar l'estructura legal i administrativa del sistema escolar que va regir tot el segle, la qual es va consolidar amb la Llei d'Instrucció Pública de 9 de setembre de 1857, coneguda com a *Llei Moyano*³⁶³. També durant tot aquest període hi va haver una primacia de l'educació en mans de l'Església catòlica per damunt de l'educació pública. Una altra dada important fou l'exclusió de l'ensenyament de la llengua catalana, imposant-se l'ús exclusiu del castellà com a llengua educativa³⁶⁴.

Pel que fa als mestres i edificis escolars de Sóller, en aquesta etapa la localitat patia un important dèficit de locals adients³⁶⁵. Durant la primera meitat del segle XIX es varen proposar diversos espais per a construir-hi una escola pública, alguns d'aquests espais proposats foren la zona que ocupaven les rentadores prop del Born o la zona de l'antic fossar de l'església parroquial. A la dècada de 1840 es va proposar habilitar part de l'antic convent dels franciscans com escola (els altres espais del convent s'havien de destinar a quarter de la Milícia i a presó). El 1844, els titulars de les dues escoles públiques eren Salvador Rosselló i Joan Palou.

Després de demanar els permisos necessaris i obtenir els diners per fer les adequacions, el 1844, es va instal·lar a l'edifici del Convent una escola pública d'instrucció primària dirigida pel mestre Salvador Rosselló³⁶⁶. L'altre mestre titular era Joan Palou, qui va morir el 1845.

Aquell any 1844, es va fixar un reglament per a les escoles públiques de la vila. En aquest reglament s'establia el sou del mestre, l'horari i el calendari escolar (des de primers d'abril a finals de setembre amb horari de 07:00-10:00 i 15:00-18:00 i de principis d'octubre a finals de març amb horari de 08:00-11:00 i 14:00-

³⁶³ Aquesta llei fou impulsada pel ministre d'educació Claudio Moyano (1809-1890) i va regular els principis bàsics del sistema escolar de tot l'Estat, organitzant els tres nivells educatius (ensenyament primari, secundari i superior) i establint l'obligatorietat d'assistir a l'escola del 6 als 9 anys.

³⁶⁴ ALOMAR, Antoni I., *La llengua catalana a les Balears en el segle XIX*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2000, pàg. 29.

³⁶⁵ L'església tenia arrendat un local a l'Ajuntament al carrer de Magra de Deu per fer-lo servir d'escola, però envers de donar-li aquest ús, era utilitzat com a magatzem de gra. El 1845 el rector va obligar al Consistori a desocupar l'edifici. AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1843-1850. Sign.: 24.

³⁶⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1843-1850. Sign.: 24

17:00), les vacances (Nadal - de 25 de desembre a 2 de gener -; Carnaval – els Darrers Dies i el primer de quaresma -; Pasqua de Resurrecció – des del dijous sant a la tercera festa de Pasqua -; Pasqua de Pentecostes – sols les festes de guardar- i Estiu - des del 10 d'agost al 10 de setembre -) i el programa escolar (de 5 a 8 anys – lletrejar, sil·labar, primera lectura i doctrina cristiana -; de 8 a 10 anys – doctrina cristiana, lectura corrent i escriptura -; i de 10 a 14 anys – doctrina cristiana, lectura superior, escriptura, gramàtica castellana, aritmètica i principis generals de geografia -) ³⁶⁷.

Poc després de posar l'escola del Convent, el maig de 1845, va visitar-la el governador provincial que, va determinar la desocupació d'aquell espai ja que va considerar que estava molt lluny de la població, i afavoria l'absentisme escolar. A més va remarcar que feia molt de fred a l'hivern i molta calor l'estiu. L'Ajuntament aprovà el trasllat i cercar un espai dins el casc urbà per construir una escola nova³⁶⁸. El 1846, el mestre Josep Miró Pastor va sol·licitar poder obrir una escola, l'Ajuntament li va concedir l'antic local del carrer de Magrededeu, que servia de magatzem, però al cap de poc temps el va haver abandonar perquè hi havia perill de ruïna. Es va traslladar al carrer de la mar, a un antiga fonda.

El 1852, hi havia 2 escoles públiques a la localitat (1 de nins i 1 de nines) amb 155 alumnes matriculats (89 nins i 69 nines) i 1 escola privada de nins (amb 48 alumnes). A Fornalutx, també hi havia 2 escoles públiques amb 99 alumnes (33 nins i 66 nines)³⁶⁹.

El 1856, es va proposar instaurar una escola pública gratuïta d'adults a la torre de la plaça. A pesar de les intencions inicials del consistori durant aquesta etapa no es va poder posar en marxa degut a la manca de fons de l'Ajuntament.

A pesar d'això a principis de la dècada de 1860, encara persistien les mancances en centres educatius, arribant a rebre el Consistori una amenaça per part del govern civil si aquesta qüestió no es solucionava. Es va proposar la construcció de dues escoles una al lloc denominat del Fossar i l'altre als Estiradors. Totes dues opcions no es varen poder dur a terme a causa de la manca de capital de la Corporació municipal.

³⁶⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1843-1850. Sign.: 24.

³⁶⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1843-1850. Sign.: 24.

³⁶⁹ LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, *Les Balears descrites...*, o.c.

Amb la caiguda del règim isabelí, es va dotar la població de nous espais educatius. El 1869, es va dotar la barriada de Biniaraix d'una escola de nins i una de nines. El mateix any el mestre Joan Vinent, natural de Maó, va demanar poder instal·lar una escola de nins a la barriada del Port, a l'antic oratori de Santa Catalina. També, aquell any va morir el mestre Salvador Rosselló essent substituït pel mestre Pere Coll. El 1869 hi havia 12 centres d'ensenyament a Sóller, entre públics i privats, que comptaven amb 551 alumnes³⁷⁰.

La difícil situació econòmica del municipi degut a la crisi de l'economia sollerica va provocar que l'Ajuntament, el 1872, no pogués pagar als mestres locals, arribant a intervenir el governador per obligar a satisfer els honoraris que es devien³⁷¹. Des del govern provincial es va imposar una multa de 37 pessetes als batle i regidors. Fins el 1874, no es varen començar a pagar els deutes³⁷². Malgrat l'intent de tenir unes escoles de nins i nines a Biniaraix, aquestes foren suprimides el 1874, ja que només tenien 6 o 7 alumnes cada una³⁷³.

El 1874, es van cedir diversos espais de l'antic Convent al mestre Francesc Saltor i Montagut (1840-1895) per a ubicar-hi una escola de segon ensenyament³⁷⁴. Francesc Saltor va arribar a Sóller a principis de 1874 per ensenyar comptabilitat i francès, ja que l'havien informat que hi havia molt emigració i que hi havia demanda d'aquests estudis. Es va instal·lar provisionalment a la fonda de Pastor al carrer del Born. Gràcies a l'amistat amb Guillem Marquès –*Pinoi*- i Antoni Morey, propietari del molí de Can Montserrat, al carrer Nou, es va reunir amb el batle Gabriel Albertí –*Sivella*- i va plantejar-li el seu projecte. Aquest va agradar a les autoritats municipals, les quals concediren un espai a Saltor per practicar l'ensenyança. El vicari Mn. Josep Oliver –*General*- es va encarregar de les

³⁷⁰ LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, *Les Balears descrites...*, o.c.

³⁷¹ El 6 de setembre de 1873 es va rebre el següent ofici del governador de la provincial: «(...) El Gobernador de esta provincia dice haberse enterado por medio de la Junta Provincial de primera enseñanza que se le deben a los maestros 8 trimestres y que de no pagarles dentro del presente mes exigirá a cada uno de los individuos del Ayuntamiento el máximo de las multas que dispone la ley». AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

³⁷² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

³⁷³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

³⁷⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

assignatures de Geografia i Història i Francesc Saltor de les de francès, comptabilitat i llatí³⁷⁵.

També es va desenvolupar a la localitat l'ensenyament musical. La influència del bisbe Nadal va propiciar que el 1814 s'implantàs un ensenyament musical municipal. El primer professor fou el mestre Antoni Escales, que també era el director de la banda municipal. Primer es va dedicar a la música sacramental, però l'establiment posterior de les Milícies (reialistes i nacionals) va comportar la formació d'una orquestra de música instrumental que tant tocava música militar com més popular³⁷⁶.

La banda municipal va estar dirigida per mestre Antoni Escales fins que fou substituït successivament pels seus fills Vicens i Antoni (1863-1867) i per mossèn Joan Deyà.

El 1867, fou nomenat mestre de música municipal Pau Canals, amb un sou anual de 100 escuts i 8 per pagament de cada una de les funcions de música que costejàs l'Ajuntament, excepte el diumenge de Pasqua i la celebració de la Verge de la Victòria que anirien a càrrec de l'Església³⁷⁷.

Pel que fa a l'educació de les dones, aquestes rebien una ensenyament amb continguts molts específics, bàsicament centrats en la costura i la doctrina cristiana. Sabem que a Sóller el 1809 la mestra Maria Bisbal s'encarregava d'ensenyar a cosir, brodar i la doctrina. Fou el bisbe Bernat Nadal qui va fomentar l'ensenyament de la dona i va promoure centres d'educació per dones. Ell mateix va impulsar la fundació del col·legi de *La Puresa* a Ciutat. Ja el 1809, a Fornalutx s'establí una escola privada regentada per la mestra Maria Antònia Arbona i la seva filla Maria Ferrer. El mateix any 1809 a Sóller s'encarregava de l'educació femenina Antònia Cladera ajudada per Maria Bisbal. Les succeïren les mestres de "costura i doctrina", Catalina Oliver, Margalida Seguí i Margalida Bauzà (1846-1859)³⁷⁸, les quals rebien un sou de l'Ajuntament³⁷⁹.

³⁷⁵ MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 304-312, o.c.

³⁷⁶ RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, pàg. 741, o.c.

³⁷⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29.

³⁷⁸ Les matèries i treballs que ensenyava eren llegir i escriure, les quatre primeres lletres de l'aritmètica, doctrina cristiana, principis d'urbanitat i bona conducta, fer calces, cosir i brodar. AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1843-1850. Sign.: 24

³⁷⁹ LLABRÉS MARTORELL, *Dos-cents anys de caritat...*, pàg. 230, o.c.

Però l'educació femenina va rebre un gran impuls amb la tasca realitzada pel rector Llompart, el qual va promoure l'establiment de les monges Escolàpies a la localitat per regentar una escola dedicada a la instrucció de les dones. La seva intenció era formar les dones en la moral catòlica per fer front a les noves idees que podien arribar des de l'exterior a rel dels contactes amb l'emigració. La vinguda de les Escolàpies el 1858 va comportar que el 1859 ja es comptàs amb una escola oberta, amb unes 200 nines matriculades. La Llei Moyano obligava les localitats a tenir una escola pública de nines. L'Ajuntament per fer front a aquesta mesura va cedir l'educació pública a les mares Escolàpies a canvi d'una subvenció anual. Les nines podien estar en règim intern o sols assistir a classe. La quota per estar interna o "pensionista" era d'entre 6 i 9 sous mensuals. S'ensenyava doctrina cristiana i instrucció ordinària, com llegir, escriure, aritmètica i tasques de mà (costura i brodat); així com també música, dibuix i "tasques d'adorn".

A partir de 1869, a pesar de que no s'havien establert a la localitat per desenvolupar aquesta tasca, les Germanes de la Caritat varen obrir una guarderia per a nins menors de 4 anys. La causa d'aquesta acció fou la gran demanda de les treballadores de les diferents fàbriques de teixits que no tenien on deixar els seus fills³⁸⁰.

Amb tot això, sembla que el fenomen migratori va influir positivament en l'educació, ja que per poder emigrar es necessitaven uns coneixements bàsics. Una formació deficient impossibilitava aconseguir una feina ben remunerada³⁸¹. A més, majoritàriament els sollerics es dedicaven al comerç i per això necessitaven coneixements de castellà, francès i matemàtiques. Rullan i Mir ja deixa ben clar que l'emigració comportà un creixement de l'escolarització: «las escuelas antes desiertas, se vieron frecuentadas por los aspirantes a la emigración»³⁸².

³⁸⁰ ALEMANY I MARCO, Caterina M^a / ARBONA I MAS, Joan / LLADÓ I ARBONA, Bernat / LLADÓ I ROTGER, Francesc / OLIVER I CASTANYER, Mª Antònia / RIERA I ALZINA, Francesca M^a, *L'educació a Sóller del segle XIX*, treball inèdit, 1974.

³⁸¹ ORELL I VILLALONGA, Bartomeu, *L'alfabetització dels emigrants mallorquins entre finals del s. XIX i principis del XX*, dins XXIV Jornades d'Estudis Locals *Història/Històries de la lectura*, Palma, IEB, 2005.

³⁸² RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, o.c.

A Fornalutx el 1860 hi havia dues escoles públiques, una de nins (que s'impartia a Can Arbona) i una de nines, així com una privada de nins. El mestre d'instrucció primària de nins era Joan Vicens i Magdalena Arbona Vicens era la mestra per a l'ensenyança de la doctrina cristiana³⁸³.

4.3.3. Les festes i l'oci

Pel que fa a les festes populars, la majoria estaven lligades o sota el control de l'església. A pesar d'això a la població s'havien anat perdent algunes de les festes més populars mallorquines. Tal com explicà mossèn Rullan i Mir festes tradicionals com Sant Antoni o els Cavallets havien perdut en participació i s'havien desfet d'alguns elements característics, com el ball dels dimonis³⁸⁴.

Pel que fa a la festa dels fets de l'11 de maig de 1561, que commemorava la resistència sollerica a l'atac musulmà, i que es celebrava des de 1562, com a festa de guardar amb processó de la imatge de la Mare de Déu i missa major, durant la primera meitat del segle XIX la commemoració havia perdut força i tenia poca transcendència en la vida local³⁸⁵. Aquesta festa es celebrava mitjançant una processó que anava de l'hospital a l'església parroquial, i que es feia cada any durant la vigília de l'11 de maig, en aquest dia es celebrava una missa major amb sermó. Al capvespre es retornava la imatge a l'Hospital precedida de la *Barra de can Tamany*³⁸⁶.

A mitjans del segle XIX, per aprofitar el creixement progressiu de la indústria manufacturera i l'augment de persones que visitaven la població a causa de les obres de la carretera i la facilitat pel pas de carruatges, el Consistori solleric -instat per personalitats destacades com mossèn Josep Rullan i Mir- va decidir establir un fira anual que es celebraria el segon diumenge de maig i que serviria també per a millorar les festes en record a la victòria de 1561. Es va decidir que aquesta

³⁸³ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1837-1875.

³⁸⁴ RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, o.c.

³⁸⁵ *Ibidem*

³⁸⁶ La festa del Firó commemora l'atac de corsaris argelins a la vila de Sóller, l'11 de maig de 1561. En aquest atac, emmarcat en l'enfrontament entre la monarquia hispànica i l'imperi turc pel control del Mediterrani, s'enfrontaren, segons les cròniques, 1.700 corsaris amb 600 sollerics. La victòria fou pels sollerics, que aconseguiren repel·lir els corsaris. QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Es Firó de Sóller. 150 anys de sentiment d'un poble*, Palma, Edicions del Moixet Demagog, 2005.

festa que es celebrava l'onze de maig passaria a celebrar-se al segon diumenge coincidint amb la fira³⁸⁷.

La llicència per poder realitzar la fira fou concedida al setembre de 1853 i el 14 de maig de 1854 Sóller celebrava la seva primera *Fira*, amb gran assistència de públic i de personalitats³⁸⁸. En conseqüència, també es va canviar el dia de la processó. Segons els relats de Rullan i Mir i de J.M. Bover, aquella primera *Fira* tingué molt èxit, sobretot la processó que fou més solemne, amb la presència de la imatge de la Mare de Déu, de la *Barra de can Tamany*, nins vestits de turcs, dues nines representant les Valentès Dones, un jove vestit de Capità Angelats, les autoritats municipals, el governador de la Torre Picada, el governador de la província Felip Puigdorfila i dues companyies de Granaders i Caçadors del Regiment d'Infanteria d'Isabel II amb la seva banda militar³⁸⁹. Aquesta celebració va tenir un marcat accent romàntic, com no podia ser menys en l'època que es donà, ja que el desig que tenien els promotors d'aquest canvi en la festa, era exaltar els valors i sentiments de la gesta obrada pels sollerics.

L'any següent, el 1855, animats per l'èxit aconseguit en la primera fira i veient que altres localitats del Mediterrani també organitzaven simulacres de fets similars als que va viure Sóller, l'Ajuntament va decidir celebrar un simulacre de l'atac turcoalgerià pel dia següent de la Fira³⁹⁰.

Sembla que des d'aquest moment *Es Firó*, com fou prest anomenat aquest dia, es va convertir en el dia més representatiu de les festes. L'acte fou dirigit pel comandant de marina de la vila, el capità Antonio Covachichi i es varen usar uns cinquanta fusells, que es varen haver de dur de Palma i costaren 575 reals.

Aquell mateix any l'Ajuntament encarrega a l'historiador Josep Mª Bover la redacció d'un estudi sobre el fet d'armes de 1561 a Sóller³⁹¹.

³⁸⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1851-1858. Sign.: 26

³⁸⁸ Fou destacada la participació dels teixidors locals en l'exposició dels seus productes

³⁸⁹ BOVER, Joaquín Maria, *Historia de la expugnación de Sóller por el ejército de Occhiali, capitán pachá de Túnez, y victoria ganada por los vecinos de aquella villa en 11 de mayo de 1561*, Palma, Imprenta Balear, 1856.

³⁹⁰ El mateix any es va instaurar un simulacre a Vilajoiosa (València), uns quants anys més tard, el 1860 trobam les primeres notícies del simulacre de Pollença si bé sembla que aquest es celebrava des de feia alguns anys abans.

³⁹¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1851-1858. Sign.: 26.

Malgrat l'èxit inicial de la festa, la forta crisi dels anys seixanta va provocar que no es pogués celebrar el simulacre i les festes dels primers anys, no obstant, quan el Consistori va decidir la suspensió del simulacre, el 1861, es varen rebre diverses sol·licituds, signades per nombrosos habitants de Sóller, demanant poder obrir una subscripció per celebrar el simulacre del Firó³⁹².

El 1863, l'Ajuntament proposà la creació d'una obreria per fer-se càrrec de la imatge de Nostra Senyora de la Victòria i que s'encarregàs del finançament necessari per al manteniment de la imatge i les despeses del simulacre. Es nomenà obrers a Antoni Maria Pons, Nicolau Morell i Joan Pizà per part dels regidors i Llorenç Bauzà, Pere Joan Oliver i Bartomeu Frontera com a particulars³⁹³.

L'epidèmia de còlera de 1865 i la durada de la crisi econòmica, va ocasionar que es suspengués la celebració del simulacre durant uns anys. Fins a mitjans de la dècada de 1870 no es va tornar a celebrar regularment, a pesar de les veus en contra que trobaven que era poc seriós o que no s'ajustava gaire als fets.

Pel que fa a la festa de Sant Bartomeu, patró de la localitat, aquesta fou celebrada sense interrupció durant tot el segle XIX. Durant aquestes festes s'aprofitava per inaugurar o fer actes especials. Per exemple, durant les festes de 1854 es va encendre per primera vegada l'enllumenat públic.

A part de les celebracions festives, també es realitzaven altres tipus d'activitats lúdiques que servien per l'entreteniment de la població, com les ballades populars, els concerts de la banda municipal o les corregudes de bous. També es celebraven vetllades de glossat els dissabtes i diumenges.

Pel que fa al teatre, cap a finals del decenni 1850, hi havia una companyia d'aficionats que feia algunes representacions³⁹⁴. Aquests grups actuaven a locals no preparats per a funcions teatrals, com el Convent. Posteriorment els senyors de Can Mayol, al Castellet, varen cedir un espai de la seva finca per a poder-hi fer

³⁹² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1861 Sign.: 28.

³⁹³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29.

³⁹⁴ D'una d'elles en formaven part el mestre Ramon Miró –*de ca sa Quela*-, el comerciant establert a Cette, Guillem Colom i els seus germans Pere Joan i Mateu Colom –*Capellana*-, mossèn Antoni Maria Pons –*de can Pons de l'Alqueria del Comte*-, el fabricant i venedors de capells Esteva Desclaux, Antoni Verd –*de ca na Bàrbara*-, Jordi Frontera –*Punyalet*-, Bartomeu Bernat –*Fiol*- i Francesc Oliver –*Maneu*-. MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 345-346, o.c.

representacions. El 1857 era el director d'aquesta companyia Francesc Cerdó Martorell³⁹⁵, el qual va compondre el drama *Juan Angelats. Drama en tres actes* que va estrenar a les festes de maig d'aquell any³⁹⁶. Sembla que aquesta companyia es va dissoldre quan bona part dels seus membres emigraren a França i Amèrica arran de la crisi dels tarongers³⁹⁷.

4.4. Demografia

La Mallorca del segle XIX és trobava en un procés de canvi d'estructures demogràfiques. Era un procés generalitzat que és donava a Espanya i Europa occidental, però durant tot el segle l'illa es va veure afectada per successives crisis demogràfiques que frenaren el creixement. Com exemples trobam:

- El 1812, hi ha va haver una crisi de subsistència.
- El 1820, es va estendre una epidèmia de pesta bubònica, que va afectar principalment a la zona de Llevant.
- El 1821, es va propagar la febre groga.
- El 1828, hi va haver una passa de pigota,
- El 1834, es va estendre la malaltia de la rosa.
- El 1836, es va propagar una epidèmia de tifus.
- El 1847, es va estendre una epidèmia de verola
- El 1854, es va propagar el còlera, especialment a la zona d'Andratx

A pesar d'aquestes crisis, la població mallorquina del segle XIX es trobava en creixement, sobretot a partir de la dècada del 1830, relacionada amb la recuperació econòmica illenca. Entre 1835 i 1887 la taxa de creixement anual es trobava en un 9'68%. Si el 1840 la població era de 177.134 habitants el 1887

³⁹⁵ Francesc Cerdó Martorell (s. XIX) fou actor, director, empresari i autor teatral. Es va iniciar en el teatre actuant en companyies d'afeccionats a la dècada de 1840. Va treballar a Mallorca i Menorca, on va fer temporades completes al Teatre Principal de Maó. Actuà i dirigí sovint a teatres menors de diverses localitats de Mallorca, com Sóller, Santa Margalida o Felanitx. Es va casar amb l'actriu Josefa del Pino i fou director del teatre casino *La Paz*, de Palma. Com a autor teatral va destacar per introduir un romanticisme exaltat. Va publicar diverses obres de temàtica històrica mallorquina, com l'atac pirata de 1561 a Sóller o les Germanies

³⁹⁶ L'obra es va publicar el 1862.

³⁹⁷ MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 357, o.c.

aquesta havia crescut fins els 249.008 habitants. La taxa de natalitat era de 34'0 % i la de mortalitat estava entorn al 24'8 %³⁹⁸.

Pel que fa a l'evolució demogràfica la vall de Sóller es presentà a l'exterior, sobretot des de mitjans del segle XIX, amb la visió que oferí d'ella l'arxiduc Lluís Salvador, una imatge d'abundància. Però la realitat s'amaga darrera d'una llarga història de caresties i desequilibris demogràfics que no es varen superar fins a principis del segle XX. Aquest marc fou una de les causes que varen provocar l'èxode d'uns quants milers de sollerics a França i Amèrica.

La vall de Sóller va evolucionar durant el segle XIX tenint en compte l'ús limitat de l'espai agrícola, l'estructura de la propietat molt fragmentada i les activitats no agrícoles.

Entre mitjans del segle XVIII i mitjans del XIX a Fornalutx, es produí un augment de població, del 15,3 % com a conseqüència del floriment de l'agricultura i, sobretot, del comerç de l'oli i els cítrics.

Fins a mitjans segle XVIII, la població de Sóller no va créixer, sinó que s'anava reduint. Serà a partir de 1750, quan començarà un lent però continuat creixement demogràfic, que sols es veurà aturat esporàdicament per elements externs (pestes, epidèmies, inundacions, etc.).

Aquest creixement es caracteritzà però, per tenir una alta natalitat i una alta mortalitat. Entre 1820 i 1860 s'incrementà considerablement la població de Sóller, especialment en el període 1840-1860 (es va produir un creixement del 21 % en vint anys), i és passà de 5.700 habitants el 1820 als 8.355 el 1860, el que suposà un rècord històric per la vila i va marcar el sostre poblacional de tot el segle XIX. Però aquesta tònica ascendent va canviar entre el període 1860 i 1877. En aquests 17 anys és va produir una pèrdua de població de 440 hab. Les causes les podem trobar en les diferents crisis demogràfiques que es donaren a la vall i els inicis de l'emigració en massa.

D'aquestes crisis, la que va causar més impacte fou l'epidèmia de còlera-morbo de 1865. De les epidèmies anteriors, s'ha de destacar els efectes de l'epidèmia de verola que va venir d'Alger el 1847³⁹⁹.

L'esclat de l'epidèmia de còlera és va advertir a mitjans del mes d'abril del 1865 a l'Orient mediterrani, segons les cròniques del moment, es va donar entre els

³⁹⁸ DIVERSOS AUTORS, *Història de Mallorca*, volum II, Palma, editorial Moll, 1982.

³⁹⁹ RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, pàg. 671, o.c.

pelegrins musulmans que visitaven les ciutats santes de l'Islam, com la Meca. D'allí va passar ràpidament a les costes del Mar Negre i del Mediterrani; a mitjans juliol, ja s'havia estès l'epidèmia per Odessa, Malta, Marsella, Gibraltar i València. El 12 d'agost, ja afectava Barcelona, així el perill de contagi de l'epidèmia era evident per a les Illes Balears. Així, es van prendre les mesures sanitàries oportunes, d'acord amb la llei orgànica de 1855, per prevenir el còlera i el seu desenvolupament⁴⁰⁰. El mateix 12 d'agost, s'ordenà l'observació rigorosa dels passatgers que venien dels ports afectats i de reforçar la vigilància marítima i terrestre.

Entre el 14 i el 16 d'agost, es presentaren dos casos sospitosos d'afectats pel còlera, malgrat el govern de la província no prengué les mesures oportunes i va decidir esperar com es desenvolupaven aquests casos. No fou fins el dia 20 d'agost quan es varen reunir les juntes locals amb la provincial per acordar les mesures a prendre, així i tot no es declarà oficialment l'epidèmia encara que ja hi havia les primeres morts amb clars símptomes de ser causades pel còlera. No fou fins a finals d'agost, quan es declarà oficialment l'epidèmia. Quan es va estendre la malaltia les instal·lacions sanitàries es van veure desbordades i molts membres de la corporació local de Palma i de les juntes de sanitat van abandonar les seves responsabilitats per por del contagi.

Ràpidament es va estendre el pànic entre la població, i tots el que tenien un altre residència o familiars fora de Ciutat van abandonar-la, afavorint la propagació de l'epidèmia per la Part Forana, afectant principalment Sóller, Campos, Establiments i Pollença. La Junta Provincial davant la propagació de la malaltia va concedir emprèstits a les juntes locals per fer-hi front; la de Palma va rebre uns 200 mil escuts⁴⁰¹. El moment més àlgid d'extensió de la malaltia fou durant la primera quinzena de setembre, començant a remetre els primers dies de novembre.

El 18 d'agost, després de donar-se els primers casos de còlera a Palma, el governador de la província va visitar Sóller per informar el batle i la Junta de Sanitat sobre l'epidèmia. Va visitar el Llatzaret i les instal·lacions sanitàries

⁴⁰⁰ El 1855 s'havien creat les Juntes Provincials de Sanitat, aquestes eren les responsables de vetllar per la sanitat de l'illa, d'acord amb juntes locals, i d'actuar en cas d'epidèmia.

⁴⁰¹ *Memoria sobre la aparición y desarrollo del cólera en las Islas Baleares, en el año 1865.* Publicat per la Junta Provincial de Sanitat, Impremta de Juan Colomar, 1866.

locals⁴⁰². L'acompanyaren el batle Antoni Bauzà i els regidors Antoni Frontera i Juan Canals. El dia 20 del mateix més, es reuniren les juntes de sanitat locals de tots els pobles de l'illa amb la Junta Provincial de Palma per decidir les mesures a prendre davant l'avanç de la malaltia⁴⁰³.

El dia 24 d'agost, es va preveure habilitar les casetes del Llatzaret per prevenir l'epidèmia que ja s'havia estès per Palma i que amenaçava a la resta de l'illa. Davant la possibilitat de contagi es va establir la creació d'un cordó sanitari arreu de la localitat, mesura que estava compresa dins el pla d'actuacions sanitàries davant el risc d'epidèmia. Així es tancaren els passos del Teix, el del Barranc, el de Sa Serra, el de Deià, el del Coll i el Port. Es va encarregar a la vila de Fornalutx el cordó per les demás entrades a la vall.

Una altra mesura preventiva fou obligar a passar una quarantena a les persones que havien arribat als llocs de control del cordó; per espai de 3 dies a les arribades el 28 d'agost i per la gent arribada després del 30 d'agost una quarantena de 5 dies⁴⁰⁴. També des de la Junta Provincial és van indicar una sèrie de mesures i recomanacions prèvies que havien de complir els ajuntaments afectats, com per exemple⁴⁰⁵:

- Fons necessaris per atendre les despeses.
- Hospital on traslladar els afectats.
- Facultatius per assistir-los.
- Servents en número necessari.
- Llits necessaris.
- Personal per conduir els malalts a l'hospital, en nombre suficient.
- Cuina, aliments i cuiners per atendre els malalts.
- Cordó sanitari a l'hospital.
- Eclesiàstics suficients perquè els possibles difunts puguin rebre l'extremunció.

L'Ajuntament de Sóller ja estava preparat per dur a terme aquestes mesures preventives, ja que havia sofert diverses epidèmies els anys precedents. Hi havia un Llatzaret al port de Sóller, situat a l'actual platja d'en Repic. A més feia 2 anys

⁴⁰² AMS. Secció 1: Govern municipal. Sessions de l'Ajuntament 1862-1871. Sign.: 29

⁴⁰³ *Memoria sobre la aparición...*, o.c.

⁴⁰⁴ AMS. Secció 17: Sanitat. Cordons sanitaris i epidèmies 1821-1870. Sign.:3344

⁴⁰⁵ AMS. Secció 17: Sanitat. Cordons sanitaris i epidèmies 1821-1870. Sign.:3344

que s'havien establert a la vila les monges de la Caritat per atendre l'Hospital i els malalts del poble.

L'epidèmia es va estendre entre el setembre i el novembre d'aquell any. El dia 9 de setembre, el governador civil ordenà que es retirés el cordó, però la major part de la població s'hi va oposar, arribant a demanar armes a l'Ajuntament per defensar el manteniment del cordó. Aquest fet provocà un enfrontament entre la Guàrdia Civil i les persones que estaven en quarantena per una banda i un nombrós grup de sollerics per l'altra, la majoria dels quals estaven armats i precedits per la banda de música⁴⁰⁶. A pesar de la tensió les autoritats locals aconseguiren calmar els ànims i mantenir el cordó.

El 25 de setembre, hi va haver el primer infectat, Antoni Coll –*Barona*-. Pocs dies després els casos de còlera es varen anar multiplicant. Molta gent va fugir del nucli urbà i es va dirigir als llogarets i finques de muntanya.

El 20 d'agost passat, el govern provincial havia acordat donar una quota de 633 escuts al poble per si s'estenia la malaltia, però una vegada propagada aquesta, l'Ajuntament es va veure desbordat i va acordar demanar un emprèstit de 12 mil escuts per fer front al còlera, que es pagaria amb una consignació del pressupost anual de cada any. També s'acordà sumar una quantitat de 3.200 escuts cedits a l'Ajuntament per Pere Lluç Ripoll, procurador síndic de l'Ajuntament, amb un interès de 6% anual⁴⁰⁷.

Davant l'augment dels morts i, per evitar que es propagués encara més l'epidèmia, es varen donar un seguit d'ordres a la brigada municipal per tal de conduir els morts al cementiri, com⁴⁰⁸:

- Tot d'una que el metge certifiqui la defunció, el sergent de la brigada hauria de manar conduir el cadàver cap al cementiri.
- La fosa ha de tenir 12 pams de fondària.
- Es vigilarà que el taüt estigui ben tancat i cobert de paper encolat.
- Obligació a peons i caporals de la brigada d'obeir totes les ordres del sergent.

⁴⁰⁶ RULLAN I MIR, *Historia de Sóller...*, pàg. 674, o.c.

⁴⁰⁷ AMS. Secció 17: Sanitat. Cordons sanitaris i epidèmies 1821-1870. Sign.:3344

⁴⁰⁸ AMS. Secció 17: Sanitat. Cordons sanitaris i epidèmies 1821-1870. Sign.:3344

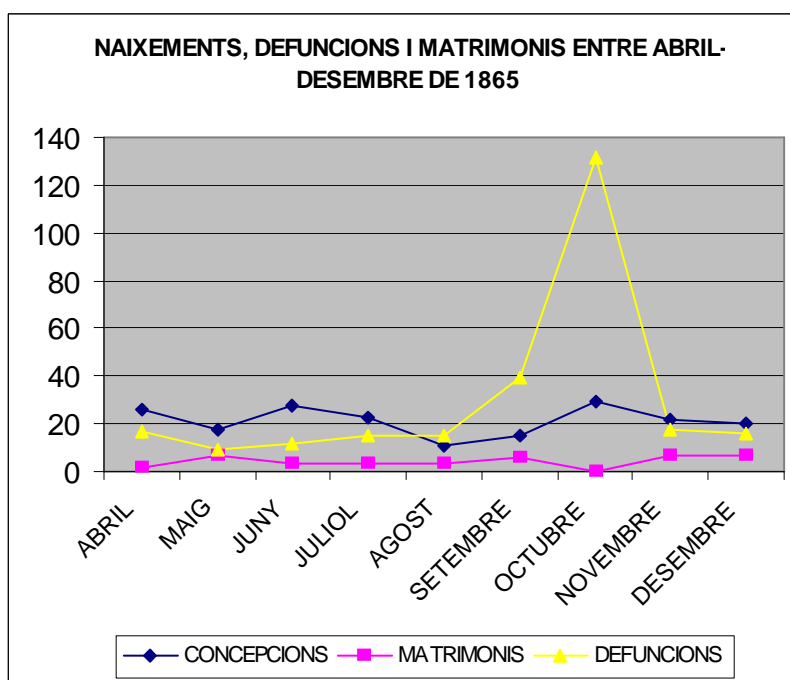
- Si qualche conductor del carro amb el taüt no pogués exercir la seva feina, el caporal el pot substituir temporalment.
- S'abstindran durant el trajecte de parlar amb ningú ni d'aturar-se.
- Seguir estrictament el camí indicat pel sergent.

A finals d'octubre, la força de l'epidèmia va perdre intensitat i a finals de novembre, aquesta estava ja controlada i eliminada. Sóller fou una de les localitats més afectades (amb 136 morts), a Palma foren 2.175 els morts i a Pollença 21, i es va sumar aquesta epidèmia a la forta crisi que patia el cultiu de la taronja i la indústria tèxtil de la vall.

Respecte a les dades estadístiques, el període de més força de l'epidèmia fou entre el 9 i el 13 d'octubre. En total, foren 299 els afectats (137 homes i 162 dones), 163 dels quals es curaren (81 homes i 82 dones) i 136 moriren (56 homes i 80 dones).

A Fornalutx, l'epidèmia pràcticament va passar desapercebuda, i sols es va comptabilitzar la defunció d'una dona per la malaltia.

L'epidèmia va afectar de forma clara el creixement de la població i els seus factors essencials, matrimonis, naixements i defuncions. En els mesos que l'epidèmia fou més forta i la mortalitat més alta, tant les unions com les concepcions descendiren. Es pot veure en el gràfic inferior com en el mes d'octubre es va produir un punt d'inflexió i que passat aquest mes la situació s'estabilitzà i tornà a la normalitat.

	CONCEPCIONS	MATRIMONIS	DEFUNCIONS
ABRIL	26	2	17
MAIG	18	7	9
JUNY	28	3	12
JULIOL	23	3	15
AGOST	11	3	15
SETEMBRE	15	6	39
OCTUBRE	29	0	132
NOVEMBRE	22	7	18
DESEMBRE	20	7	16
TOTAL	192	38	273

QUADRE D'AFECTATS PEL CÒLERA-MORBO EL 1865				
	Homes		Dones	
Professió	Curats	Morts	Curats	Morts
Pagesos	9	19		
Comerciants	0	2		
Capacitats	0	3		
Jornalers del camp	26	12	21	18
Industrials	25	13		
Serventes domèstics	0	0	57	61
Altres	21	7	4	1
TOTAL	81	56	82	80
Estat civil				
Casats	34	25	36	34
Fadrins	40	18	28	21
Vidus	7	13	18	25
TOTAL	81	56	82	80
Edat				
Menors de 10 anys	10	4	1	3
De 10 a 25 anys	18	9	20	7
De 25 a 40 anys	27	4	28	15
Majors de 40 anys	26	39	33	55

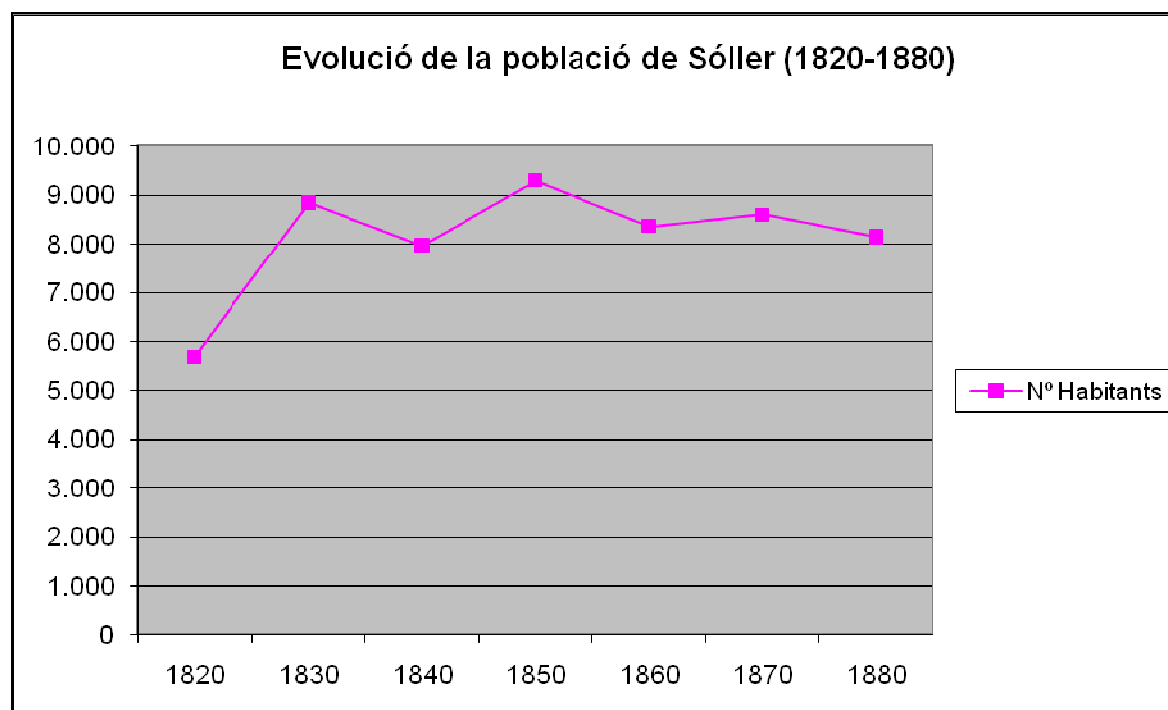
TOTAL	81	56	82	80
-------	----	----	----	----

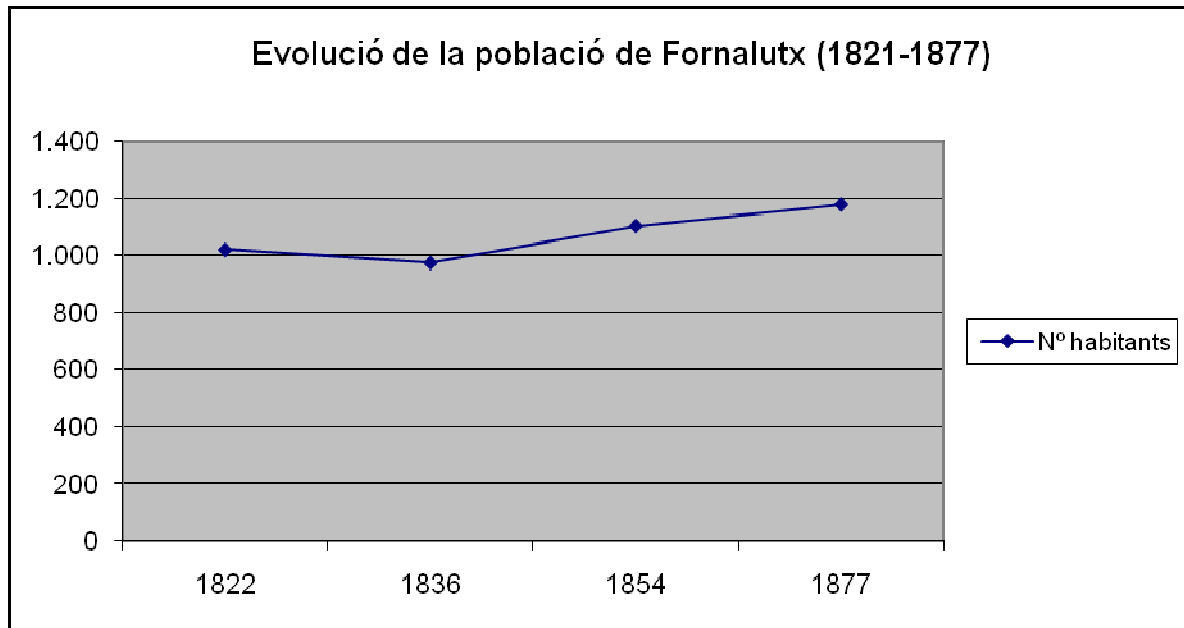
Després de la crisi demogràfica que va suposar l'epidèmia de còlera-morbo, en els anys posteriors es va produir una davallada demogràfica, ocasionada en gran part per l'emigració. La qual fou produïda per la crisi econòmica i social. A finals de la dècada de 1860 es va iniciar una lenta recuperació demogràfica, que suposà un lleuger creixement de la població. El 1877, hi havia 7.915 persones a la localitat. Malgrat, la població de fet minva un 4 % entre 1860 i 1900.

Malgrat algunes millores, durant tot el segle XIX no es va donar el canvi cap a una estructura completament moderna. Es va mantenir una natalitat alta però també una mortalitat alta.

Any	Concepcions	Defuncions	Matrimonis
1830	232	141	67
1831	189	131	47
1832	213	132	26
1833	239	136	64
1834	180	190	46
1835	248	141	61
1836	205	173	59
1837	235	194	35
1838	222	118	44
1839	246	122	55
1840	243	124	50
1841	230	152	36
1842	222	161	57
1843	233	125	59
1844	250	151	66
1845	232	144	56
1846	232	394	36
1847	203	159	44
1848	248	161	41
1849	238	141	62

1850	236	104	51
1851	215	190	43
1852	249	153	53
1853	230	174	74
1854	264	148	63
1855	246	164	65
1856	250	141	50
1857	256	151	68
1858	265	206	65
1859	-	173	48
1869	263	154	63
1870	257	190	64
1871	267	128	68
1872	270	190	50
1873	236	210	84
1874	255	283	94

SEGONA PART

5. Les migracions a les Illes Balears. Estudi i reflexions

En els darrers vint anys els estudis sobre el fenomen migratori a les Illes Balears, especialment a Mallorca, han sofert un gran augment. El grup encapçalat pel doctor Sebastià Serra Busquets, professor d'Història Contemporània de la UIB, ha contribuït força a aquesta qüestió. Són molts els qui han aportat el seu gra d'arena a la investigació del tema migratori a Mallorca, podem citar entre molts, els treballs de Sebastià Serra, Antònia Ripoll, Antoni Marimon, Joan Buades, Ana Jofre, Pere Fullana, Rosa Mª Calafat, entre d'altres⁴⁰⁹.

A finals del segle XVIII, a les Balears, comença un procés migratori que durarà fins a mitjans del segle XX. Menorca serà l'illa pionera però les altres illes s'incorporaran al procés migratori a partir del segon terç del XIX, o en molts casos, en el darrer terç del mateix segle. Aquest fenomen és característic i comú a tot el continent europeu i especialment a la zona mediterrània.

L'emigració mallorquina, durant l'època contemporània, es dirigeix cap a Amèrica, Algèria i el centre d'Europa (especialment França). El doctor Serra estableix una sèrie de característiques bàsiques de l'emigració a Mallorca⁴¹⁰, que són comuns a tots els pobles de l'illa. Si bé, hi ha factors que afecten a llocs determinats. Les característiques serien:

1. Contingent relativament nombrós.
2. Fenomen de llarga durada, d'uns 150 anys.
3. L'emigració tindrà conseqüències econòmiques, socials, culturals i polítiques molt importants.
4. Significa una sortida d'excedents demogràfics.
5. La voluntat de millora socioeconòmica, davant les escasses possibilitats d'ascens dins la societat illenca. Moltes vegades, els emigrants eren els fills

⁴⁰⁹ Consultar la bibliografia

⁴¹⁰ SERRA BUSQUETS, Sebastià, *Els elements de canvi a la Mallorca del segle XX*, Palma, Edicions Cort, 2001. Pàg. 11-97.

menors de les famílies, els quals es quedaven fora dels principis de la transmissió patrimonial.

6. Aquesta emigració es presenta com a temporal, amb el desig de retornar a l'illa.

Pel que fa a les causes generals, aquestes serien:

1. Els jornals baixos i la manca d'expectatives econòmiques, constitueixen les causes econòmiques i polítiques.
2. El caciquisme i l'immobilisme social.
3. Factors psicològics, hi ha una necessitat de millora social.
4. L'intent d'evitar el servei militar i les guerres en que participà l'Estat espanyol.
5. Algunes crisis conjunturals com la fil·loxera, la malaltia dels tarongers, l'epidèmia de còlera, etc.

El fenomen migratori es va veure afavorit per diverses mesures legislatives que possibilitaren el tràfic de viatgers:

- L'any 1853 es va suprimir la prohibició d'emigrar a Amèrica a balears, canaris i peninsulars.
- La Constitució de 1869 reconeixia la llibertat d'emigrar, però s'establia una fiança per fer-ho. Aquesta fou suprimida l'any 1873.
- L'any 1907 es va promulgar la Llei d'Emigració, regulant per primera vegada aquesta. Es permetia emigrar a qualsevol espanyol, excepte als subjectes a servei militar o condemna, també establia limitacions a menors d'edat i dones casades. S'exigia un permís especial del Consell de Ministres quan es detectàs un possible perill de despoblació.
- L'any 1924 es va promulgar una nova llei, que permetia la creació d'ajudes estatals i establir convenis amb els països receptors.

Els emigrants mallorquins es distribuïren per tot el continent americà, especialment a la zona de Centre Amèrica (Mèxic), les Antilles (Cuba i Puerto Rico) i Sud Amèrica (Argentina, Uruguai i Xile). En aquests llocs s'establiren segons el lloc d'origen, així, els sollerics i artanencs emigraren sobretot a Puerto Rico; els andritxols i calvianers a Cuba; els felanitxers i pollencins a l'Argentina i els valldemossins a l'Uruguai. A Europa destaca l'emigració dels sollerics i fornalutxencs, i en menor mesura els habitants de s'Arracó, un

llogaret del municipi d'Andratx que només va tenir municipi propi entre 1926 i 1930.

En molts d'aquests llocs, els balears s'organitzaren mitjançant societats de socors i associacions de caràcter regional per poder mantenir les seves tradicions i arrels.

El doctor Serra, va establir tres grans etapes de caràcter molt general per explicar l'emigració mallorquina⁴¹¹. Aquestes es basen en diferents variables com la conjuntura política, social i econòmica, tant de l'Estat espanyol, com d'Europa, les traves i facilitats de la política migratòria dels països receptors o els grans corrents migratoris europeus, especialment els mediterranis. Serien les següents:

1. Des del darrer terç del segle XVIII, fins els anys vuitanta del segle XIX.
2. Des dels anys vuitanta del segle XIX, fins als anys trenta del segle XX. En aquesta etapa hauríem de distingir dues subfases. Una primera dels anys vuitanta del XIX al 1910, que fou el període de màxim apogeu; i una segona subfase, del 1910 al 1936, en què l'emigració va minvant lentament
3. Des dels anys quaranta fins els anys cinquanta/seixanta del segle XX.

Com exposa el professor Serra, els inicis del moviment migratori es dona a finals del segle XVIII. Durant el regnat de Carles III, els habitants de l'Antiga Corona d'Aragó (Principat de Catalunya, Aragó, País Valencià i les Illes Balears) obtenen el permís reial per poder comerciar i traslladar-se legalment a Ultramar (10-06-1777)⁴¹². Abans els contactes amb terres americanes havien de fer-se il·legalment.

L'obra de Juan Llabrés Bernal, *Noticias y Relaciones de Mallorca* (posteriorment continuada per Joan Pou i Muntaner), ens dona moltes notícies d'aquests primers contactes. Citam algunes d'aquestes notícies, que poden servir d'exemple de la intensitat dels contactes entre Mallorca i el continent americà, una vegada es legalitzaren els contactes comercials:

⁴¹¹ *Ibidem*, pàg. 23

⁴¹² «He venido en extender esta gracia a la Isla de Mallorca con la precisa calidad de que haya de verificarlo con sus frutos, géneros y manufacturas, con exclusión de todos los extranjeros, señalando para este fin por único puerto en la referida isla al de Palma, a donde deberán retornar las embarcaciones de este giro indispensablemente a cumplir sus registros...».

- «Día 9 de septiembre de 1804: llego de la Habana el bergantín Sansón, su patrón Guillermo Nicolau, mallorquín, con dos pasajeros, 100 cajas de azúcar, 100 fanegas de cacao y miel»⁴¹³.
- «Día 25 de diciembre de 1809: murió en San Blas (California) d. Juan Bauzà, primer contra maestre de la Real Armada, graduado de alférez de fragata. Antes de 1790 se hallaba destinado en aquel Apostadero»⁴¹⁴.
- «Día 28 de febrero de 1810: murió D. Santiago Pons y Nicolau, natural de Binissalem. Durante mucho tiempo había sido sobrestante mayor de obras reales, de la plaza de Veracruz, en Nueva España»⁴¹⁵.
- «Día 5 de junio de 1812: Llegó de La Habana, en 44 días, el jabeque La Concepción, su capitán Miguel Alemany, mallorquín, con cargo de azúcar y otros coloniales, y salió convoy para Vilanova y Salou, escoltado por el jabeque corsario La Santa Faz y el falucho armado San Antonio, al mando del capitán d. Pedro Bayona»⁴¹⁶.
- «Día 27 de enero de 1814: llegó de La Habana, en 85 días, el bergantín El Carmen, su capitán d. Domingo Già, mallorquín, con azúcar, y se despidió para Tarragona»⁴¹⁷.

Totes aquestes notícies ens mostren com el comerç entre Mallorca i Amèrica ve ser molt intens, sobretot a finals del XVIII i va donar a conèixer la realitat americana als mallorquins.

Així, la primera etapa de l'emigració (de finals del segle XVIII als anys vuitanta del segle XIX), es caracteritza per l'emigració cap a les Antilles i el Mar del Plata. Fins els anys trenta del segle XIX bona part dels qui passaven a Amèrica era per causes comercials i per desenvolupar càrrecs en l'exèrcit, l'administració colonial o l'Església.

La causa principal d'emigració fou la manca d'oportunitats per ascendir social i econòmicament a Mallorca; la majoria dels emigrants eren fills de famílies

⁴¹³ LLABRÉS BERNAL, Juan, *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX (1801-1820)*, Palma, Imp. Mossèn Alcover, 1958., pàg.70-71.

⁴¹⁴ *Ibidem*.

⁴¹⁵ *Ibidem*.

⁴¹⁶ *Ibidem*, pàg. 272

⁴¹⁷ *Ibidem*

humils o de famílies menestrals. Pel que fa a les Pitiüses, aquestes tingueren un comportament semblant al de Mallorca.

Menorca ha tingut un comportament migratori força diferent al de les altres illes⁴¹⁸. El fet d'estar sota dominació britànica fins a principis del segle XIX va possibilitar que el 1778 s'establissin a Florida 110 famílies de menorquins. A més d'aquest grup, altres menorquins s'establiren a les Antilles i altres llocs de la costa americana; destacant-ne el mariner Jordi Ferragut, que va participar en la guerra d'independència americana a favor dels colons. El retorn a la sobirania espanyola, després del Tractat d'Amiens (1802), va comportar molts canvis en l'illa, especialment econòmics. La imposició del proteccionisme borbònic va arruïnar una economia lligada al comerç i al model lliurecanvista anglès. La presa d'Alger, el 1830, va obrir una porta de sortida als menorquins, possibilitant la creació d'una important colònia en aquell lloc. Entre 1830 i 1836, sortiren de Menorca unes 6.500 persones i, a finals del segle XIX, hi havia a Alger, uns 20.000 menorquins. El creixement de l'economia illenca gràcies a la indústria de la sabata va afavorir l'emigració de menorquins a diferents llocs de les Antilles (Cuba i Puerto Rico) i Amèrica Llatina (Argentina, Uruguai, Xile, etc.), emigració que va créixer sobretot a principis del segle XX.

A partir dels anys vuitanta del XIX, la tendència migratòria canvià, en part per la implicació dels organismes de l'Estat davant la sortida en massa de persones a l'estranger. Altres causes foren la difícil situació econòmica de Mallorca i les polítiques demogràfiques dels països receptors, favorables a l'entrada d'emigrants.

A finals del XIX, emigraren unes 5.454 persones⁴¹⁹, distribuïdes entre el Continent americà, Filipines i Algèria:

⁴¹⁸ Pel cas de Menorca veure els articles SASTRE MOLL, Jaume, *La emigración de menorquinas a América (Estados Unidos y Antillas) y su repercusión en Menorca (siglo XIX)*, a Congrés Internacional d'estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica", volum III, Palma, 1992; OLIVER FUSTER, Joan, *Un informe sobre la emigración de menorquinas a tierras de Argelia en el siglo XIX*, dins *Trabajos de Geografía* n° 35, Palma, UIB, 1980; i MARIMON RIUTORT, Antoni / SALVÀ PICÓ, Xavier, *Moviments migratoris a Mallorca, Menorca i Eivissa al segle XIX (1892-1900)*, treball inèdit, 1988.

⁴¹⁹ SERRA, *Els elements de canvi...*, pàg. 38, o.c.

Lloc	Núm. emigrants
Algèria	2.039
Cuba	1.445
Puerto Rico	646
Argentina	261
Filipines	101
Brasil	85
Uruguai	65
Mèxic	40
Colòmbia	5
EUA	2

Les persones que nodrien els fluxos migratoris, en aquest període, foren majoritàriament els obrers agrícoles, tant per les males condicions de vida del camp mallorquí com per les campanyes dels agents d'emigració; els quals es varen servir d'enganys i moltes promeses per aconseguir les comissions. Aquests agents d'emigració, varen cometre molts abusos a emigrants i foren denunciats per quasi tots els mitjans de comunicació mallorquins.

La pèrdua de les colònies de Cuba, Puerto Rico i Filipines va suposar un parèntesi en el flux migratori, però que es va recuperar ràpidament. Així i tot, a Puerto Rico, la política dels EUA favorable a les empreses nord-americanes i la caiguda del mercat internacional del cafè, va fer que el corrent migratori sofrís una forta disminució. Alguns mallorquins aconseguiren superar aquestes barreres i situar els seus negocis com a capdavanters dins l'economia porto-riquenya: la *Compañia Ballester*, *La Bombonera Puig Abraham*, *Los Muchachos* o la *Soller Sugar Company*.

A finals del segle XIX, els llocs d'acollida d'emigrants seran Argentina, Uruguai, Cuba, Veneçuela i Xile a Amèrica; França, Bèlgica, Suïssa i Alemanya a Europa; i Algèria a Àfrica.

Aquesta etapa es caracteritza per l'elevat nombre d'emigrants, per la diversitat i especialització de les professions i una distribució espacial més concreta. Des dels països de destí, es varen dur a terme campanyes per part d'armadors de vaixells i contractistes, que reflectien la política dels estats americans,

favorables a la immigració. Alhora, l'Estat espanyol, es va manifestar a favor de l'emigració a través d'una normativa permissiva, que va donar lloc a la *Ley de Emigración de 1907*⁴²⁰.

Un cas clar, d'aquestes característiques és el d'Argentina. Segons les dades donades per Garcías Moll el 1918, hi havia 4.620 persones naturals de les Balears⁴²¹ i el 1929 eren 4.279 els residents en aquell país⁴²². Els oficis foren diversos i variaren segons la zona on s'establiren els mallorquins. A les zones urbanes es dedicaren a professions liberals i comercials (fusters, sabaters, forners, etc.) i a les zones rurals a professions agrícoles (productors de vi, jornalers, propietaris, etc.). Pel que fa a la distribució espacial, la xarxa migratòria fou molt important, així trobam els naturals de Felanitx a San Pedro, els de Son Servera a Goyena, els menorquins a Córdoba, etc.

La proximitat amb Argentina va fer que l'Uruguai i Xile formassin part d'aquesta allau migratòria. Allí també trobam un nombrós grup de balears dedicats també al comerç i l'agricultura.

Cuba fou l'altre gran focus d'atracció dels balears en el continent americà. Destaquen els residents d'Andratx, que majoritàriament es dedicaren a la pesca d'esponges. El nombre d'emigrants no es coneix amb tanta exactitud, però ens podem fer una idea aproximada amb el nombre de socis del Centro Balear a mitjans de la dècada dels vint, uns 16.500.

Els viatges s'havien de fer per mar, i això va fer sorgir moltes empreses i companyies marítimes que oferien tarifes barates per poder fer aquest trajecte tan llarg. L'abaratiment del cost del viatge fou clau per a l'emigració, ja que facilitava als qui tenien menys recursos poder *fer les amèriques*⁴²³. així, els passatges de Tercera Categoria de la *Compañía Transatlántica Española* eren⁴²⁴:

⁴²⁰ EDO GÁLVEZ, Glòria, *Els emigrants alcudients a Sud-amèrica (1887-1950)*, dins *Estudis Balearsics* 60, Palma, IEB, 1998. Pàg. 43.

⁴²¹ GARCÍAS MOLL, José, *Guía de balearicos residentes en la República Argentina*, 1918.

⁴²² GARCÍAS MOLL, José, *Guía de balearicos residentes en la República Argentina*, 1929.

⁴²³ CARMAGNANI, Marcello, *Emigración mediterránea y América. 1860-1930*, Gijón, Fundación Archivo de Indianos, 1994.

⁴²⁴ *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación (BCOCIN)*, 31-10-1910.

Destinació	Preu
Brasil, Uruguai, Argentina i Nova York	150-200 ptes.
Veneçuela, Colón, Sabanilla (Colòmbia), Costa Rica i Veracruz	250 ptes.
Puerto Rico	200 ptes.
Cuba	200 ptes.
Punta Arenas de Costa Rica, Colòmbia (excepte Sabanillas)	625 ptes.
Nicaragua	625-675 ptes.
Hondures, El Salvador i Guatemala	700-750 ptes.
Equador	750-775 ptes.
Perú	725-800 ptes.
Xile i Mèxic, excepte Veracruz i Tampico	800-850 ptes.
San Francisco (EUA)	925 ptes.

Pel que fa a Europa, el país que va acollir un major nombre d'emigrants fou França, bàsicament de naturals de Sóller i Fornalutx, i en menor mesura els naturals de s'Arracó⁴²⁵. Així i tot, hi va haver emigrants d'altres pobles de l'illa, però en menor mesura que els anteriors⁴²⁶. Es dedicaren principalment al comerç i la restauració. Als països veïns s'establiren alguns conjunts importants de balears, així els trobam a Alemanya (Berlín, Frankfurt, etc.), Bèlgica (Brussel·les, Lieja, etc.) i Suïssa (Ginebra, Lausana, etc.); dedicant-se també principalment al comerç.

⁴²⁵ Pel cas de S'Arracó vegeu els articles MONTOYA, Brauli / CORBERA POU, Jaume, *L'efecte retorn dels antics emigrants mallorquins a França sobre el parlar de l'Arracó*, a Randa, nº 41, Palma, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, i FERRAGUT PUJOL, Miquel, *Instants i instàncies dels restaurants dels emigrants de S'Arracó a França*, Palma, Conselleria de Presidència. Govern de les Illes Balears, 2009.

⁴²⁶ Vegeu pel cas de Lloseta BIBILONI AMENGUAL, Andreu, *La construcció d'un poble. Lloseta i les migracions durant el segle XX*, Palma, edicions Cort, 2005. I pel cas d'Artà, QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Aproximació a l'estudi de l'emigració en el municipi d'Artà (de l'inici del segle XIX a mitjans del segle XX)*, dins Mayurqa 31, Palma, UIB, 2007.

A Àfrica, el principal lloc de destí va continuar essent Algèria, però el flux migratori va davallar molt en aquest període.

La darrera etapa de l'emigració, va des de la guerra civil espanyola, fins a finals dels anys cinquanta. Aquesta període es caracteritza per la davallada del flux migratori, marcada pels conflictes bèl·lics, tant a nivell espanyol (1936-1939) com internacional (1939-1945) i per les polítiques restrictives en matèria migratòria, tant per part de l'estat espanyol com dels països receptors. Bàsicament el flux es dirigeix cap als països d'Amèrica del Sud (Argentina, Uruguai i Xile), les illes del Carib (Cuba i la República Dominicana) i Veneçuela. En aquest darrer lloc, s'hi establiren mols mallorquins contraris al franquisme, així ho explica Joan Nadal i Bujosa, qui havia estat batle de Bunyola i s'havia establert en aquest país:

«(...)de mallorquins, a Veneçuela tal vegada n'hi havia dos-cents. Record que hi havia la família d'en Francesc de Sales Aguiló –perquè ell era a Colòmbia -, n'Emília Darder, en Bernat Jofre, n'Antònia Salvà, de Selva, que aquests dos darrers estaven ben situats en l'organització Rockefeller. Un altre que hi havia allà era en Bernat Gaita Isern, que era periodista, i que era de les Joventuts d'Esquerra Republicana Balear, com jo. I allà hi havia una espècie de sistema d'ajuda entre els mallorquins. A Veneçuela no vaig veure cap mallorquí que estigués en mala situació. No és que es fessin rics, però bé, se situaven, atur no n'hi havia. De totes maneres havies de lluitar.»⁴²⁷

Durant la guerra civil espanyola i els primers anys de postguerra es va prohibir l'emigració. A causa de les circumstàncies internacionals tampoc hi havia un fort interès per l'emigració voluntària. El 1946 es restablí la llei que autoritzava la sortida del país. Coincidí amb una època crítica econòmicament, caracteritzada per l'autarquia imposada pel franquisme, i hi havia una voluntat d'intentar cercar una millor vida a través de l'emigració.

⁴²⁷ GINARD FERRON, David, *Darrera entrevista amb Joan Nadal i Bujosa. La guerra civil i l'exili*, dins *El Mirall*, nº 73, Palma, 1995, pàgs. 44-45. Vegeu també MARIMON RIUTORT, Antoni, *L'exili dels republicans de les Illes Balears a Veneçuela*, a DIVERSOS AUTORS, *L'exili republicà: política i cultura. Actes de les Jornades d'Estudi celebrades al Centre Cultural la Misericòrdia. Palma, 18-20 de novembre de 2009*, Barcelona, Consell Insular de Mallorca – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011.

Però a aquesta mesura, s'hi contraposarà la nova política restrictiva dels països llatinoamericans. S'estableixen noves lleis de limitació, restricció i selecció de la immigració.

Amb el boom turístic del anys seixanta a les Illes Balears, l'emigració perd sentit, en quant a l'illa s'oferien més oportunitats per millorar econòmicament i socialment, sense els perills i incerteses que provocava el desplaçament a un país estranger.

Pel que fa al moviment associatiu, hem esmentat que els balears varen voler mantenir els lligams amb les Illes, agrupant-se en diferents associacions i societats; s'ha de destacar la tasca dels investigadors Antoni Marimon, Joan Buades, Mª Antònia Manresa i Margalida Mas⁴²⁸, que han centrat els seus estudis en l'associacionisme dels balears a l'exterior. D'aquestes associacions podem destacar les creades a Argentina, la qual va rebre més emigrants durant la segona etapa anomenada anteriorment. A la ciutat de Córdoba s'hi establiren menorquins, els quals es relacionaren prest amb els nadius. Feren campanyes per ajudar Menorca. *La Protectora Menorquina* encara hi és i publica la revista *La Taula*. Pel que fa a Santa Fe, allà hi restaren mallorquins i eivissencs, que crearen el *Centro Balear*. Mantingueren intercanvis comercials directes amb les Illes Balears. Alguns es varen escindir d'aquesta associació i formaren el *Círculo Balear*. També s'encarregaren d'una publicació anomenada *El Puente-El Pont*. Per altra banda, *El Centro Balear de la Plata* es creà per complaure objectius recreatius i instructius, no mutuals. El que passa és que l'agrupament es va dissoldre i passà a formar part de l'*Associació Espanyola de Socors Mutus i Beneficència*. A Mendoza, construïren la *Casa Balear* i a San Pedro l'*Agrupació Mallorquina*, ambdues responien als requisits que caracteritzen les associacions d'Ultramar. Al Mar de la Plata fundaren la *Casa Balear*, la qual era una delegació de la de Buenos Aires. Es tractava d'una entitat cultural i també realitzava activitats amb nins i discapacitats. Pel que fa a Rosario i a Bahía Blanca les associacions que es fundaren eren més de caire cultural i recreatiu que d'ajuda. Així, podem anomenar el *Centro de las Islas Baleares* i *El centre*

⁴²⁸ BUADES CRESPI, Joan / MANRESA, Mª Antònia / MARIMON, Antoni / MAS, Margalida, *El moviment associatiu balear a l'exterior (l'emigració de les Illes Balears a Ultramar)*, dins "Els Camins de la Quimera" n° 1, Palma, Conselleria de Presidència de Govern Balear, 2001.

Català a la primera ciutat. *La Casa de Cultura i La Penya Mallorquinista* a Bahía Blanca.

Un altre país fou l'Uruguai, el qual respon a les etapes explicades a l'inici en quant al nombre d'associacions. A la capital, Montevideo, es creà *La Roqueta*, però destaca *el Centro Balear*, el qual porta una gran activitat social. Instituíren la publicació *Baleares* que, a la vegada, tractava temes procedents de l'Arxipèlag i a més volia establir lligams amb altres illencs que es trobessin a Amèrica. També, es menciona el *Círculo Democrático Balear*, però va tenir una vigència curta. El 1954 es constitueix l'*Agrupació catalano-mallorquina*, destaca per ser una institució catòlica, espanyola i regionalista. La seva intenció era relacionar els espanyols de parla catalana i els seus descendents de l'Uruguai. S'encarregava d'actes de caire social i cultural i publicaven *Germanor*. Va desaparèixer a finals dels anys seixanta i cap el 1993 fundaren l'actual *Centro Balear*.

Pel que fa a Cuba, l'emigració augmentà durant la dècada dels anys trenta del segle XIX per la intensificació del comerç amb Mallorca i Cuba. Les relacions s'establiren des de diferents punts de Menorca i Mallorca pel comerç de sabates. Destaca la *Sociedad Balear de Beneficencia*, aquesta durant la guerra auxilià als soldats espanyols. Juntament amb la secció d'Auxilis Mutus formaren el *Centro Balear. Beneficencia y Auxilios Mutuos* que s'estengué a altres ciutats. Podem anotar que hi arribà gent de totes les illes. Tot i això, l'emigració disminuï per motius polítics, encara que el 1993 es creà la *Casa Balear*.

Quant a Xile, gairebé tothom procedia de la ruralia mallorquina per l'oferta de treball que presentava. No es creà cap entitat fins els anys vint del segle XX per indiferència. L'associació s'anomenà *Círculo Balear*, que, bàsicament volien propagar els usos i costums de les Balears. Cap el 1950 es té informació de la *Sociedad Benéfica Balear*. Actualment a Xile no hi ha cap agrupament de descendents dels emigrants balears. A Puerto Rico, la majoria d'emigrants eren mallorquins, que controlaven part del comerç del cafè. Es crearen importants xarxes migratòries entre Sóller i Puerto Rico i entre Artà i el mateix indret. L'emigració es va reprendre cap el 1899, però ja no era el mateix ja que els EEUU varen perjudicar el sector cafeter. Sols es mantingueren els sollerics. Els mallorquins residents en aquesta illa, s'integraren a societats que agrupaven

tots els de nacionalitat espanyola, com la *Sociedad Española de Auxilio Mutuo y Beneficencia*. No crearan una societat pròpia de mallorquins fins el 1977, amb la fundació del *Círculo Mallorquín*.

A la República Dominicana, es va crear, a Santo Domingo la *Casa Balear*, en principi fundada en honor de la Mare de Déu de Lluc. Pel que fa a Mèxic, s'incorpora tard al moviment associatiu i bàsicament destaca la presència de religiosos i comerciants. Veneçuela destacà, com hem dit, perquè acollí els exiliats republicans procedents de la Guerra Civil. Devers els anys cinquanta, són els treballadors i els religiosos els que es dirigeixen cap a aquest indret, però no és fins 1999 que es funda el *Centro Balear de Veneçuela*.

6. La dinàmica històrica del fet migratori a la Vall de Sóller

6.1. Causes de l'emigració

L'emigració de la Vall de Sóller, entesa com a fenomen històric, es pot dir que es va iniciar durant la dècada de 1830, quan es té documentada la partida de Joan Marquès Marquès –*Alic*– a Puerto Rico, el qual sembla que fou el primer emigrant sollerí. Fou a partir d'aquí que s'establiren les bases de l'emigració cap Amèrica. Aquesta etapa va durar fins a mitjans segle XIX, quan es va experimentar una fase de creixement de les cadenes migratòries. Així, per establir les causes de l'emigració, hauríem de distingir-ne dos grans períodes. Per una banda, una primera etapa, dels inicis de l'emigració on els motius d'aquesta foren més individualitzades a causa del reduït nombre d'emigrants, i, una segona etapa, ja a partir de la dècada de 1860, quan aquestes causes varen esdevenir conjunturals i provocaren el creixement del flux migratori. A partir de la primera dècada del segle XX, aquesta emigració va tornar-se un fenomen estructural dins la societat sollerica, entenent-se com a part del propi sistema sociodemogràfic i cultural de la Vall. És important tenir en compte els factors d'expulsió i d'atracció (*push-pull model*) per considerar l'evolució del fenomen migratori sollerí. Es a dir hem de tenir en compte tant els factors

internacionals que funcionen com atractiu per als emigrants com els factors interns que provoquen *l'expulsió* de grups de persones en períodes determinats⁴²⁹.

Les causes i característiques dels primers emigrants, fins els anys seixanta del segle XIX, foren:

- Els contactes comercials que s'havien anat establint des de l'obertura de les rutes comercials cap a Amèrica i França des de finals del segle XVIII. Això va permetre als mallorquins conèixer els mercats americans i fer contactes comercials.
- Els factors de tipus psicològic. La possibilitat de viatjar al continent americà, encara gaudia d'una aura positiva dins l'imaginari col·lectiu. A pesar d'això, aquest espai es trobava més limitat, després de la pèrdua de la majoria de colònies americanes.
- La pressió demogràfica fou un altre factor important. Des de la dècada de 1830 la població va experimentar un notable augment, tot i les diferents recessions provocades per les diverses epidèmies que afectaren la població. Destaca l'epidèmia de còlera-morbo de 1865 amb 136 defuncions, la més mortífera del segle a la vila.

A mitjans del segle, l'economia local es trobava en una situació de forta dependència vers el comerç de la taronja i la producció del cotó, això feia que el sistema fos molt vulnerable als canvis del mercat. Així, quan a la dècada de 1860, es va experimentar una forta crisi a tots els nivells, es va donar el detonant del creixement del fenomen migratori. Podem destacar una sèrie de causes que varen afavorir el moviment de població local, és a dir, l'emigració:

- Com hem vist en el punt anterior, dedicat a la indústria tèxtil durant el període 1830-1880, el canvi de l'estructura manufacturera de tipus gremial, per una incipient industrialització, fou una de les principals causes que propiciaren aquesta emigració. Podem veure com, durant la primera meitat del segle XIX, es va donar un descens gradual del nombre de teixidors, una de les activitats més importants de la localitat, alhora que es donaven els

⁴²⁹ SÁNCHEZ ALONSO, Blanca, *Las causas de la emigración española 1880-1930*, Madrid, Alianza Editorial, 1995, pàg. 48.

primers processos de concentració. La carestia mundial de cotó i l'augment dels preus d'aquest producte, conseqüència de la guerra de Secessió nord-americana⁴³⁰, també va afectar les fàbriques locals, que havien de comprar la matèria primera més cara i els obligava a pujar els preus en un context local de crisi econòmica. Tot això, va provocar la manca de feina per a tot el nucli familiar, la conseqüent disminució del nombre de teixidors i la concentració fabril.

- El preu del blat va pujar a tot Europa a partir de 1853 i es va mantenir alt fins a 1857, principalment a causa de la guerra de Crimea i el colapse de les exportacions de blat rus⁴³¹. Això va provocar també el creixement dels preus dels altres productes bàsics. Per aquest motiu, els sollerics van haver de pagar el doble, per adquirir la mateixa quantitat de queviures.
- La productivitat dels horts sollerics havia baixat a causa del cultiu intensiu de les dècades precedents. A més, era molt difícil augmentar l'extensió de terra cultivable, a causa de l'orografia de Sóller, que limitava el sol cultivable.
- A la manca de productivitat se li va sumar la malaltia dels tarongers, la qual va destruir pràcticament tots els arbres de la Vall, a partir de 1865, i va arruïnar molts pagesos dedicats al cultiu de cítrics. Això va motivar un excedent de mà d'obra. Aquest és un dels factors claus i clàssics que s'apunten com una de les causes principals de l'emigració.
- L'aïllament geogràfic de la vall fou una altra causa. Les dificultats de comunicació amb l'interior de l'illa eren un factor favorable per a crear una mentalitat propícia a l'emigració⁴³².

⁴³⁰ La Guerra Civil o Guerra de Secessió dels Estats Units (1861-1866), va ser un conflicte bèl·lic ocorregut entre els 23 estats del nord i els 11 estats del sud, quan aquests darrers varen declarar la seva independència i el dret a la secessió de la unió.

⁴³¹ La Guerra de Crimea (1853-1856) va ser un conflicte bèl·lic que va enfrontar Rússia amb una aliança entre Gran Bretanya, França i l'Imperi Otomà. La causa fou l'intent d'expansió de l'Imperi Rus a costa dels territoris otomà. La major part del conflicte armat es va situar a la península de Crimea, a la Mar Negra. La victòria fou favorable als aliats.

⁴³² Aquesta tesi va ser defensada per l'investigador italià M. Livi Bacci en la seva obra *The demographic and social pattern of emigration from the southern european countries* (1972), en la qual afirmava que l'emigració era elevada en aquelles zones més aïllades o frontereres.

- La diferència de salaris entre Sóller i els països receptors, també en seria una causa. Els sous eren més elevats al continent americà. L'emigració és feia per millorar la posició social d'un individu o una família.
- Una altre causa, podria ser la dificultat per accedir a la propietat de la terra, ja que aquesta ja es trobava molt repartida i donava just per mantenir la família. Això, juntament amb la crisi agrícola, comercial i tèxtil, farien que l'excedent de població no tingués més remei que emigrar. Aquest fenomen ha estat estudiat per regions del sud d'Itàlia i d'Espanya, i s'ha constatat que, en aquelles zones on predominaven les petites i mitjanes propietats, s'emigrava més⁴³³. A Sóller la propietat de la terra no es podia fragmentar més. L'augment de població feia difícil que les petites explotacions solleriques poguessin mantenir una família gaire nombrosa. A pesar d'això la propietat d'una parcel·la possibilitava que aquest es pogués hipotecar i finançar el cost primerenc de l'emigració; els possibles beneficis que s'obtindrien servien per pagar els deutes i mantenir la família.
- L'augment dels contactes comercials amb els ports mediterranis i americans i les millores en infraestructures de comunicacions, varen afavorir els contactes i fer més senzill el pas a altres llocs.
- L'intent d'evitar el servei militar i les guerres en que participà l'Estat espanyol.

Així podem establir que, l'emigració de Sóller es troba fortament relacionada amb el trencament dels eixos de l'economia local. Tampoc podem oblidar els factors de caire sociològic, una vegada vist els bons resultats dels primers emigrants, molta gent es decideixi a realitzar el viatge, la facilitat per enriquir-se funciona com un atractiu pels joves locals. A més, quan arribaven, aquests sollerics es trobaven amb una xarxa econòmica (negocis agroalimentaris, comerciants, hisendes, etc.) ja establerta, que actuava corporativament, donant i/o cercant ocupació als nouvinguts. Fornalutx va mantenir un comportament migratori semblant al de Sóller, i les causes de la seva emigració foren pràcticament les mateixes.

Es podria definir també l'emigració sollerica com part d'una estratègia familiar, és a dir que l'emigració complementava els ingressos familiars i evitava el

⁴³³ SÁNCHEZ, Blanca, *Las causas de...*, pàg. 56, o.c.

deteriorament del nivell de vida d'aquesta. Això es ben clar sobretot en les primeres onades d'emigrants, en les quals eren els llaços de parentiu els que conformaven les xarxes migratòries.

Finalment, fer anotació, tal com apunta Josep Rullan i Mir de l'augment d'escolarització que va propiciar l'emigració, ja que era necessari un bon coneixement del castellà (escrit i parlat) per poder emigrar amb èxit⁴³⁴. L'emigració, una vegada superada la crisi agrícola, es converteix en una part fonamental del sistema econòmic de la Vall, la indústria es nodreix del capital invertit des de l'exterior.

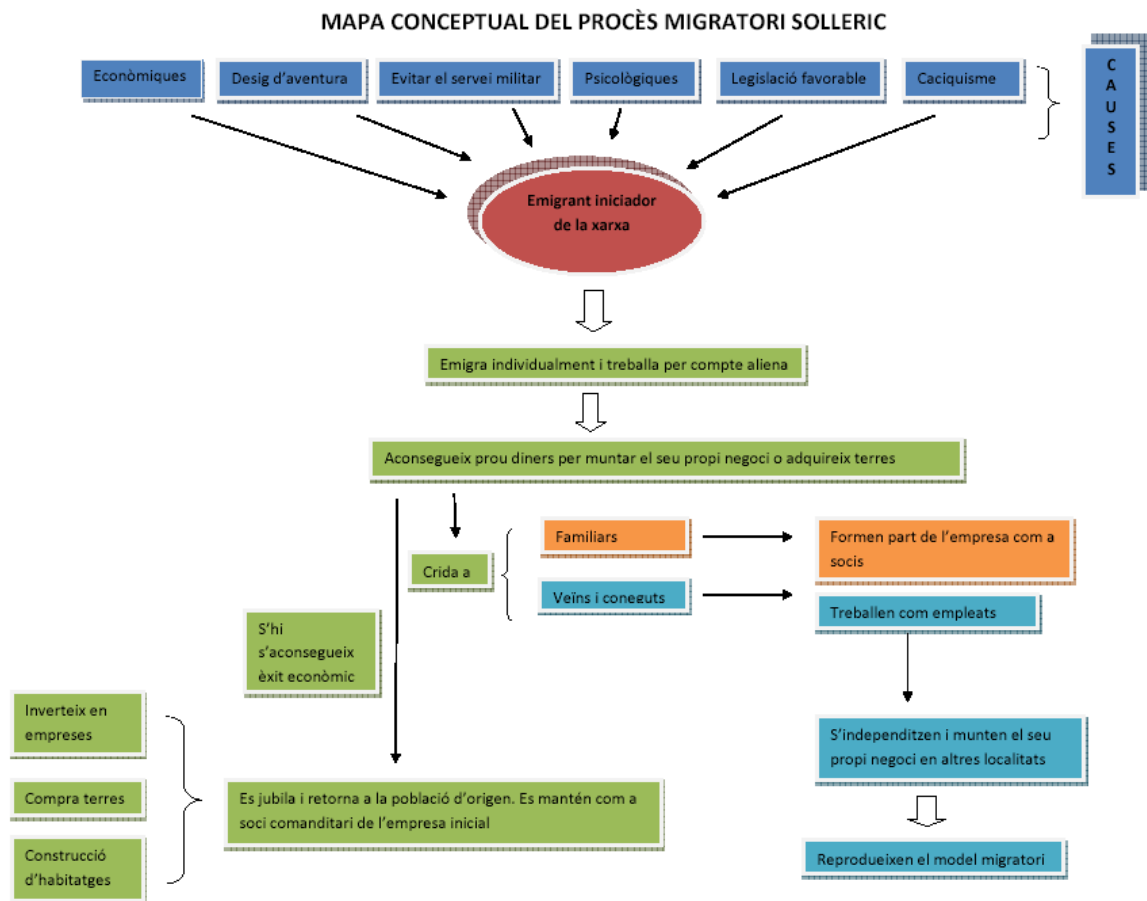
El patró que seguiren els emigrants sollerics fou, primer, l'establiment a Puerto Rico d'alguns sollerics, els germans Marquès, que havien estat cridats per un oncle capellà. Una vegada establerts, anaren cridant als seus familiars i conciutadans. Altres, en veure l'èxit dels primers, també varen decidir provar sort. A part de l'illa, que els nadius anomenaven Borinquen, també s'estengueren per altres llocs del Carib com Cuba, Mèxic o la República Dominicana.

A finals del segle XIX, la tendència migratòria canvià i el flux es traslladà a Europa, concretament a França i les zones francòfones d'Alemanya, Suïssa, Bèlgica.

Una vegada es supera la crisi agrícola, el significat de l'emigració canvia, ja no es la necessitat d'emigrar per les dificultats de viure del lloc, més bé es podria dir que l'emigració forma part de l'estructura socio-econòmica de Sóller. Joan Castanyer ho defineix com «un fenomen intrínsec a la naturalesa del sistema de capitalització i de desenvolupament industrial de Sóller»⁴³⁵.

⁴³⁴ Aquests coneixements realment només eren bàsics, moltes vegades si sabien escriure el nom correctament ja consideraven que sabien escriure. ORELL I VILLALONGA, *L'alfabetització dels emigrants mallorquins...*, a.c.

⁴³⁵ CASTANYER, Joan A., *Emigración y capital: circuitos de financiación de la industria de Sóller y su coyuntura en el periodo 1939-1945*, Palma, Trabajos de Geografía, 38, 1984.

6.2. Etapes

6.2.1. Els inicis (1830 – 1880)

El principi del corrent migratori el trobam als anys trenta del segle XIX. En aquesta dècada els investigadors es posen d'acord en situar el primer emigrant sollerí a l'illa de Puerto Rico, Joan Marquès Marquès, de can Alic. Amb ell va començar la cadena migratòria cap a l'illa del Carib. Aquest lloc fou el principal centre d'atracció d'emigrants d'aquest període. També trobam alguns residents a França i Mèxic, però amb un nombre inferior al de Puerto Rico.

Molts d'aquests primers emigrants, es troben allí circumstancialment, com a part d'una xarxa econòmica i el tràfic marítim.

Així, com hem dit, el centre d'atracció dels emigrants sollerics fou Puerto Rico. Allí es dediquen principalment al comerç i al cultiu del cafè. Normalment aquestes dues professions estaven lligades, i eren la majoria els qui tenien

companyies d'exportació i importació al mateix temps que eren propietaris de plantacions de cafè i sucre.

Els sollerics adoptaren per a les seves empreses la fórmula de la Societat en Comandita. Seguint la normativa que regulava l'activitat comercial als territoris de la monarquia espanyola, el Codi de Comerç de 1829⁴³⁶, en aquest tipus de societat, un o més socis aportaven capital al fons comú de la societat, sense participar en la gestió d'aquesta. Així s'establien dos tipus de socis:

- Els Socis Gestors: gestionaven el negoci, els corresponia la meitat del benefici net anual i podien respondre amb el seu capital i patrimoni. El nom de la firma havia de contenir el nom de tots o part dels socis gestors.
- Els Socis Comanditaris: sols aportaven capital i no podien gestionar la societat. A pesar d'això, tenien com avantatge que els corresponia un part proporcional dels beneficis i que, sols responien davant els creditors amb la quantitat de capital aportat, no amb el seu patrimoni.

Aquesta fórmula fou principalment adoptada en les societats formades pels sollerics a Amèrica.

El segon lloc de destí dels emigrants és França, però el seu nombre és molt inferior al de Puerto Rico. Entre 1835 i 1879 s'estableixen 51 emigrants. Ho fan a les ciutats del sud, lligades amb el comerç de la taronja i formen part de la primerenca xarxa de distribució sollerica. Eren pràcticament patrons i mariners que ja coneixien els ports francesos.

Aquesta etapa fou la dels inicis de l'emigració, en la qual s'establiren les bases de la posterior expansió. Segons el cens de població de l'any 1860, hi havia 84 sollerics residents a l'estranger⁴³⁷:

LLOC	NOMBRE
Puerto Rico	17
Amèrica (sense especificar)	44
Buenos Aires	3
Tabasco (Mèxic)	2

⁴³⁶ Aquest establia dos models més, la Societat Regular Col·lectiva i la Societat Anònima, però no foren tant freqüents en les societats dels sollerics.

⁴³⁷ AMS. Secció 12. Estadística. Padró d'habitants 1860 Sign.: 2792

Perú	1
França	4
Itàlia	1
Alger	1

6.2.2. L'expansió migratòria (1880-1914)

Aquesta etapa és, com la defineix Astrid Cubano, la de l'auge de l'emigració dels sollerics a Puerto Rico, però també de l'inici de la decadència⁴³⁸. També es comença el flux intens cap a França i els primers establiments a altres països d'Europa, pròxims a l'Estat francès, és a dir, el sud d'Alemanya, el cantó francès de Suïssa i la zona sud-est de Bèlgica, coneguda com la zona Valona o la regió francòfona. Una de les causes principals de l'emigració cap a aquests llocs és la proximitat amb França i els seus canals de distribució i de comerç. A més, cal suposar que l'idioma seria un altre factor, en aquestes zones el francès és la llengua predominant, i els sollerics cada vegada hi estaven més familiaritzats.

L'any 1882, segons una carta al cap provincial dels treballs estadístics de l'*Instituto Geográfico y de Estadístico*, les causes de l'emigració eren la manca de recursos generada per la malaltia dels tarongers i la crisi de la indústria local⁴³⁹. En una estadística del mateix any, es donava la recerca de treball com la principal causa d'emigració dels sollerics. Així, podem deduir que, devers els anys vuitanta encara no s'havia superat la crisi generada a finals dels anys seixanta del mateix segle, que havia provocat l'atur de molts petits agricultors i artesans.

El 1882 a Fornalutx, la principal causa per emigrar era la manca de recursos per a la subsistència⁴⁴⁰.

⁴³⁸ CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, o.c.

⁴³⁹ ARM. Secció INE. Caixa 260.

⁴⁴⁰ ARM. Secció INE. Caixa 260.

Estadística de moviments de població a Sóller (1878-1881)⁴⁴¹				
Concepte	1878	1879	1880	1881
Residents	7.844	8.255	8.237	8.136
Absents	496			
Transeünts	71	32	46	35
Trasllats de residència a Sóller	8	6	3	28
Naixements	234	231	251	216
Trasllats de residència fora de Sóller		6	16	7
Defuncions	144	196	162	168

Estadística de moviments de població a Fornalutx (1878-1881)⁴⁴²				
Concepte	1878	1879	1880	1881
Residents	1.108	1.107	1.117	1.096
Absents	70	60	47	75
Transeünts	2			
Trasllats de residència a Fornalutx				3
Naixements	40	26	22	32
Trasllats de residència fora de Fornalutx		8	6	5
Defuncions	18	23	19	22

L'any 1886, l'Ajuntament facilitava les següents dades al citat organisme:

«Enterado del atento oficio de V. E. de 30 de agosto último por el que se sirve reclamarme los datos que se expresan en la relación que se acompaña, he de indicarle que por esta Alcaldía no se han concedido pases, permisos ni autorizaciones para trasladarse a diferentes países, pues los individuos que lo han verificado por el extranjero y América siendo reclutas disponibles, han obtenido la respectiva autorización del Capitán General del distrito y los mayores de quince años despachados para América lo han obtenido de sus padres, quienes se han comprometido a responder de ellos al ser llamados para el servicio de las armas. Verificándose esta última por medio de acta que obra en este archivo municipal y la obtenida para pasar al extranjero en la

⁴⁴¹ ARM. Secció INE. Caixa 260.

⁴⁴² ARM. Secció INE. Caixa 260.

situación mencionada, obra en poder de los interesados; devolviéndole por lo tanto la expresada relación sin practicar por ello operación alguna por el motivo manifestado. Sin embargo V. E. resolverá lo que crea conveniente sobre el particular. Dios guarde a V. E. muchos años. Sóller 6 de septiembre de 1886. Fdo. Juan Colom»⁴⁴³.

D'aquesta carta podem entendre, que bona part dels qui emigraven en aquest període eren menors d'edat, i això suposava un control per part de l'Estat, sobretot pel tema de les quintes i el servei militar. Segons les dades que s'extreuen de les autoritzacions paternes per emigrar, entre 1871 i 1886 la majoria de menors partiren cap a les Antilles. En un primers moments, els pares havien de fer una declaració de bens com a fiança, per si els fills eren quintats i no retornaven per complir els seus deures militars. Per exemple:

- El pare de Bernat i Lluç Cabot Estades, avalava als seus fills, per poder sortir del regne, amb 3.000 pessetes sobre la finca "S'Olivar Gros" del Puig d'en Barrera⁴⁴⁴.
- Els pares d'Antoni Casanovas Magraner avalaven amb la seva casa al carrer d'en Tamany, valorada en 6.000 reals.
- Els de Pau Ferrer Noguera avalaven al seu fill amb una casa al carrer de les Ànimes valorada en 2.000 ptes.

Això ens demostra com, per moltes famílies, l'emigració era una inversió de futur.

En el següent quadre podem veure els destins d'alguns d'aquests joves emigrants, entre 1870 i 1886. Podem veure com el centre d'atracció principal dels migrants són les illes de Carib, principalment Puerto Rico⁴⁴⁵:

LLOC	NOMBRE
Sense indicació	15
Fora del Regne	3
A l'estranger	52
Amèrica	1

⁴⁴³ ARM. Secció INE. Caixa 260.

⁴⁴⁴ AMS. Secció 15 Militar. Consentiment dels pares per a emigrar (1871-1886). Sign.: 3233

⁴⁴⁵ AMS. Secció 15 Militar. Consentiment dels pares per a emigrar (1871-1886). Sign.: 3233

Ultramar	5
Anul·lades	2
Puerto Rico	54
Puerto Rico i Cuba	1
Lares (Puerto Rico)	59
Yauco (Puerto Rico)	19
Ponce (Puerto Rico)	17
Adjuntas (Puerto Rico)	13
Arecibo (Puerto Rico)	13
Ciales (Puerto Rico)	12
Utuaado (Puerto Rico)	9
Mayagüez (Puerto Rico)	8
Jayuya (Puerto Rico)	3
Maricao (Puerto Rico)	3
Humacao (Puerto Rico)	2
Aguadilla (Puerto Rico)	1
Toa Alta (Puerto Rico)	1
San Juan (Puerto Rico)	5
Barrio Bartolo (Puerto Rico)	1
Barceloneta (Puerto Rico)	2
L'Havana (Cuba)	8
Mota (Cuba)	1
San Juan Bautista de Tabasco (Mèxic)	6
Plecocaleo (Mèxic)	1
Laguna de Terminos (Mèxic)	2
Santo Domingo (Rep. Dominicana)	2
Nova York (EUA)	3
Rosario de Santa Fe (Argentina)	1
França	5
Marsella (França)	4
Roanne (França)	1
Alger	1
TOTAL	336

6.2.3. La consolidació (1914 – 1928)

En aquesta etapa, hi ha un augment dels establiments d'emigrants sollerics a altres països d'Europa, pròxims a l'Estat francès, mantenint-se aquest darrer com a principal lloc de destí dels emigrants sollerics. En canvi l'emigració cap Amèrica es va tornar minoritària, sols mantinguda per algunes cadenes migratòries. Segons dades facilitades per la batlia, a l'Institut Nacional d'Estadística (INE), entre els anys 1916 i 1920, es concediren 2.339 certificats de bona conducta, per poder sortir a l'estranger (incloent també els turistes)⁴⁴⁶. En aquest període, s'ha d'esmentar el flux migratori que començà a terres del llevant peninsular (principalment a Carcaixent, Castelló o València), lligada al comerç de la taronja.

Els conflictes bèl·lics i la crisi econòmica varen marcar l'evolució d'aquest període, en el qual, a mesura que avançava el segle, disminuïa el flux migratori solleric.

Es pot dir que la Primera Guerra Mundial (1914-1918) va suposar un trencament de la dinàmica migratòria. Posteriorment, durant la dècada de 1920, va canviar la política francesa envers la immigració de treballadors estrangers, que va aprovar lleis que frenaven l'arribada de nous emigrants, per afavorir la població interna; a pesar d'això, el flux migratori no es va interrompre.

Lloc	1910
Amèrica	223
França	2.216
Bèlgica	21
Alemanya	6
València	7
Altres	12
Total	2.485

⁴⁴⁶ ARM. Secció INE. Caixa 260.

Lloc	1920
Amèrica	149
França	1.491
Bèlgica	13
Alemanya	18
Suïssa	5
València	6
Altres	4
Total	1.686

El 1921 l'INE va passar un qüestionari on es demanava el nombre d'emigrants de la localitat entre 1916 i 1920, les raons d'aquesta emigració, on es dirigien, si hi havia atur a la població, quines eren les causes d'aquest i quin era el salari dels obrers. És interessant reproduir la contesta que es fa des de l'ajuntament de Sóller:

«En contestación a su atento oficio de día 6 del actual, tengo el honor de manifestarle:

Que durante el quinquenio de 1916 a 1920 se han despachado en esta Alcaldía 2.339 certificados de buena conducta a efectos de emigración y de turismo. Si se quiere un dato mas exacto de los emigrantes se ha de deducir de dicha cifra un diez por ciento por las personas que han regresado y han vuelto a partir durante el quinquenio expresado.

Las causas de emigración no pueden justificarse por falta de trabajo. Las personas que emigran lo hacen unos por tener negocios o intereses en el punto donde se dirigen, otros lo hacen para visitar a algún individuo de su familia establecido en el extranjero.

Respecto a que país donde se dirigen los emigrantes hay que decir que generalmente los hijos de esta ciudad se establecen como negociantes en Francia, Bélgica, Suiza, Alemania y Puerto Rico. Algunos también en México o a la República Argentina, pero en estos países son muy contados los que se van.

No existen en Sóller obreros en paro forzoso .

El jornal regulador fijado por el Ayuntamiento es de 4 pesetas diarias, pero por lo regular el agricultor gana 4'50 pesetas diarias.

Sóller, 14 de marzo de 1922».⁴⁴⁷

⁴⁴⁷ ARM. Secció INE. Caixa 260.

Segons l'Ajuntament de Fornalutx, en la resposta de la mateixa enquesta, entre 1916 i 1920 emigraren 53 persones del municipi, principalment a França i Buenos Aires. Les causes principals foren la voluntat de dedicar-se al comerç⁴⁴⁸.

Pel que fa a Bèlgica i Alemanya, l'emigració fou nombrosa, però no amb la intensitat que va tenir a França, potser a causa de les lleis, més restrictives en matèria migratòria, que hi havia en aquests països.

A Puerto Rico, el corrent migratori solleric començà a baixar. El 1920, el nombre de residents a l'illa havia baixat un 33'2 %, bàsicament pel domini creixent de les grans empreses nord-americanes i les lleis que restringien l'emigració d'europaus de l'àrea mediterrània cap a territori dels EUA.

6.2.4. L'estancament (1929 – 1936)

En el decenni del 1930, la dinàmica migratòria va començar a canviar. El destí principal dels sollerics seguia essent França, però, a causa de les conseqüències de la crisi econòmica mundial, el Govern francès va començar a posar traves a l'entrada de joves treballadors estrangers. Això va provocar una forta implicació de l'Ajuntament per aconseguir que aquestes restriccions no afectessin els sollerics.

Una altra causa són les diferents lleis d'amnistia pels joves que havien emigrat i que no s'havien presentat a files. No podem oblidar tampoc les obres de creixement dels molls, el que va ocasionar la disminució del tràfic de persones i mercaderies pel Port.

Com hem dit, l'emigració cap Amèrica era pràcticament minoritària, ja que el nombre d'emigrants s'havia reduït considerablement. A Puerto Rico, aquesta tendència es va anar accentuant després de l'huracà *San Felipe* que va devastar l'illa el 1928, arruïnat molts agricultors i propietaris d'hisendes. A més, el crac de 1929 va agreujar la situació.⁴⁴⁹ Mèxic fou un dels altres llocs

⁴⁴⁸ ARM. Secció INE. Caixa 260.

⁴⁴⁹ MORELL GONZÀLEZ, Josep A. / QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Aspectes de l'emigració a Puerto Rico a través de la correspondència de la família Fiquet*, a II Jornades d'Estudis Locals

d'Amèrica que va rebre les darreres remeses d'emigrants, a pesar que des del final de la Revolució Mexicana aquesta emigració també s'havia reduït notablement.

6.2.4. La finalització del corrent migratori (1936 – 1952)

Aquest període s'ha d'esmentar a pesar que no és objecte del present estudi. Es correspon amb dos esdeveniments claus, la Guerra Civil i la Postguerra espanyola (1936-1952) i la Segona Guerra Mundial (1939-1945). És en aquesta quarta etapa quan es produeix el final, quasi total, del fenomen migratori.

Amb la Guerra Civil i la imposició del règim franquista, el flux migratori es va aturar, ja que es varen tallar les comunicacions amb l'estranger. També hi va haver problemes per contactar amb els familiars residents a fora de l'estat, tant per les dificultats d'enviar el correu, com per la falta de privacitat d'aquest, a vegades es cercaven alternatives. N'és un bon exemple el missatge captat per Radio San Sebastián:

«Las familias residentes en Sóller que están en Burdeos están perfectamente de salud, esperando noticias en Radio Requeté en San Sebastián, especialmente las familias Vicens, Perelló, Busquets i Oliver. Viva España!»⁴⁵⁰.

Es posaren traves a l'hora d'emprendre un viatge a l'estranger, tan usual a Sóller, a causa de l'emigració. Per exemple a Francisca Amengual Ferrer: « (...) no se le autoriza su marcha a Francia, por no estar justificada la necesidad de tal viaje (...)»⁴⁵¹. Per poder viatjar es necessitaven salvoconducts, així apareixien notícies a la premsa local: «Los salvoconductos serán precisos para trasladarse a la Península o a Mahón e Ibiza»⁴⁵². Hi hagué altres casos similars

a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2008. En una carta enviada per Guillem Morell Castanyer a Andreu Pastor Castanyer, datada a Adjuntas el 10-09-1930 es descrivia d'aquesta manera el sentiment dels emigrants sollerics: *La crisis es general en toda la Isla, porque no hay producción y lo que se produce sale poco. El comercio por este motivo también esta mal.*

⁴⁵⁰ Sóller 10-10-1936

⁴⁵¹ AMS. Secció 8 Correspondència, 8.4 Correspondència General, entrades. Sign.: 2397

⁴⁵² Sóller 05-08-1939

on es denegà un viatge, gairebé tots ells a França⁴⁵³. Però no tan sols es posaren traves per viatjar, sinó també per a poder enviar paquets a fora.

Aquesta situació es va mantenir fins ben entrada la dècada dels anys quaranta. El conflicte europeu va agreujar la situació dels emigrants residents a França. No sols pel conflicte en si mateix, sinó també per les traves que es varen posar per circular i per les restriccions en quant al capital que es podia transportar en el viatge⁴⁵⁴.

El setmanari *Sóller*, devers 1945, va poder tornar ser enviat a França i a altres països subscriptors. Però aquests permisos no eren permanents, ja que devers el març de 1946 va ser tancada la frontera amb França, evitant el correu. D'altra banda, va afectar totes aquelles persones que tenien negocis a França,

⁴⁵³ Per exemple l'any 1938 es donaren salconduits a les següents persones: Margalida Borràs Coll, Maria Magraner Mayol, Francesc Magraner Berio, Catalina Colom, Magraner, Catalina M^a. Castanyer Ensenyat, Cristòfol Colom Lladó, Antoni Castanyer Alcover, Llúcia Pons Marquès, Bartomeu Planas Pons, Francesc Ozonas Busquets, Catalina Rosselló, Damià Vicent Colom, Eva Setler Bolteau, Josep Francesc Trias, Paula March March, Antoni Bauzà Ripoll, Joan Bernat Colom, Joan Arbona Morey, Catalina Ripoll Canals, Margalida Rotger Mayol, Jaume Gelabert Ramis, Catalina Castanyer Arbona, Emilie Pierre Garcia Pascal, Margalida Suñer Sagrera, Catalina Ferrer Rullan, Catalina Colom Suñer, Francisca Colom Suñer, Isabel Amengual Ensenyat, Jaume Ballester Arbona, Isabel Llabrès Seguí, Joan Oliver Oliver, Francisca Borràs Pastor, Cristòfol Coll Morell, Rosa Cruellas Sánchez, Catalina Ballester Cruellas, Maria Albertí Castanyer, Antònia Mayol Bujosa, Margalida Pons Coll, Antònia Miró Mayol, Francisca Frau Busquets, Maria Garau Pocoví, Ana Bretis de Alcover, Margalida Oliver Pons, Antònia Bisbal Colom, Gabriel Darder Vicens, Josep Mora Borràs, Ramon Balet Raurich, Maria Pujadas Ferrer, Isabel Llabrès Seguí, Gabriel Darder Vicens, Bàrbara Bauzà Oliver, Salvador Rosselló Cañellas, Margalida Rullan Reynés, Catalina Morell Colom, Bàrbara Marcús Rosselló, Antoni Castanyer Trias, Maria Ballester Canals, Catalina Pastor Pons. *Sóller* 06-08-1938.

⁴⁵⁴ «Mayor control de las divisas en Francia: Francia ha incrementado las formalidades para la entrada y salida de moneda nacional y extranjera por sus fronteras, y ha limitado la cantidad de divisas y francos franceses que se permite llevar a cada viajero. Si residen en una colonia francesa pueden importar hasta 200 francos franceses y además de esta cifra, hasta 500 francos en billetes argelinos, marroquíes o coloniales. Las personas que residen habitualmente en territorio francés (Francia, Córcega, Argelia, Túnez, y Mónaco), no pueden salir al extranjero, llevar sin autorización de la oficina de cambios, una suma superior a 200 francos en billetes franceses (el límite anterior era de 600 francos)». *Sóller* 24-07-1942.

quedant incomunicades amb les seves famílies i perjudicant els seus interessos⁴⁵⁵.

La situació política mundial també va estar ben present en la societat sollerica, el règim espanyol es va mostrar favorable des del principi a les potències de l'eix, i tots els organismes públics i mitjans de comunicació varen mantenir una actitud filogermànica. L'ocupació de França fou seguida amb molta expectació pels sollerics, degut als forts lligams familiars i econòmics entre els emigrants i les seves famílies residents a la vall. Molts de sollerics es varen veure implicats en la guerra, la majoria foren contraris a l'ocupació dels alemanys, tot i que la premsa no es va fer cap ressò d'això. En el *Sóller* varen sortir algunes notícies referents al tema, com aquesta publicada el 27 de juliol de 1940:

«A medida que se van restableciendo las comunicaciones con la zona de Francia y Bélgica ocupada por los alemanes y en la cual radican, dedicados al comercio tantos de nuestros paisanos, van conociéndose detalles de la suerte que han cabido a algunos de aquellos. Por el Consulado de España en Estrasburgo se ha sabido que los españoles que residen en el Nordeste de Francia no habían sufrido daños personales. No obstante se ha sabido de algunos casos de sollerenses que hallaron la muerte, como el de d. Ramón Mayol Marqués, de Issoudun; de d. Martín Colom Ferrer, de Tournay, y su esposa da. Ramona Baford».

D'altra banda, sabem que al seu pas per França, el 10 de juliol del 1941, l'expedició número 10 de la *División Azul*, fou molt ben rebuda per la colònia espanyola de la ciutat de Nancy, formada en la seva majoria per comerciants de fruites mallorquins, sollerics especialment⁴⁵⁶.

Als camps de concentració nazis hi ha constància de la mort d'alguns joves d'origen solleric⁴⁵⁷:

⁴⁵⁵ *Sóller*, 02-03-1946.

⁴⁵⁶ MORENO JULIÀ, Xavier, *La División Azul. Sangre española en Rusia (1941-1945)*, Barcelona, ed. Crítica, 2006.

⁴⁵⁷ Aquesta informació es troba a la base de dades resultat de la publicació *Libro Memorial. Españoles deportados a los campos nazis (1940-1945)*, editada pel Ministeri de Cultura espanyol el 2006, resultat d'una investigació de Benito Bermejo i Sandra Checa, i accessible a tot el públic a l'adreça: <http://pares.mcu.es/Deportados/servlets/ServletController>. També per més informació sobre els deportats dels països catalans vegeu l'obra ROIG, Montserrat, *Els*

- Llorenç Alou: nat a Sóller 23 de setembre de 1905. Fou arrestat a la zona francesa ocupada i deportat el 17 de juny de 1941 al camp de SL Schirmeck a Alemanya. Alliberat el 20 de desembre de 1941.
- Miquel Azuaga Villalonga: nascut a Sóller el 10 d'octubre de 1911. Empresonat primer a la presó XVII-A de Kaisersteinbruch (número de presoner 81095) i deportat el 7 d'abril de 1941 al camp de concentració de Mauthausen, on va morir el 22 d'octubre de 1942.
- Josep Azuaga Villalonga: nat a El Pont de Bar (Lleida) el 04 de maig de 1918⁴⁵⁸. Empresonat primer a la presó XVII-A de Kaisersteinbruch (número de presoner 81033) i deportat el 7 d'abril de 1941 al camp de concentració de Mauthausen, on va morir el 31 de gener de 1943.
- Pere Bennassar: nascut a Sóller el 21 de novembre de 1895, fou arrestat a Compiègne (França) el 02 de juliol de 1944 acusat d'ajuda a la resistència. Deportat al camp de Dachau el 05 de juliol de 1944. Fou alliberat el 20 d'abril de 1945.
- Joan Cervera Pons: nat a Sóller el 04 de març de 1910 a Sóller. Primer pres a la presó V-A de Ludwigsburg i deportat a Mauthausen el 06 de juny de 1941 i alliberat el 05 de maig de 1945.
- Antoni Frontera: nascut el 14 de juliol de 1902. Deportat al camp de Vorbrück-Schirmeck.
- Gabriel Reynés Alcover: nat a Sóller el 1911, de pare campaneter i mare sollerica. Després de viure a Campanet, es va traslladar a treballar a França, a la ciutat de Rouen. Poc després d'esclatar la II Guerra Mundial es va allistar a la resistència francesa. L'any 1944 fou capturat i afusellat a la regió de l'Alta Savoia.

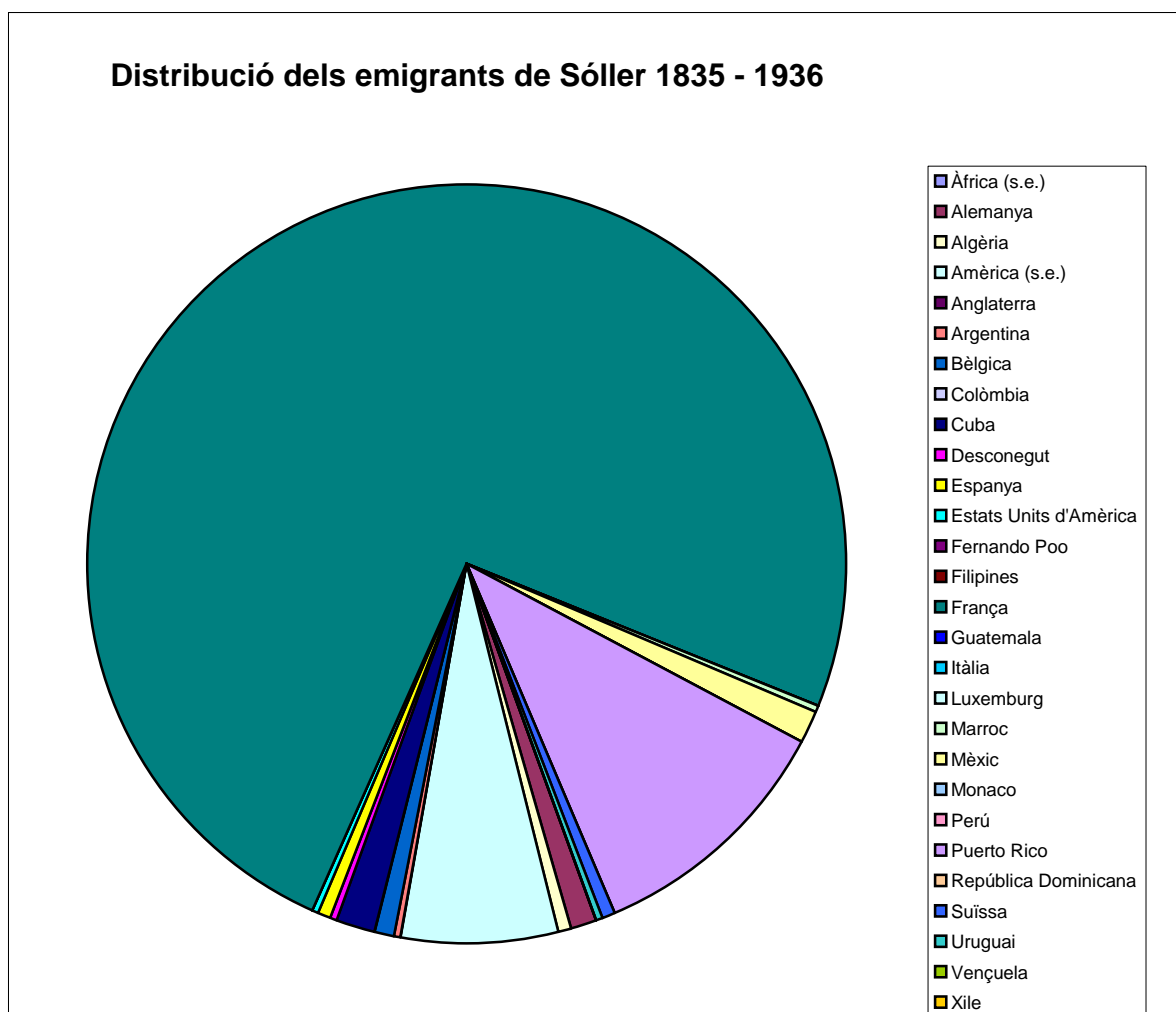
catalans als camps nazis, Barcelona, edicions 62, 2001. Pel cas de Mallorca veure també RODRÍGUEZ CODD, Elena, *Los mallorquines en los campos nazis*, a DIVERSOS AUTORS, *L'exili republicà: política i cultura. Actes de les Jornades d'Estudi celebrades al Centre Cultural la Misericòrdia. Palma, 18-20 de novembre de 2009*, Barcelona, Consell Insular de Mallorca – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011.

⁴⁵⁸ Pareix que la seva mare era de Sóller, i es varen traslladar posteriorment a Catalunya. Les causes de les seves detencions no estan del tot documentades, potser que haguessin lluitat a favor del bàndol francès o per ser soldats republicans espanyols.

L'any 1942, va aparèixer notícia de la mort del jove Antoni Caparó Campet allistat a l'exèrcit francès i mort a la batalla del Marne.

A la famosa *División Azul* també hi va haver participació sollerica. El falangistes Bartomeu Frontera Trias i Pere Obrador Ferragut, s'allistaren a aquesta varen lluitar al front de Rússia entre 1941 i 1944⁴⁵⁹.

Després de la guerra la situació a l'estat espanyol i a Europa no era favorable a l'emigració, tant per la falta d'oportunitats com per les restriccions dels diferents països.

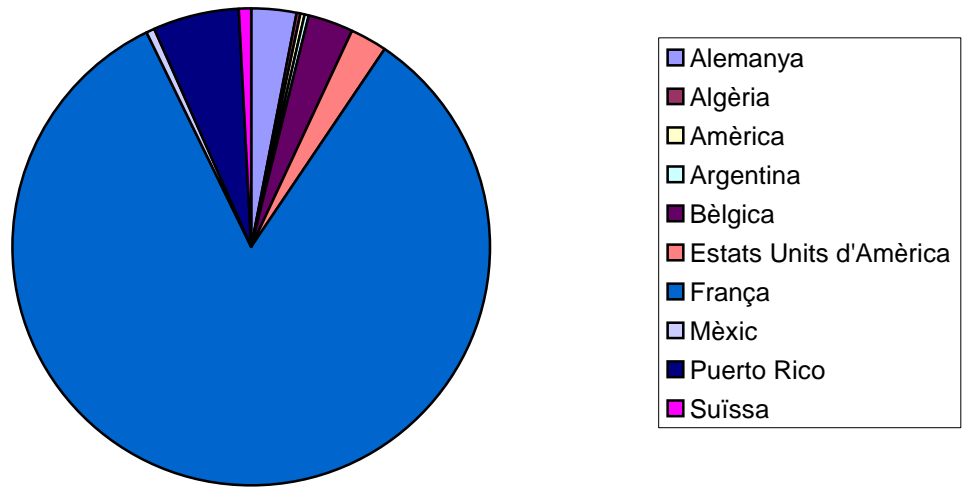

Distribució dels emigrants sollerics 1836-1936⁴⁶⁰

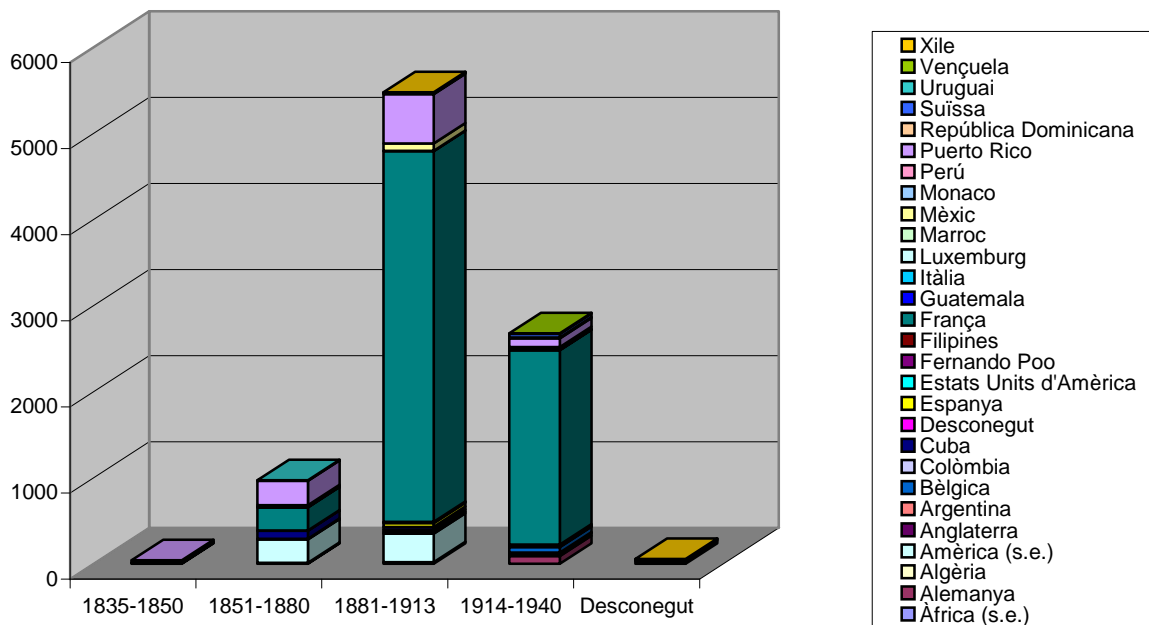
⁴⁵⁹ NEGREIRA PARETS, Juan, *Voluntarios baleares en la División Azul y Legión Azul (1941-1944)*, Palma, 1991.

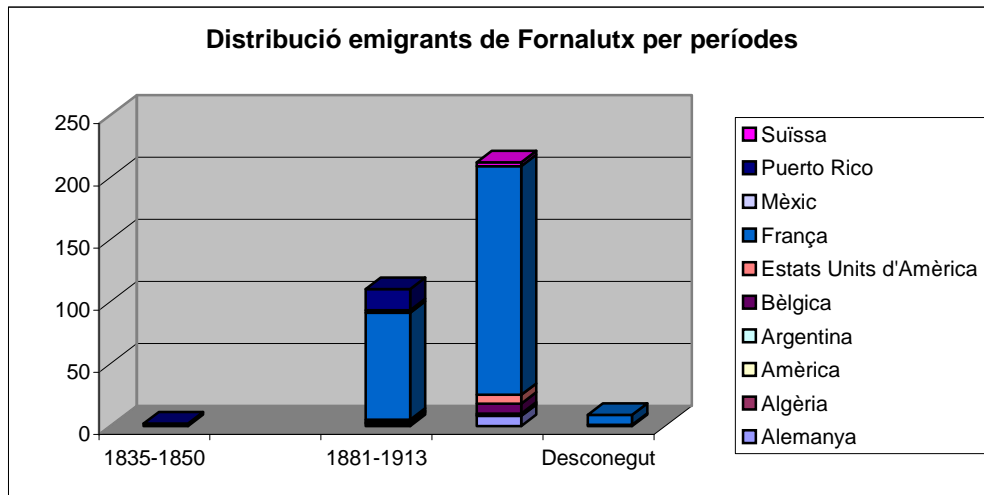
⁴⁶⁰ QUETGLAS CIFRE, Antoni / ESTADES CASTAÑER, Joan, *L'emigració sollerica (1836-1936)*, Palma, Promomallorca Edicions S.A., 2009.

Distribució dels emigrants de Fornalutx 1836-1936

Distribució emigrants de Sóller per períodes

6.3. La distribució espacial dels emigrants

6.3.1. Amèrica

6.3.1.1. Antilles i Amèrica Central

6.3.1.1.1. Puerto Rico

L'illa de Puerto Rico està localitzada al mar Carib, a l'arxipèlag de les Antilles (juntament amb Cuba i la República Dominicana). A l'est, limita amb la República Dominicana i a l'oest amb les Antilles menors. L'illa fou envaïda el 1898 pels EUA arran de la intervenció militar nord-americana contra Espanya, provocada per la guerra de Cuba.

Puerto Rico era una de les colònies més preuades de la monarquia espanyola. Però l'emigració en massa de ciutadans de la corona espanyola no es donà fins a finals del segle XVIII. En els seus primers moments, els moviments de població cap a les Antilles eren de soldats, funcionaris de l'Estat, eclesiàstics i alguns comerciants (principalment catalans).

Fou en aquesta illa on es notà més la presència de naturals de Sóller. Durant tot el segle XIX i principis del XX, Puerto Rico fou la destinació principal dels sollerics que volien anar a Amèrica. Tant en les dades aportades per la doctora Estela Cifre de Loubriel en la seva obra *La formación del pueblo puertorriqueño. La contribución de los catalanes, balearicos y valencianos* com en la de Tomas

Samarria *Lealtad y nacionalidad. Catálogo de catalanes, valencianos y baleares residentes en Puerto Rico tras el cambio de soberanía de 1898*, es pot veure clarament la importància quantitativa dels sollerics. No podem deixar d'esmentar la tesi doctoral inèdit feta per Mn. Jaume Oliver Marquès, *Antroponimia baleàrica en Puerto Rico*.

Després de Sóller, el segon poble de Mallorca (exceptuant Palma, que com a capital de l'illa sempre té un pes més gros) en nombre d'emigrants fou Artà. La localitat de Llevant, té un comportament similar al de Sóller pel que fa a la xarxa migratòria cap a l'illa del Carib. A pesar que el nombre d'emigrants no fou tan elevat, en destacà la seva importància qualitativa, referent al tipus de negocis i el que aconseguiren amb ells⁴⁶¹.

La investigadora Astrid Cubano divideix en quatre les etapes que caracteritzen l'emigració de sollerics a Puerto Rico, en el present estudi seguirem les pautes marcades per ella⁴⁶², així tenim:

1. Els primers contactes, de principis del segle XIX a 1850

Com hem esmentat abans, la possibilitat oberta a mallorquins, catalans i valencians, en el darrer quart del segle XVIII, de comerciar amb Amèrica, obria moltes possibilitats per viatjar i conèixer dit continent. Així es com podem emmarcar els inicis de l'emigració sollerica cap a Puerto Rico. Segons els investigadors, el primer en iniciar l'aventura americana fou Joan Marquès Marquès -Alic-.

Aquest va néixer a Sóller l'octubre de 1819 i era fill de Joan Marquès Muntaner i Magdalena Marquès Caparó. Va estudiar a Sóller i després es va posar a

⁴⁶¹ QUETGLAS CIFRE, *Aproximació a l'estudi de...*, a.c.

⁴⁶² Pel que fa a l'emigració de mallorquins i sollerics a Puerto Rico els principals estudis a consultar són CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, o.c. / CIFRE DE LOUBRIEL, Estela, *La formación del pueblo puertorriqueño. La contribución de los catalanes, balearicos y valencianos*, San Juan, Instituto de Cultura Puertorriqueña, 1970 / RIPOLL MARTÍNEZ, Antònia, *Alguns aspectes de l'emigració mallorquina a Puerto Rico*, Palma, dins Congrès Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica, III, IEB, 1992 / SAMARRIA, Tomás, *Lealtad y nacionalidad. Catálogo de catalanes, valencianos y baleares residentes en Puerto Rico tras el cambio de soberanía de 1898*, San Juan (Puerto Rico), PR Books, 1999.

ajudar el seu pare, d'ofici teixidor, a pesar que aquesta indústria es trobava en decadència per culpa dels tractats de comerç pactats pel general Espartero. Amb 18 anys va partir a Amèrica, el 1837, en contra de la costum dels sollerics que aleshores no emigraven. Va partir cap a Puerto Rico, cridat per un germà del seu pare que era sacerdot de la cartoixa de Valldemossa, Mn. Miquel Marquès Muntaner, i que havia partit a Amèrica després de l'exclaustració⁴⁶³. Fou destinat a Aguadilla com a rector, després d'haver estat a les missions de Costa Firme. Joan Marquès va començar a treballar a la casa comercial de N. Vidal. Després va passar a Lares, que en aquella època sols era un nucli de cases que pertanyia a la jurisdicció d'Aguadilla. La zona, pràcticament no estava explotada, ja que sols es produïen productes de consum local (blat i arròs) i per l'exportació a petita escala (cotó i tabac). Es va associar amb Lluís Vilella, emigrant de Palma de Mallorca, fundant la primera casa comercial de la localitat, sota la denominació de *Marquez y Vilella*⁴⁶⁴. A part de l'activitat comercial també va desenvolupar el conreu de les terres, va convèncer els agricultors locals de canviar la producció de blat de moro, arròs, tabac i cotó per la producció de cafè, que podria donar més beneficis. Posteriorment la casa *Marquez y Vilella* es va desfer i Joan Marquès va fundar l'empresa *Marquez y Cía.* juntament amb els seus germans (Francesc, Antoni⁴⁶⁵, Miquel i Baltasar⁴⁶⁶), els quals havia cridat perquè l'ajudassin⁴⁶⁷. Es va casar amb Bàrbara Frontera, amb la qual va tenir dos fills, Joan i Maria. Pocs anys després va cridar també als seus nebots, de la família Frontera⁴⁶⁸, així com altres persones lligades a la seva família per llaços de parentiu o amiatat.

⁴⁶³ En diverses publicacions es confon la seva figura amb la del seu germà, fra Bartomeu Marquès Muntaner, franciscà.

⁴⁶⁴ En aquest moment es va canviar el llinatge Marquès pel de Marquez, per adaptar-lo al castellà i fer-lo més comercial. Joan Marquès va arribar a sol·licitar a l'historiador solleric Mn. Rullan, si aquest canvi podia tenir alguna veracitat històrica, és a dir, si a Sóller hi havia hagut llinatges Marquez o Marquet, rebent una resposta negativa per part de l'investigador.

⁴⁶⁵ La seva esposa Adela Luigi, fou la primera porto-riquenya que va viure a Sóller.

⁴⁶⁶ Quan va retornar a Mallorca es va establir a Palma, on va ocupar el càrrec de batle de Ciutat i Jutge de Pau.

⁴⁶⁷ Per la seva banda Lluís Vilella va fundar amb els seus germans la societat *Vilella Hermanos*.

⁴⁶⁸ Fills dels germans de la seva esposa

La crisi dels tarongers va fer que molts sollerics demanassin poder traslladar-se a Amèrica a treballar a la casa Marquès. Això va tenir com a conseqüència un augment de l'escolarització a Sóller, ja que es necessitava mà d'obra qualificada.

Al principi la firma comercial de Marquès era només una firma de segona a Lares, serà a partir dels anys cinquanta quan començarà el seu creixement.

El 1848, Joan i la seva esposa es traslladaren a Sóller per visitar els seus pares, retornant a Lares poc després. Allà va ocupar diversos càrrecs dins l'administració municipal. El seu negoci, cap a principis de la dècada de 1850, ocupava unes 200 cases comercials. Es va retirar el 1852 i tornà a Sóller, essent nomenat pel càrrec de regidor a l'Ajuntament de Sóller, ocupant-se de la instrucció pública. Va intervenir en la vinguda de les Escolàpies a Sóller. A pesar d'això, el 1868 va haver de retornar a Puerto Rico per interessos comercials. Una vegada a l'illa, el va agafar la insurrecció independentista del Grito de Lares. La multitud, encapçalada per un dels caps rebels, Rafael Arroyo, va intentar saquejar l'establiment de *Marquez y Cía.*. En aquell moment es trobaven allí Joan Marquès (al llit per culpa d'una malaltia), els seus cunyats Bartomeu i Guillem Frontera i els dependents Damià i Joan Morell i Amador Canals. Gràcies a la intervenció d'alguns dels dirigents insurrectes es va impedir el saqueig.

Després d'aquest fet, va retornar a Sóller definitivament. Va adquirir la finca de Son Pons a Sóller. Així i tot, des del seu poble natal, Joan Marquès va ajudar a molts a emigrar. Va morir a Sóller a finals del mes de juliol de 1894.

En el decenni de 1870, la casa Marquès ja estava totalment consolidada i controlava una part important de la producció i exportació cafetera de la regió més productiva de l'illa.

Es pot afirmar, que amb Joan Marquès, es posaren les bases de l'emigració de sollerics cap a l'illa antillana. Després, com hem dit, s'hi traslladaren els seus familiars directes i altres sollerics atrets per la fortuna de la família Marquès.

En aquest primers moments, els decennis de 1840-1850, començà dèbilment el flux migratori cap a Amèrica, però es posaren les bases de l'emigració sollerica a Puerto Rico. Seguint les mateixes pautes dels primers emigrants, s'anaren cridant emigrants per alguns familiars que ja estaven instal·lats a l'illa, aquests es concentraren a pobles determinats, i es dedicaren principalment al cultiu i a

la comercialització de productes “colonials” (sucre, cafè, rom, etc.) i, finalment varen tornant al lloc d'origen sense abandonar els vincles amb el lloc receptor.

La segona família que s'instal·là a l'illa foren els Pastor Marquès –*de can Prohom de s'Horteviu*-. El primer en instal·lar-se fou Pere Joan Pastor Marquès a finals de la dècada de 1830⁴⁶⁹. Aquest, s'establí a San Juan, la capital de l'illa i principal centre mercantil, muntant un negoci d'importació i exportació de productes locals. Poc després, es traslladaren a Puerto Rico els seus germans Antoni, Bartomeu, Miquel i Joaquim. Cap als anys seixanta també estaven establerts a Ponce, el gran centre exportador de la regió del sud. Les cases *Pastor Marqués y García* de San Juan i *Pastor Marqués* de Ponce figuraren entre les principals cases exportadores del darrer quart del segle XIX⁴⁷⁰.

La tercera família destacada en aquest període i fundadora d'una altra important cadena migratòria foren els Roses. Els germans Antoni, Miquel i Ramon Roses Bisbal⁴⁷¹ varen arribar a Puerto Rico a finals del decenni de 1840, establint-se a Arecibo. El primer de la família a instal·lar-s'hi fou Ramon Roses, que treballava de mariner; el 1849 s'hi establí el seu germà Miquel⁴⁷², que va passar a treballar en la confiteria de San Juan *La Mallorquina*. Poc després, aquest darrer es va associar amb Sebastià García Puigserver i muntaren un negoci de venda de pop a Arecibo sota la raó social de *Roses y García*. Posteriorment, el 1868, s'incorporaren al negoci Antoni Roses Bisbal i Joan Rubert Català⁴⁷³, passant a dir-se el negoci *Roses, García y Cía*.

El 1873, Sebastià García es va retirar del negoci i va quedar sota la raó de *Roses, Rubert y Cía*. Cap a finals el 1876, Joan Rubert ja no formava part

⁴⁶⁹ Segons Joan Marquès Arbona en les seves memòries, aquest Pere Joan Pastor Marquès es va establir a Puerto Rico devers el 1837 al mateix temps que Joan Marquès, que fou el primer emigrant de Sóller. MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 291-292, o.c.

⁴⁷⁰ CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, pàg. 83, o.c.

⁴⁷¹ Fills de Llorenç Roses Mayol i Antònia Bisbal Vicens. La seva família eren patrons de barca.

⁴⁷² Miquel Roses havia treballat com a mariner en una goleta que feia viatges regulars a Puerto Rico. Es va emparentar amb una família catalana establerta a Utuado. El seu sogre era el representant a la zona d'una de les principals firmes catalanes exportadores de cafè.

⁴⁷³ Era fill de Guillem Rubert i Francisca Català, nat a Palma però els seus pares eren de Sóller. Eren propietaris de la possessió de Muleta de Can Prohom i de la posada d'aquesta al carrer de la Lluna (coneguda com Can Prohom).

activa de la firma comercial i aquesta passà a dir-se *Roses y Cía*.⁴⁷⁴ la qual va arribar a controlar bona part de l'exportació de cafè i sucre de la zona d'Utuaado a través del ports d'Arecibo i Aguadilla. Els germans Roses també varen comprar una petita hisenda a Anones, *Santa Bárbara*, que a poc a poc va anar creixent fins a convertir-se en una de les més importants de l'illa. Les hisendes seran un altre nucli receptor d'emigració pels joves agricultors de Sóller.

Fins a la dècada dels anys quaranta, es quantifiquen pocs emigrants a Puerto Rico. El 1838 hi havia sis resident a Amèrica, sense especificar on; el 1849 eren tres els sollerics a l'illa, dos d'ells eren els germans Joan i Antoni Marqués i l'altre era Ramon Roses Bisbal; el 1953 s'instal·là un nou resident: Antoni Arbona.

2. L'expansió de l'emigració de Sóller cap a Puerto Rico (1855-1880)

L'emigració sollerica a Puerto Rico s'intensificà a finals de la dècada dels cinquanta. En el padró municipal de 1860 s'especifica que 17 dels 77 sollerics que es troben a Amèrica, viuen a Puerto Rico, l'illa es converteix en el principal focus receptor d'emigració. En aquest mateix padró s'especifica que el 89'5 % dels emigrants tenen entre 13 i 38 anys i que el 94'8 % són fadrins. Segons destaca Astrid Cubano, entre el 1854 i 1860 el nombre d'emigrant a Amèrica va créixer de 8 a 77 homes, aquesta autora dóna com a causes de dit increment, l'augment del preu del blat, la crisi de la taronja⁴⁷⁵ i les crisis demogràfiques dels anys seixanta⁴⁷⁶. La decisió de partir a Puerto Rico tenia l'avantatge que els emigrants trobaven, a la colònia espanyola, una xarxa sòlidament establerta pels precursors de la penetració sollerica a l'illa. El parentiu, l'amistat o els vincles patró-empleat condicionaven l'accés a la colònia. Una altra causa d'aquest augment fou el desig d'enriquir-se, tal com havien fet els primers emigrants.

Els sollerics s'instal·laren principalment als pobles de Lares, Utuaado, Mayagüez, Adjuntas, San Juan, Yauco, Ponce, Ciales, Jayuya, Arecibo,

⁴⁷⁴ A pesar d'això Sebastià Garcia es va mantenir com a soci comanditari. Per la seva banda Joan Rubert va fundar amb el seu germà Miquel, la societat *J. Rubert y Cía*.

⁴⁷⁵ CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, pàg. 45-49, o.c.

⁴⁷⁶ La més forta fou l'epidèmia de còlera-morbo de l'any 1865.

Maricao, San Germán, Aguadilla i Las Marias. Aquestes localitats es troben a les zones costeres, amb bons ports pel comerç, i a les zones interiors productores de cafè i sucre.

Sobretot a partir de la primera meitat del XIX, els mallorquins s'introduiran en el negoci del cafè, tant en el cultiu com en l'exportació d'aquest. La producció del cafè girava entorn de les hisendes. Els propietaris sollerics varen organitzar aquestes a mode de colònia, on els treballadors podien trobar tot allò necessari per viure en la mateixa hisenda. Aquestes funcionaven entorn de diverses estructures lligades a la producció⁴⁷⁷. L'edifici principal era la *Casa Grande*, on vivia el propietari; llavors estava la *Casa de Máquinas*, on es processava el cafè; el tercer edifici important era el *Almacén*, on es guardava la producció.

La figura del Majordom era molt important, solia ser mallorquí i s'encarregava de supervisar el treball dels jornalers. El majordom era ajudat pels capatassos. Els jornalers solien ser naturals de l'illa, antics esclaus o camperols empobrits. La vida dels qui treballaven a les hisendes estava totalment vinculada al sistema d'aquestes, ja que solien viure a la propietat i compraven el que necessitaven a la tenda de la finca (anomenada *tienda de raya*), que facilitava les vendes a crèdit que es pagaven amb *riles* (moneda encunyada pel propi hisendat)⁴⁷⁸. Les hisendes també eren capaces de processar aliments i altres matèries primeres locals i elaborar alguns productes manufacturats (pa, galetes, embotits, sabó, etc.) que venien en els mercats locals.

En aquest context, podem ressaltar la cadena de tendes rurals que varen muntar els propietaris de la hisenda *Mameyes* d'Utua⁴⁷⁹, que s'encarregava

⁴⁷⁷ PUMAREDA O'NEIL, Luis, *La industria cafetalera en Puerto Rico 1736-1969*, San Juan (Puerto Rico), 1990.

⁴⁷⁸ Els propietaris varen encunyar moneda pròpia, amb la qual pagaven als treballadors, i aquests la utilitzaven per comprar els productes que necessitaven a l'economat de la propietat. La utilització d'aquestes monedes, a vegades també s'estenia a les hisendes més petites properes. Alguns dels sollerics que encunyaren moneda foren Joan Pons Colom (qui s'havia traslladat a Artà, d'on va emigrar, era el propietari de la *Hacienda Discordia*), Miquel Marquès Ensenyat o Joan Castanyer Anglada i la seva família. BOADA SALOM, Jaume, *Numismàtica balear d'Ultramar (II): característiques i peces de mallorquins*, dins *Revista Col·lecciomania*, octubre 2006.

⁴⁷⁹ Era propietat d'Antoni Marquès Borràs i els seus cosins Bernat i Josep Marquès Rullan.

de proveir els treballadors i veïns de la zona de comestibles, teixits, roba i productes farmacèutics⁴⁸⁰.

Lentament, sollerics que havien entrat com a dependents a les cases *Márquez y Cía.*, *Pastor Marqués y Cía.* o *Roses y Cía.* anaven fundant les seves pròpies firmes, sovint lligades amb la casa mare, ja que aquestes solien figurar com a socis comanditaris i arribaven a controlar fins el 50 % del capital. Com per exemple els casos de Joan Alcover Casasnovas⁴⁸¹ que va crear la casa comercial *Juan Alcover y Cía.*; Bartomeu Mayol Enseñat⁴⁸² que va fundar la firma *Mayol y Cía.* a Utuado o Antoni Pizà Bisbal que va fundar la casa *Pizá y Cía.* a Arecibo⁴⁸³.

Un cas també remarcable, en aquest període, fou el de Joan Castanyer Anglada arribat a l'illa al 1861 va aconseguir mitjançant la compra de terres tenir una de les hisendes més important de Puerto Rico⁴⁸⁴. Durant els primers 7 anys va treballar a la finca de Joan Colom a Yauco. L'any 1868, es va comprar la seva pròpia finca al barri Bartolo de Lares i va muntar la seva pròpia firma comercial amb el seu germà Antoni⁴⁸⁵, *Castañer Hermanos*. Amb els anys va anar protagonitzant un procés de concentració de les terres del voltant de la seva hisenda, rebatejada amb el nom de *Hacienda Castañer*. A més, també va establir diversos comerços, que servien per donar sortida a part de la producció

⁴⁸⁰ CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, pàg. 89-90, o.c.

⁴⁸¹ Nat el 1841 a Sóller i establert a Puerto Rico el 1859 per treballar a la casa *Marques y Cía.* El 1861 posseïa un petit nombre d'accions de la companyia el que li va permetre fundar el seu propi negoci juntament amb els seus nebots Jaume Frau i Miquel Oliver. Aquests es feren càrrec de la societat després de la prematura mort d'Alcover el 1864.

⁴⁸² Nat el 1841 a Sóller i establert a Puerto Rico el 1866. Va començar a treballar com a majordom a la hisenda propietat de la societat *Roses y Cía.* Amb el suport d'aquests s'independitzà i fundà el seu propi negoci a Utuado. Els Roses en foren socis comanditaris.

⁴⁸³ Aquesta es va fundar el 1883 amb un capital de 2.000 pesos i la casa *Roses y Cía.* com a sòcia comanditaria. Antoni Pizà Bisbal (1853-1911) va agregar a la societat els seus germans Damià i Joan. Cap el 1889 la societat havia multiplicat el seu capital, ascendint a 9.942,69 pesos.

⁴⁸⁴ DIAZ HERNANDEZ, Luís Edgardo, *Castañer, una familia cafetera en Puerto Rico (1860-1930)*, Ponce (Puerto Rico), Academia de la Artes, Historia y Arqueología de Puerto Rico, 1982.

⁴⁸⁵ Nat a Sóller el 1848 i establert a Puerto Rico el 1870. Retornà a Mallorca, morint a Sóller el 1923.

de les seves terres. Després de la pèrdua de la sobirania espanyola, Joan Castanyer retornà a Sóller i deixà els negocis en mans d'una Societat en Comandita. En el seu negoci varen acudir molts joves sollerics, com Antoni Joy o Antoni Ozonas. La *Hacienda Castañer*, fou una de les hisendes productores de cafè més importants de l'illa del darrer quart del segle XIX, els membres d'aquesta família es convertiren en grans terratinents, comerciants i prestadors a l'àrea de Lares i Yauco⁴⁸⁶.

Aquest és un bon exemple del camí que prengueren els emigrants sollerics, els quals una vegada establerts en el comerç, es dedicaren a comprar terres, que els hi permetia controlar no sols la comercialització del producte sinó també la seva producció. No podem oblidar que els sollerics teixiren les seves pròpies xarxes comercials, tant a l'interior de l'illa com a l'exterior.

El viatge cap Amèrica era costós, això, juntament amb la crisi del cultiu i comerç de la taronja i la crisi del sector tèxtil afavoriren que, els sollerics que emigraven, fossin petits propietaris, teixidors, artesans, mariners i agricultors (el 91'3 % dels emigrats⁴⁸⁷). A mesura que avançà aquesta etapa anà augmentant el nombre del grup resident a les Antilles, destacant com és lògic els membres d'edats compreses entre el 13 i 25 anys.

3. Transformació del flux migratori (1880-1913)

A partir de la dècada dels vuitanta la composició del contingent solleric va canviar substancialment, degut al canvi de destí per emigrar, el centre receptor dominant passa a ser França. Podríem esbossar una sèrie de causes per aquest canvi:

- La distància era un factor important, hi havia un vaixell directe que anava del Port de Sóller cap als ports de Marsella i Seta.

⁴⁸⁶ Segons les memòries de Miguel Ripoll Santiago, el seu avi Bernat Ripoll Ripoll, essent empleat de la Hisenda *Castañer*, va comprar una finca pròpia de 30 cordes. Part del capital fou finançat pels propis Castañer. En aquesta finca va cultivar principalment sucre, cafè i tabac. RIPOLL SANTIAGO, Miguel, *Memorias de Miguel Ripoll Santiago*, San Juan (Puerto Rico), ediciones Ancla, 2008.

⁴⁸⁷ CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, pàg. 47, o.c.

- L'edat per emigrar a França és més variada, era més fàcil que partissin gent més major, fins i tot amb els seus fills petits.
- A França parteixen un nombre major d'homes casats, per la proximitat podien dur a tota la seva família. Els sollerics residents a França actuen de manera endogàmica, casant els seus fills amb altres fills de sollerics per no rompre els llaços amb el lloc d'origen.
- Es comença a produir el retorn de sollerics residents a Puerto Rico.
- L'economia sollerica s'estava recuperant i era més fàcil col·locar els productes en el mercat francès, amb un ràpid creixement.
- Les limitacions d'ascens social del grup dels emigrants a Amèrica queda reflectit en l'elevat nombre de sollerics que el 1899 encara són dependents de comerç.
- La pèrdua de control polític d'Espanya damunt Puerto Rico i el favoritisme del govern dels Estats Units d'Amèrica (EUA) cap a les empreses nord-americanes.

A pesar d'aquest canvi de conjuntura, la presència a Puerto Rico dels nadius de Sóller va seguir essent important i es va mantenir en el comerç i en el cultiu del cafè. Un de molts exemples és el de la família Mayol de Ponce. Els germans Bartomeu, Pere, Llorenç i Josep Mayol, varen fundar la firma *Mayol Hermanos* l'any 1890:

«Don Bartolo, don Pedro, don Lorenzo y don José Mayol, fueron elementos llegados de Mallorca, que figuraron en el alto comercio de la Playa de Ponce. Habiendo levantado importantes casas comerciales de crédito en todo el país y en Europa, don Bartolo fue de los socios principales, con don Ermenildo Salazar de la importantísima razón social Pastor Márquez y Co. Con casa en San Juan, y que fue la más importante de la época. Formó el hogar Mayol-Ferrer en Puerto Rico, pero fue a residir en España donde murió en un accidente marítimo. Don Pedro Mayol fue fundador con sus hermanos don Lorenzo y don José, de la muy acreditada firma Mayol Hermanos que surgió en los años 1890 y aún existe dirigido por sus sobrinos y parientes... Al retirarse

ellos para Europa, quedó al frente de los negocios el más joven, don Pedro, quien tenía condiciones de actividad y visión comercial (...)»⁴⁸⁸

Les empreses solleriques varen dur a terme una política de millora de les infraestructures, sobretot de carreteres i del ferrocarril, ja que els suposava a llarg plaç reduir costos i que facilitava la sortida per als seus productes. Un bon exemple fou l'empresa sollerica *Roses y Cía.*, que va intentar impulsar la creació d'una línia de ferrocarril d'Arecibo a Lares, passant per Bayaney. El projecte, però, no es va realitzar a causa de la guerra, a pesar de tenir autorització amb la Reial Ordre núm. 374 de 21 d'agost de 1896. La promulgació a Puerto Rico de la *Ley de Ferrocarriles Secundarios* (1914) va impulsar el projecte de la creació d'una línia ferroviària en el centre de l'illa, entre Arecibo i Yauco passant per Utuado i Lares, ciutats amb una gran presència d'emigrants sollerics⁴⁸⁹. En aquest període *Roses y Cía.* es va consolidar com a la societat exportadora més important del sud-est de l'illa, amb un capital el 1889 que ascendia als 579.366,49 pesos. Aquest any els socis principals es retiraren i retornaren a Mallorca, quedant el nebot de Miquel Roses, Llorenç Roses Borràs com a soci gestor fins el 1899 quan aquest també retornà a Mallorca. Des de Barcelona va nomenar com a administradors Andreu Oliver Roses⁴⁹⁰ i Antoni Figueroa Cerdà. Poc després s'incorporà a la societat Llorenç Oliver Roses⁴⁹¹ com a soci gestor.

Bona prova de la consolidació dels negocis sollerics a l'illa foren els bons resultats que varen tenir les seves empreses a l'Exposició Universal de

⁴⁸⁸ SONESSON, Birgit, "La emigración española a Puerto Rico. ¿Continuidad o irrupción bajo nueva soberanía?", dins SÁNCHEZ ALBORNOZ, Nicolás (comp.), *Españoles hacia América. La emigración en masa, 1880-1930*, Madrid, Alianza Editorial, 1988. Pàg. 314.

⁴⁸⁹ *Sóller* 22-08-1914

⁴⁹⁰ Nat a Sóller el 1871. Era fill de Josep Oliver i Catalina Roses. Es va traslladar a Puerto Rico el 1885 passant a treballar com a dependent de *Roses y Cía.* i posteriorment com a soci. Es va casar amb Ramona Arestí Bermejo. Morí el 1937 a Arecibo.

⁴⁹¹ Nat a Sóller el 1875. Era fill de Josep Oliver i Catalina Roses. Com el seu germà va començar a treballar a *Roses y Cía.* com a empleat, a pesar de ser de la família, per passar posteriorment a ser soci gestor. Es va casar amb Francesca Ledesma Figueroa, entroncant amb la família Ledesma, la qual competia amb els Roses pel control del comerç a Arecibo.

Chicago de 1896. Al pavelló de Puerto Rico es podien trobar les empreses i productes dels sollerics⁴⁹²:

Producte	Empresa / Propietari	Localitat
Achiote" en gra i pasta	Llorenç Joy Colom	Ciales
Cotó en branca	Llorenç Joy Colom	Ciales
Pinyes i fruits tropicals	Antoni Trias	Ponce
Cacau	Bartomeu Mayol	Utualdo
Cafè	G. Bernat y Cía.	Yauco
	Castañer Hermanos	Yauco
	Ramon Frontera	Maricao
	Roses y Cía.	Arecibo
	Lluc Solivellas	Yauco
	Llorenç Joy	Ciales
	Pere Suau Mulet	Lares
Rom	Roses y Cía.	Arecibo

La Guerra de Cuba va fer que molts sollerics retornassin temporalment a l'illa. D'altres es quedaren i mantingueren una actitud favorable a la continuïtat de la sobirania espanyola a l'illa del Carib. Foren molts els qui ingressaren en les Milícies de Voluntaris. Moltes d'aquestes milícies foren comandades per sollerics i aquests tingueren un comportament essencial durant el buit de poder creat en els primers moments de la invasió nord-americana. Un cas fou el de Maties Ferrer Lladó, qui fou capità de milícies a Adjuntas, el qual es va negar a seguir les tropes espanyoles que es retiraven cap a Utualdo, justificant la seva decisió per protegir les cases dels *tiznados* que saquejaven les propietats dels espanyols fins que arribessin les tropes nord-americanes. Coneixem també la participació de Llorenç Joy Colom, comerciant solleric que va figurar l'any 1895 com a tercer candidat a alcalde de Ciales. El bombardeig de San Juan pels nord-americans va alterar als mallorquins de Ciales. Joy juntament amb el també solleric Joan Vicenç Bernat, ex-batle de Ciales i de l'oficialitat militar de Ciales, organitzà i augmentà la força de voluntaris oferint, menjar i la seva

⁴⁹² Sóller 22-08-1896

hisenda com a campament. Els esdeveniments posteriors li foren adversos i varen motivar la seva renúncia com a tinent de batle de Cialitos y Toro Negro, acció que fou seguida per la plana major espanyola de Ciales en posicions governamentals.

Els *tiznados* varen atacar moltes propietats de sollerics. Entre d'altres, varen cremar les propietats de Guillem Mayol Castanyer i el seu germà Joan, residents a Lares l'any 1896. Es veu que la causa era la participació en política de dits germans pel bàndol conservador. Un oncle seu, Bartomeu Mayol fou batle d'Utuaó entre 1894 i 1895, i durant la invasió nord-americana va tornar a ocupar el càrrec.

Alguns sollerics foren condecorats per la seva participació en la guerra, com el comerciant i propietari Salvador Oliver Castanyer qui fou nomenat *Caballero de Orden de Isabel la Católica*. Esperanza Mayol cita diversos sollerics que es veren implicats en els conflictes independentistes, com: Amador Bisbal Alcover, Bartomeu Frontera Bauçà, Llorenç Roses Borràs i Antoni Frau Oliver⁴⁹³. En coneixem altres casos, com els de Joan Estades Santandreu, soldat del Batalló de Voluntaris l'any 1896 o Llorenç Roses Borràs, tinent del Batalló de Voluntaris l'any 1896⁴⁹⁴.

Després de l'armistici amb els EUA, els fluxos migratoris entre les Balears i les Antilles es reprengueren. Molts dels sollerics que havien tornat a Mallorca durant la guerra, no tant per la pèrdua de les colònies com per la paràlització dels negocis, a causa del conflicte⁴⁹⁵, a poc a poc retornaren a Puerto Rico i Cuba. És ben clara una notícia del diari *La Almudaina* del 6 de setembre de 1898: «La mayoría de los paisanos nuestros con residencia en Puerto Rico que a principios de verano llegaron a este pueblo en donde les sorprendió de nuevo su regreso a la citada isla ansiosos de saber a ciencia cierta el resultado de pasadas contingencias. En el primer vapor que salió de Cádiz luego de firmada la paz se embarcó don Juan Rullan; posteriormente salieron para el mismo punto don Antonio Canals, don Bartolomé Marqués, don Juan Arbona y en el

⁴⁹³ MAYOL ALCOVER, Esperanza, *Islas*, Palma, Impremta Mossèn Alcover, 1976.

⁴⁹⁴ CIFRE DE LOUBRIEL, *La formación del pueblo puertorriqueño...*, o.c.

⁴⁹⁵ MARIMON RIUTORT, Antoni, *L'emigració a Cuba i Puerto Rico després de 1898*, Palma, dins "El Mirall", núm.75, 1995.

que se hizo a la mar anteayer lo verificó nuestro particular amigo don Alfonso Castañer»⁴⁹⁶.

Així i tot, la pèrdua de les colònies provocà un retrocés en el flux migratori, el qual no va ser tan intens a partir de llavors. El setmanari *Sóller* publicava una notícia respecte al retorn del emigrants: «En casi todos los trasatlánticos que llegan a Europa procedentes de las Antillas vienen jóvenes paisanos nuestros que allí marcharon hace algunos años llenos de ilusiones, esperanzados en adquirir por medio del trabajo y del ahorro una modesta fortuna con que poder ayudar a sus familias y pasar tranquilos los días de su vejez. Regresan desengañados, y tanto lo que explican respecto de la situación de aquellas islas, antes colonias españolas, como su actitud, confirman los informes que de allí teníamos (...)»⁴⁹⁷.

Una vegada l'illa passà a ser de sobirania nord-americana, els sollerics es trobaren en la necessitat d'adoptar la nacionalitat dels conqueridors o mantenir la nacionalitat espanyola. L'any 1900, la majoria dels sollerics preferiren mantenir la seva nacionalitat; però n'hi hagué que canviaren i que adoptaren la nacionalitat nord-americana. Segons l'estudi de Tomás Samarria sobre aquest tema, dels 304 homes residents a Puerto Rico entre 1899 i 1900, 298 mantingueren la nacionalitat espanyola i solament 6 adoptaren la nova nacionalitat⁴⁹⁸.

Però malgrat tot, els sollerics no sols seguiren emigrant cap a Puerto Rico, sinó que aconseguiren una major riquesa, mitjançant el conreu i comerç del sucre i del cafè. Trobam també molts vincles comercials entre els sollerics residents a Puerto Rico i els residents a França.

El canvi de govern i l'expansió accelerada de l'economia de l'illa, durant la primera dècada del segle XX, va afavorir a molts sollerics, de 156 empleats i 13 comerciants del 1899 es va passar a 105 empleats i 89 comerciants.

Durant aquests anys, es comença a notar el retorn de molts residents cap a Sóller, deixant els seus fills o parents enfront dels seus negocis (molts d'ells ja havien nascut a Puerto Rico). A més, les noves autoritats nord-americanes

⁴⁹⁶ *Ibíd.*

⁴⁹⁷ *Sóller* 11-03-1899

⁴⁹⁸ SAMARRIA, Lealtad y nacionalidad..., o.c.

establiren que no podien entrar a l'illa a treballar els menors de 16 anys, sols s'hi podien establir com estudiants. Això va fer que alguns sollerics fossin repatriats cap Espanya⁴⁹⁹.

Es pot veure l'evolució de l'emigració sollerica a Amèrica en aquest quadre que mostra la distribució dels emigrants per sexe i estat civil⁵⁰⁰:

	1860	1871	1880	1891	1910	1920
Estat Civil						
Solters	73	105	161	116	205	141
Casats	4	4	7	5	17	8
Vidus	0	0	1	0	1	0
Total	77	109	169	121	223	149
Sexe						
Homes	77	108	168	120	213	144
Dones	0	1	1	1	10	5
Total	77	109	169	121	223	149

Aquesta etapa es la de l'auge de l'economia cafetera, que va propiciar una diversificació i fou la base de varis negocis sollerics als centres urbans, com els de producció de rom. Les destil·leries més conegudes foren: el rom *Extra*, d'Antoni Vicens; el rom *El Cañon de Marqués, Delgado y Cía.*⁵⁰¹; el rom *Ancla*, de Miquel Barceló; el rom *La Tumbadora*, de *Forteza Hnos.*; el rom *Selecto*, de Miquel Joy; el rom *Mensajero*, de *Pizá y Cía.*, el rom *Llave* de la Casa Roses i el rom *Pizá*, de *Pizá y González*. A més, també els Roses fundaren una important fàbrica de sabó.

Un cas destacat en aquest camp fou el dels germans Antoni i Bernat Mayol Simonet (fills de Josep Mayol Borràs, d'ofici moliner, i Maria Simonet), van fundar la tenda *Los Muchachos*, que es convertiria en una de les ferreteries més importants de San Juan. Antoni Mayol Simonet, arribat a Puerto Rico a

⁴⁹⁹ *Sóller* 30-12-1911

⁵⁰⁰ CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, pàg. 53-54, o.c.

⁵⁰¹ Aquesta societat estava formada pels germans Guillem i Antoni Marquès Arbona, Manuel Delgado i Miquel Barceló. Els germans Marquès Arbona s'instal·laren a Puerto Rico per treballar a la casa *Pizá y Cía.* el 1890, independitzant-se poc després per muntar aquesta societat mercantil. També fabricaven l'anís *Celeste*. Cap a finals del XIX Antoni i Guillem Marquès fundaren la societat *Marqués Hermanos*, amb la qual adquiriren les centrals sucreres *Plata* i *Sóller* a Arecibo.

finals de la dècada dels setanta del segle XIX, va començar a treballar com a dependent a la *Casa Simonet* a San Juan. L'any 1885, s'associà amb Miquel Pons i varen obrir un negoci de ferreteria, mobles i quincalla al carrer Forteza núm. 32 de la capital porto-riquenya, sota el nom de *A. Mayol & Co.* El capital inicial fou de 150.000 \$. L'any 1891 el germà d'Antoni Mayol, Bernat, va entrar com a soci al negoci, la raó social va canviar el nom pel de *Sucesores de A. Mayol & Compañía*. Aquest negoci però, es va fer famós amb el nom de *Los Muchachos*, nom donat pel periodista del periòdic *El Buscapié*, Manuel Fernández Juncos. El negoci es va diversificar, l'any 1893 era punt de partida de carruatges que feien rutes a l'interior de l'illa. L'any 1896 entraren com a socis capitalistes Antoni Caubet Pons (també mallorquí), Manuel Sánchez González i Gervasio Fernández.

Amb el canvi de sobirana els germans Mayol passaren a formar part com a socis comanditaris. Antoni Mayol va retornar a Sóller per viure de rendes. L'any 1904 entraren com a socis gestors dos mallorquins més, Guillem Vidal i Damià Caubet Pons. El 1912, va entrar com a soci gestor Antoni Rullan Mayol, i entre els anys 1919 i 1926, els seus germans Josep, Guillem i Salvador respectivament, tot quatre eren nebots dels fundadors Antoni i Bernat Simonet. El negoci es va mantenir en mans dels hereus d'aquesta família fins a l'any 1980⁵⁰².

La colònia sollerica era molt respectada a l'illa i eren relacionats sobretot amb el comerç, el diari *El Buscapié* de 24 de maig de 1895 ho deixava clar en aquesta notícia: «Es famosa en esta localidad la colonia mallorquina, porque a ella se debe, de más antiguo, una gran parte del progreso agrícola, industrial y comercial de esta comarca. Hace muchos años que la casa mercantil de los señores Marqués constituyó el génesis de estos negocios en gran escala, la que aún está en pié mostrando fortaleza por la sucesiva buena dirección de D. Antonio, D. Ramón, D. Miguel, D. Martín y D. Juan del mismo apellido, y del socio D. Damián Morell Pons. Poco después surgieron a la vida enriquecedora los establecimientos comerciales de Oliver, Frau, Frontera y hermanos Ferret, catalanes estos últimos. Y en la actualidad son igualmente valiosos los de

⁵⁰² Revista *Los Muchachos 100 años. Sucrs. de A. Mayol & Co. Inc.*, editada amb motiu del centenari de l'entitat, l'any 1991.

Canals, Coll, Vidal, Arbona, Mayol, el de los hermanos Lecaroz, vizcaínos, y el del potentado Vilella, hijo de mallorquín. Entre estos, la fuerte casa de D. Pedro Suau, quien, como sus demás paisanos, ostenta y practica las virtudes ejemplarísimas de laboriosidad, constancia, orden, ahorro y economía, que son decisivas para el provecho en pocos años»⁵⁰³.

Una vegada establerts i consolidats els negocis, els sollerics tornaven al poble natal per casar-se i establir-se allí, deixant com a encarregats familiars i llavors enviant els seus fills. Però també foren molts els que es casaren amb dones porto-riquenyas, el que va fer que arrelassin amb més força a la colònia.

A mesura que acabava la centúria, començaren els problemes pels sollerics, la davallada dels preus del cafè i la pèrdua espanyola de Puerto Rico afectaren als seus negocis. No podem oblidar els efectes de l'huracà *San Ciriaco*, que l'agost de 1899 va destruir bona part dels cafetals de l'illa⁵⁰⁴. Sols les grans firmes comercials com *Roses y Cía.* pogueren resistir la crisi. Aquesta companyia va sortir en part beneficiada pels efectes de l'huracà, ja que es va apropiat de nombroses finques en concepte de pagament de deutes, que molts petits propietaris havien contret amb ells (el 1901 es va apropiat de terres per valor de 131.676 dòlars). Aquest augment de propietats va possibilitar que l'empresa el 1905 fundàs la central sucrera *Cambalache*. A més, des de principis del decenni de 1890 havia diversificat els seus negocis, com l'establiment d'una fàbrica de sabó (1894) o la construcció de ferrocarrils, el que li va permetre una major flexibilitat i solvència econòmica⁵⁰⁵.

Davant la davallada d'influència dels sollerics en l'economia de l'illa, la solidaritat com a grup es va fer palesa, s'anaren associant i concentrant les

⁵⁰³ POU I MUNTANER, Joan, *Noticias y relaciones históricas de Mallorca (1891-1895)*, Tom VIII, Palma, Societat Arqueologica Luliana, 1992, pàg. 438.

⁵⁰⁴ Un bon exemple de les nefastes conseqüències del San Ciriaco el donà Esperanza Mayol en la seva autobiografia *Islas*. En ella contà com el seu pare Bartomeu Mayol Enseñat, va quedar arruïnat per les destrosses de l'huracà i els deutes que tenia amb la casa *Roses y Cía*. Per fer front als deutes va haver de vendre bona part de les seves propietats a Puerto Rico, així com les seves propietats a Sóller, inclosa la casa pairal de Can Quenc. MAYOL ALCOVER, *Islas...*, o.c.

⁵⁰⁵ CUBANO, Astrid, *El café y la política colonial en Puerto Rico a fines del siglo XIX: dominación mercantil en el puerto de Arecibo*, a *Revista de Historia Económica* 95 Año VII. N.º 1, Madrid, 1990.

empreses solleriques, per reduir costos. Així sorgiren empreses com la *Puerto Rico Distilling Company* (1906) per a la producció i distribució de rom⁵⁰⁶ i la *Soller Sugar Company* (1909)⁵⁰⁷. L'any 1906 es crea a Puerto Rico la societat *Marquès y Companyia*, essent propietat dels sollerics Joan i Pau Marquès Colom.

En aquesta època, moltes de les primeres companyies creades pels primers emigrants sollerics, acusaren la crisi, y hagueren de fer ampliacions de capital, amb la introducció de nous socis. El setmanari *Sóller* ens dóna molts testimonis d'aquest moviment en les empreses de capital solleric:

- «En circular recibida por los *Sucs. de Frontera S. en C.* de Mayagüez, nos informan que se han hecho cargo del activo y del pasivo de la sociedad en comandita “Sucesores de Casasnovas, establecida en Ponce, cuyo mercantil continuará sus operaciones bajo el mismo nombre y seguirá dedicándose a iguales negocios. Ostentará la representación en Ponce, d. Bernardo Arbona Frontera»⁵⁰⁸.
- «Nos informan del cese de operaciones de la mercantil *Pedro A. Casasnovas* de Ponce (PR). En substitución de la misma y según escritura notarial, se constituyó otra sociedad mercantil en comandita que gira bajo la razón de “Pedro A. Casasnovas y Cía. S. en C. y que se dedicará a los mismos negocios de calzado, pieles y demás efectos de peletería. Es socio gestor de la mercantil citada nuestro paisano d. Pedro A. Casasnovas y comendatario d. Bernardo Ferrer Gil»⁵⁰⁹.

S'ha de destacar que en aquesta etapa alguns sollerics participaren en la vida política de l'illa, ocupant càrrecs importants. Ja hem esmentat la participació de Joan Marquès en la fundació de Lares. Llorenç Roses Borràs va ser batle

⁵⁰⁶ La producció de rom fou important pel desenvolupament dels sollerics a la regió d'Arecibo, fins que la Prohibició (Llei Foraker) dels anys vint va obligar al tancament temporal de les destil·leries de productes alcohòlics.

⁵⁰⁷ Amb capital principalment de les famílies Oliver i Roses.

⁵⁰⁸ *Sóller* 13-07-1907

⁵⁰⁹ *Sóller* 26-04-1907

d'Arecibo uns quants anys i d'altres participaren en la creació de batallons per defensar l'illa de l'atac nord-americà.

4. La fase final del corrent migratori (1914-1936)

A partir de la Primera Guerra Mundial, el corrent migratori solleric començà a baixar, el 1920 el nombre de residents a Puerto Rico havia baixat un 33'2 %. Influeix sobretot el domini creixent de les grans empreses nord-americanes i la modificació dels eixos comercials tradicionals, juntament amb les lleis del Congrés dels EUA per restringir l'emigració d'europaus de l'àrea mediterrània cap a territori nord-americà. Altres causes foren el creixement de l'economia sollerica i la baixada del preu internacional del sucre.

L'huracà *San Felipe* de 1928 va devastar l'illa. Varen morir unes 312 persones, en va ferir uns quants milers i va destruir tota la collita de cafè i de tabac. La tempesta va afectar totes les hisendes dels mallorquins. Entre elles, les hisendes de Guillem Morell⁵¹⁰ i la de Miquel Pastor⁵¹¹. Els propietaris varen tenir molts de problemes per cobrar de les companyies asseguradores, d'origen nord-americà, les quals es varen retardar molt en els pagaments i en molts casos sols pagaren el 30 % de l'assegurança. El govern americà, davant el desastre, va aprovar un emprèstit per potenciar la indústria del cafè a Puerto Rico, ja que aquesta havia quedat pràcticament destrossada.

A part de la destrossa de les finques, l'huracà *San Felipe* va provocar la pèrdua de mà d'obra, a causa dels morts que aquest va provocar, després els treballadors foren contractats per la Creu Roja americana per a la reconstrucció de les zones més afectades⁵¹².

⁵¹⁰ Fill de Sebastià Morell de *Can Niu* i Aina Castanyer Muntaner. Casat amb Magdalena Puig Morell. Aquest era propietari juntament amb el seu cosí Andreu Pastor Castañer –*Fiquet*– de diverses finques a Adjuntas i Utuado, gestionades per la societat *Morell Pastor Hermanos*. QUETGLAS / MORELL, *Aspectes de l'emigració,...*, a.c.

⁵¹¹ Propietari de la hisenda *Arriba* a la localitat de Cialitos.

⁵¹² Miquel Pastor així ho contava al seu germà Andreu: «(...) hace más de 15 días que no tengo casi peones trabajando en ella (a la finca). La Cruz Roja Americana esta cargando con todos ellos, en todos los barrios se han formado brigadas de 150-200 personas, pagadas a 80 céntimos (...)». Carta de Miquel Pastor Castanyer a Andreu Pastor Castanyer, datada a Cialitos el 19-01-1929. Arxiu de Josep A. Morell González.

A partir dels anys trenta la situació es va fer més difícil per als agricultor mallorquins. La crisi mundial del cafè, a causa de la baixada de les exportacions i les males collites, agreujaren la situació provocada pel *San Felipe*⁵¹³.

A pesar d'això les grans empreses es mantingueren. Així *Roses y Cía.* cap el 1930 es mantenia com una de les principals empreses exportadores de Puerto Rico, estenent el seu radi d'acció a Arecibo, Lares, Utuado, Camuy, Isabela i Quebradillas⁵¹⁴.

Si analitzem les edats dels que parteixen a Puerto Rico en aquest període podem veure que el grup d'edat entre 13 i 25 anys s'ha reduït (20'1 %) i el grup dominant és el d'edats compreses entre 26 i 51 anys (73'2 %).

La interrupció de les cadenes migratòries venia marcada pels canvis en l'estructura empresarial, ara més competitiva i dinàmica. A més, molts sollerics havien tornat a la ciutat natal, i fins i tot alguns descendents seus van passar de Puerto Rico a França.

6.3.1.1.2. Mèxic

Els Estats Units Mexicans, conegut simplement com Mèxic, és un país localitzat a Amèrica del Nord. Limita amb els Estats Units d'Amèrica al nord, al sud-est amb Guatemala i Belice, a l'est amb al Golf de Mèxic i el Mar Carib i a l'oest amb l'oceà Pacífic.

Des del descobriment d'Amèrica el territori estava sota control de la monarquia hispànica. El 28 de setembre de 1821, l'antic Virregnat va aconseguir la independència de la corona espanyola. A pesar d'això fins el darrer quart del segle XIX la situació social i política del nou país fou força inestable. Podríem

⁵¹³ Així ho expressava Guillem Morell: «La crisis es general en toda la Isla, porque no hay producción y lo que se produce sale poco. El comercio por este motivo también esta mal». Carta de Guillem Morell Castanyer a Andreu Pastor Castanyer, datada a Adjuntas el 10-09-1930. Arxiu de Josep A. Morell González.

⁵¹⁴ CUBANO IGUINA, Astrid, *Economía y sociedad en Arecibo del siglo XIX: los grandes productores y la inmigración de comerciantes*, a SCARANO, Francisco A. (ed.), *Inmigración y clases sociales en Puerto Rico*, Rio Piedras (Puerto Rico), Ediciones Huracán, 1989, pàg. 106.

esbossar les diferents etapes que marcaren la història política i social de Mèxic entre 1821 i 1936⁵¹⁵:

- El 1822 es va proclamar un efímer Primer Imperi Mexicà en la figura de Agustín de Iturbide.
- Entre 1823 i 1863 es va instaurar una república que va sofrir els enfrontaments entre unitaris i federalistes, les guerres amb els EUA i els governs autoritaris d'alguns dirigents com Antonio López de Santa Anna (que va ser president de Mèxic onze vegades i en la darrera – 1853-1855 - es va proclamar dictador).
- Entre 1864 i 1867 es va donar el Segon Imperi Mexicà, governat per Maximilià d'Habsburg.
- L'any 1867 es va tornar a instaurar la República, però sota el govern autoritari de Benito Juárez fins el 1872. Juárez fou substituït per Lerdo de Tejada, i quan aquest va intentar reelegir-se fou derrocat pels partidaris del general Porfirio Díaz.
- Entre 1876 i 1911 va governar el país Porfirio Díaz (excepte un breu període entre 1880 i 1884) en l'etapa que es coneix com el *Porfiriato*. Aquesta etapa es va caracteritzar per una relativa estabilitat política a l'hora que creixien les desigualtats socials. El *Porfiriato* va afavorir la inversió dels capitals estrangers en el país, sobretot europeus (per contrarestar la dependència front als EUA). Les relacions comercials amb Espanya, França, Alemanya i Gran Bretanya varen aconseguir un nivell sense precedents.
- Entre 1910 i 1917 es va donar el període conegut com *Revolució Mexicana*. El 1910 va esclatar un conflicte intern contra la dictadura de Porfirio Díaz, encapçalat per Francisco I. Madero que va fer caure a Díaz el 1911. Madero fou nomenat president, però fou assassinat e 1913 i el seu lloc el va ocupar el dictador Victoriano Huerta. Al mateix moment, va esclatar la revolució social encapçalada per Emiliano Zapata en el sud i per Pancho Villa en el nord. A pesar del derrocament de Huerta el 1914, la lluita va continuar fins el 1917 entre els revolucionaris i els constitucionalistes de Venustiano

⁵¹⁵ HERNÁNDEZ CHÁVEZ, Alicia, *México. Breve historia contemporánea*, México, Fondo de Cultura Económica, 2000.

Carranza, el qual fou nomenat president després de la proclamació de la Constitució de 1917.

La presència d'emigrants espanyols en aquest gran país fou molt reduïda durant tot el segle XIX, augmentant durant el període del *Porfiriato*. L'emigració espanyola cap a Mèxic després de la seva independència és pot considerar com a "secundària"⁵¹⁶, sobretot si es compara amb altres destinacions com Cuba o Argentina. Amb la *Ley de Colonización* de 1883 el Govern mexicà va intentar motivar la immigració d'espanyols, italians i francesos. Aquesta va tenir resposta però no va esdevenir important fins els anys de la guerra civil espanyola, quan l'Estat mexicà va acollir nombrosos refugiats republicans.

L'emigració mallorquina a Mèxic no fou molt nombrosa, a pesar que ja al final del segle XVII es pot constatar la presència de religiosos mallorquins al Virregnat de Nova Espanya. Aquests missioners estaven encapçalats per fra Antoni Llinàs Massanet. També destacà ja en el segle XVIII, la figura de fra Juníper Serra, que juntament amb altres franciscans mallorquins, desenvolupà una important tasca evangelitzadora sobretot a Califòrnia.

Durant el segle XIX, la presència de mallorquins no fou molt destacada, aquest territori gairebé no acollí la presència d'emigrants illencs, que preferien les oportunitats que es presentaven a altres territoris com Puerto Rico o Cuba, que a més encara pertanyien a la corona espanyola.

A partir dels anys vuitanta del XIX, la tendència migratòria canvià, en part per la implicació dels organismes de l'Estat davant la sortida en massa de persones a l'estranger. Altres causes foren la crua situació econòmica de Mallorca i les polítiques demogràfiques dels països receptors, favorables a l'entrada d'emigrants. A finals del XIX, emigraren unes 5.454 persones, distribuïdes entre el Continent americà, Filipines i Algèria. El conjunt de mallorquins que es trobaven a Mèxic era de 40 persones⁵¹⁷.

El preu del viatge cap al país asteca podia oscil·lar el 1910, pel que fa als passatges de tercera categoria de la *Compañía Transatlántica Española* entre

⁵¹⁶ LIDIA, Clara E., "Los españoles en México. Del Porfiriato a la Post-Revolución", dins SÁNCHEZ ALBORNOZ, Nicolás (comp.), *Espanoles hacia América. La emigración en masa, 1880-1930*, Madrid, Alianza Editorial, 1988.

⁵¹⁷ SERRA, *Els elements de canvi...*, o.c.

les 250 pessetes que costava arribar a Veracruz i les 850 a la resta dels ports mexicans⁵¹⁸.

L'emigració mallorquina a Mèxic està poc estudiada, ja que no fou tan nombrosa en nombre com el flux que va partir a Argentina o Cuba. Tot i així, tenim algunes notícies de la presència d'illencs en aquest país, per exemple entre 1891 i 1895 passaren al país asteca 40 mallorquins o l'any 1908, quan 20 sabaters mallorquins partiren a Mèxic i retornaren a finals del mateix any a causa de que el preu de les subsistències havia crescut i els salaris dels obrers eren bastant reduïts⁵¹⁹.

Un altre exemple de com vivien els mallorquins a Mèxic el 1908, el donà Ignasi Roca i Buades en les seves memòries, on deixa constància de la presència de nombrosos mallorquins residents a Veracruz i ciutat de Mèxic⁵²⁰, la majoria dedicats al comerç o la indústria.

Però el flux més important d'emigrants procedents de l'Estat espanyol i de Mallorca és donà entre 1936-1940 amb la guerra civil espanyola. Aquest país, va acollir un bon nombre de refugiats espanyols que escapaven de la repressió franquista, entre ells un reduït nombre d'intel·lectuals balears: el músic Baltasar Samper Marquès i els polítics Antoni Mª Sbert Massanet i Ignasi Ferretjans Juan⁵²¹.

Pel que fa al moviment associatiu, els mallorquins no desenvoluparen associacions pròpies, sinó que es varen incloure en les diferents entitats que agrupaven tots els emigrants d'origen espanyol.

⁵¹⁸ *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación*, 31-10-1910.

⁵¹⁹ «Crónica Balear: Procedentes de México han regresado unos 20 mallorquines, de oficio zapateros que hace poco más de un año marcharon a América en busca de mejor suerte. Estos individuos manifestaron que "las cosas en América han cambiado completamente. La vida se hace en México muy difícil». *Sóller* 24-12-1908.

⁵²⁰ ROCA I BUADES, Ignasi, *La ciutat dels records (1852-1943)*, Palma Miquel Font Editor, 2006.

⁵²¹ Sobre l'emigració de les Illes Balears a Mèxic veure PARRON GUASP, Artur, *L'exili balear a Mèxic*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2011; BUADES / MANRESA / MARIMON / MAS, *El moviment associatiu balear...*, o.c. / DIVERSOS AUTORS, *L'exili republicà: política i cultura. Actes de les Jornades d'Estudi celebrades al Centre Cultural la Misericòrdia. Palma, 18-20 de novembre de 2009*, Barcelona, Consell Insular de Mallorca – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011.

L'emigració dels sollerics va començar a mitjans del segle XIX, coincidint amb la nova onada d'emigrants espanyols a Mèxic, després del període d'inestabilitat que va precedir la independència de l'antiga colònia. Podem establir quatre grans etapes d'aquesta emigració, segons el volum d'emigrants i els diferents períodes polítics de l'estat mexicà⁵²²:

1. Etapa dels primers contactes (1850 a 1880)

A finals de 1836 es varen restablir les relacions diplomàtiques entre Mèxic i la corona espanyola, a pesar d'això, la inestable situació del país va fer que el creixement d'emigrants fou relativament lent. Segons diversos estudis entre 1837 i 1857 el nombre d'emigrants va augmentar a raó de 100 espanyols per any, mentre que entre 1858 i 1877 la xifra es va reduir a 50 persones anuals⁵²³. Les primeres referències de l'establiment de sollerics en aquest país les trobam al padró d'habitants de Sóller de 1852, amb la presència de 2 sollerics residint a San Juan Bautista de Tabasco. Es tractava dels germans Joan i Pere Oliver Colom –*Pere-Jordi*-, els quals tenien 28 i 23 anys respectivament en aquell any⁵²⁴. Posteriorment s'hi va unir l'altre germà, Jordi. Els germans Colom es dedicaren al comerç, i sembla que foren els iniciadors de la cadena migratòria de la Vall cap a Mèxic. També va partir, en el mateix període, Joan Rullan Colom –*Moana*-, el qual va fundar una casa comercial a San Juan Bautista de Tabasco, que va esdevenir posteriorment una de les més importants de la zona, *M. Ripoll y Cía.*⁵²⁵

Devers l'any 1871, documentam la presència d'altres naturals de Sóller a Tabasco, els germans Pere Antoni i Bartomeu Pizà Mayol, de 17 i 16 anys respectivament⁵²⁶.

⁵²² QUETGLAS CIFRE, Antoni, *L'emigració de Sóller cap a Mèxic (1852-1936)*, a IV Jornades d'Estudis Locals de Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2010.

⁵²³ LIDIA, Clara E., *Una inmigración privilegiada: comerciantes, empresarios y profesionales españoles en México en los siglos XIX y XX*, Madrid, Alianza, 1994.

⁵²⁴ AMS. Secció 12. Estadística. Padrons de població. Sign.: 2783.

⁵²⁵ MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 296, o.c.

⁵²⁶ AMS. Secció 12. Estadística. Padrons de població. Sign.: 2801

Un altre emigrant que s'establí en aquest període fou Salvador Coll Terrassa – *Barra d'Or*⁵²⁷, el qual havia partit primer a Cuba i després passà a Mèxic, on va fer una gran fortuna amb un negoci d'importació i exportació de productes.

Igual que els sollerics emigrats a Puerto Rico i Cuba, a Mèxic es dedicaren bàsicament al comerç, especialment la importació i exportació de productes, i a la petita indústria. Els primers emigrants posaren les bases del model que seguiren els que arribaren posteriorment de Sóller.

Es varen establir principalment a la zona sud del país, a les regions de Veracruz, San Juan Bautista de Tabasco, Yucatán, Puebla i Chiapas. Així i tot, també en trobam a Mèxic D.F. i a la zona nord, prop de la frontera amb els EUA, a la ciutat de Tampico. Tots aquests llocs són pròxims al Golf de Mèxic i eren els enclavaments comercials més importants del país.

Fou la ciutat de San Juan Bautista de Tabasco la que va rebre el major nombre d'emigrants sollerics⁵²⁸. Aquesta ciutat es troba al Golf de Mèxic, i era una de les ciutats comercials més importants del país. Un altra ciutat que va acollir un nombre destacat d'emigrants fou Veracruz, situada al Golf de Mèxic i el port més important de l'Estat.

2. De 1880 a 1910. Etapa d'expansió

Amb la pujada al poder del general Porfirio Díaz, la població a Mèxic va augmentar de forma considerable, sobretot per la política favorable a la immigració estrangera i els avantatges fiscals cap als europeus. En aquesta època va augmentar també el nombre d'emigrants espanyols, amb una mitja d'uns 700 individus anuals.

⁵²⁷ Salvador Coll Terrassa –*Barra d'Or*– va néixer a Sóller el 1802. Va emigrar a Cuba i Mèxic, on feu fortuna. Posteriorment emigrà a França i d'allà passà a Bona (Algèria) on va adquirir una gran finca agrícola, des de la qual exportava fruits secs, cap a França principalment. Retornà a Mallorca i s'establí a Palma. Va fer moltes donacions a institucions benèfiques i a la ciutat per a la millora de la higiene i la sanitat. Fou proclamat Fill Adoptiu de Palma (1884) i nomenat cavaller del Sant Sepulcre i rebé la creu d'Isabel la Catòlica. Morí el 1888.

⁵²⁸ La ciutat de San Juan Bautista de Tabasco (també coneguda com San Juan Bautista de Villahermosa, nom anterior a l'emancipació mexicana de 1826), és la capital de l'estat mexicà de Tabasco. Va gaudir d'una època d'expansió comercial i burgesa entre 1890 i 1900. L'any 1916 per decret governamental la ciutat va canviar el nom pel de *Villahermosa*.

Els sollerics varen mantenir les característiques dels emigrants peninsulars, i es varen establir principalment a les ciutats, dedicant-se a professions urbanes i formant part de la burgesia a les ciutats més actives del país. Es podria dir que es tracta d'una immigració urbana, predominant els qui es dedicaven al comerç i els empresaris⁵²⁹.

Sabem que ja en el 1885, hi havia un nucli important de sollerics al país centreamericà, ja que durant les greus inundacions que sofriren Sóller i Fornalutx el 1885, es recaptaren a San Juan Bautista de Tabasco unes 558 pessetes. Les subscripcions foren organitzades per Miquel Ripoll Pons, Pere Deyà, Antoni Pastor Marquès i Joan Ferrer Oliver. Aquests a més enviaren 2.537,70 ptes als damnificats⁵³⁰.

Els sollerics residents a Mèxic estaven al corrent del que passava a la Vall, tant per les cartes dels seus familiars com pel setmanari *Sóller*, i es mostraven participatius i generosos en les activitats i col·lectes que es feien. En relació amb el setmanari, els emigrants foren claus en la seva aparició i desenvolupament. Joan Marquès va sondejar els diferents col·lectius d'emigrants escampats per Amèrica i França per demanar el seu suport. A Mèxic, Marquès es va posar en contacte, l'agost de 1885, amb Damià Canals per que li enviàs un llistat dels residents a Tabasco que podrien estar interessats en la nova publicació. Canals va fer propaganda del setmanari repartint exemplars entre els sollerics i aconseguí el setembre del mateix any cinc subscriptors⁵³¹. Posteriorment, Damià Canals fou corresponsal i representant del setmanari a Mèxic.

⁵²⁹ LIDIA, , *Una inmigración privilegiada...*, o.c.

⁵³⁰ *Sóller* 09-01-1886

⁵³¹ Carta de Damià Canals a Joan Marquès, 14-09-1885: « (...) como me dices que debía recibir el número 1, 2, 3 y 4, te diré que no he recibido más que el número 4, que enseguida yo mismo fui a repartirlos a los sollerenses y a fuerza de explicaciones y ruegos pude lograr cinco subscripciones de lo cual espero irás mandándolos todos seguidos; como el nº 4 empieza a contar desde el 1 de agosto y como no recibí los anteriores, pues el compromiso empieza desde el 1 de agosto con dicho número, al recibir esta carta mándame los que le siguen a este y contéstame y al mismo tiempo dime cuanto es el valor total de cada uno en Sóller en un año para mandarte el importe enseguida, que me cuidaré de cobrar a estas cinco personas y situarte el dinero en Sóller. Ahora como hay unión postal entre España y Méjico dime si puedo mandarte este valor en sellos del correo para que en la administración de correos de Sóller te

Amb l'aparició del *Sóller* es documenten millor la presència dels emigrants a Mèxic, especialment a la secció *Notas de Sociedad*. Alguns exemples que es poden exposar són:

- «Después de una estancia en este pueblo, no tan larga como hubieran deseado su familia y amigos, se embarcó anteayer para el nuevo Continente el señor don Miguel Ripoll y Deyá, socio de la importante casa *Ripoll y Compañía*, establecida desde hace bastantes años en San Juan Bautista de Tabasco⁵³²
- «Procedentes de Tabasco (Méjico) han llegado á este pueblo nuestros paisanos d. Pedro Antonio Pastor y d. Antonio Valle».
- «Con objeto de pasar una temporada al lado de su familia ha llegado a este pueblo procedente de San Juan de Tabasco, Méjico, nuestro amigo don José Pastor Marqués (...)»
- «Por telégrafo se ha recibido estos días la noticia de la muerte de don Damián Pizá y Mayol ocurrida en San Juan Bautista de Tabasco en la flor de su edad. A los pocos meses de haber contraído matrimonio y cuando le sonreía un risueño porvenir. Enviamos a su hermano don Juan, a su hermano político el director del semanario *Sóller* y a todas las personas de ambas familias la expresión de nuestro más sentido pésame».
- «Por circular recibida en esta redacción, se nos participa que por escritura pública autorizada el 25 de marzo último se ha formado en San Juan Bautista de Tabasco (México), nueva sociedad mercantil colectiva bajo la misma razón social de *Juan Pizá y Compañía*, para continuar todos los negocios activos y pasivos de la anterior. Igualmente se nos comunica haber concedido poder general a su antiguo dependiente D. Casto Machín. Deseémosles en el negocio de la casa pingues resultados.»⁵³³.
- «Según circular que hemos recibido de San Juan Baustista de Tabasco (México), se ha dado por terminada la sociedad mercantil que giraba en aquella

lo cambie en efectivo (...)» AMS. Arxiu de la Impremta Marquès. Correspondència particular de Joan Marquès Arbona 1877-1884. No catalogat.

⁵³² CAIMARI CALAFAT, Bartomeu/ RUIZ CARVAJAL, José Rafael, *L'emigració balear a Amèrica a través del diari La Almudaina (1887-1906)*, Palma, IEB 60-61, 1998, pàgs. 17-18.

⁵³³ *Sóller* 22-04-1905. Posteriorment hi va haver una ampliació de capital que a més dels socis inicials: Joan Pizà Mayol, Luciano Abarrategui i Mateu Frontera es va unir Castro Machín. *Sóller* 10-04-1909.

plaza bajo la razón de *Forteza y Cía.* y se ha constituido una nueva sociedad en comandita simple que girará bajo la razón social de *Forteza y Cía. Suc. S. en C.*, la cual se ha hecho cargo del activo y del pasivo para continuar los mismos negocios que sus antecesores. Seguirá de gerente, d. Juan Vicens Reynés y entran a formar parte con el mismo carácter de gerentes, los señores d. Jaime Valls Segura y d. Miguel Aguiló Forteza, quedando de comanditario d. José Forteza Piña. Al mismo tiempo se ha otorgado poder general a d. Alberto Armica Ferrer»⁵³⁴.

- «La razón social *José Ferrer y Cía.* establecida en San Juan Bautista de Tabasco nos participa que ha concedido poder general a su antiguo dependiente d. Rafael Nadal Moll»⁵³⁵.

- «Se nos participa que el comerciante y comisionista Francisco Rullan, establecido en la ciudad de Carmen, ha conferido poder general a Ramon Vadilla Vila para que le represente en todos los actos y en todos los negocios civiles, judiciales y administrativos»⁵³⁶.

- «Recibimos una circular de San Juan Bautista de Tabasco (México) de los señores *Sucs. de M. Ripoll y Cía.*, en la que nos participan que por escritura pública otorgan ante el notario d. José Ventura Calderon, que ha dejado de formar parte de dicha sociedad el socio comanditario d. José Ferrer Oliver, a quien, según la misma escritura, y por acuerdo mutuo, han transferido la comandita que tenían impuesta en la firma *Vicens Ferrer y Cía.*, de aquella misma plaza»⁵³⁷.

- «Parte hacia San Juan Bautista, d. Antonio Pastor Oliver, para ocuparse de los asuntos que se relacionan con su casa comercial, bajo la razón social de *Antonio Pastor y Cía.*»⁵³⁸.

⁵³⁴ Sóller 11-05-1907

⁵³⁵ Sóller 03-08-1907.

⁵³⁶ Sóller 19-01-1907.

⁵³⁷ Sóller 19-01-1907. L'any 1915 hi va haver una ampliació de capital en la qual s'hi varen mantenir els socis gestors: Joan Ripoll Deyà, Joan Oliver Rullan i Josep Pizà Magraner, i varen entrar Enric Oliver Rullan i Bartomeu Magraner Coll. Sóller 13-11-1915

⁵³⁸ Sóller 20-07-1907. Els gerents de l'entitat eren Antoni Pastor Oliver i Marcelino Cea Cortina (Sóller 14-12-1907). L'any 1914 aquesta societat va quedar dissolta i fou substituïda per una altra societat amb el nom de *Andrés, Avellá y Cía. S. en C.* Sóller 21-03-1914.

- «En circular recibida desde San Juan Bautista de Tabasco, se nos participa que por escritura pública autorizada por el notario d. José Ventura Calderón se ha formado una sociedad mercantil colectiva, que girará en dicha plaza bajo el nombre de *A. Oliver y Cía.* siendo sus socios nuestros paisanos Andrés Oliver y Antonio Rullan.»⁵³⁹.

Una de les cases comercials més importants que es fundaren en aquest període fou la casa Pizà, de la qual eren socis els germans Damià, Pere Antoni, Joan i Bartomeu Pizà Mayol. Aquesta s'encarregava de la importació i exportació de productes. També es va diversificar, comercialitzant els seus propis productes com el tabac *Habanero Pizá*. També va arribar a posseir el seu propi vaixell de vapor *El Pizá*, amb el qual es feia el comerç amb altres ports del país asteca⁵⁴⁰.

Una altre de les societats mercantils que es fundaren a Mèxic durant aquest període fou la societat *Canals, Colom y Cía.*, fundada el 1901. Aquesta societat mercantil estava formada per Antoni Canals Pastor, Damià Canals i Jaume Colom. L'empresa principalment es dedicava a la importació, exportació i distribució de productes. Aquests eren molt variats: cervesa *Moctezuma*, xocolates i dolços *La Suiza*, tabacs *La Perla*, llumins *La Central*, taules de billar de la companyia *Brunswick-Balke-Collender*, etc. També importaven productes de Mallorca, per exemple de l'empresa *José Ferrer y Cía.* rebien sobrassades⁵⁴¹. Entre l'any 1901 i 1906 tenien un establiment denominat *La Blear*⁵⁴² i de 1911 a 1920 tenien un establiment mercantil denominat *El Águila*⁵⁴³. A partir de 1905 es varen encarregar de gestionar un teatre (*Sucursal del Teatro o Teatro Merino*⁵⁴⁴) a la mateixa ciutat de San Juan Bautista. Encara el tenien el 1920 i estava assegurat per 30.000.000 de pesos mexicans. La

⁵³⁹ Sóller 13-02-1909

⁵⁴⁰ PIZÁ Y GARCÍA, Gumersindo, *Origen y ramificación de la familia Pizá*, inèdit.

⁵⁴¹ AMS. Arxiu *Canals, Colom y Cía.* Correspondència 1919-192. No catalogat.

⁵⁴² AMS. Arxiu *Canals, Colom y Cía.* Llibre Diari 1901-1906. No catalogat. Aquesta empresa va agafar l'actiu i el passiu de la societat *Pomposo, Ruíz y Cía.* Sóller 15-06-1901

⁵⁴³ AMS. Arxiu *Canals, Colom y Cía.* Llibre Diari 1911-1920. No catalogat.

⁵⁴⁴ En aquest teatre es varen fer les primeres projeccions cinematogràfiques de la vila l'any 1903.

societat *Canals y Colom* es va liquidar l'any 1921, després de la mort del soci gerent Jaume Colom el 25 de juliol de 1919 a San Juan Bautista de Tabasco⁵⁴⁵. L'any 1905, alguns comerciants sollerics varen impulsar una subscripció per recaptar fons a favor de la construcció del ferrocarril de Sóller i comprar-ne accions.

Al mateix temps també es varen involucrar en la vida social i cultural del país. L'any 1909, es va fundar a Tabasco el *Centro Español*, del qual en fou el primer president el comerciant solleric Joan Ripoll Deyà⁵⁴⁶.

El setmanari *Sóller*, va recollir la notícia del periòdic *El Correo de Tabasco* sobre unes greus inundacions que varen afectar la zona: «Aquí en la capital quedaron inundadas las avenidas 1, 2 y 3 del Grijalco Episcopal y en parte por las aguas que las alcantarillas arrojaban las calles de Juárez y Aldana. Hubo que suspenderse el trafico en el mercado Porfirio Díaz y solo por medio de puentes se pudo pasar a las casas de N. Azula, Pizá i Frontera. Quedaron también en parte inundadas las casas comerciales de Alzamora y Cía., Juan Vicens Ferrer, M. Ripoll y Cía., B. Estades y Cía. Y bodegas J. G. Lumadrid. Estas Episcopal donde afectaron a 500 personas»⁵⁴⁷.

En resum no hi ha dubte que fou a finals del segle XIX, en ple porfiriàt, quan el flux d'emigrants sollerics cap a la República de Mèxic va ser més intens. Aquesta emigració pràcticament acabà amb la Revolució Mexicana de 1910-1917.

En aquest període localitzam un dels pocs fornalutxencs establerts a Mèxic. Es tracta de Jaume Antoni Reynés Escales -*de Can Tumeris*-, nat el 1888. Aquest fou declarat pròfug per incomplir el servei militar. S'establí a Tabasco devers el 1908 i estava casat amb una mexicana d'ascendència biscaïna⁵⁴⁸.

3. De 1910 a 1917. Revolució mexicana

Durant els anys de la Revolució es va posar fi a la tendència migratòria espanyola manifestada durant el *Porfiriato*. Aquest tall del flux migratori es va

⁵⁴⁵ QUETGLAS CIFRE, *L'emigració de Sóller...*, a.c.

⁵⁴⁶ *Sóller* 09-10-1909

⁵⁴⁷ *Sóller* 04-12-1909

⁵⁴⁸ Notes facilitades per Joan A. Estades de Montcaire.

mantenir fins el 1917, quan triomfaren definitivament els constitucionalistes de Venustiano Carranza

A causa de l'instable clima que vivia el país arran de les guerres de la Revolució Mexicana iniciades el 1910, bastants sollerics abandonaren el país forçats o voluntàriament⁵⁴⁹, ja que el conflicte no afavoria els negocis dels originaris de l'Estat espanyol. Alguns retornaren a Mallorca i d'altres s'establiren, a altres llocs del continent americà, com Puerto Rico o Veneçuela. Un d'aquests casos fou el dels germans Joan i Josep Puig Canals. A finals del segle XIX s'establiren primer a Tabasco i després a Arizaba, on hi obriren un forn. L'any 1912 decidiren abandonar el país i s'establiren a Caracas (Veneçuela), amb un negoci semblant.

Un altre cas d'aquests sollerics que hagueren de partir de Mèxic durant la revolució zapatista, fou el de Miquel Forteza Pinya *de Can Rei*. L'any 1907 estava establert a Pichucalpo (Chiapas) i era propietari d'una casa comercial i un magatzem. El seu negoci *Forteza y Compañía* estava especialitzat en productes diversos, com la ferreteria, la llenceria i la merceria i abastia a tota la regió de Chiapas. A més, també es dedicava als negocis bancaris, i era agent del Banc de Tabasco i del de Chiapas⁵⁵⁰. Durant els anys de la Revolució del 1917 els seus negocis es varen veure afectats per les actuacions i expropiacions dels revoltats, i això va motivar el retorn de la família a Mallorca⁵⁵¹.

El diputat a Corts solleric i cap local del Partit Conservador, Jeroni Estades Llabrés, va fer gestions davant el ministre d'Estat, el marquès de Lerma, per facilitar la situació dels mallorquins que residien a Mèxic i que es trobaven afectats per la Revolució⁵⁵².

⁵⁴⁹ La Revolució Mexicana va ser un moviment social i cultural violent, matisat per tendències socialistes i nacionalistes, que es va realitzar de 1910 a 1917.

⁵⁵⁰ *Revista Contemporánea Hispano-Americana*, nº 2, Paris, 30-03-1907.

⁵⁵¹ Informació donada per Margalida Sánchez Forteza el 15-03-2006.

⁵⁵² «Sr. D. Jerónimo Estades: Mi distinguido amigo: he leído con interés su atenta carta del 3 del actual, relativa a la situación de Méjico, situación gravísima y que viene preocupando seriamente al Gobierno. La indicación que me hace respecto al envío de comisionados especiales a las distintas regiones mejicanas no solo me parece acertada sino que de hecho van encaminándose los actos del Gobierno en esa dirección; pues no otra cosa representa la creación de Consulados de Carrera que con tanto ahínco hube de defender en las Cortes al

Malgrat això, el flux migratori es va mantenir i seguiren arribant sollerics a Mèxic, però es tractava principalment de familiars i coneguts dels qui ja estaven establerts⁵⁵³.

Un exemple fou el cas de Pere Colom Sancho de *Can Capellana*, fill de Pere Colom Castañer i Rafela Sancho Hinojosa. Aquest va emigrar el 1912 a Cuba amb 17 anys per treballar amb un germà i un oncle seu, que tenia una pensió al port de La Habana i posteriorment va treballar a una fàbrica de formatges. El 1918 va decidir establir-se a Mèxic, a la ciutat de Tampico. Allí, l'any 1919, es va establir un negoci de representació de fàbriques nacionals i estrangeres de fabricació de paper i derivats, *Representaciones Colom S.A.*⁵⁵⁴. Els negocis li varen anar bé a la ciutat del nord de Mèxic, l'any 1941 va obrir una altra oficina a Monterrey. L'any 1928 va ser nomenat vice-cònsol de Colòmbia a Tampico i posteriorment, el 1953, fou nomenat Cònsol. Fou nomenat president de la *Beneficencia Española de Tampico*, societat de beneficència i clínica pels espanyols, així també fou membre destacat del *Casino Español*⁵⁵⁵.

discutirse el presupuesto para el año actual. Los Cónsules, que están ya nombrados y algunos de ellos en camino, son los mejores comisionados para realizar la importantísima misión de informar sobre los perjuicios causados a nuestros compatriotas y gestionar la reparación en los casos en que las circunstancias de momento lo permitan, preparando, cuando esto no sea posible, la justificación de las reclamaciones ulteriores. Como es natural, para esta labor serán autorizados los Cónsules a emplear los auxiliares que, una vez en el terreno, les parezcan más adecuados, hayan impedido establecer tantos funcionarios consulares como resultaban necesarios para un país tan dilatado como Méjico.» *Heraldo de Sóller* 18-02-1915.

⁵⁵³ L'any 1915 els Exploradors de Sóller feien una festa per acomiadar al seu company Jaume Ferrer Ripoll que partia a Tabasco. SEGURA SALADO, Josep, *Los exploradores de Sóller (Boy-Scouts) 1913-1923*, Sóller, 1984.

⁵⁵⁴ *Sóller* 16-08-1958.

⁵⁵⁵ A pesar de no estar en la zona on majoritàriament s'establiren els sollerics, si que va mantenir el contacte amb ells, així ho contava en un entrevista al setmanari local: «La Colonia sollerense en México no ha sido nunca numerosa. Allí están las familias Ferrer, Rullan, José Puig, Enrique Oliver, Ramón Colom, todos con hijos que acostumbran a viajar periódicamente a su tierra natal.» (*Sóller* 16-08-1958). L'any 1954 es va casar amb la sollerica Concepció Cebrián Oliver, tingueren un fill, Pere Colom Cebrián. L'any 1967, quan ell tenia 70 anys la família va decidir establir-se definitivament a Sóller. Durant l'estiu li agradava vestir a "l'americana", amb una *guayabera*. Malgrat el seu retorn, varen mantenir els contactes amb Amèrica, així com els seus negocis

A pesar que principalment es dedicaren al comerç, alguns sollerics també es dedicaren a la producció agrícola. S'agruparen en la *Compañía Agrícola Tabasqueña* de San Juan Bautista de Tabasco. El seu consell d'administració el formaven, com a Propietaris: Joan Oliver Rullan, Josep Pizà Magraner, Enric Oliver, Andrés F. Melo i José A. Ruíz; com a Suplents: Transito Mejenes, Ernesto Leeder, Bartomeu Magraner, Miguel Ripoll i Antoni Valls i com a Comissaris: Marcelino Fojaco i suplent José F. Cherizola⁵⁵⁶.

També es va crear a Tampico, una empresa dedicada a la fabricació de mosaics i materials de construcció anomenada *La Tampiqueña*⁵⁵⁷.

4. De 1918 a 1936. Fase final del corrent migratori

Durant el període d'entreguerres, especialment a partir dels anys vint, es va reprendre la tendència migratòria de la península ibèrica cap a Mèxic. Així i tot, el crac del 1929 va suposar un nou fre a aquesta migració.

En aquest període pràcticament el flux migratori cap a Mèxic es va aturar, limitant-se bàsicament a la partida de familiars que anaven a treballar al seu negoci. Les causes d'aquest descens foren diverses, per una banda, l'emigració de Sóller es concentrava al continent europeu que s'estava refent després dels efectes de la Gran Guerra i per altra, aquesta emigració, a mesura que avançava el segle anava perdent intensitat. Com hem dit, el crac del 29 i la crisi que se'n va derivar durant els anys trenta, i ja posteriorment, la Guerra Civil, varen aturar el flux de nous emigrants cap a Mèxic.

També en aquests anys, es va produir el retorn de molts emigrants, de la primera i segona generació. Alguns varen ocupar càrrecs dins la política i les empreses locals, potser l'exemple més representatiu fou Josep Ferrer Oliver, que una vegada retornat fou batle de Sóller el 1924.

⁵⁵⁶ *Sóller* 17-07-1915

⁵⁵⁷ «Por medio de circular que hemos recibido esa semana de fecha del 3 de septiembre nos participan los señores Pedro Pastor y Cía. de Tampico que el 16 de agosto del anterior los señores Pedro A. Pastor, d. Cándido García y Julián Taracena, constituyeron bajo el título de "La Tampiqueña" una sociedad colectiva que girará bajo la antedicha razón social y se dedicará a la explotación y fabricación de mosaicos y materiales de construcción». *Sóller* 05-01-1917.

EMIGRACIÓ SOLLERICA A MÈXIC (1852-1936)	
Lloc d'establiment	Nombre d'emigrants
San Juan Bautista de Tabasco	73
Veracruz	22
México D.F.	4
Merida-Yucatán	3
Puebla	4
Tampico	2
Pichucalpo	2
Laguna de Terminos	2
Carmen	2
Arizaba	1
Sense localitzar	15
TOTAL EMIGRANTS ⁵⁵⁸	117

6.3.1.1.3. Cuba

La República de Cuba es un país d'Amèrica central, localitzat al mar Carib. Al nord es troben els EUA i les illes Bahames, a l'oest Mèxic, al sud les Illes Caiman i Jamaica, i al sud-est Haití.

Va estar sota sobirania espanyola fins el 1898, any que va aconseguir la independència. Entre 1895 i 1898, es va donar la segona i darrera insurrecció cubana, que va suposar un gran esforç bèl·lic per la corona espanyola, i que va ser desfavorable a Espanya amb l'entrada a la guerra del EUA, l'abril de 1898. El 12 d'agost es firmava l'armistici i el 10 de desembre de 1898 l'Estat espanyol perdia les seves colònies a Puerto Rico Cuba i Filipines per la Pau de París.

L'emigració de mallorquins a Cuba es comença a donar a partir de la dècada dels anys trenta amb la intensificació del comerç amb Amèrica. L'emigració balear era la quinta en importància pel que fa al conjunt de províncies de

⁵⁵⁸ Alguns emigrants varen passar per diverses ciutats, això s'ha comptabilitzat en el nombre d'emigrants a cada lloc però en el nombre total d'emigrants localitzats s'ha mantingut el nombre de persones localitzades.

l'Estat. Així i tot no serà fins al darrer quart del segle XIX quan es començarà l'emigració important cap a Cuba.

L'emigració de mallorquins a Cuba a finals del segle XVIII va ser quantitativament poc important, bàsicament composta per soldats, alguns funcionaris i mariners. Aquesta augmentà a partir de la dècada dels anys trenta del segle XIX amb la intensificació del comerç amb Amèrica. A mesura que avançava el segle va anar augmentant progressivament el nombre d'emigrants, principalment lligats al comerç. No fou fins al darrer quart del segle XIX, quan començà l'emigració important cap a Cuba. A partir dels anys vuitanta es consolidaren les cadenes migratòries, destacant el cas de la vila d'Andratx, els habitants de la qual s'establien a la localitat de Batabanó i es dedicaren a la pesca de l'esponja. En aquesta època, es va consolidar la presència d'emigrants a l'illa, els quals varen fundar institucions i associacions molt importants, com la *Sociedad Balear de Beneficència de La Habana*⁵⁵⁹. A principis del segle XX per nacionalitats, l'emigració balear era la quinta en importància⁵⁶⁰.

A l'illa de Cuba, també hi hagué una destacada colònia sollerica, a pesar que aquesta no fou tan nombrosa com la de Puerto Rico. Tenim constància que els contactes dels sollerics amb la gran Antilla, ja es donaven a finals del segle XVIII, per mitja del comerç⁵⁶¹.

⁵⁵⁹ La *Sociedad Balear de Beneficència de La Habana* fou creada el 1885, com una societat de beneficència i socors mutus. En el seu primer reglament es preveia que fossin socis de número els nascuts a les Illes Balears, els seus fills i els seus descendents. Aquesta entitat va arribar a tenir 16.000 socis a principis del segle XX.

⁵⁶⁰ Sobre l'emigració balear a Cuba podem destacar CALAFAT I VILA, Rosa M., *Les pautes socio-econòmiques i l'inici de l'emigració a Cuba: «fer l'Havana»*, Palma, dins Congrès Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica, III, IEB, 1992; MARIMON RIUTORT, Antoni, *Aproximació a l'emigració balear a Cuba fins el 1898*, Palma, dins Congrès Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica, III, IEB, 1992; i BUADES / MANRESA / MARIMON / MAS, *El moviment associatiu balear...*, o.c.

⁵⁶¹ Hi ha nombrosos exemples de la presència de comerciants sollerics a Cuba, per exemple el de Miquel Castanyer, capità de la Pollancre *Paz*, que va morir a Santiago de Cuba el 1856. En el seu testament s'hi incloua l'inventari de les seves pertinences en el moment del seu finament: "Un rellotge d'or de *faladrigue*, una bossa amb una unça d'or i 4 pessetes, set levites, vuit mocadors de diferents qualitats, vint camises de diferents qualitats, dos parells de sabates, quatre estovalles, set tovalloles, sis calçotets blancs, quatre llençols de lli, quatre calçons

Les primeres dades de sollerics emigrats a Cuba, les tenim en el padró d'habitants de 1853, el qual anomena a 4 sollerics residents a l'Havana. Un d'ells, Josep Colom Reynés, hi estava establert des de 1845⁵⁶². Pareix que la majoria treballaven com a mariners, en el tràfic comercial entre l'illa antillana i Mallorca. El principal lloc on s'establiren els sollerics fou la capital de l'illa L'Havana, i en menor mesura a Santiago de Cuba o Santo Domingo.

Alguns d'aquells primers emigrants a Cuba foren Miquel Oliver Gamundí, Josep Puig Miquel –*Dureta*–, Bartomeu Colom Morell –*d'Es Rafal*–⁵⁶³ i Antoni Canals Rullan –*Moscatell*–⁵⁶⁴.

Un altre emigrant fou Jaume Sastre Guardiola. Aquest va néixer a Sóller el 1844 i era fill de Josep Sastre Palou, carreter, i Coloma Guardiola Simonet. Devers el 1865 va emigrar a Cuba, establint-se a la localitat de Sagua la Grande. Després de treballar com a majordom en una hisenda es va establir pel seu compte i va adquirir diverses plantacions de canya de sucre, que explotava i comercialitzava. Va fer molts diners amb el negoci del sucre. Va viatjar molt, tant pels Estats Units com per Europa, trobant-se amb la guerra turco-rusa en un dels seus viatges. Va retornar a Mallorca, però tornà a Cuba durant el conflicte conegut com la *Guerra Chica*, ingressant com a voluntari en

blancs, sis cortines de catre, dos pantalons de lli, vuit parells de mitjons, tres parells de botes, un parell de sabates blanques, vuit pantalons, dos capells (un negre i un de palma blanc), una levita i uns calçons de *menchilles*, quatre guardapits, dues corbates, sis camises de franel·la, i un paraigües". ARM, Protocols Notarials. Miquel Servera, Actas, testamentos e inventarios. Sign.: S-552 (1857).

⁵⁶² CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, pàg. 41., o.c.

⁵⁶³ Bartomeu Colom Morell –*d'Es Rafal*–, (el malnom provenia perquè eren propietaris del Rafal de la Villalonga, una finca de tarongers de Sóller) va néixer a Sóller el 1840. Va emigrar a L'Havana el 1860, entrant a treballar com a secretari en una refineria de sucre. Anys després es va independitzar i va comprar l'hisenda *Lugardita*, dedicant-se a la producció i exportació de sucre. Va retornar a Sóller a finals del decenni de 1880. Amb els beneficis que va obtenir a Cuba, va adquirir nombroses propietats, entre elles la possessió de Monnàber a la família Estades de Montcaire. Va formar part de diverses societats mercantils de la localitat, essent nomenat president honorari del Ferrocarril de Sóller el 1912. Fou el pare del poeta Guillem Colom Ferrà.

⁵⁶⁴ Aquest havia emigrat a Puerto Rico per treballar com a agricultor de cafè però d'allà passà a L'Havana ingressant en el seminari dels jesuïtes, quedant després d'ésser ordenat sacerdot com a professor en aquell col·legi. Quan retornà a Mallorca fou nomenat canonge de la Seu.

l'exercit espanyol, del qual va obtenir la Gran Creu de l'ordre del Mèrit Militar, després va tornar a Sóller. Fou un dels impulsors i el primer president de la *Compañía de Navegación de Sóller*. També fou fundador, entre d'altres, de les societats *La Torre* i *La Unión*, llogant els baixos dels seu casal de Can Bordils com a seu social de la segona societat. Posteriorment va traslladar-se a Madrid com a representant de la casa comercial de Cadis *Noriega y Cía*. Va militar en el Partit Liberal, i fou amic personal de Sagasta⁵⁶⁵.

També hem de destacar els germans Joan, Jaume, Antoni i Guillem Colom Muntaner de *Cas Fideuer*. Els dos primers havien emigrat a Cuba a finals del decenni de 1860, establint-se a L'Havana on muntaren una firma comercial *Colom y Cía*. El més petit, Guillem va partir a L'Havana amb 14 anys. Quan va arribar a Cuba, primer va passar dos anys estudiant en un col·legi mercantil. Quan els seus germans es varen retirar, es va fer càrrec del negoci fins que va retornar a Mallorca a finals del XIX. Guillem Colom fou un dels principals emigrants sollerics a l'illa, l'any 1886 era membre de la *Sociedad Balear de Beneficencia de La Habana* i l'any 1895 n'era el secretari. Una vegada retornat a la localitat fou impulsor del Ferrocarril de Sóller, del qual en va ser el primer president, a més, fou soci fundador del Banc de Sóller, de la Marítima Sollerense i d'El Gas S.A.

Però no tots els qui emigraren varen fer una gran fortuna. Per exemple, coneixem el cas de Lluç Ferrà i Colom (1837-1921), el qual va emigrar el 1862 a Cuba, per treballar com a mestre en un enginy de sucre a la localitat de Lugarditas. Allà es trobà amb la insurrecció de 1868 i s'allistà amb els veterans de la guarnició espanyola⁵⁶⁶.

Pel que sabem, la majoria de sollerics, per no dir tots, durant la guerra d'independència cubana, es mantingueren fidels a la corona espanyola i formaren part, com a Puerto Rico, dels grups de batallons voluntaris. Sabem que, una vegada començada la guerra, alguns sollerics decidiren retornar a la localitat, esperant a veure quins serien els esdeveniments. En total foren 62 els

⁵⁶⁵ *Sóller* 20-08-1898

⁵⁶⁶ FERRA I MARTORELL, Miquel, *Quan l'avi Lluç feia l'havana*, a *El Mirall* número 24, Palma, 1989, pàg. 48.

sollerics que participaren en les Guerra de Cuba, dels quals 46 foren repatriats i 16 moriren⁵⁶⁷.

Després de la pèrdua de la colònia, l'emigració de Sóller cap a aquella illa, pràcticament va desaparèixer, donant-se alguns casos aïllats que anaren a treballar als negocis que ja existien.

6.3.1.1.4. República Dominicana

La República Dominicana es un estat que ocupa poc més dels dos terços orientals de l'illa de Santo Domingo. Limita al Nord amb l'oceà Atlàntic, al sud amb el mar Carib, a l'est amb el Canal de la Mona, i a l'oest amb la República d'Haití. L'any 1822, setmanes després d'independitzar-se de la corona espanyola, fou colonitzada per Haití.

No fou fins l'any 1844 quan es va proclamar la República Dominicana independent. A pesar d'alliberar-se del control haitià l'illa, la situació política a l'illa fou inestable fins a la meitat del XX:

- Va retornar a la sobirania espanyola per un breu període de temps (1861-1865).
- Va sofrir dues dictadures molt dures, la d'Ulises Heureaux (1882-1899) i la de Leonidas Trujillo (1930-1961).
- Va estar en mans dels EUA (1916-1924).

Malgrat la inestabilitat política, l'economia va prosperar, oferint moltes possibilitats als emigrants que s'instal·laven al Carib.

L'emigració cap a aquesta illa es dona a finals del segle XIX, bona part dels primers emigrants de l'Estat espanyol, i per suposat balears, provenien de les illes de Cuba i Puerto Rico, i fugien del clima d'inestabilitat que sofrien aquestes. Però el corrent migratori no s'intensificarà fins les primeres dècades

⁵⁶⁷ QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Una emigració forçada: La participació dels sollerics a la Guerres de Cuba, Puerto Rico i Filipines (1895-1898) i els seus efectes a Sóller*, dins I Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2007. Més en general veure MARIMON RIUTORT, Antoni, *Les repercussions de les Guerres de Cuba i Filipines a les Illes Balears*, tesi doctoral presentada a la Universitat de les Illes Balears el 1993; NEGREIRA, Juan J. / MESA, José L., *Mallorquines, menorquines y pitiusos en la Guerra de Cuba (1895-1898)*, Palma, Olañeta Editor, 1998;

del segle XX i durarà fins els anys setanta d'aquest. El nombre d'emigrants a la República Dominicana no fou en nombre tan destacat com a altres llocs, però els seus membres aconseguiran assolir una bona posició dins la societat dominicana. El noms de Julià Barceló, Josep Barceló i Gregori Mora han estat capdavanters en el món dels negocis de l'illa.

A la República Dominicana es varen començar a establir alguns sollerics entre finals del segle XIX i principis del XX. La majoria procedien de Puerto Rico i Cuba, de les quals havien partit, bé durant la guerra o bé després, amb el canvi de sobirania. Podríem dividir, tal com exposa Joan Buades⁵⁶⁸, en dues etapes l'emigració dels sollerics a Santo Domingo⁵⁶⁹:

1. Les darreres dècades del segle XIX:

En aquesta etapa es produeixen els primers contactes amb l'illa de forma permanent. Els emigrants procedeixen de Puerto Rico i Cuba. Molts fugen de la guerra i de les dificultats pels seus negocis. Un dels primers sollerics en establir-se a l'illa fou Andreu Morey, juntament amb la seva esposa Catalina Castanyer i el seu fill Antoni Morey Castanyer, el qual havia emigrat a Puerto Rico el 1893 treballant de dependent. El pare d'Andreu, a Sóller tenia com a ofici el de constructor, i va seguir treballant del mateix, juntament amb el seu fill. Després Antoni Morey va obrir una empresa d'exportació i importació i de materials per als agricultors. El negoci dels Morey va servir com a punt d'inici per a l'emigració d'altres sollerics a la República Dominicana.

Antoni Morey va vendre el negoci el 1911 i es va tornar a dedicar a l'ofici de la construcció, realitzant obres públiques i privades⁵⁷⁰. El 1913 va obrir un negoci de ferreteria, igual als que tenien altres sollerics a Puerto Rico (*Los Muchachos*) o Mèxic, eren magatzems on es venia de tot.

⁵⁶⁸ BUADES CRESPI, Joan, *L'emigració balear a la República Dominicana*, Palma, Conselleria de Presidència de Govern Balear, 1998.

⁵⁶⁹ Joan Buades també esmenta una tercera fase de l'emigració, que aniria de la postguerra i finals dels anys setanta. No l'esmentam perquè surt dels paràmetres cronològics d'aquest estudi. *Ibídem*.

⁵⁷⁰ *Ibídem.*, pàg. 33

2. Entre 1900 i 1936:

És en aquesta segona etapa quan s'estableixen a la República Dominicana un major nombre de sollerics. A pesar d'això, el seu nombre no es pot equiparar als de Puerto Rico o Mèxic, la causa principal és que en aquests anys el flux migratori es concentra en el centre d'Europa, en concret a França.

La història de Joan Bautista Ferrer Morey es l'exemple de l'emigració en aquesta etapa. Joan Ferrer va arribar a l'illa a principis del segle XX, cridat pel seu oncle Antoni Morey Castanyer. Aquest darrer, havia emigrat a Puerto Rico amb el seu germà Andreu. Després de la guerra de Cuba, Antoni Morey es va instal·lar a la República Dominicana, a San Pedro de Manacorís.

Va establir un negoci d'exportació de cafè i cacau i un magatzem de ferreteria, després d'uns anys va enviar a cercar el seu nebot Joan Ferrer Morey, perquè l'ajudàs. Joan Ferrer amb 14 anys va partir al nord de França a treballar com a repartidor de taronges, passant posteriorment a Bèlgica. L'any 1909 va partir cap a Santo Domingo amb la intenció d'introduir el consum de la taronja en aquell país. A l'hora de casar-se, Joan va tornar a Sóller, per contreure matrimoni amb Catalina Maria Alcover Casasnovas, un matrimoni acordat pel vicari *Fiquet*⁵⁷¹. En tornar a l'illa del Carib, es va fer càrrec del negoci de l'oncle, en el qual treballaren altres sollerics com Llorenç Bennassar. El 1914, es varen establir també els seus germans Antoni i Andreu, els qual també treballaren en el negoci de la ferreteria. El 1919, varen constituir la firma comercial *Sucesores de A. Morey y Cía.*⁵⁷². El 1923 la societat *Ferrer Hermanos* es va fer càrrec de l'antiga raó social i va posar-li el nom de *Los Muchachos*⁵⁷³.

Un altre cas és el de Pere Font Gamundí, el qual amb el seu cosí Sebastià Font de Banyalbufar, varen obrir un negoci d'exportació i importació.

⁵⁷¹ *Sóller* 24-03-1974

⁵⁷² *Sóller* 13-09-1919

⁵⁷³ Eren socis d'aquesta els germans Andreu, Antoni i Joan Ferrer Morey. *Sóller* 07-04-1923

Emigrants balears a la República Dominicana ⁵⁷⁴			
Localitat	Nº	Localitat	Nº
Felanitx	34	Banyalbufar	5
Alaró	12	Sta. Maria	4
Sóller	22	Menorca	4
Porreres	10	Consell	2
Sta. Margalida	8	Ariany	1
Palma	7	Deià	1
Inca	6	Búger	1
Petra	5	Artà	11

Es dedicaren bàsicament al comerç i al cultiu de la canya i el cafè. S'establiren a les dues ciutats més importants de l'illa: Santo Domingo i San Pedro de Manacoris.

Pareix que hi va haver molta solidaritat i una estreta relació entre els mallorquins residents a les illes del Carib.

6.3.1.1.5. Veneçuela, Colòmbia i Guatemala

Veneçuela és una república de la part septentrional l'Amèrica del Sud, que limita al nord amb el mar Carib i amb l'oceà Atlàntic, a l'est amb Guyana, al sud amb el Brasil i a l'oest amb Colòmbia. Prop de la costa veneçolana es troben els estats caribenys d'Aruba, les Antilles Neerlandeses i Trinitat i Tobago. El país va independitzar-se d'Espanya el 1811 sota el lideratge del seu fill més famós, Simón Bolívar, conegut com el *Padre de la Patria*. Veneçuela va formar part de la República de la Gran Colòmbia juntament amb Colòmbia, el Panamà i l'Equador fins a 1830, quan l'estat veneçolà se'n va separar i va esdevenir una república sobirana.

L'emigració balear a Veneçuela fou escassa fins ben entrat el segle XX, a pesar que hi ha constància de mallorquins en aquest país ja des del segle XVIII, destacant el doctor Llorenç Campins i Ballester (que passà a Caracas el 1762 com a professor de medicina a la Universitat d'aquesta ciutat) i el revolucionari Joan B. Picornell Gomila (el qual va participar en les primeres conspiracions independentistes del país). Durant la Guerra Civil espanyola,

⁵⁷⁴ Elaboració pròpia a partir de diverses fonts i l'obra BUADES CRESPI, *L'emigració balear a la República...*, o.c.

alguns exiliats es varen establir a Veneçuela, com el polític Bernat Jofre o el filòleg Bartomeu Oliver i Orell. L'emigració illenca va esdevenir important a partir dels anys cinquanta del segle XX que va estar lligada a la llarga i difícil Postguerra. Hi emigraren treballadors de Palma, Inca, Binissalem, Alaró i Felanitx, entre d'altres.

Refent als emigrants sollerics, hi va haver un petit col·lectiu que es va establir a Veneçuela a principis del segle XX. D'aquests emigrants podem destacar als germans Joan i Josep Puig Canals, que varen muntar una pastisseria i provenien de Mèxic, país del qual fugiren quan va esclatar la revolució. Un altre emigrant fou Guillem Ferrà Puig, comerciant establert a Caracas als anys vint.

Tots els emigrants es varen instal·lar a Caracas, i la majoria es varen dedicar al comerç.

També tenim constància de la concessió per la construcció d'un ferrocarril costaner entre les localitats veneçolanes de Puerto Cabello i Careno a la *Compañía de Navegación de Sóller*. Sembla que aquest projecte fou encapçalat pel comerciant i polític Jeroni Estadés Llabrés, el qual era soci majoritari de dita companyia i també era soci de la companyia *La Azucarera Universal S.A.* (constituïda a Barcelona l'1 de maig de 1893). Sembla que Estadés projectava establir una línia de vapor (a través de la *Compañía de Navegación de Sóller*) amb Veneçuela i a través del projectat ferrocarril extreure sucre que es transformaria a la Ciutat Comtal⁵⁷⁵.

L'emigració de sollerics a Veneçuela es va fer més intensa durant la Postguerra, quan es varen establir diverses famílies en aquest país.

Pel que fa a Colòmbia, aquesta es una nació ubicada en la zona nordoccidental d'Amèrica del Sud, i es l'únic país del continent sud-americà que té costes en ambdós oceans, l'oceà Pacífic i l'oceà Atlàntic. Entre l'any 1922 i 1923 es va proclamar la independència de Colòmbia. L'emigració de mallorquins a aquest país fou molts escassa, en tenim poques dades d'emigrants a aquest país, sols alguns comerciants procedents de Palma o Artà⁵⁷⁶.

⁵⁷⁵ Arxiu particular de Pep Ll. Sunyer

⁵⁷⁶ Solament s'ha localitzat un artanenc establert al país centre-americà, es tracta de Joan Payeras Perxana. Cap a l'any 1904 s'embarcà cap a Costa Rica on es dedicà al comerç, fins que el 1908 es traslladà a la ciutat de Colón (Panamà). El 1915 s'establí a la ciutat de

Sols tenim constància d'un emigrant solleric a Colòmbia, és tracta de Pere Colom, que va passar a la ciutat de Barranquilla l'any 1919.

Un altre país on tenim localitzada la presència de sollerics fou Guatemala. Aquest és un país situat a l'Amèrica Central, a la zona nordoccidental. Es va independitzar de la corona espanyola el 1821. Durant tot el segle XIX i principis del segle XX, el país va viure una situació d'instabilitat política, marcat sobretot per governs dictatorials i el control de la United Fruit Company⁵⁷⁷. Tenim constància que el solleric Joan Mayol Escalas⁵⁷⁸, durant el decenni de 1920, va establir-se en aquell país, concretament a la localitat de Flores, a la província de Peten. Es va casar amb la mexicana Genoveva Morfin i estava registrat com agricultor.

6.3.1.2. Amèrica del Sud

6.3.1.2.1. Argentina

La República Argentina és un país situat en l'extrem sud d'Amèrica. Limita al nord amb Bolívia i Paraguai, al nord-est amb Brasil, a l'oest i sud amb Xile i l'oceà Atlàntic. Es va independitzar de la monarquia espanyola el 1824. Va establir un govern de caire federal. En la segona meitat del segle XX s'inicià un període de gran prosperitat que s'estendrà per més d'un segle. Amb una forta inversió en educació i en l'establiment de mitjans de producció, orientats a la producció de carn i gra amb destí al mercat europeu, l'economia va arribar a grans nivells de creixement que varen atreure un important corrent migratori.

Barranquilla (Colòmbia) on es dedicà al comerç i fou copropietari de l'Hotel Internacional de la ciutat de Buenaventura. En aquests anys fou nomenat president del "Casino Español". QUETGLAS CIFRE, *Aproximació a l'estudi de...*, a.c.

⁵⁷⁷ Multinacional del EUA (1899-1970) que produïa i comercialitzava fruites tropicals. Va arribar a adquirir moltes propietats principalment a l'Amèrica Central, arribant a aconseguir un vertader monopoli d'aquests fruits. Això va fer a més que s'involucràs en la política local de cada estat, sempre a favor dels interessos de l'empresa i els Estats Units.

⁵⁷⁸ Nat el 1891 al Port de Sóller. Era fill de Vicens Mayol i Catalina Escalas. Morí el 1970 a Flores.

Aquests emigrants, procedien principalment de sud d'Europa, especialment espanyols i italians.

L'emigració balear a l'Argentina començà a finals del segle XIX, cap als anys vuitanta. Les causes les trobaríem en la crisi econòmica provocada per la fil·loxera i per la pèrdua del mercat colonial que no va poder absorbir la pressió demogràfica. A més, no podem oblidar la mala situació dels treballadors agrícoles, tant pel que fa als salaris com per les males condicions laborals. Les raons econòmiques foren la principal causa d'emigració. També el rebuig al servei militar i les lleves, que afectaven les classes baixes, en fou una altra causa⁵⁷⁹.

No podem oblidar la política poblacionista que va dur a terme el govern argentí a finals del segle XIX, amb la *Ley de Inmigración y Colonización* de 1876, a fi de poblar el seu extens territori. En aquest context sorgeixen els agents de l'emigració, que s'encarregaven de convèncer per emigrar a canvi d'uns percentatge de diners. Una altra mesura per afavorir la immigració fou la concessió el 1889, per part del govern argentí, de donar la nacionalitat argentina als fills dels estrangers nascuts en aquell país.

Podem identificar tres períodes de l'emigració dels balears a l'Argentina⁵⁸⁰:

1. 1860-1899
2. 1900-1939
3. 1940-1960

Els balears s'establiren, per zones de procedència, en diferents llocs del país sud-americà (els de Felanitx a Mendoza, els de Son Servera a Goyena,). També impulsaren la fundació de noves ciutats, com Nueva Palmira o Goyena. Les primeres onades d'emigrants es caracteritzaven per ser formades per homes joves, solters i que provenien del camp. Ja a les primeres dècades del

⁵⁷⁹ Entre 1859 i 1945, l'Estat espanyol és va veure implicat en nombrosos conflictes armats dins i fora de les seves fronteres: les Guerres Carlistes (1833-1840/ 1870-1876), la Guerra d'Àfrica (1859-1860), la Guerra dels Deu Anys a Cuba (1868-1878), la Guerra de Cuba, Puerto Rico i Filipines (1895-1898), la guerra del Marroc (1909-1927), la Guerra Civil espanyola (1936-1939) i la Segona Guerra Mundial amb la *División Azul* (1941-1943).

⁵⁸⁰ JOFRE CABELLO, Ana, *Así emigraron los Baleares a la Argentina*, Palma, Conselleria de Presidència del Govern Balear, 1997..

segle XX, aquesta tendència canvia i emigren homes casats que després criden la família o directament famílies senceres.

L'emigració en massa a l'Argentina va ser potenciada per les notícies de premsa i pels agents d'emigració, persones que s'encarregaven de potenciar l'emigració a la part forana i arreglar els papers per poder *fer les amèriques*⁵⁸¹. Aquests agents d'emigració foren molt criticats pels seus mètodes i pel que suposaven al camp mallorquí.

Argentina no fou dels destins principals dels sollerics, al contrari que la resta de viles de Mallorca. L'etapa de més intensitat en el flux migratori mallorquí cap al país sud-americà, coincideix amb l'etapa d'esplendor de l'emigració a França. Aquest darrer lloc oferia per als sollerics, unes condicions de feina i d'obtenció de beneficis més segures. Així i tot, alguns sollerics emigraren a la República Argentina durant els primers anys del segle XX.

Malgrat el baix flux migratori entre Sóller i Argentina, tenim constància de presència de sollerics, ja a finals del segle XVIII. Així, el 1786, al mercader Francesc Arbona Bauzà⁵⁸², se li expedeix el certificat de passatger a Índies, concretament a Buenos Aires⁵⁸³. El 9 d'agost de 1786 va exportar gènere amb les fragates *Nuestra Señora de la Merced* i *San Buenaventura*, per valor de 105.119 lliures. El 1789 encara hi comerciava⁵⁸⁴.

Durant la primera meitat del XIX, tenim constància d'alguns habitants de Sóller a la ciutat de Buenos Aires, com Josep Soler Castanyer (1855), Antoni Joan Miró Pastor (1855), Guillem Borràs Trias (1860), Francesc Vidal (1871) o Antoni Colom Bernat (1875).

Respecte a les professions que realitzaren, pràcticament tots es dedicaren al comerç. En tenim alguns exemples, com el de Joan Rullan⁵⁸⁵ o Alfons Pastor⁵⁸⁶

⁵⁸¹ Veure BUADES CRESPI, Joan, 1998: *L'allau emigratòria de mallorquins a l'Argentina i Xile*, "Els Camins de la Quimera" n° 3, Palma, Conselleria de Presidència de Govern Balear, 2002; i SERRA BUSQUETS, Sebastià, *L'emigració mallorquina: una perspectiva històrica*, dins "Les Migracions. Quaderns Cultura fi de segle n° 6", Palma, Ajuntament de Palma, 1991.

⁵⁸² Fill de Francesc Arbona i Margalida Bauzà, nascut el 1726.

⁵⁸³ Archivo General de Indias, Contratación, 5530, N.2,R.23.

⁵⁸⁴ Archivo General de Indias. Contratación, 5533, N.2,R.40

⁵⁸⁵ «Juan Rullan Frau. Tienda, Mercería y Anexos, Almacén, Ferretería y Bazar, Corrales de Monturas y Hierros, Complementos Agrícolas, Acopio de Cereales, Comisiones en General.

Alfons Pastor Bisbal es va establir a Argentina a principis del segle XX, ho feu al Barrio Nazca de Buenos Aires el 1908. Allà es va dedicar al comerç i a les comissions i hipoteques.

Un altre emigrant destacat fou l'escriptor Miquel Serra Pastor, que es va traslladar a Buenos Aires el 1920.

Podem afirmar que l'emigració de sollerics a l'Argentina fou més bé escassa i es va fonamentar en el comerç. Quasi tots els emigrants es varen establir a la capital, Buenos Aires.

6.3.1.2.2. Uruguai i Xile

La República d'Uruguai és un país d'Amèrica del Sud. Al nord i nord-est limita amb Brasil, a l'oest amb Argentina (de la qual està separada per el riu Uruguai), pel sud té costes damunt el Riu de la Plata (el qual el separa la seva capital, Montevideo, de la capital argentina de Buenos Aires) i pel sud-est amb l'oceà Atlàntic. Es va constituir com un Estat independent el 1928.

Aquest país fou un dels destins de milers d'emigrants del sud d'Europa, entre finals del segle XIX i principis del segle XX. Itàlia fou el país que més emigrants aportà en aquest període, seguit de l'Estat espanyol. Montevideo, la capital de

“Para todos los baleáricos residentes en este país, Francia y América Latina, que se interesen en comprar grandes y pequeños campos para la agricultura de trigo, maíz, lino, alpiste, cebada, centeno, avena, algodón, maní, tabaco, quintas y frutales, ofrezco mis servicios, conocimientos y experiencia de 30 años. Solicito correspondencia de los industriales y hombres de negocios de las Baleares y de los baleáricos residentes en Francia y América Latina que se interesen por negocios de este país. Ofrezco negocios no explotados para la exportación de haciendas vacunas, mular y yeguanizos, de grandes beneficios”». GARCÍAS MOLL, *Guía de baleáricos...*, o.c.

⁵⁸⁶ «En el importante rotativo de Buenos Aires *La Voz* correspondiente al 15 de mayo último leemos una importante información relativa a una antiguo y apreciado paisano: D. Alfonso Pastor Bisbal, que des de hace treinta años viene residiendo en la ciudad de La Plata, y que por tratarse de un sollerense queremos reproducir para que en su ciudad natal conozcan la consideración y estima que la casa por el fundada ha llegado a alcanzar. El Sr. Pastor Bisbal, con sus afanes y desvelos de una vida dedicada enteramente al trabajo, ha logrado una envidiable posición en el mundo de los negocios y un justo renombre en la esfera de sus actividades. Por esto al reproducir hoy en estas columnas las líneas que el colega sollerense dedica a la casa que lleva su nombre, lo hacemos...». *Sóller* 04-06-1938

l'Estat, situada al Ríó de la Plata, fou el destí principal dels emigrants que arribaven a l'Uruguai.

No es coneixen exactament les dades exactes dels balears que emigraren a aquest país. Segons les diverses fonts, la xifra superaria el miler de persones. Destaquen els procedents de Valldemossa i Formentera. Joan Buades divideix, l'emigració balear a la República de l'Uruguai en tres etapes⁵⁸⁷:

1^a. Abans de 1890: etapa dels primers emigrants a l'Uruguai. Segons els articles del periodista i escriptor Miquel Torrendell, el qual va residir uns quants anys a Montevideo, eren devers un milenar els balears residents al país sud-americà. No sols eren treballadors sense qualificar, sinó que s'hi va establir un col·lectiu de professionals, eclesiàstics, artistes i empresaris important.

2^a. 1890-1936: coincideix amb l'emigració en massa dels balears cap a Amèrica del Sud. Destaca el flux d'emigrants procedents de Valldemossa i Formentera. Alguns professionals d'origen balear es destacaren en la societat uruguiana i impulsaren la creació de societats de socors mutus.

3^a: 1948-1963: després de la postguerra es reprèn el flux migratori cap a Amèrica. La majoria eren treballadors no qualificats i persones reclamades per algun familiar que havia assolit bona posició econòmica.

Pel que fa al nombre d'emigrants sollerics a l'Uruguai, aquest no fou gaire nombrós. Sols coneixem els casos de Joan i Bartomeu Marroig, residents a Montevideo l'any 1885 i 1906 respectivament.

Posteriorment en el període 1948-1963 els emigrants de Sóller eren 4, tots localitzats a Montevideo⁵⁸⁸.

Pel que fa a la República de Xile, aquest estat sud-americà s'independitzà de la corona espanyola el 1817. Des de la seva creació ha estat un important estat de la zona, sobretot gràcies a les seves mines de plata i del port comercial de Valparaiso. Pel que fa a l'emigració sollerica en aquell país, tenim constància de la presència de tres emigrants⁵⁸⁹:

⁵⁸⁷ BUADES CRESPI, Joan, *L'emigració balear a l'Uruguai en els segles XIX i XX. El moviment associatiu*, Palma, dins Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica, III, IEB, 1992.

⁵⁸⁸ *Ibidem*.

⁵⁸⁹ BUADES CRESPI, Joan / GARCÍA-CUERDAS, Juan, *La emigración balear a Chile (1880-1950)*, Palma, Conselleria de Presidència, 2011.

- Esteva Desclaux Bauzà, que el 1918 treballava en una pasteleria de Valparaiso.
- Francesc Ramis Clar, que treballava en una pasteleria de Santiago a principis del segle XX.
- També a la mateixa ciutat de Santiago, al voltant de 1920, hi residia Rosa Frontera de Ruffat.

6.3.1.3. Estats Units d'Amèrica

Els Estats Units d'Amèrica des de la seva creació com Estat independent (1776) foren un focus molt important d'atracció d'immigrants. Malgrat això, el nombre d'emigrants de l'Estat espanyol fou poc nombrós, sobretot si el comparem amb els col·lectius italians, irlandesos o holandesos. Es pot dir que els Estats Units d'Amèrica, varen basar la seva construcció nacional en l'immigrant.

El volum emigrant d'illencs fou molt reduït. El grup més important provenia de Santa Eugènia, els emigrants d'aquest poble varen treballar a diferents mines dels EUA. A part d'això, es tenen també notícies d'un petit nucli d'emigrants a Nova York, els quals varen fundar, el 1923, una societat recreativa, el *Centro Balear de Nueva York*.

Entre finals del XIX i principis del XX, es donà un petit flux migratori cap als EUA, concretament a la ciutat de Nova York. La major part dels emigrants havien passat al país nord-americà procedents de Puerto Rico i es dedicaven al comerç. També hi ha constància de diversos fills d'emigrants a Puerto Rico, que passaren a estudiar a la ciutat de Boston.

El cas més significatiu fou el de l'oftalmòleg solleric Antoni Arbona Estades -es *metge Fusselles*-. Devers el 1873, amb 14 anys, va emigrar a Puerto Rico per treballar en el negoci del seu germà. El 1877 es va a Nova York, entrant a treballar en una fàbrica de tabac que dirigia un emigrant cubà amic de la família. Poc després muntà el seu propi negoci d'elaboració i venda de tabac, situat prop del pont de Brooklyn. Feu amistat amb el doctor valencià Emilio Butxaca, qui l'orientà i l'apadrinà perquè cursàs la carrera de medicina al Long Island College Hospital. Allí es va titular en oftalmologia el 1886 i,

posteriorment, va aprovar una plaça d'interí en un hospital de la ciutat. El 1895 tenia la seva pròpia consulta com a metge oculista al barri de Brooklyn, que va mantenir fins el 1927.

Fou nomenat agent comercial del setmanari *Sóller* a tots els EUA, col·laborant sovint amb aquesta publicació.

Posteriorment, es va casar amb Clara Bell Pruden i tingueren una filla, Catalina Arbona Pruden, que es va casar amb el geòleg Guillem Colom Casasnoves.

Podem destacar també la presència de Simó Ozonas Vallés a Nova York, que tenia un comerç de fruites, i d'Antoni Morell, que treballava com a dependent a Nova Orleans.

També cal remarcar la presència d'una família de Fornalutx establerta als EUA. La formada per Antoni Busquets Arbona, maquinista naval, i Catalina Maria Colom Vicens. Primer s'establiren a Nova York, per passar a Boston cap a finals del decenni de 1930.

EMIGRANTS SOLLERICS ALS EUA (1890-1936)

Ciutat	Nombre
Nova York	11
Boston	2
Nova Orleans	1

6.3.2. Europa

6.3.2.1. França

L'emigració de mallorquins a França fou poc important fins a mitjans del segle XIX, i es limitava pràcticament a alguns comerciants, estudiants (principalment de medicina) i alguns exiliats. Es pot dir que l'emigració mallorquina a França fou pràcticament un fenomen solleric i fornaltuxenc⁵⁹⁰. A pesar d'això, hi va

⁵⁹⁰ Per a una visió de conjunt veure MARIMON RIUTORT, Antoni, *L'emigració mallorquina a França fins al 1920, a Illes Balears i França: traces i intercanvis (1730-1980)*, Binissalem, Casa Museu Llorenç Villalonga, 2008; Pel cas de Sóller vegeu també QUETGLAS / ESTADES,

haver altres nuclis de població que establiren cadenes migratòries al país gal. El cas més destacat fou el del llogaret de s'Arracó (Andratx).

No fou fins a principis del segle XX, quan l'emigració mallorquina a França va sofrir un increment notable. Entre 1914 i 1918, passaren 2.249 balears a França, la majoria empleats en tasques no agrícoles⁵⁹¹. En aquesta època, es tenen localitzats emigrants de s'Arracó, Artà, Binissalem, Búger, Bunyola, Campanet, Costitx, Deià, Esporles, Fornalutx, Lloseta, Llubí, Llucmajor, Marratxí, Muro, Palma, Sa Pobla, Sant Joan, Santa Margalida, Selva, Sencelles, Sineu i Valldemossa.

Com hem dit, França fou el lloc d'acollida de la major part del flux migratori sollerí. La ciutat de Sóller es va convertir en el principal centre emissor d'emigrants cap aquest país.

Podríem dividir l'emigració dels sollerics a França en quatre etapes⁵⁹²:

1. Fase de primers establiments (1830-1880)

Durant el regnat de Carles III es varen restablir els privilegis per comerciar des del port de Sóller, cosa que va reiniciar el comerç amb la zona sud de França. Aquest intens comerç, es basava principalment en la producció de cítrics. Els principals mercats dels cítrics sollerics eren entre d'altres Cannes, Seta, La Nouvelle, Marsella i Niça⁵⁹³. Des d'aquestes ciutats s'aprofitava la xarxa ferroviària per distribuir els productes per tota França. En aquest sentit, cal destacar que, a finals del decenni de 1869, una de les companyies comercials

L'emigració sollerica..., o.c; i VICENS CASTANYER, Antoni, *Sollerics a França (1870-1940). Passions i Quimeres*, Palma, El Tall, 1993.

⁵⁹¹ RUBIO, Javier, *La emigración española a Francia*, Barcelona, editorial Ariel, 1974.

⁵⁹² QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Les conseqüències culturals i socials de l'emigració a França. El cas de Sóller (1880-1936)*, dins "Cercles. Revista d'Història Cultural", Barcelona, Universitat de Barcelona, 2008.

⁵⁹³ MANERA, *Història del creixement...*, pàg. 183, o.c.

que es varen crear⁵⁹⁴ es va associar amb el comerciant i consignatari Bernat Estadas⁵⁹⁵, per poder distribuir millor els productes sollerics per França.

Amb aquest comerç, es va donar un flux constant de patrons sollerics que viatjaven als ports francesos i que en coneixien els seus mercats. Aquests viatges es limitaven a vendre els seus productes i, quan ho havien enllestit, tornaven a Sóller.

No sabem amb exactitud quan es va donar la passa de ser solament comerciants a establir negocis permanents, però podem assegurar que això es va donar devers el decenni de 1860. Es tracta clarament d'una evolució lògica, tenint en compte l'augment de la demanda francesa.

En aquest període l'emigració a França era més bé escassa, l'any 1849, segons els padrons de població, hi havia 3 persones residents a França, l'any 1860 4 i l'any 1871 n'hi havia 5.

Les necessitats de la població sollerica no exigeixen sortir fora, ja que en aquest període l'economia local era estable i es trobava en un procés de creixement, sobretot per l'expansió de l'activitat comercial i de l'activitat tèxtil. Un altra causa del poc interès en establir-se a França era que, en aquests anys, el principal destí dels emigrants era Amèrica, la qual proporcionava més possibilitats, ja que la xarxa migratòria s'estava consolidant.

Els padrons de població de 1838 a 1871 ens mostren l'evolució dels sollerics que partien, i es veu clarament com, en aquests anys, la partida a França era força inferior als qui partien a Amèrica:

Lloc	1838	1849	1853	1860	1868	1871
Amèrica	6	4	15	94	110	109
França		3		4	1	5

Malgrat les dades que ofereixen els padrons de població, el nombre de sollerics que varen emigrar a França en aquesta època fou major. Per exemple, a la ciutat de Besiers en el període 1838-1854, varen arribar uns 2.642 estrangers,

⁵⁹⁴ Aquesta es va formar el 1868 entre agricultors, comerciants i patrons sollerics per fer front a la davallada de l'exportació. Es va designar a Antoni Frontera Casasnovas –*de cas Ferrer de l'Horta*- i Josep Deià Bauzà –*Bernadet*- per dur a terme les negociacions amb Estadas.

⁵⁹⁵ Originari de Palma i que estava establert a Marsella des del 1829.

dels quals 850 eren de Sóller⁵⁹⁶. Segons l'estudi de Robert Ferràs, en el moviment dels estrangers a Besiers entre 1838-1854 comprovam els lligams entre Sóller i aquesta ciutat francesa⁵⁹⁷:

Any	Estrangers arribats	Espanyols arribats	Espanyols partits	Procedents de Sóller	% dels arribats Sóller/Espanya
1838	20	8	20	8	40
1839	259	51	243	135	55
1840	162		170	73	43
1841	244	58	237	54	23
1842	324	120	323	111	34
1843	108	53	94	49	52
1844	64	64	63	49	78
1845	165	22	158	58	37
1846	192	63	186	69	32
1847	269	22	219	55	25
1848	141	13	131	42	32
1849	78	13	72	37	51
1850	5		5	5	100
1851	120	24	111	45	40
1852					
1853					
1854	491	233	481	60	12
TOTAL	2.642	744	2.513	850	

Podem veure com el nombre de sollerics, dins el grup d'emigrants espanyols que s'establiren en el aquest port del sud francès, es molt elevat. Aquests primers emigrants posaren les bases de l'augment migratori posterior.

En aquella època, es varen establir les bases i els patrons de l'emigració posterior. Els llocs de destí foren els ports del sud francès (Marsella, Besiers, Montpeller, Perpinyà, Narbona, Nimes i Avinyó), els quals ja coneixien per la seva relació comercial.

La majoria d'aquests primers emigrants eren antics patrons de barca, que varen establir negocis de fruites, lligats al comerç de cítrics amb la vall de

⁵⁹⁶ FERRAS, Robert, *Des Baléares vers le Bas-Languedoc. Un aspect de la migration des Majorquins avant la premiere guerre mondiale*, in "Majorque, Languedoc et Roussillon, de l'Antiquité à nos jours", Montpellier, Université Paul Valery, 1982.

⁵⁹⁷ *Ibidem*.

Sóller. Aquests, tenien l'avantatge que coneixien el mercat francès, parlaven l'idioma i ja tenien una xarxa de contactes establerta. Alhora, com que la producció de Sóller no era suficient per abastir el mercat francès, altres sollerics s'instal·laren a diversos llocs del País Valencià i crearen empreses exportadores de taronges les quals estaven en combinació amb els qui es trobaven a França.

Així i tot, en aquesta etapa, l'estada al país gal no devia ser del tot permanent i es limitava sols a la temporada de la taronja, és a dir, des de setembre a finals de juny. Entre els primers comerciants, podríem citar a Antoni Bernat *-de can Llebra-*, Joan Serra *-de Ses Planes-*, Bartomeu Lladó *-Corriola-*, Martí Morell *-Vius-*, Guillem Barceló *-Gri-* o Amador Frontera *-de can Capó-*⁵⁹⁸.

Aquest model d'emigrant fou el que seguiren els qui vengueren posteriorment. Sembla que el primer solleric que va establir un negoci permanent de fruites (principalment cítrics i plàtans de Canàries) a Marsella fou Antoni Rotger *-Bajà-* cap el decenni de 1850⁵⁹⁹. Pel mateix temps s'instal·laren, dedicats a la recepció i venda de taronges i llimones, a Seta el patró Antoni Bernat Casanovas *-Mascarat-*⁶⁰⁰; a Agen el patró Jaume Oliver *-Pixeris-*; i a Burdeus el patró Bonaventura Mayol *-Falet-* amb els seus germans Damià i Miquel⁶⁰¹.

Poc després s'instal·laren a Marsella, per fer el mateix comerç, però en gros, el patró Antoni Arbona *-Marrai-*, els germans Joan, Miquel i Josep Ripoll *-Pelat-*, i els germans Mayol *-Penya-*⁶⁰², March *-Calafat-* i Coll *-Bisbat-*. En principi, actuaven en combinació amb la Casa Estadas, però al cap de poc temps constituïren les seves pròpies societats⁶⁰³. Altres companyies que es crearen foren la del patró Joan Rullan *-Pulit-*⁶⁰⁴ i la de Llorenç Bauzà⁶⁰⁵ a Agde.

⁵⁹⁸ VICENS CASTANYER, Antoni, *En torno a la emigración sollerense*, a *Ecos de Mi Colegio* n° 27-32, juliol 1948- desembre 1949.

⁵⁹⁹ ARBONA, *Converses solleriques...*, o.c.

⁶⁰⁰ Sembla que aquest es va fer càrrec a finals del decenni de 1870 del primer negoci d'importació de taronges obert el 1871 pel mallorquí Bartomeu Tous.

⁶⁰¹ MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 339, o.c.

⁶⁰² Devers el 1874 Pau Mayol va fundar la primera casa comercial dedicada a la venda de vins i licors.

⁶⁰³ MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 339-340, o.c.

⁶⁰⁴ Eren socis d'aquesta els germans Antoni i Bartomeu Casanovas *-Figa-*, Josep Canals *-Moscatell-*, Bartomeu Casanovas *-Garau-*, Bonaventura Mayol *-Falet-* i Pere Rullan *-Ciré-*.

2. Fase d'expansió de l'emigració (1880-1913)

A partir dels anys vuitanta del segle XIX, el principal lloc de destí dels emigrants deixà de ser Amèrica, per passar a ser França. Les causes les trobam principalment en:

1. Encara perduraven els efectes de la crisi econòmica que va afectar Sóller a partir de la dècada dels seixanta, la qual va obligar a cercar altres llocs d'emigració, no solament Amèrica:

- a) Crisi agrícola, ocasionada per la malaltia dels tarongers. La producció es va aturar pràcticament en la seva totalitat.
- b) Crisi comercial. La pèrdua del principal producte per a l'exportació, va provocar la fallida de les petites companyies comercials.
- c) Crisi industrial del sector tèxtil, provocada pel canvi de conjuntura en el mercat del cotó.

2. Un altre causa fou el creixement demogràfic de finals del XIX, produït per la introducció de noves mesures higièniques i sanitàries. Això va comportar, per tant, una adaptació i una reestructuració del sistema econòmic solleric, que es va haver d'adaptar per tornar-se més competitiu.

3. França era un mercat amb un creixement i una capacitat d'absorció més alta que el mercat americà. Això afavoria l'enriquiment ràpid dels comerciants.

4. També hem de tenir en comte les causes de tipus sociològic. És a dir:

- a) La proximitat de Sóller amb França, possibilita el contacte constant amb el lloc d'origen i pot afavorir el retorn si un ho desitja. L'emigració ja no comporta tants riscos.
- b) La possibilitat d'emigrar a gent de més edat, el grup d'emigrants a França comprenia una varietat d'edats més variada. Es pot comprovar en la següent gràfic⁶⁰⁶:

⁶⁰⁵ D'aquesta eren socis Bonaventura Mayol –*Falet*-, Josep Canals –*Costa*-, Antoni Vicens –*Codony*-, Josep Nadal –*Potecari*- i Pere Lluç Oliver –*Pixeris*-.

⁶⁰⁶ CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, pàg. 53, o.c.

Nº emigrants per anys		
Edat	1891	1899
0 - 12	59	67
13 - 25	261	163
26 - 38	234	126
39 - 51	73	76
52 - 64	25	17
65 +	4	10
Total	656	459

c) La proximitat i la varietat d'edat feia que es pogués emigrar juntament amb la dona i les filles. Es dona un augment del nombre de dones en aquest període⁶⁰⁷:

Nº per anys		
Estat Civil	1891	1899
Solters	447	303
Casats	199	143
Vidus	30	0
Total	676	446
Sexe		
Homes	574	341
Dones	82	118
Total	656	459

Tampoc no podem deixar d'esmentar una sèrie de causes, que provenen del país de destí. Aquestes bàsicament són:

a) El comportament demogràfic francès: França en el segle XIX pateix una crisi demogràfica, provocada bàsicament per una baixa natalitat⁶⁰⁸.

⁶⁰⁷ Ibídem., pàg. 54.

⁶⁰⁸ RUBIO, *La emigración española a Francia...*, o.c.

b) Un altre factor determinant, és la política favorable a la immigració de l'estat francès fins el primer terç del segle XX; aquesta estratègia es veurà potenciada amb l'assimilació del treballador estranger gràcies a les lleis de nacionalitat⁶⁰⁹. La integració també vendrà donada per l'escolarització a França de molts infants, fills d'emigrants. Així i tot, el govern gal va intentar controlar l'entrada i establiment de treballadors per mitjà de diverses lleis, destacant els decrets d'octubre de 1888, en els quals es demanava als nousvinguts una declaració d'identitat obligatòria⁶¹⁰. Aquests decrets foren ampliat i convertits en llei el 1893.

La crisi dels tarongers i el procés de concentració tèxtil van provocar que, moltes persones dedicades a activitats mercantils o menestrals haguessin d'emigrar cap a França. Així, els principals afectats foren els propietaris, els hortolans, i els dedicats al tèxtil. Bastants antics patrons de barca, els quals coneixien les rutes mercantils i el mercat valencià, varen establir-se com a comerciants de fruites al país veí.

Com hem dit, l'emigració fins als anys vuitanta del segle XIX era anual i per temporada, aquesta començava a partir del mes de setembre i finalitzava el mes de juliol. A la dècada de 1890, aquesta emigració ja era contínua i abastava tot l'any⁶¹¹.

Seguint la pauta dels primers emigrants, els sollerics s'estableixen a la zona sud-est de França, principalment als departaments d'Hérault, Aude, Pyrénées-Orientales, Gard i Bouches-du-Rhône. Posteriorment els emigrants s'anaren desplaçant cap al centre i nord de França, així com també a les zones francòfones dels països veïns com Bèlgica, Alemanya, Luxemburg i Suïssa.

Tenim algunes dades de l'expansió dels comerciants de la vall cap a l'interior. Pel que fa a les ciutats del sud, el 1887 Ramon Rotger va establir el seu comerç a Arlés. Poc temps després Joan Ferrer s'establí a Salau, i el 1889 Damià Canals Bernat es va instal·lar a Tarascó. Joan Barceló s'establí a

⁶⁰⁹ Segons el Codi Civil francès de 1889 era considerat ciutadà de França el fill d'emigrant, nascut i resident al país en complir la majoria d'edat. *Ibidem*.

⁶¹⁰ Exigint el quan s'entrava al país una sèrie de dades personals obligatòries com el nom, llinatges, nom dels pares, nacionalitat, lloc de naixement, professió, estat civil, etc.)

⁶¹¹ *Sóller* 25-09-1897

Valence el 1896 i Vicens Garau a Auch el 1889. Referent a les ciutats de l'est de França, el 1889 Bartomeu Canals s'establí a Vezoul, Joan Casanovas ho va fer a Villefranche sur Rhone. També el 1890, Jordi Rullan va arribar a Bar-le-Duc i el 1892 Josep Rullan a Verdú. I cap a l'oest, Bartomeu Ozonas s'establí a Castres el 1875, Bernat Cabot Estades a Tolosa el 1880, Joan Enseñat a Nancy o Lluç Arbona a Clermond el 1899⁶¹².

Segons Robert Ferras l'emigració mallorquina, sobretot de sollerics, a França es caracteritza per ser una migració "qualitativa" pel que fa a les activitats econòmiques a que es dediquen⁶¹³.

A finals del segle XIX i principis del XX, els emigrants de l'estat espanyol a França, es dedicaven bàsicament a l'agricultura i la indústria (jornalers i obrers), el 1911 sols el 15'3 % dels emigrants espanyols es dedicava al comerç⁶¹⁴, la major part dels sollerics es dedicaven a aquesta activitat. Ferras defineix el prototip d'emigrant mallorquí resident al departament d'Hérault com «un homme jeune, né à Soller, marchand d'oranges et de primeurs, dans les grandes villes de l'Hérault, et qui reste en contact avec son lieu d'origine qu'il retrouve périodiquement»⁶¹⁵.

Per posar un exemple de l'enorme flux migratori cap a França, podem dir que entre 1892 i 1900 sortiren del Port de Sóller 1.905 persones amb destinació a França. L'evolució d'aquest flux es pot veure en el gràfic següent⁶¹⁶:

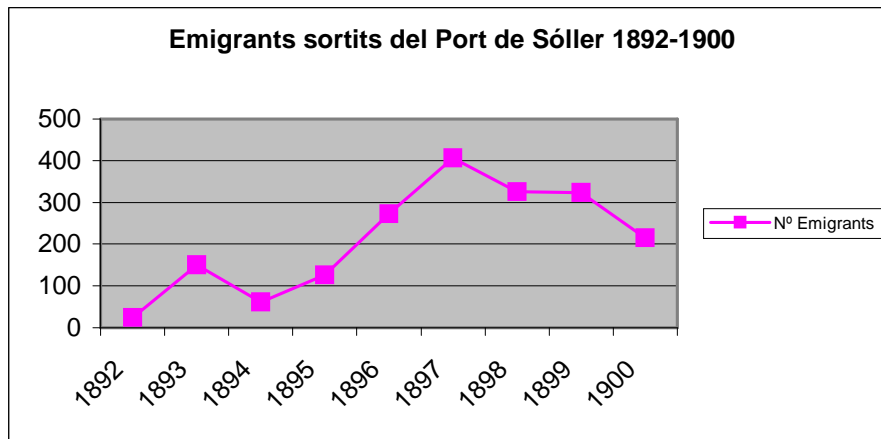
⁶¹² VICENS CASTANYER, *En torno a la emigración...*, a.c.

⁶¹³ FERRAS, *Des Baléares vers...*, a.c.

⁶¹⁴ RUBIO, *La emigración española a Francia...*, o.c.

⁶¹⁵ FERRAS, *Des Baléares vers...*, a.c.

⁶¹⁶ MARIMON RIUTORT, Antoni / SALVÀ PICÓ, Xavier, *Moviments migratoris a Mallorca, Menorca i Eivissa al segle XIX (1892-1900)*, treball inèdit, 1988.

L'èxit de l'estratègia dels sollerics fou l'establiment d'una complexa xarxa comercial i familiar que anava lligada a l'arribada constant de mà d'obra. La xarxa comercial sollerica s'estenia per Sóller, València, Alger, Puerto Rico i França. Les cases comercials es solien ubicar en aquests llocs, abans esmentats, i estaven especialitzades en l'exportació i distribució dels productes propis d'allà. Així doncs, els fruits tropicals i el cafè venien de les Antilles, els dàtils i demés fruits secs del nord d'Àfrica i les taronges de València. Les cases comercials establertes a França s'encarregaven de distribuir-les entre els clients.

La importància dels comerciants sollerics en aquesta època ja era palesa. El 1887 es va crear, a la ciutat de Seta, una Cambra de Comerç, sota la jurisdicció del consultat espanyol. Fou nomenat vicepresident d'aquesta el comerciant solleric Guillem Colom⁶¹⁷.

L'activitat comercial amb França va fer sorgir la figura del viatjant estacional, normalment una persona propera a l'empresa familiar, que s'encarregava de cercar clients i de vendre directament del proveïdor (funcionant com a figura intermitja en la distribució dels productes). Aquests viatjants expandien la xarxa comercial i comptaven amb la solidaritat dels negociants sollerics. Un bon exemple és Ramon Colom Rullan, qui era soci d'una casa comercial de fruites *José Magraner* de Carcagent⁶¹⁸. En el seu dietari apuntava totes les adreces dels seus clients, xarxa que no sols s'estenia a França, sinó també per Alemanya, Bèlgica, Suïssa, Luxemburg, Àustria o Txecoslovàquia. Aquestes

⁶¹⁷ Sóller 28-05-1887

⁶¹⁸ Entrevista amb Ramon Colom Morell. 15-11-2006.

l·listes, no sols es confeccionaven amb els contactes que es passaven entre els sollerics, també les patronals del sector les hi passaven. Una d'elles era la *Union des Transitaires de Cerbère*.

Es poden distingir dos tipus de comerciants, segons el volum del seu negoci. Es difícil quantificar el nombre d'emigrants que es dedicaren a cada una d'aquestes variants comercials, ja que les fonts no especifiquen el tipus de comerç. També moltes vegades el mateix comerciant tenia diferents tipus d'establiments, diversificant els seus negocis:

1. Comerciants a l'engròs i Propietaris de magatzems: aquests comerciants es varen especialitzar en la distribució dels productes en grans quantitats, es dedicaven a la importació i l'exportació. Moltes vegades tenien sucursals a altres ciutats de França i València. Alguns d'aquests arribaren a ser tan importants que la xarxa ferroviària arribava als seus magatzems. Podríem destacar la firma *Magraner Hnos.* d'Amiens, dels germans Josep i Francesc Magraner Berio; la casa comercial *Michel Bernat* a Seta de Miquel Bernat Ferrer⁶¹⁹; la firma *Coll, Michel y Casasnovas* de Niza, de la qual eren socis els germans Joan i Manuel Casasnovas Tocho; *Ripoll y Cía.* de Marsella, propietat, entre d'altres, de Josep Ripoll Casals i Josep Ripoll Magraner⁶²⁰ i que tenia

⁶¹⁹ Que també era propietari de la casa "Miguel Bernat" a Carcaixent

⁶²⁰ Aquesta va néixer l'any 1907 quan es va dissoldre la societat *Ripoll, Arbona y March* de Marsella, y un dels socis, Josep Ripoll Magraner, juntament amb els seus germans va constituir la nova societat, dedicada als mateixos negocis de importació, exportació, comissió i trànsit de fruites i *primeurs*. Aquesta societat estava instal·lada a tres llocs, una seu es trobava a Alzira, l'altre a Marsella i una tercera a Cannes. Cada una estava regentada per un dels germans Ripoll i, s'asseguraven així el control del trànsit de productes. A la premsa local hi ha molts exemples de la importància d'aquesta empresa: «Otra prueba del incremento dado a los transportes marítimos por dicha casa es, también el nuevo servicio inaugurado recientemente para la importación de la naranja valenciana entre los puertos de Gandia y Cannes, como igualmente el haber agregado a la flota de sus buques dedicados al transporte de aquella fruta el nuevo velero *Carmen*, dotado de un potente motor Diesel (...) contribuir al buen nombre y a la antigua casa comercial *Ripoll y Cía.*, facilitan en alto grado el comercio y las relaciones entre los sollerenses residentes en Francia. Además, es justo consignar que los buques de los señores Ripoll en la actualidad son de los pocos, por no decir los únicos que quedan en Sóller de aquella legión de laúdes, jabeques y goletas que de otros tiempos paseaban el nombre de

sucursals a Niza, Cannes i Seta, i una companyia marítima pròpia⁶²¹; o *Cardell, Colom & Castanyer* de Le Thor, propietat de Miquel Cardell, Francesc Colom i Alfons Castañer⁶²².

2. Comerciants al detall, de *fruits et primeurs*: aquests solien ésser negocis familiars, i foren el tipus de comerç més estès entre els sollerics. Es traspassaven de pares a fills o a familiars propers. Es solien abastir normalment dels negocis a l'engròs. El setmanari *Sóller* ens donà constància del moviment i activitats d'aquests negocis:

- «Pau Coll i F. Reynés, naturals de Sóller, han fundat un establiment de comestibles a Auxonne»⁶²³.
- «Un jeune homme, bonne référence, voudrait être gérant d'un commerce espagnol en France ou en Belgique. Contacter la rédaction du journal»⁶²⁴

3. Negocis de consignacions, duanes i transports: alguns sollerics establerts als ports i les zones frontereres entre l'Estat espanyol i França es varen dedicar a la consignació de productes en les duanes. En coneixem algunes d'aquestes agències com la Bauzà y Massot, que tenia cases a Marsella, Cerberè, Port Bou, Hendaia i Seta⁶²⁵.

nuestra ciudad por los puertos del mediodía de Francia y salían de nuestro puerto (...)» *Sóller* 01-03-1930

⁶²¹ A més d'aquest vaixell, eren propietaris del *Providencia*, el *San Miguel*, el *San José* i el *Nuevo Corazón*. Posteriorment compraren el vapor *Unión*.

⁶²² «Por medio de una carta nos enteramos que en Le Thor ha quedado constituida la sociedad comercial *Cardell, Colom & Castanyer*, que forman nuestros paisanos Miquel Cardell, Francisco Colom y Alfonso Castañer, de la casa *Cardell y Colom* de Alcira, para dedicarse a la expedición de uva de mesa de la renombrada región de Le Thor en vagones completos. Según nos añade, la nueva razón social ha tomado la sucesión de las antiguas casa *Miguel Cardell y Damián Vicent*, las cuales aportan sus conocimientos y relaciones a la labor que piensa desarrollar la nueva casa comercial (...)». *Sóller* 11-08-1934

⁶²³ *Sóller* 14-01-1907

⁶²⁴ *Sóller* 11-10-1919

⁶²⁵ Aquesta empresa també era la consignatària del vaixell *Villa de Sóller*. L'any 1914 va haver de tancar algunes de les seves sucursals a causa de la guerra. *Sóller* 12-12-1914

Pel que fa a l'Hoteleria, els negocis que establiren foren principalment:

1. Hostals i Fondes: es solien situar a les zones de pas i de trànsit de persones, com les estacions de ferrocarrils i els ports. Sovint es repetien els noms dels negocis, com el de *Hotel de la Gare*.

2. Cafès i Restaurants: eren destacats els *Restaurants Espagnols*, que es caracteritzaven per oferir una cuina econòmica. Marsella fou l'origen i el primer lloc on es començaren a muntar restaurants regentats per sollerics. El primer restaurant que es va establir a Marsella fou el de Pau Mayol, en el qual també es venien vins i licors. I, la primera societat que es va formar per muntar un restaurant fou la constituïda per Joan Arbona, Martí Enseñat, Jaume Morell i Antoni Arbona, i, l'establiment es va anomenar *La Grille*. L'any 1887 hi havia 43 sollerics que tenien restaurants a Marsella⁶²⁶. Coneixem els noms d'alguns d'aquests primers cellers del Port de Marsella, el d'Antoni Rullan al Boulevard National; el d'*Antoni Mora y Cía.* a la Rue Pavillon; el de Francesc Bisbal a la rue National; el d'*Enseñat y Morell* a la place de la Juliette; el de Josep Colom al cours Rouest; el de Jaume Ferrer a la rue Coutellerie; el de Mateu Reynés en el Quai de Belges; el d'Antoni Bauzà en el Quai de Belges; el de Josep Canals al Quai Riveneuve; i el d'*Arbona y Enseñat* a la rue Mazanod⁶²⁷.

Igual que amb els comerços de fruites, era freqüent la compra-venda d'establiments d'aquest tipus⁶²⁸.

Els joves emigrants que es posaven a treballar a França, ho feien realitzant els treballs més baixos, tant en els comerços com en l'Hoteleria. El seu sou era administrat per l'amo i se li descomptaven les despeses del viatge i de la

⁶²⁶ *Sóller* 15-11-1997.

⁶²⁷ VICENS CASTANYER, *En torno a la emigración...*, a.c.

⁶²⁸ Notícies com aquesta eren freqüents a la premsa local: «Por medio de atento B. L. M. nos comunica nuestro paisano, el ex concejal del Ayuntamiento, D. Juan Frontera, haberse hecho cargo del Café Hotel du Parc (avenue de la Pepinière 37) en Perpignan, luego de haber traspasado a d. Damián Esteve el acreditado café "Bar de Sóller" que regentó el Sr. Frontera en Mulhouse (Alto Rhin) durante muchos años.» *Sóller* 09-07-1932.

manutenció⁶²⁹. Residien al mateix magatzem, comerç o restaurant, sovint dormint al terra damunt sacs o caixes d'embalatges⁶³⁰. Els mossos o *garçons* podien fer tres tipus de feina:

1. Venedors ambulants amb carros: una de les tasques dels joves que feien feina als comerços era la venda ambulant de fruita, sobretot taronges. Aquesta es feia en carretons i s'anomenava "*xinar*".
2. Dependents de comerç: una altra ocupació al comerç era vendre al mateix comerç, els *garçons* es dedicaven no sols a la venda, sinó també a anar a comprar els productes i carregar-los en camions. Moltes vegades es complementava aquesta feina amb la de venedors ambulants. En el setmanari *Sóller* de 28-09-1912 es va inserir una propaganda que pot servir d'exemple de com volien els empleats «Empleado soltero. Se solicita en el norte de Francia un empleado competente para el negocio de frutos, vinos y licores, detalle y por mayor, sabiendo la contabilidad y poseyendo el idioma francés con un sueldo limpio de 1.200 a 1.800 francos anuales, según sus capacidades y beneficios obtenidos a fin de año. Inútil presentarse sin buenos informes personales. Dirigirse a Monsieur Paul Castagner –Haumont (Nord)-. Nota: References Banque Centrale de Maubeuge agence á Hautmont (Nord)»
3. Cambrers i ajudants de cuina: segons Antoni Vicens el primer solleric que va anar a treballar com a cambrer en un restaurant fou un jove mariner de malnom

⁶²⁹ Segons un testimoni oral i que pot servir de cas paradigmàtic: «Quan l'oncle es retirà, el meu pare passà a fer feina amb 16 anys de mosset a ca un solleric de Can Llebre, dins un negoci de vins. El feien tragar les caixes de vins damunt l'esquerra, tot el dia feia feina i va a jeure tard perquè ho havia de deixar tot arreglat pel dia següent. Els diumenges li feien fer les feines de la casa (rentar roba, fer els llits, etc.). Quan va haver reunit alguns doblers muntà un negoci propi també de vins. Als 27 anys es va casar, però anys més tard varen vendre el negoci i tornaren a Sóller, per la pena d'un fill seu de 2 anys. Passat un temps, una germana de la dona el cridà des de Lons-le-Saunier per dur un negoci junts. No donà bon resultat i tornaren a muntar un negoci propi de fruites i llegums, vins, licors i fruites exòtiques dins el mateix poble». Entrevista a Margalida Serra Canals, de les realitzades en el marc dels Cursos de Reciclatge (1989) pels alumnes Francisca Aina Castanyer Noguera, Anna Maria Mora Serra, Maria Antònia Oliver Castanyer, i Catalina Maria Oliver Gual.

⁶³⁰ VICENS CASTANYER, *Sollerics a França...*, pàg. 90, o.c.

Guiterró, el qual ca entrar a treballar a l'establiment de Bernat Arbona al barri vell del port de Marsella⁶³¹.

Es produïa una substitució continua de la mà d'obra. El procés sempre era el mateix, el mosso que arribava a treballar, ho feia de dependent, cambrer o venedor; quan havia estalviat prou s'independitzava i muntava el seu propi negoci o el comprava a l'antic cap. Quan partia del negoci, el treballador era substituït per un altra jove emigrant. Alhora l'antic mosso, ara comerciant, també necessitava treballadors nous.

També s'ha de ressaltar una gran mobilitat entre els emigrants sollerics. Era comú que un emigrant començàs a treballar en una ciutat i passàs a una altra quan s'independitzava, i sovint, eren més d'una. Per exemple Josep Umbert Marroig, qui va emigrar a principis del segle XX va estar primerament a Bourges, després a Isigny i per últim a Avranches (Le Manche)⁶³²; un altre exemple podria ser el de Joan Arbona Ozonas, el qual va començar a treballar a Marsella amb els pares a un restaurant, el pare morí i passà a Névers a fer de mosset i per últim a Epinac-les-Mines (Borgonya) amb un negoci propi de fruites⁶³³. I com aquests bona part dels emigrants a França.

Segons Robert Ferras, l'any 1888 hi havia 58 sollerics al departament francès d'Hérault (en les ciutats de Bédarieux, Montpellier, Béziers i Seta) dels 105 mallorquins que hi havia establerts⁶³⁴. Entre 1902 i 1910 hi havia 101 sollerics:

Any	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910
Nombre	4	16	18	11	21	8	7	14	2

⁶³¹ VICENS CASTANYER, *En torno a la emigración...*, a.c.

⁶³² Entrevista a Aina Umbert Amorós, de les realitzades en el marc dels Cursos de Reciclatge (1989) pels alumnes Francisca Aina Castanyer Noguera, Anna Maria Mora Serra, Maria Antònia Oliver Castanyer, i Catalina Maria Oliver Gual.

⁶³³ Entrevista a Margalida Arbona Pons, de les realitzades en el marc dels Cursos de Reciclatge (1989) pels alumnes Francisca Aina Castanyer Noguera, Anna Maria Mora Serra, Maria Antònia Oliver Castanyer, i Catalina Maria Oliver Gual.

⁶³⁴ FERRAS, *Des Baléares vers...*, a.c.

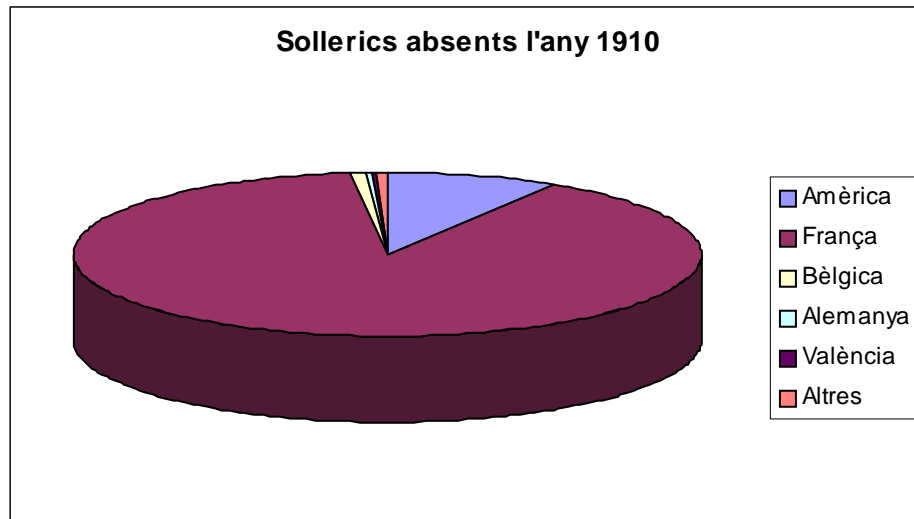
Aquest autor també ens proporciona la distribució per pobles i oficis dels mallorquins, i principalment dels sollerics, que representaven el 57% del total d'emigrants establerts en aquestes dades:

Poble	Nombre
Sóller	101
Palma	13
Fornalutx	10
Costitx	9
Lloseta	8
Esporles	5
Binissalem	3
Valldemossa	2
Muro	2
Sencelles	2
Bunyola	2
Sta. Margalida	2
Mallorca	7
TOTAL	166

Tipus d'ofici	Nombre
Marxant de Taronges	48
Dependent de botiga	48
Marxant de fruits	17
Marxant de <i>Primeurs</i>	8
Empleat de comerç	7
Altres feines	12
Jornalers	15
Artesans	8
Repartidors	8
Empleada domèstica	5
Estudiant	1

Una altra de les pautes comunes dels sollerics, era que establiren els seus negocis pròxims uns dels altres, ocupant sovint el mateix carrer o plaça. A Béziers aquest agrupament s'efectuava entorn de la plaça Saint-Félix, la plaça

Madeleine i la rue de la République⁶³⁵. Altres exemples els trobam a Marsella, on molts comerciants sollerics estaven establerts al Boulevard Garibaldi; a Lille a la rue Massena i a Burdeus a la Place des Capucins⁶³⁶.

Segurament fou en aquest període quan es va establir a Sóller, la figura del vicecònsol francès. Solien ser persones que havien estat establerts al país i havien assolit una bona posició econòmica. Ocuparen aquest càrrec Entre 1890 i 1936 el comerciant Llorenç Bauzà i el metge Joan Marquès Frontera.

3. Fase de consolidació (1914-1929)

La Primera Guerra Mundial va marcar un trencament de la dinàmica migratòria. Els anys de la gran guerra suposen el retorn de molts emigrants i el tall normal del flux d'emigrants. El viatge per les rutes tradicionals no era segur i això va fer que els viatges es reduïssin, ja que s'havien de cercar altres rutes menys perilloses.

Quan va començar el conflicte, moltes famílies varen retornar a Sóller, especialment aquelles que residien a les zones on el conflicte era més actiu, es a dir el nord de França i Bèlgica. L'arribada dels trens i dels vaixells eren esperades amb expectació per poder tenir notícies de primera mà del que

⁶³⁵ FERRAS, *Des Baléares vers...*, pàg. 131, a.c.

⁶³⁶ Arxiu personal de Miquel Colom Morell.

passava a Europa i de l'estat dels seus familiars. Sense tenir dades clares, segons la premsa local, varen ser molts els qui retornaren, no sense moltes dificultats. El retorn dels sollerics residents a les ciutats frontereres va fer que Sóller visqués una animació molt gran en les primers moments de la guerra, sent l'estació del ferrocarril un dels principals llocs de trobada i tertúlia. Malgrat dels temors inicials, començaren a retornar a França alguns comerciants establerts a ciutats més allunyades del conflicte⁶³⁷. Des del govern francès, però, es posaren traves a l'entrada al seu país. A finals de 1914 no es donava validesa als passaports que no duïen la fotografia aferrada.

A pesar d'existir corrents d'opinió favorables a les potències imperials, bona part dels sollerics es decantaren per donar el seu suport a França, sobretot perquè les relacions comercials i el nombre d'emigrants al país gal era major. Com hem dit anteriorment s'obriren, entre 1914 i 1919, diverses subscripcions d'ajuda a les víctimes, tant a diverses ciutats franceses com a Sóller i Fornalutx.

A França, a la ciutat de Toló, els comerciants Gabriel Escalas i Vicens Colom recaptaren 103 francs pels ferits a la guerra. També la societat *La Protectora Española* de Lyon, presidida pel solleric G. Bibiloni, va destinar un crèdit de 650 francs per destinar-los a beneficència i la compra d'abrics i roba calenta pels soldats francesos⁶³⁸.

A Sóller foren diverses les recol·lectes de diners i menjar pels afectats de la guerra. El *Centro Republicano Sollerense* va promoure la recollida de taronges i llimones per enviar a la Creu Roja francesa. Es varen implicar moltes entitats per dur a terme aquesta tasca. Varen confeccionar més de 550 caixes⁶³⁹, la companyia naviliera *Marítima Sollerense* va oferir una rebaixa del 25% pel transport cap a Seta i la companyia *Ferrocarril de Sóller* va cedir gratuïtament

⁶³⁷ QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Els sollerics durant la Gran Guerra (1914-1918)*, a III Jornades d'Estudis Locals de Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2009.

⁶³⁸ *Sóller* 14-11-1914

⁶³⁹ Aquestes caixes foren confeccionades a *Can Pauet* (l'Horta), a *Can Rua* (barriada de Can Barona), a casa de Juan B. Bauzà –*Moana*- (Alqueria del Comte), a casa de Josep Pizà - *Parrinola*- (carrer de la Rectoria), a casa de Lluç Rullan *Siquier* (carrer de la Mar) i a casa de Joan Frontera –*Fabiol*- (carrer de Sant Bartomeu). Totes duen la inscripció «Envoi de la ville de Sóller (Iles Baleares-Espagne) a la Croix Rouge Française». *Sóller* 19-12-1914

el transport de les caixes i mercaderies de Sóller cap al Port. A més es varen recollir més 2.400 pessetes en efectiu. Més de trenta entitats de beneficència franceses enviaren expressions de gratitud al batle en resposta a les donacions solleriques.

A principis de l'any 1918, es va reprendre aquesta recaptació de cítrics i diners a favor de la Creu Roja Francesa, per iniciativa de Joan Marquès, agent consular de França. Es va encarregar una comissió que gestionés la recaptació de cítrics i diners per les diferents barriades⁶⁴⁰. Es varen recaptar 2.716 pessetes. La major part dels donatius varen venir de comerciants establerts a França, com Gabriel Darder de Nevers, *Maison Cabot et Ripoll* de Toulouse, Onofre Bauzà de Cambrai, *José Ripoll Magraner y Cía.* de Marsella, *Juan Magraner Oliver y Cía.* de Belfort, etc.

Per iniciativa de l'esposa del comerciant Pere J. Castanyer, Ana Nelly, es va constituir una junta de senyores amb la finalitat de confeccionar roba i recaptar diners per enviar a la Creu Roja francesa. Aquesta Junta va estar formada per Ana Nelly de Castañer, Aina Morell de Puig, Rosa Ripoll, Josefa Planas de M. Puig, Maria Mayol de M. Coll, Antònia Sbert viuda de D. Mayol, Catalina Arbona de B. Coll, Magdalena Caparó de L. Enseñat, Margarita Lopategui de M. Frontera, Llúcia Vicens de P. Crespí i Isabel Ferrer⁶⁴¹.

El febrer de 1917, el consol belga a Palma, Luis Galantomini, va demanar per carta ajuda per a la Creu Roja de Bèlgica, i que aniria destinada als refugiats belgues en altres països⁶⁴². Es varen recaptar 729'20 pessetes.

Al mateix temps, l'agent consular de França a Sóller, Joan Marquès Frontera va iniciar una altra subscripció a la Creu Roja francesa. Va comptar amb la col·laboració dels comerciants Bartomeu Coll, Bernat Colom, Guillem Bernat, Miquel Trias, Andreu Canals, Joan Magraner i Jaume Rosselló. Es recaptaren 1.849'00 pessetes.

Una vegada acabada la guerra, els sollerics seguien aportant diners per enviar a França i Bèlgica. Un grup de sollerics establerts a Bèlgica, Francesc Bernat

⁶⁴⁰ Estava formada per Joan Magraner Oliver, Miquel Trias Alcover, Bartomeu Sampol Colom, Damià Arbona Morey, Jaume Rosselló Barceló, Josep Bernat Palou, David March Alcover i Bartomeu Coll Rullan. *Sóller* 02-03-1918.

⁶⁴¹ *Sóller* 27-03-1915

⁶⁴² *Sóller* 17-02-1917

(Brussel·les), Miquel Vicens (Mons), Bartomeu Busquets (Charleroi), Bartomeu Colom (Tournai) i Miquel Oliver (Courtrai) recaptaren 460 pessetes per reconstruir edificis destruïts per la guerra.

Malgrat el tancament de les fronteres i les dificultats per poder passar a França, des del govern es varen fer gestions per poder obtenir el passaport i entrar al país gal. El 1915, el vice-cònsol a Sóller va rebre del govern francès l'ordre que especificava els documents que havien de presentar per poder entrar:

- Certificació de la partida de naixement expedida pel govern civil.
- Certificació en la qual s'acredità la bona conducta i honorabilitat expedida pel batle del poble, en la qual havia de constar també la seva edat, estat i professió.
- Fins als quaranta anys s'havia de presentar un document que acredità no estar subjecte al servei militar.
- La cèdula personal.
- Una fotografia recent.
- Els menors d'edat havien de presentar: certificació de la partida de naixement; autorització dels seus pares o tutors per partir a França; certificació de bona conducta; fotografia recent; la cèdula personal pels majors de 14 anys.
- Les dones casades havien de presentar: certificació de la partida de naixement; certificació de la partida de casament; autorització del marit per partir a França o un document que acredità que havia estat està cridada per ell; cèdula personal; i una fotografia recent⁶⁴³.

Econòmicament la guerra va suposar un bon negoci, tant pels sollerics residents a França com per la indústria tèxtil local. Les botigues de queviures solleriques venien els seus productes a les trinxeres i a les zones del front.

Els beneficis també es donaren als empresaris de Sóller, la guerra submarina va fer augmentar els costos dels viatges i dels productes.

Majoritàriament els emigrants no col·laboraren amb els alemanys, ans el contrari, es posaren a favor i col·laboraren amb la resistència francesa. Antoni

⁶⁴³ Sóller 03-04-1915

Ensenyat enumera alguns dels casos més tràgics de l'experiència dels sollerics a la guerra europea⁶⁴⁴:

- La mort d'Antoni Castanyer, fill del comerciant de fruits establert a Bergerac Bernat Castanyer. Aquest jove solleric fou allistat quan estava a punt d'acabar el servei militar al Marroc. Fou enviat a Burdeus el dia 13 de setembre i va morir el dia 16⁶⁴⁵.
- La mort, a finals de gener de 1915, de Ramon Ensenyat Messeguer, fill de Vicens Ensenyat i Joséphine Marie Messeguer, que servia a l'exèrcit francès. Va morir a causa dels efectes d'una bomba, mentre es retiraven de la línia de foc⁶⁴⁶.
- El maig de 1915 va morir Francesc Bernat de *Can Perepau des Camí des Murterar*, després d'un bombardeig alemany a la ciutat d'Amiens, a la qual hi havia anat per adquirir productes pel seu negoci⁶⁴⁷.
- Joan Coll Oliver, que es trobava al negoci del seu pare a Carvin (França) quan fou ferit greument per una bomba llançada per un aeroplà anglès⁶⁴⁸. Va quedar molt malmès de les ferides i va perdre la parla⁶⁴⁹.
- Bartomeu Bauzà, fou ferit a Lille durant un bombardeig. Els seus familiars varen poder saber del seu estat gràcies a les dades aportades pel Governador civil.

També n'hi va haver que destacaren com a soldats. El comerciant Bartomeu Alcover Arbona fou condecorat pel govern francès amb la *Medaille des Evadés d'Allemagne* pel seu comportament durant el conflicte⁶⁵⁰ i el també comerciant Bonaventura Mayol fou oficial de l'exèrcit francès.

⁶⁴⁴ VICENS CASTANYER, *Sollerics a França...*, o.c.

⁶⁴⁵ *Sóller* 14-11-1914

⁶⁴⁶ *Sóller* 30-01-1915

⁶⁴⁷ *Sóller* 08-05-1915

⁶⁴⁸ VICENS CASTANYER, *Sollerics a França...*, o.c.

⁶⁴⁹ *Sóller* 11-09-1915

⁶⁵⁰ «Nos enteramos de que D. Bartolomé Alcover, negociante establecido en Charleville (Francia) ha sido distinguido por el gobierno francés, que le ha concedido la *Medaille des Evadés d'Allemagne* por su heroico comportamiento durante la guerra. Con está son nueve las condecoraciones que ha merecido el sr. Alcover, y además ha sido señalado ocho veces por haberse distinguido su buen comportamiento (...).» *Sóller* 06-10-1928.

Malgrat el suport que es va donar des de Sóller i els sollerics emigrants a França, tingueren lloc alguns conflictes que afectaren directament els naturals de la vall. Els més greus foren les acusacions, per part de diversos mitjans de comunicació francesos, de la col·laboració d'alguns comerciants sollerics amb interessos a Alemanya de proporcionar combustible als submarins alemanys en aigües de Balears.

Un altre cas d'acusació de col·laboració amb Alemanya que va afectar Sóller, fou el judici contra el comerciant d'origen fornalutxenc Joan Mayol Nadal, acusat d'incomplir la Llei de 4 d'abril de 1915. Mayol, exportava des de 1913 fruites cap Alemanya i Suïssa per un valor anual de 125.000 i 6.000 francs respectivament. Els primers 6 mesos de guerra, Mayol va enviar fruites sols a Suïssa, d'on després s'enviava part a Alemanya, aconseguint un benefici de 34.000 francs⁶⁵¹. El comerciant solleric fou condemnat a cinc anys de presó, 20.000 francs de multa i deu anys de desterro de França. La família de Mayol va demanar la intervenció dels ajuntaments de Sóller i Fornalutx, que s'adreçaren a les autoritats estatals per mitjà del diputat a Corts solleric Jeroni Estades. Finalment Joan Mayol fou absolt.

Un altre motiu de conflicte, fou l'any 1917 quan el govern francès va decretar, que els estrangers residents a França, d'una determinada edat serien mobilitzats per lluitar a la guerra. Això va provocar fortes protestes de l'Ajuntament de Sóller i tensions entre el govern espanyol i el francès. Les gestions per evitar l'allistament dels joves sollerics, les varen encapçalar el cap local del Partit Conservador Miquel Colom i el diputat a Corts per Mallorca, Josep Socias Gradolí, que era el cap del conservadorisme mallorquí. Tota la premsa de la localitat es va fer ressò del cas, el setmanari republicà *El Pueblo* va publicar alguns dels telegrams i cartes que s'enviaren per gestionar l'assumpte⁶⁵².

⁶⁵¹ *Sóller* 30-12-1916

⁶⁵² «16-09-1917 Conde de Sallent (Josep Cotoner Allendesalazar, diputat a Corts)-Luzón-Madrid

Muchos sollerenses condición española residentes Francia cumplidos sus deberes militares en España son alistados Ejército Francés acudiendo sus familia consternadas urgente mediación suya para suplicar Ministro Estado cúmplase tratado Franco-Español y leyes internacionales. Socias.

Però els sollerics, també varen patir les penúries de la guerra, igual que els altres ciutadans de l'Estat francès. La falta de mercaderies i de queviures, la incomunicació amb els familiars i les malalties, varen marcar profundament els qui varen viure aquest període. Tenim molts testimonis orals de les vivències dels sollerics a França en temps de guerra, per exemple Margalida Castanyer contava que «No hi havia metges, tots eren al front. El poble va sofrir molt, tots els joves eren a la guerra. La gent no trobava menjar, tot era podrit, inclòs cercaven per dins el fems»⁶⁵³. La família de Toni Trias Colom tenia un negoci a Thionville el qual varen haver de deixar tancat quan esclatà la guerra⁶⁵⁴. No va tenir tanta sort Gabriel Esteva Campins, el qual va haver-se de quedar amb el

Madrid 20-09-1917. Sr. D. Miguel Colom

Mi querido amigo: con el interés que atiendo sus recomendaciones he gestionado el asunto que afecta a los hermanos Mayol y Joy y su primo Bauzá y Mayol como podrá ver por las adjuntas y telegramas. Se ha ordenado ya a nuestro embajador en París que entable la correspondiente reclamación, de la que espero un feliz resultado. Sallent

18-09-1917 -Ministro de Estado a Sallent

Para poder comunicar con garantía de eficacia las instrucciones a nuestra embajada en París es necesario conocer los casos concretos que motivan la queja por el alistamiento en el ejército francés de los sollerenses residentes en Francia, los cuales no dudo se habrán dirigido a sus respectivos consulados presentando pruebas documentales de su situación, contesto su telegrama de ayer y correspondo afectuosamente a su saludo. Lerma

18-09-1917 – Ministro de Estado a Presidente Consejo de Ministros:

Conde Sallent me transmitió directamente del Sr. Socias sobre sollerenses residentes en Francia alistados en aquel ejército y ayer le contesté indicando la conveniencia de exponer y justificar caso concreto para garantías de eficacia de las instrucciones que estoy dispuesto a dar a nuestra embajada en París. Lerma

19-09-1917 Conde de Sallent:

Mi querido amigo: he trasladado al Sr. Ministro el telegrama que recibió usted del Sr. Socias acerca del alistamiento de sollerenses en el ejército francés. Excuso decirle que le recomiendo que el asunto con todo interés, y que me apresuraré a enterarle de su respuesta. Con ésta devolveré a usted el telegrama que hasta entonces conservo. Eduardo Dato.» *El Pueblo*, 29-09-1917.

⁶⁵³ Entrevista a Margalida Castanyer Alcover, de les realitzades en el marc dels Cursos de Reciclatge (1989) pels alumnes Francisca Aina Castanyer Noguera, Anna Maria Mora Serra, Maria Antònia Oliver Castanyer, i Catalina Maria Oliver Gual.

⁶⁵⁴ Entrevista a Antoni Trias Colom, de les realitzades en el marc dels Cursos de Reciclatge (1989) pels alumnes Francisca Aina Castanyer Noguera, Anna Maria Mora Serra, Maria Antònia Oliver Castanyer, i Catalina Maria Oliver Gual.

negoci en el que treballava, després de que els amos partissin cap a Mallorca⁶⁵⁵. El 1914, al solleric Joan Bernat Pizà, de 33 anys, resident a Nancy, els alemanys li varen bombardejar la casa, fou ferit als peus. Va ser traslladat a Marsella i d'allà va venir a Sóller⁶⁵⁶.

Passada la guerra, a mitjans de 1921, el govern francès va intentar fer pagar un impost extraordinari als comerciants i industrials estrangers residents que havien obtingut beneficis durant el conflicte, aquesta mesura afectava la majoria de sollerics establerts a França. Els comerciants de Sóller n'estaven exempts pel tractat hispanofrancès de 1862, que eximia els comerciants i industrials espanyols a pagar contribucions extraordinàries, però foren obligats a pagar-lo. Això també va generar protestes i tensions entre el govern espanyol i el francès. El resultat fou, finalment, favorable als interessos dels comerciants de l'estat espanyol⁶⁵⁷.

A partir del 1918, l'emigració espanyola cap a França es reprèn amb més força. L'any 1919, a Nimes, més de la meitat de la població era d'origen espanyol⁶⁵⁸. Els sollerics, conscients de la importància de la unió entre els comerciants, per fer front a les dificultats dels mercats, s'implicaren en les entitats patronals i comercials. Per exemple, el 1923, el comerciant solleric Jordi Pizà era el president de la Unión Comercial Española de Saint-Etienne. Els altres membres de la junta eren Miquel Coll (president d'honor), Francesc Seguí i Bartomeu Martí (vicepresidents), Guillem Cañellas (secretari), Bartomeu Coll (vicesecretari), Miquel Frontera (tresorer) i Simó Arbona (arxiver)⁶⁵⁹. Un altre cas podria ser el de Miquel Arbona, president de la Llotja de Comerç de Marsella en els decennis de 1930 i 1940⁶⁶⁰.

⁶⁵⁵ Entrevista a Gabriel Esteva Campins, de les realitzades en el marc dels Cursos de Reciclatge (1989) pels alumnes Francisca Aina Castanyer Noguera, Anna Maria Mora Serra, Maria Antònia Oliver Castanyer, i Catalina Maria Oliver Gual.

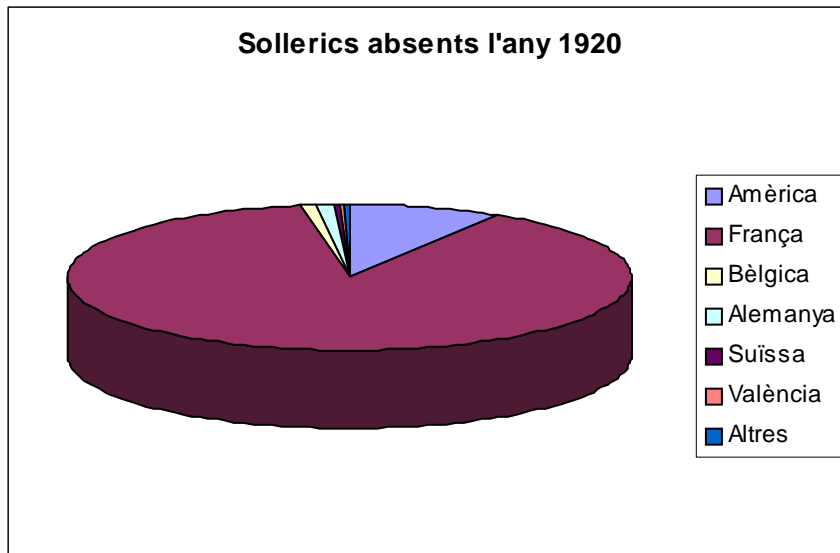
⁶⁵⁶ *Heraldo de Sóller* 19-09-1914

⁶⁵⁷ *Sóller* 11-06-1921

⁶⁵⁸ VICENS VIVES, J. (dir.), *Historia social y económica de España y América*, Vol. V, Barcelona, Editorial Vicens-Vives, 1985, Pág. 36.

⁶⁵⁹ La societat es va fundar el 1922. *Sóller* 08-09-1923

⁶⁶⁰ Després de la Segona Guerra Mundial el govern francès li va concedir la Legió d'Honor per haver ajudat a molts jueus a fugir cap a Espanya.

Distribució emigrants a França per províncies durant la primera guerra mundial⁶⁶¹				
Província	Emigrants agrícoles	Emigrants no agrícoles	Nombre	%
Castelló	25.640	4.330	29.970	23,8
Múrcia	15.082	5.635	20.717	16,5
València	13.707	6.763	20.470	16,3
Alacant	10.689	3.651	14.340	11,4
Terol	3.073	742	3.815	3
Osca	2.481	561	2.433	2,4
Àvila	1.616	1.191	2.807	2,2
Salamanca	1.848	585	2.433	1,9
Almeria	1.899	490	2.389	1,9
Balears	419	1.830	2.249	1,8
Altres províncies	17.083	6.510	23.593	18,8
TOTAL	93.537	32.288	125.825	100

⁶⁶¹ RUBIO, *La emigración española a Francia...*, o.c.

Malgrat l'augment d'emigrants, per la necessitat de mà d'obra, les condicions socioeconòmiques de França havien canviat després de la guerra. L'Estat s'havia empobrit i bona part del seu teixit industrial estava desfet, amb el consegüent augment de l'atur i la pobresa. Tot això va provocar un fort rebuig de la població francesa contra els emigrants, que es va traduir en un enduriment de les lleis immigratòries.

En els anys vint comença a canviar la política francesa envers la immigració de treballadors estrangers. L'any 1924, les autoritats franceses consideraven que el gran nombre de treballadors estrangers posaven en perill la salut pública⁶⁶². A partir d'aquell any els prefectes només concedien permisos de residència als treballadors amb contracte de treball controlat per l'Oficina Departamental de Mà d'Obra Estrangera i un visat del Ministeri de Treball. Als sollerics no els afectava gaire aquesta mesura, ja que la majoria arribaven a França amb el contracte de treball, que havien acordat a Sóller.

El batle de Sóller, davant aquesta política va publicar, el 1924, un ban que advertia els obrers que anaven a treballar a França, que el govern francès estava imposant restriccions a l'arribada de nous immigrants. Es recomanava anar-hi ja amb el contracte de treball original i visat pel cònsol d'Espanya en el punt on s'anava a treballar⁶⁶³.

Al mateix temps que s'endurien les mesures de control als immigrants, també es donaven facilitats per a la integració i l'adopció de la nacionalitat francesa. L'any 1927, es va reformar la legislació per poder accedir més ràpidament a la ciutadania francesa; amb tres anys de residència demostrada a França s'aconseguia ser ciutadà francès (abans es necessitaven deu anys de residència). Espanya, al mateix temps, també va canviar la legislació, es va impulsar la doble nacionalitat.

En aquest període es va concedir, per part del govern francès, la llicència als ciutadans o institucions espanyoles per poder fundar escoles en aquell país, per tal de poder educar els seus fills segons les directrius i costums espanyoles.

⁶⁶² NIÑO RODRÍGUEZ, Antonio, *Políticas de asimilación y de preservación de la nacionalidad de los emigrantes españoles en Francia (1900-1936)*, Hispania, nº 211, 2002, pàg. 461.

⁶⁶³ Sóller 26-07-1924

4. Fase final del corrent migratori (1930-1940)

Aquesta període es pot definir com l'etapa final del corrent migratori. Això no vol dir que el flux d'emigrants s'interrompés del tot, però no va tornar assolir la intensitat de les dècades anteriors. Es pot dir que la dècada dels anys trenta va estar marcada per les conseqüències de la crisi econòmica de 1929, la guerra civil espanyola i l'inici de la Segona Guerra Mundial. Aquests tres fets provocaren el descens del nombre d'emigrants, que fou pràcticament nul a la dècada dels quaranta. Es poden establir una sèrie de causes per intentar explicar la progressiva disminució del nombre d'emigrants:

1. La crisi econòmica de 1929 va afectar molt a França i el seu govern va prendre una sèrie de mesures de caire proteccionista, entre les quals hi havia la restricció de l'entrada de nous immigrants al país. Aquesta política ja es comença a donar a partir de 1927, amb noves mesures de control pels immigrants. L'any 1933 es va aprovar un decret pel qual s'exigia a tots els estrangers una targeta d'identitat i autorització de residència. Aquesta s'obtenia provant que s'havia entrat a França de manera regular i presentant a dos ciutadans francesos com a fiadors. També estaven obligats a visar la seva targeta d'identitat cada vegada que canviaven de domicili. Si es pretenia ocupar un lloc de treball s'havia de presentar, a més de la documentació anterior, un certificat metge i un contracte de treball aprovat pel Ministeri de Treball francès. Si no es complien tots els requisits, l'emigrant podia ser expulsat o sofrir pena de presó. Davant aquest problema, les autoritats de Sóller i les diferents societats de socors mutus espanyoles es varen mobilitzar i varen fer gestions amb els diputats mallorquins a les Corts espanyoles (especialment amb el banquer Joan March Ordinas) per negociar amb el govern francès que els espanyols, i especialment els sollerics, quedassin exclosos de la nova llei sobre immigració⁶⁶⁴.

⁶⁶⁴ «Suplícote muy encarecidamente gestione cerca Gobierno francés para que se exceptúe a obreros mallorquines de ley limitando trabajo a los nacionales franceses pues no hacerlo significaría gravísimo quebranto. Mallorquines desde hace largo tiempo residenciaron en Francia y que prestan servicio casi en su totalidad en el comercio de compatriotas suyos con los que en muchos casos ligantes vínculos familiares STOP. Creo necesario resaltarle

Les negociacions amb el govern francès sobre aquest tema es varen allargar, ja que l'Estat encara no s'havia recuperat dels efectes de la crisi econòmica i per altra banda, el període del govern del Front Popular i sobretot la Guerra Civil, varen deixar aquesta qüestió en un segon pla. El control de l'estat francès sobre els comerços fou cada vegada més gran. L'any 1938 el govern francès obria un registre de tots els comerços d'estrangers del país.

2. Un segon factor que també va fer reduir el nombre d'emigrats, foren les diferents lleis d'amnistia, que es venien donant des de finals dels anys vint, pels pròfugs del servei militar⁶⁶⁵.

3. Les obres d'ampliació dels molls del Port, iniciades l'any 1933, varen fer disminuir el tràfic comercial i de passatgers per mar. L'informe de la Cambra Oficial de Comerç de 1933, destacava que la navegació exterior havia estat quasi nul·la, sols havien entrat de Marsella, 1 veler amb llast y 7 tripulants. L'esclat de la Guerra Civil va comportar que els molls nous passessin a ús militar.

4. Els conflictes bèl·lics varen frenar els moviments migratoris. Aquests foren:

- a) Guerra Civil espanyola (1936-1939): la guerra va frenar l'emigració mallorquina. L'illa va quedar a l'anomenada zona nacional, i es va establir un control molt estricte de la circulació de persones. Control que es va mantenir durant la dècada dels anys quaranta. En són una excepció els exiliats polítics, que tenen un comportament molt diferent en la tradicional emigració sollerica.
- b) Segona Guerra Mundial (1939-1945): aquesta guerra va afectar principalment al continent europeu, a pesar que va tenir un abans internacional. A les prohibicions de sortir de l'Estat espanyol es va unir la inestable situació per viatjar o comerciar, conseqüència de la guerra. Foren molts els sollerics que varen retornar a Mallorca fugint del conflicte.

importancia que dicha cuestión reviste y que podría significar sumisión y miseria para varios miles de familias compatriotas. STOP.» *Sóller* 13-04-35.

⁶⁶⁵ «Se nos ruega recordemos a nuestros lectores a quienes pueda interesar, de una manera especial a los que residen en el extranjero, que el plazo para acogerse a la Amnistía promulgada el día 24 de abril último termina el día 9 de octubre próximo para aquellos soldados o mozos que tienen su residencia fuera del territorio español, y para aquellos que residen en el extranjero (...).» *Sóller* 11-08-1934

A pesar d'això, els emigrants es seguiren implicant en la vida social, cultural i econòmica de Sóller i de l'Estat espanyol. Per exemple, durant els fets d'octubre de 1934, els mallorquins d'ideologia conservadora que residien a França, va crear una Comissió per fer una col·lecta a favor dels militars que havien reprimat els obrers d'Astúries. Aquesta comissió va comptar amb la presència d'alguns sollerics, com Josep Coll Trias, Antoni Cursach Amorós (que era d'Artà, però estava casat amb una sollerica) i els propietaris de les cases comercials *Ripoll y C^a* i *Coll, Michel y Casanovas*. Es recaptaren 1.765 francs a favor de l'exèrcit⁶⁶⁶. Un altre exemple: el 1935 el comerciant establert a Perpinyà, Florenci Cortès Ensenyat va recaptar 400 francs per l'Hospici de Sóller⁶⁶⁷.

⁶⁶⁶ De Marsella es varen enviar 1.765 francs, de part de: Miquel Arbona (200), Jaume Ballester (200), Coll, *Michel & Casanovas* (200), *Ripoll & C^a*, Vda. Salvador Mayol (200), Josep Coll Trias de *Maison Barthélemy Coll* (200), Bartolomé Coll Trias de *Maison Barthélemy Coll* (200), Bartolomé Quetglas Palou (100), Francisco Mas (5), Guillem Deyà (10), Isabel Mayol (15), Josep Bauzà (20), F. Arbona Canals (20), Bartolomé Frontera (20), Jaume Ferrer Ferrer (50), Rafael Solivellas (25), Pedro Pons Llabrés de *Frasserie Chapitre* (50), Bartolomé Salom Canals (25) i Joan Payeras (25). *Sóller* 10-11-1934

⁶⁶⁷ *Sóller* 04-05-1935: «Nos enteramos de que el señor Alcalde, d. Miquel Colom Mayol, ha recibido por conducto de d. Florencio Cortés Enseñat, la suma de 400 francos, que ha sido destinada a la Casa Hospicio de esta ciudad para ayudar a los gastos de sostenimiento de la misma. La expresada suma ha sido recaudada por el señor Cortés de los sollerenses que a continuación se detallan:

- Pere Oliver, de Avignon.....20,00 francos
- Jaume Mayol, de Rodez.....50,00 francos
- Florenci Cortés, de Rodez.....20,00 francos
- Géneros Cortés, de la Mouline..10,00 francos
- Josep Perelló, de Burdeos.....100,00 francos
- Joan Colom, de Burdeos.....100,00 francos
- Sres. Vicenç y Bernat, de Burdeos....100,00 francos
- Total francos.....400,00 francos.»

6.3.2.2. Europa Central

6.3.2.2.1. Bèlgica

La immigració espanyola a Bèlgica amb un caràcter massiu és relativament recent si tenim en compte que, oficialment, s'inicià el 1958. Per contra, pel que fa a la presència espanyola en aquest país, era molt més antiga i no sempre havia estat motivada per problemes econòmics. Fonamentalment poden considerar-se tres grans períodes en la immigració espanyola a Bèlgica:

- El primer terç d'aquest segle XX, es caracteritzà per una immigració molt minoritària. Segons xifres de l'Institut Nacional d'Estadística, 1.218 espanyols s'havien instal·lat en territori belga abans de 1925.
- El segon període correspon a l'exili republicà durant la Guerra civil espanyola: 793 persones arribaren a Bèlgica entre 1935 i 1939 (segons dades del INE) als quals caldria afegir l'acollida de 3000 nens evacuats d'Espanya a causa de la contesa. Aquest període es caracteritzà per ser el de la construcció de les bases de l'organització política de la comunitat espanyola a Bèlgica.
- La tercera etapa fou la de l'emigració econòmica. Quan va finalitzar la Segona Guerra Mundial arribaren molts de treballadors espanyols per a treballar en les mines del país. Aquesta emigració, no obstant això, es va fer oficial en 1958, data en la qual es va ratificar el primer acord bilateral belgo-espanyol d'exportació de mà d'obra.

L'emigració mallorquina (i sollerica) a Bèlgica, i més concretament a la regió valona d'aquest país, es conseqüència dels moviments migratoris cap a França. A mesura que l'emigració es desplaçava cap al centre i nord del país gal es varen anar establint negocis a les zones francòfones dels països veïns. Foren moltes les famílies que s'establiren en aquest país, principalment a les ciutats de Brussel·les, Lieja o Mons.

El primer solleric a establir-se a Bèlgica fou Miquel Vicens, el qual va muntar un comerç de fruites a Mons el 1899.

L'any 1910, hi havia 21 sollerics a Bèlgica⁶⁶⁸ i l'any 1920 n'hi havia 13⁶⁶⁹, mostrant una clara disminució del nombre d'aquests, segurament a causa dels efectes de la Gran Guerra. Entre principis del segle XX i 1936 s'han localitzat uns 85 sollerics residents a Bèlgica.

Potser un dels emigrants que més varen destacar fou el comerciant Josep Pastor, el qual fou nomenat l'any 1908 agent general a Bèlgica de la *Unión de Naranjeros de la Ribera* (València), entitat que tenia una producció anual de 600.000 caixes de taronges⁶⁷⁰. Pastor gaudia d'un prestigi dins la societat belga i era membre del *Círculo belga-hispano-americano*, societat en la qual feia conferències⁶⁷¹. L'any 1907, fou rebut pel rei espanyol Alfons XIII, quan aquest va visitar París⁶⁷².

La comunitat emigrant sollerica va viure intensament l'ocupació de les tropes alemanyes del país, durant la Primera Guerra Mundial. Potser el fet més tràgic fou el dels 3 sollerics assassinats a Lieja⁶⁷³.

El 20 d'agost de 1914, foren assassinats per les tropes alemanyes, cinc mallorquins a la ciutat belga de Lieja, entre els quals hi havia 3 sollerics. Aquests eren els germans Jaume i Antoni Oliver Rullan, que tenien un negoci de fruites i vins espanyols a la ciutat, i els seus 3 dependents, Joan Mora Ferrer (fill del tinent de carrabiners de Sóller), Jaume Llabrés Bestard (natural d'Establiments) i Josep Niell (natural de Sineu). Segons alguns testimonis el dia 20 a la nit, les tropes alemanyes varen entrar en una casa senyorial, annexa al negoci dels germans Oliver. Sembla que assaltaren la bodega de la casa i es varen emborratxar, i en estat d'embriaguesa varen disparar els seus fusells a l'aire, provocant que les tropes alemanyes que es trobaven prop del lloc

⁶⁶⁸ CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, o.c.

⁶⁶⁹ *Ibídem*

⁶⁷⁰ *Sóller* 03-10-1908.

⁶⁷¹ «Leímos que nuestro paisano José Pastor, residente en Bruselas, había dado una conferencia patriótica en el Círculo belga-hispano-americano de dicha ciudad. La noticia del periódico belga *Le National* dice "El Círculo belga-hispano-americano en la reunión que celebró la semana última en su local, se escucho una conferencia dada por Mr. Pastor, uno de sus miembros, el cual fue recibido por Alfonso XIII cuando el viaje a Paris del joven soberano".»
Sóller 12-01-1907.

⁶⁷² *Sóller* 12-01-1907.

⁶⁷³ QUETGLAS CIFRE, *Els sollerics durant...*, a.c.

obrissin foc contra dita casa i tota l'illeta, pensant que eren atacats. A causa dels disparats, molts veïnats sortiren al carrer. Alguns foren morts a trets i d'altres foren detinguts per les tropes alemanyes. Els germans Oliver, la seva família i els seus dependents foren d'aquests darrers. Dos dies després, i sense saber notícies, els familiars alliberats dels detinguts, l'esposa i la cunyada d'Antoni Oliver, Rosa i Maria Vicens Deyà, amb els seus fills, acompanyats pels inquers Sebastià Mateu i Rafel Marquès (germà de Magí Marquès) i del solleric Josep Cabrer demanaren al vice-cònsol espanyol Alberto de Lame que gestionés el salvament dels detinguts. Les autoritats ocupants es varen desentendre del cas, al·legant que els mallorquins havien estat enviats a Alemanya com a presoners. A pesar d'aquestes notícies els germans Marquès, Josep Cabrer i Sebastià Mateu, juntament amb el vice-cònsol, visitaren el tanatori, on localitzaren, entre 160 cadàvers, els d'Antoni Oliver, Jaume Oliver, Jaume Llabrés, Joan Mora i Josep Niell. El Vice-cònsol va signar la defunció i foren sepultats. A pesar d'això, les autoritats alemanyes, en principi, no varen reconèixer els fets i varen mantenir la tesi de que havien estat internats en qualque presó d'Alemanya⁶⁷⁴.

La premsa de l'illa (*Última Hora* i *La Almudaina*) i també la premsa estatal (*ABC*) es varen fer ressò dels fets. El periodista i escriptor Miquel del Sants Oliver va denunciar el maltractament que sofrien els ciutadans espanyols en les zones de conflicte, a l'hora que denunciava la manca d'actuació del govern espanyol.

Malgrat els molts indicis que demostraven l'evidència dels fets ocorreguts, el govern espanyol, en el primer moment, tampoc no va donar molta veracitat als testimonis presencials. Va ser necessària una intensa campanya, en la premsa local i estatal, perquè el cas fos debatut a les Corts Generals per exigir responsabilitats a l'Imperi alemany.

⁶⁷⁴ En un telegrama enviat pel Governador Provincial a l'Ajuntament, es defensava la postura alemanya «Gobernador interino a Alcalde: Señor Ministro de Estado en telegrama que acabo de recibir me dice lo siguiente: "De las gestiones practicadas por este ministerio desde que llegó a su noticia rumor fusilamiento de cinco españoles en Lieja se desprende hasta ahora que dichos compatriotas solo fueron hechos prisioneros por haberlos confundido con beligerantes y deben hallarse internados en Alemania, donde se busca su paradero. Lo digo V. para que lo comunique a familias interesadas.»» *Sóller* 19-09-1914

Fins el mes de novembre, la viuda (Rosa Vicens Deyà) i els fills d'Antoni Oliver, no varen poder tornar a Sóller. Retornaren juntament amb la seva germana, Catalina Vicens Deyà, i el seu nebot, Jaume Oliver Casanovas, que portava els certificats de defunció, expedits a l'Ajuntament de Lieja. Joan Oliver, germà d'Antoni i Jaume, i el tinent de carrabiners Antoni Mora (pare d'un dels assassinats) enviaren un telegrama als diputats a Corts mallorquins Jeroni Estades i Alexandre Rosselló, perquè duguessin a terme les gestions per reclamar responsabilitats a Alemanya⁶⁷⁵.

El cas dels cinc assassinats a Lieja fou debatut a les Corts Generals, els diputats Rodrigo Soriano, Alexandre Rosselló i Jeroni Estades demanaren més implicació al ministre d'Estat i al representant d'Espanya a Alemanya, el marquès de Villalobar. El liberal A. Rosselló va llegir la carta d'un testimoni belga, el qual relatava els fets, afegint que les tropes alemanyes assaltaren el negoci dels germans Oliver (*Caves d'Espagne*) dues vegades i va criticar l'actuació del governador civil de Balears per suspendre l'acord de la Diputació Provincial relatiu a la protesta de l'assassinat i la petició d'indemnització. La contesta de Salvador Bermúdez de Castro O'Lawlor, marquès de Lerma i ministre d'Estat, va ser que el govern no disposava encara de suficients proves de que el cas era cert⁶⁷⁶.

El funeral que es va oficiar per les víctimes, va ésser multitudinari, el que va servir com a protesta davant la passivitat del govern de l'Estat.

No fou fins a principis de 1915, que el govern alemany va reconèixer els fets i va prometre indemnitzar les famílies dels assassinats⁶⁷⁷. Finalment, la viuda d'Antoni Oliver, Rosa Vicens, va rebre 49.291,59 pessetes per la mort del seu marit i 42.815,12 pessetes com a indemnització pel negoci. Als fills els atorgaren 64.223,88 pessetes, 21.407,96 a cada un. I a cada una de les famílies dels dependents, 12.844,71 ptes., o sigui 38.534,13 ptes⁶⁷⁸. A pesar d'això, el govern alemany es va oblidar d'indemnitzar a la viuda i el fill de Jaume Oliver, l'altre germà assassinat que residien a Puerto Rico.

⁶⁷⁵ Sóller 07-11-1914

⁶⁷⁶ Sóller 14-11-1914

⁶⁷⁷ Sóller 30-01-1915

⁶⁷⁸ Sóller 14-08-1915

A Bèlgica, els sollerics es dedicaren al mateix tipus de negocis que a França, destacant els sempre presents comerços de *Fruits et Primeurs*. D'aquests tipus de negocis en tenim molts d'exemples: l'any 1908 el diari *Le petit Bleu*, va dedicar un article al comerciant establert a Brussel·les, Francesc Bernat, dedicat a la venda de taronges i fruits, del qual deia: «A la maison Bernat, rue Saint Catherine, 5, c'est le "Trocadero de Valencia" et nous y avons admiré un splendide étalaze d'un ensemble et d'un décor merveilleux et de bon goût nous y voyons les spécimens des plus beaux fruits d'Espagne dont la maison fait sa grande spécialité. Aussi il lui a été octoyé le 1er grand prix avec félicitation du juny»⁶⁷⁹.

El juliol de 1921, es va constituir la Cambra de Comerç Espanyola de Bèlgica. En la seva junta directiva hi figuraven alguns sollerics, estava formada pel Marquès de Villalobar (ambaixador d'Espanya a Bèlgica i president d'honor), Francisco Yebra (cònsol general d'Espanya a Amberes i vicepresident d'honor), Pedro Saura (cònsol general d'Espanya a Brussel·les i vicepresident d'honor), José Anglés de Yerba (president), Anselmo Azanza (vicepresident), Honorato Marí Pino (vicepresident), Luis Peypoch (secretari), Francesc Bernat (tresorer) i, com a vocals Pere Calafell, Ramon Crespo, Mateu Colom, Luis Delate de Carabina, Ignacio de Emilio i Amadeo Girbal⁶⁸⁰.

L'esclat de la Segona Guerra Mundial va fer minvar molt el flux migratori. Europa no era un lloc segur per al comerç. Més bé es donà un efecte retorn de molts sollerics establerts a Bèlgica. Els que es varen quedar foren testimonis de les atrocitats d'aquest conflicte i de la persecució contra els jueus. «Els jueus sofriren molt. Els feien dur una estrella groga penjada a la roba. A pesar de veure la forta persecució que sofrien, tot el que passà als camps de concentració no ho saberen fins acabada la guerra, quan la gent tornava molt prima, si és que tornava. El nostre carter, que era socialista, va morir dins un d'aquests camps»⁶⁸¹. Passada la guerra alguns retornaren als seus negocis.

⁶⁷⁹ *Sóller* 07-03-1908

⁶⁸⁰ *Sóller* 09-07-1921

⁶⁸¹ Entrevista a Francisca Domenech Puigserver, de les realitzades en el marc dels Cursos de Reciclatge (1989) pels alumnes Francisca Aina Castanyer Noguera, Anna Maria Mora Serra, Maria Antònia Oliver Castanyer, i Catalina Maria Oliver Gual.

6.3.2.2. Alemanya

L'emigració de Sóller cap a Alemanya es va començar a principis del segle XX, seguint el mateix patró que Bèlgica, Luxemburg i Suïssa. A principis del segle XX s'establiren els comerciants Francesc Vicenç a Maguncia, Pere Oliver a Manheim i Jaume Canals a Worm i Ludwisghafen⁶⁸². L'any 1910, hi havia 6 persones solleriques residents en aquest país, i l'any 1920 eren 18. Entre principis del segle XX i 1936 s'han localitzat uns 95 sollerics residents a Alemanya, comptant també les esposes i els fills nascuts al país.

Els sollerics s'establiren a la zona sud d'Alemanya, en els estats de Baden-Württemberg, Renània-Palatinat, Saarland i Hessen, que fan frontera amb els països francòfons. S'establiren entre d'altres ciutats a Mainz, Frankfurt, Offenbach, Stuttgart, Bielefeld o Saarbrücken.

Aquesta emigració fou nombrosa, però no amb la intensitat que va tenir l'emigració a França, potser a causa per les lleis més restrictives en matèria d'emigració que hi havia al país germànic⁶⁸³.

Els sollerics s'establiren per famílies a les diferents ciutats d'Alemanya, així els Alcover s'establiren a Saarbrücken, els Castanyer a Frankfurt, els Cardell a Stuttgart o els Frau a Dormund⁶⁸⁴. Hem de destacar que la majoria d'emigrants que s'establiren a Alemanya eren originaris del Port de Sóller, establint una intensa cadena migratòria entre aquests dos llocs. D'aquestes famílies del Port, els més destacats foren els Cardell, establerts a Stuttgart com a comerciants.

Es poden destacar entre molts d'altres els germans Guillem i Joan Alcover Coll, propietaris d'una cova de producció de xampinyons, Salvador Canals Frau, establert a Frankfurt i que era vocal de la *Liga Comercial Española en Alemania* i col·laborador de la revista *Vanguardia Comercial*.

Durant la Primera Guerra Mundial, hi va haver algunes manifestacions a Sóller a favor del *Reich*, especialment al Port.

⁶⁸² VICENS CASTANYER, *En torno a la emigración...*, a.c.

⁶⁸³ «A l'arribada a Alemanya els passaren en quarantena dins un Llatzaret a la Selva Negra, perquè es pensaven que duien malalties d'Espanya». Entrevista a Margalida Castanyer Alcover. 21-07-1989.

⁶⁸⁴ FERRÀ I MARTORELL, Miquel, *Sollerics arreu del món. Imatges d'ahir*, Palma, Miquel Font Editor, 1992.

Es dedicaren majoritàriament al comerç, obrint botigues de queviures (Spanischer Garten) i empreses d'importació de fruites, molt apreciades en un país on aquestes eren escasses.

Els conflictes bèl·lics varen marcar l'evolució de l'emigració a Alemanya, la qual va esdevenir residual, a mesura que avançava la centúria.

6.3.2.2.3. Suïssa

Malgrat que l'emigració espanyola cap al país Helvètic no es va donar massivament fins als anys seixanta del segle XX, a principis d'aquest segle, ja es va començar a donar un petit flux d'emigrants que, a diferència de l'emigració posterior, es va caracteritzar per la tasca que varen realitzar els emigrants, principalment al sector terciari.

Suïssa fou el tercer país fronterer amb França que va acollir més emigrants sollerics, els quals es varen establir al cantó francès de Ginebra. Pràcticament no es tenen dades del nombre d'emigrants que es varen establir en aquest país. L'any 1920, hi residien 5 sollerics. Així i tot s'han localitzat uns 46 emigrants entre principis del segle XX i l'any 1936.

Es varen dedicar al sector terciari, obrint botigues de queviures i empreses d'importació i exportació. S'establiren a les grans ciutats suïsses, com Ginebra, Neuchatel o Lausanne.

6.3.2.2.4. Luxemburg

Pel que fa al Gran Ducat de Luxemburg, tradicionalment la seva economia ha tingut sempre per al seu desenvolupament una gran dependència de la mà d'obra estrangera. Fins a tal punt ha estat així, que la presència d'immigrants en el mercat de treball luxemburguès representava l'any 1913 el 63 % del total. El fenomen de la immigració va aparèixer en aquest petit país, entorn de l'any 1875, amb l'arribada d'obriers alemanys qualificats per a treballar en les instal·lacions de la conca minera i en els nous alts forns. Per iniciativa de les pròpies empreses luxemburgueses i alemanyes, es va engegar un sistema de reclutament de mà d'obra immigrant. Aquest model caracteritzat per les contractacions massives d'homes joves i per la precarietat dels contractes, de

curta durada, produïa un elevat grau de rotació de la mà d'obra estrangera i la marginació social dels immigrants. Aquest tipus d'emigració va fer possible un gran desenvolupament de les indústries siderúrgiques i mineres luxemburgueses des de finals del segle XIX fins a la I Guerra Mundial.

Aquest model va continuar funcionant fins a 1950, a partir d'aquesta data van començar a aparèixer els primers signes de crisi, com a conseqüència d'una tornada en massa d'emigrants als seus països d'origen o l'emigració a altres països europeus. Aquest moviment de població va ser possible, a causa de les necessitats de mà d'obra que la reconstrucció postbèlica i l'auge econòmic registrat a Europa demandaven.

Pel que fa a l'emigració en aquest país, bàsicament es va centrar en la família Oliver Ferrer. El primer emigrant que es va establir en aquell territori fou Antoni Oliver Ferrer⁶⁸⁵, que el 1909 va muntar-hi un negoci d'importacions i venda al detall. Després va cridar el seu germà Jordi i els seus cunyats Antoni, Miquel, Margalida, Lluïsa i Josep. Amb el temps es muntaren diverses sucursals de l'empresa en el mateix país. El negoci va arribar a ser proveïdor en exclusiva del palau ducal.

6.3.2.2.5. Mònaco

Mònaco tampoc fou un focus d'atracció migratòria. Tot i així coneixem el cas de Joan Frontera, establert al Principat de Mònaco el 1919.

6.3.3. Àfrica: Algèria i Marroc

La presència d'emigrants espanyols en el Magrib i en alguns altres punts del continent africà es relaciona amb la colonització europea iniciada durant el segle XIX. Sorgeix en 1839, quan començà la colonització francesa d'Algèria, contant amb uns 10.000 residents espanyols el 1841, que passaren a 115.000 el 1881, i a uns 160.000 el 1900. En 1930, n'hi havia uns 300.000, i a partir

⁶⁸⁵ Antoni Oliver Ferrer va néixer a Sóller el 1881, passant a Luxemburg el 1909. El 1911 es va casar amb Francisca Serra Puigserver. Allà va muntar el seu negoci *Aux Jardins d'Espagne*. Morí el 1930.

d'aquesta data el nombre va anar descendint. L'emigració a Algèria va estar potenciada per la legislació migratòria espanyola, que intentava evitar l'emigració cap a les colònies emancipades d'Amèrica.

L'origen geogràfic dels emigrants eren principalment les zones del Mediterrani (províncies d'Almeria, Múrcia, Alacant i les Illes Balears) amb majoria d'homes agricultors que es dirigiren a Orà i Alger. Aquesta emigració va tenir les seves causes amb la crisi de la mineria i la pobresa en els camps d'aquests territoris. A Algèria s'ocupaven principalment de l'agricultura, sent només uns pocs que accedien a la propietat de la terra. També establiren empreses dedicades al comerç de fruits secs (principalment dàtils) i posteriorment al contraban.

Tradicionalment l'emigració balear a la zona del nord d'Àfrica, especialment a les colònies franceses, fou molt important a partir de la segona meitat del segle XIX. El principal centre emissor fou l'illa de Menorca, en canvi, fou poc important a Mallorca i Eivissa⁶⁸⁶. A finals dels anys quaranta el nombre d'emigrants de les illes es trobava al voltant del 5.000 individus. Aquest nombre havia crescut als 22.970 el 1882 (dos terços eren menorquins). Els emigrants illencs es varen establir principalment a Alger, Oran, Boufarik i Mascara⁶⁸⁷. Aquest flux va anar minvant a principis del segle XX, quan el gruix dels emigrants es dirigiren cap a Amèrica del Sud, Cuba i França. A més, des del govern francès es va portar a terme una política agressiva d'aculturació dels emigrants d'origen espanyol, que va provocar molts conflictes. En els decennis de 1920 i 1930 l'emigració cap Algèria era molt minoritària, a més molts dels antics emigrants ja havien retornat a Mallorca⁶⁸⁸.

L'establiment dels sollerics a Alger es dona com a conseqüència del comerç de cítrics i fruits secs. Aquesta emigració comença a finals del segle XIX. Així, els sollerics es dedicaren principalment al comerç, a diferència de la majoria d'emigrants espanyols, que es varen dedicar a l'agricultura.

⁶⁸⁶ Veure capítol 5. Les migracions a les Illes Balears. Estudi i reflexions

⁶⁸⁷ BONMATÍ ANTÓN, José Fermín, *Los españoles en el Magreb (siglos XIX y XX)*, Madrid, Fundación Mapfre América, 1992. Pel cas illenc veure ANDREU VIVES, Joan / BORRÀS REYNÉS, Joan, *Les Balears i Algèria: anàlisi d'un fet migratori*, a *Lluc* n° 827, març-abril 2002.

⁶⁸⁸ ANDREU, Joan / BORRÀS, Joan, *L'emigració balear cap a Algèria als anys vint a partir de la font Movimiento de buques i pasajeros. Analogies i diferències amb altres processos coetanis: el cas francès i americà*, dins "XVII Jornades d'Estudis Locals", Palma, IEB, 1999.

L'emigració al nord d'Àfrica no fou molt nombrosa. Sabem que entre 1840 i 1870 passaren a Algèria 7 sollerics, un dels primers fou Antoni Joan Castanyer Mayol que residia a Alger l'any 1841. Entre 1870 i 1886 sols s'ha localitzat un emigrant establert en aquest país. A l'inici del segle XX, fou freqüent que sollerics que tenien negocis a França s'establissin a Alger, muntant una sucursal o una oficina d'exportació de productes africans.

Destaquen els germans Mayol, Francesc i Bonaventura⁶⁸⁹, socis de *F. Mayol & Frères*, empresa exportadora de productes africans. Un altre solleric destacat fou Salvador Coll –*Barra d'Or*–, que posseïa, el 1860, 10.000 hectàrees de terreny, i era considerat, per la seva riquesa, l'espanyol més notable del país⁶⁹⁰. També tenim constància d'alguns comerciants sollerics establerts al Marroc, a la ciutat de Casablanca.

Sabem de la presència d'un solleric, Antoni Alcover Bisbal, a l'illa de Fernando Poo, on hi va residir de 1912 a 1914 treballant com a comerciant. Va morir de gastritis l'octubre de 1914 a Barcelona quan tornava cap a Mallorca⁶⁹¹.

6.5.4. Espanya

6.5.4.1. País Valencià

Cap a finals del segle XIX, i per poder controlar millor el comerç de la taronja, trobam alguns sollerics establerts a terres del País Valencià. S'establiren principalment a les terres de la Ribera i la Plana de Castelló⁶⁹². Alzira, Carcaixent i Vila-real foren els principals pobles d'acollida.

Els primers que s'hi varen establir foren Jordi Trias –*Bàia*– i Joan Mayol –*Falet*– a Vila-real, els germans Josep i Joan Casanovas –*Cremat*– i Pere Lluç Oliver –

⁶⁸⁹ Fou oficial de l'exèrcit francès durant la I Guerra Mundial.

⁶⁹⁰ VILAR, Juan B. / VILAR, María J., *La emigración española al Norte de África (1830-1999)*, Madrid, Arco Libros S.L., 1999, pàg. 40.

⁶⁹¹ Sóller 17-10-1914

⁶⁹² PAYERAS, Miquel / VIADEL, Francesc, *Sóller o la nissaga dels taronjaires*, dins el Temps n° 750, València, 1997.

Pixedis- a València. Com hem dit, es dedicaven a l'exportació de fruits del País Valencià cap a Europa⁶⁹³.

La primera remesa de taronja valenciana exportada cap a França per ferrocarril, fou feta per uns vagons despatxats pels exportadors Josep i Joan Casanovas –*Cremat*-. El transbord a Port-Bou el feia la societat *La sollerense* de Josep Coll – *Bóia* -⁶⁹⁴.

No tenim gaires dades d'aquest flux migratori, però no l'hem volgut obviar per la seva relativa importància, tant pel que fa a l'emigració com per l'evolució econòmica, social i cultural de la vall.

Sabem que el 1898, el solleric Miquel Estades va fundar una casa exportadora a Carcaixent, de dedicada principalment a l'exportació de taronges de València. També va obrir una sucursal a Vila-real i a Sóller, des d'aquesta s'enviaven figues seques i albercocs secs cap a França. La casa va arribar a comptar amb cinc velers a motor que feien regularment comerç entre Gandia i Marsella o Niça. A la mort del seu fundador, la raó social es va mantenir amb la seva esposa i fills, sota el nom de *Viuda de Miquel Estades*. La societat tenia sucursals o representants a diversos països d'Europa com França, Alemanya, Bèlgica i Suïssa⁶⁹⁵.

El primer que es va establir a Alzira fou Jaume Casanovas –*Cremat*-. Cap el 1913 es va fundar l'empresa *Vallcaneras y Colom* a València. A Alzira hi havia les cases *José Ripoll* i *Matías Colom*.

Distribució dels emigrants sollerics per països (1836-1936)	
País	Nombre
Àfrica	1
Alemanya	100
Algèria	44
Amèrica	610
Anglaterra	1
Argentina	29
Bèlgica	92
Colòmbia	2
Cuba	135
Desconegut	42

⁶⁹³ MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 341, o.c.

⁶⁹⁴ ARBONA, *Converses solleriques...*, o.c.

⁶⁹⁵ *La Esfera. Ilustración mundial*, 26-02-1927

Espanya	46
Estats Units d'Amèrica	22
Fernando Poo	1
Filipines	5
França	6.854
Guatemala	1
Itàlia	4
Luxemburg	3
Marroc	7
Mèxic	140
Mònaco	1
Perú	1
Puerto Rico	983
República Dominicana	23
Suïssa	47
Uruguai	9
Veneçuela	8
Xile	2
TOTAL	9.213

Distribució dels emigrants sollerics per anys (1836-1936)					
País	1835-1850	1851-1880	1881-1913	1914-1940	Desconegut
Àfrica		1			
Alemanya			12	88	
Algèria	1	8	5	30	
Amèrica	4	274	332	1	
Anglaterra				1	
Argentina		4	17	8	
Bèlgica		1	28	64	
Colòmbia		1		1	
Cuba	3	94	33	5	
Desconegut			1	11	28
Espanya		3	43		
Estats Units d'Amèrica		1	8	13	
Fernando Poo				1	
Filipines			5		
França	7	267	4.309	2.255	16
Guatemala				1	
Itàlia		1	3		
Luxemburg				3	
Marroc		1		6	
Mèxic	1	22	87	28	2
Mònaco				1	
Perú		1			
Puerto Rico	23	284	570	99	7
República Dominicana			11	12	
Suïssa			5	42	

Uruguai		5	6		
Veneçuela				5	1
Xile			1		1
TOTAL	39	968	5.476	2.675	55

Distribució dels emigrants fornalutxencs per països (1836-1936)	
País	Nombre
Alemanya	10
Algèria	1
Amèrica	1
Argentina	1
Bèlgica	10
Estats Units d'Amèrica	7
França	278
Mèxic	2
Puerto Rico	19
Suïssa	3
TOTAL	333

Distribució dels emigrants fornalutxencs per anys (1836-1936)					
País	1835-1850	1851-1880	1881-1913	1914-1940	Desconegut
Alemanya			2	8	
Algèria				1	
Amèrica			1		
Argentina				1	
Bèlgica			2	8	
Estats Units d'Amèrica				6	1
França			86	184	8
Mèxic			2		
Puerto Rico	2		17		
Suïssa				3	
TOTAL	2	0	110	212	9

6.4. Les migracions forçades

6.4.1. Eclesiàstics sollerics arreu del món

Malgrat que no és sol denominar amb el terme “emigrant” a aquells eclesiàstics que abandonaren el seu àmbit pastoral per exercir el seu ministeri a altres països, creiem, tal com exposa l'investigador Pere Fullana, que aquest terme si és pot associar als religiosos que s'escamparen arreu del món.

Fullana exposa tres causes que varen propiciar la sortida de nombrosos religiosos entre mitjans del segle XIX i principis del XX⁶⁹⁶:

- La primera d'aquestes causes fou la desamortització de Mendizábal de 1835, la qual va provocar que molts religiosos exclaustrats escollissin sortir de l'Estat per exercir el seu ministeri.
- Una segona causa fou la política contrària a les ordres religioses que es va mantenir fins a la Restauració borbònica, i que va provocar que molts novicis preferissin anar a prendre els hàbits i exercir el seu ministeri fora.
- La tercera causa que va provocar el moviment migratori dels religiosos mallorquins fou l'augment de les vocacions eclesiàstiques i la instal·lació de noves congregacions religioses després del 1875. El que va provocar un "excedent" de religiosos.

També s'ha de tenir en compte l'aspecte del llocs on exerciren aquests religiosos mallorquins. Majoritàriament durant el període estudiat es dirigiren cap a Amèrica. Fins a finals del segle XIX, Cuba i Puerto Rico acolliren el gruix d'aquests clergues, però després de la pèrdua de les colònies, aquest flux es va desviar cap els països d'Amèrica del Sud, principalment Argentina.

Podem fer un petit llistat dels religiosos sollerics que tenim documentats que sortiren de la vall per exercir a altres llocs:

- Mn. Miquel Marquès Muntaner: Fill de Josep Marquès i Joana Mª Muntaner, va néixer a Sóller el 1794. Es va fer ermità exclaustrat de l'ermita de Valldemossa, adoptant el nom de Fra Basili de la Concepció. Va partir a Amèrica després de l'exclaustració. Fou destinat a Aguadilla com a rector, després d'haver estat a les missions de Costa Firme (Veneçuela), on morí el 1846.
- Fra Guillem F. Colom Colom (Fra Pacífic), fill de Guillem i Llúcia, va néixer a Sóller el 1844. El 1861, amb 17 anys va partir a Lima per ingressar a l'ordre dels franciscans ja que a Espanya estava prohibida. El 1868, ja havia pres els hàbits i fou destinat al convent de la vila de Cajamarca amb el càrrec de

⁶⁹⁶ FULLANA PUIGSERVER, Pere, *Clergues mallorquins emigrants a Amèrica a partir de la segona meitat del segle XIX*, a "Lluc" número 750, Ciutat de Mallorca, 1989, pàg. 16-18.

Guardià. En aquell moment es va canviar el nom pel de Fra Pacífic. El 1880 va retornar a Mallorca, intentant restablir l'ordre seràfica a Sóller, malgrat que no ho va aconseguir, pel poc interès dels sacerdots locals. El 1890 va retornar a Amèrica al convent de Cajamarca. Fra Pacífic morí a Perú el 1897⁶⁹⁷.

- Mossèn Antoni Canals Rullan, nat a Sóller el 1851. De jove va emigrar a Puerto Rico per treballar en una hisenda de cafè, allà canvia de vocació i passà a Cuba per ingressar a l'escola, i posteriorment al seminari, dels jesuïtes. Fou ordenat a l'Havana el 1876. Va quedar com a professor en el seminari cubà i fou nomenat rector de la parròquia de Pilar del Rio. L'any 1886 va retornar a Mallorca, essent nomenat encarregat del convent del Socors i director espiritual del Seminari de Mallorca. El 1916 fou nomenat membre del Comitè de Vigilància contra el Modernisme i Visitador de la Sapiència, i el 1921 Arxiprest del Capítol Catedralici. Morí el 1944.
- Mossèn Joan Mayol Canals. Aquest des de 1862 es trobava fora de Sóller; el 1883 era a Huimanguillo, que feia frontera amb Guatemala i segons les seves paraules estava «en los confines de la República Mexicana, a 12 leguas de la barbarie e idolatría, e incomunicado de la Episcopal y a ciento treinta leguas de Tabasco ciudad Episcopal»⁶⁹⁸. A principis del segle XX, era Degà del Venerable de la diòcesi de Tabasco, i el 1907 va ser nomenat pel Papa Pius X, com a *Diacono de la Santa Església Catedral de San Juan Bautista de Tabasco*⁶⁹⁹.
- Mn. Gaspar Aguiló Cortés. Va néixer a Sóller el 1889, essent ordenat sacerdot el 1918, passant poc després a la diòcesi de Buenos Aires (Argentina).
- Mn. Joan Baptista Bauzà Castañer. Fill d'Onofre i Maria, va néixer el 1872. Va estudiar en el seminari de Mallorca i el 1894, essent clergue tonsurat, va partir a Puerto Rico per ingressar al seminari de San Juan de Puerto Rico. El 1895 va accedir al càrrec de subdiaca en aquesta illa. Morí a finals de juliol del mateix any.

⁶⁹⁷ Sóller 21-08-1897

⁶⁹⁸ AMS. Arxiu de la Impremta Marquès. Correspondència particular de Joan Marquès Arbona 1877-1884. No catalogat.

⁶⁹⁹ Sóller 01-06-1907.

- Mn. Antoni Rullan Frau. Va néixer a Sóller el 1867 i fou ordenat sacerdot el 1892. Posteriorment va passar a Puerto Rico on exercí uns anys i després tornà a Sóller, on morí el 1911.
- Mn. Pere Antoni Magraner Coll. Va néixer a Sóller el 1878 i fou ordenat el 1903. Va ser nomenat vicari d'Orient, càrrec que va ocupar fins el 1908. Aquell mateix any passà a la diòcesi de Santa Fe (Argentina). El 1914 exercia en la diòcesi de Córdoba, a la parròquia de La Cruz Alta. El 1918 tornà a Sóller com a vicari. Morí el 1939 a Sóller.
- Mn. Jaume Ripoll. Va néixer a Sóller el 1879. Fou ordenat sacerdot jesuïta i cap el 1914 es trobava exercint el seu ministeri a Santiago de Xile. Morí el 1959.
- Sor Maria Joy Joy. Va néixer a Sóller 1904 i pertanyia a la congregació de les Mares Escolàpies. Professà el seu ministeri a Brasil a la dècada de 1930.
- Mn. Mateu Colom Canals. Va néixer a Sóller el 1879. Va ingressar a l'ordre dels agustins, influenciat pel seu oncle matern, Mn. Antoni Canals que era professor del Seminari de Mallorca. Fou ordenat el 1902. Després d'estar com a professor en diversos col·legis a Alacant i Bilbao va traslladar-se a Colòmbia per dedicar-se a l'ensenyament i predicar en diverses ciutats (Barranquilla, Mompós, Jacatativa i Bogotà). També va publicar un gran nombre d'articles i obres de caràcter religiós. Posteriorment fou nomenat secretari del delegat apostòlic de Colòmbia, Francisco Ragonessi; i quan aquest fou nomenat nunci papal a Espanya, Mateu Colom el va seguir. L'any 1931 Ragonessi fou nomenat cardenal i el pare Colom fou nomenat primer Bisbe auxiliar de Toledo el 1921 i posteriorment Bisbe d'Osca el 1922, prenent-ne possessió el 1923. Fou nomenat fill il·lustre de la població⁷⁰⁰. L'any 1931 es va establir a Sóller perquè havia hagut de fugir de la seva diòcesi quan es va proclamar la República. Va residir a Sóller fins a la seva mort el 16 de desembre de 1933. Després de la seva mort

⁷⁰⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1920-1921. Sign.: 72

decidiren enterrar-lo a l'església parroquial de Sant Bartomeu, just davant l'altar major⁷⁰¹.

6.4.2. Soldats sollerics en els diferents conflictes internacionals

Un altre tipus de moviment de població fou el provocat pels diferents conflictes internacionals en que va estar involucrat l'Estat espanyol, incloent les guerres colonials de la segona meitat del segle XIX. Així podem esbossar la participació i un nombre aproximat dels sollerics que participaren en aquestes guerres.

6.4.2.1. Les Guerres de Cuba (1868-1878 / 1895-1898)

El primer intent d'independència cubana es va donar el 9 d'octubre de 1868 amb el *Grito de Yara*, amb el qual va començar l'anomenada Guerra dels Deu Anys o Guerra Grande (1868-1878).

No tenim dades exactes de quants sollerics varen participar a la guerra dels 10 anys cubana. Tenim constància que en aquest conflicte varen perdre la vida els següents joves de la vila⁷⁰²:

- Jaume Oliver Arbona, soldat, fill de Jaume i Margalida, nat a Sóller. Mort a l'Havana el 9 de desembre de 1872.
- Vicens Frau Barceló, sergent, fill de Josep i Maria, nat a Sóller. Mort a l'Havana el 27 de febrer de 1873.
- Francesc Ros Escalas, soldat, fill de Guillem i Francesca, nat a Sóller. Mort a l'Havana el 02 de desembre de 1874.
- Vicenç Bernat Aguiló, soldat, fill de Miquel i Maria, nat a Sóller. Mort a Pinar del Rio el 1875.
- Jordi Oliver Fontanet, soldat, fill de Jordi i Isabel, nat a Sóller. Pertanyia al Batalló de Caçadors de Lleó. Va morir el 16 de novembre de 1874.
- Pau Enseñat Mayol, soldat, fill d'Amador i Antònia, nat a Sóller. Va morir el 25 de març de 1875 a Puerto Príncipe.

⁷⁰¹ PONS, Jeroni. *Biografia del exclus. E. Il·lm. Pare Mateu Colom Canals, Bisbe titular de Andrapa*, Ajuntament de Sóller, 1922.

⁷⁰² AMS. Secció 8: Correspondència. Correspondència militar vària (1850-1879). Sign...:2296

- Josep Frontera Ballester, fill de Josep i Francisca, nat a Sóller. Mort el 18 de setembre de 1875 a Cienfuegos.

El conflicte va finalitzar amb el Pau de Zanjón, quan l'exèrcit independentista cubà va capitular front a les tropes espanyoles. Aquest acord, però, no va resoldre les causes que havien originat el conflicte: l'abolició de l'esclavitud i la independència de Cuba.

Malgrat els intents de reforma del ministre d'Ultramar, Antoni Maura⁷⁰³, el febrer de 1895, amb el *Grito de Baire* es donava la segona i darrera insurrecció cubana. Al cap de poc, les altres possessions espanyoles també es varen alçar en armes. El juny del mateix any s'embarcaren les primeres tropes cap a les Antilles. El mes de novembre, partia des de Palma cap a Cuba el Batalló Provisional de Cuba, format per soldats balears⁷⁰⁴.

Durant l'estiu de 1896, a les Filipines també es va produir un aixecament contra Espanya. A l'octubre partiren els primers soldats balears cap a Filipines.

L'abril de 1898 es declarà la guerra amb els Estats Units, després de l'enfonsament del cuirassat nord-americà *Maine*. Els EUA, feia temps que intentaven apropiarse de les possessions espanyoles, després d'una intensa campanya de propaganda contra l'Estat espanyol, l'enfonsament del vaixell fou l'excusa perfecta per entrar en la guerra. Poc després de l'esclat de la guerra amb els EUA, el maig del mateix any, es va declarar l'estat de guerra a Mallorca, davant un possible atac nord-americà. La guerra fou desfavorable a l'Estat espanyol, molt endarrerit militarment. El 12 d'agost es va firmar l'armistici i el 10 de desembre de 1898 l'Estat espanyol perdia les seves colònies a Puerto Rico Cuba i Filipines per la Pau de París, que passaven a mans nord-americanes. La tornada dels repatriats es va donar a partir de l'agost de 1898 i

⁷⁰³ El qual pretenia dotar d'un alt grau d'autonomia a Filipines, Puerto Rico i Cuba. Les seves propostes foren rebutjades tant pels ministres de Madrid com pels dirigents de les colònies. Veure MARIMON RIUTORT, Antoni, *La política colonial d'Antoni Maura. Les colònies espanyoles de Cuba, Puerto Rico i les Filipines a finals del segle XIX*, Palma, Edicions Documenta Balear, 1994.

⁷⁰⁴ Sobre la Guerra de Cuba i la seva repercusió a les Illes Balears veure MARIMON RIUTORT, *Les repercussions de les Guerres...*, o.c. Veure també NEGREIRA / MESA, *Mallorquines, menorquines y pitiusos...*, o.c.; i NEGREIRA PARETS, Juan J., *Baleares en la Guerra de Filipinas (1896-1898)*, Palma, Leonard Muntaner editor, 2006.

no es va acabar fins l'any 1900, amb la tornada del darrers presoners de Filipines.

Una vegada començada la guerra a principis de 1895, es va procedir a enviar tropes de la península per aturar la insurrecció. Prest hi enviaren tropes mallorquines, i entre elles molts de sollerics. El primer soldat solleric que va partir a les Antilles fou Miquel Marquès Palou, tinent del Regiment Regional nº 1 de Palma, el qual va partir cap a Puerto Rico el mes de març de 1895⁷⁰⁵. Podem distingir entre els tres fronts que hi va haver en aquesta guerra⁷⁰⁶:

- Puerto Rico: En aquesta illa pràcticament no hi va haver conflicte. Hi partiren 174 soldats balears, dels quals 10 eren sollerics. Però a l'illa, repartits en els diferents regiments allà aquarterats, el nombre de sollerics era major, ja que molts emigrants partien de molt joves, sense tenir edat militar i quan tenien l'edat reglamentària feien el servei a l'illa. A més, els mallorquins residents a l'illa s'organitzaren dins les Milícies de Voluntaris per mantenir la sobirania espanyola, i per defensar les seves possessions dels anomenats *Tiznados*⁷⁰⁷. Moltes d'aquestes milícies foren comandades per sollerics i aquests tingueren un comportament essencial durant el buit de poder creat en els primers moments de la invasió nord-americana. Podem destacar els casos de Maties Ferrer Lladó⁷⁰⁸ qui fou capità de milícies a Adjuntas; o els de Llorenç Joy Colom⁷⁰⁹ i Joan Vicenç Bernat els quals organitzaren la defensa de Ciales. Els

⁷⁰⁵ Sóller 16-03-1895

⁷⁰⁶ QUETGLAS CIFRE, *Una emigració forçada...*, a.c.

⁷⁰⁷ Bandes de rebels que saquejaven les propietats dels espanyols.

⁷⁰⁸ Nat a Sóller el 1868, fill de Joan Ferrer Ripoll, d'ofici teixidor. Va establir-se a Lares a principis del decenni de 1880 com a comerciant. Era d'idees republicanes i regionalistes.

⁷⁰⁹ Nat a Sóller el 1855, fill de Jaume Joy i Antònia Colom. Va emigrar a Lares (Puerto Rico) a finals de la dècada de 1860. Va començar a treballar com a dependent a *Marquez y Cía.*, independitzant-se al cap de poc temps i formant societat comercial amb Damià Mayol a la localitat de Ciales. Posteriorment va comprar la hisenda de cafè *La Honradez*, que fou la primera Colònia Agrícola de Puerto Rico. Es va casar amb Maria Catalina Pastor Borràs, amb qui va tenir tres fills: Jaume, Llorenç i Miquel. Es va implicar en la vida política local i el 1888 era regidor de Cialitos; el 1891 era tinent de batle de Cialitos i Toro Negro, i elector a diputat. Fou el cap del Partit Conservador i candidat a batle el 1895. A l'Exposició Agrícola Universal de

tiznados varen atacar moltes propietats de sollerics, entre elles les de Guillem Mayol Castanyer i al seu germà Joan, residents a Lares. Una vegada Puerto Rico va passar a les mans dels EUA, les possessions dels sollerics foren respectades, a més les forces invasores varen reprimir els *tiznados*, ja que aquests atemptaven contra les propietats privades.

- Cuba: Fou el centre dels conflictes bèl·lics, on es destinaren més esforços tant humans com materials per mantenir-la sota sobirania espanyola. El general Martínez Campos es va fer càrrec de l'exèrcit espanyol fins a l'arribada del general mallorquí Valeriano Weyler l'any 1896, qui, gràcies a una política molt repressiva, va frenar la rebel·lió. Des de principi de la insurrecció, l'enviament de tropes regulars fou constant, formaren part de l'exèrcit colonial espanyol uns 2.476 balears, dels quals n'hi hagué uns 68 de sollerics. Aquests representaven el 2'46% del contingent. Després de la mort del president Canovas, Weyler fou substituït pel general Blanco i es va concedir una ampla amnistia als presos polítics de Cuba i Puerto Rico. Aquesta política de concessions no va donar els seus fruits, ja que seguia el descontent dels cubans. A principis del 98, el cuirassat nord-americà *Maine*, que es trobava al port de L'Havana, es va enfonsar després d'una forta explosió, els EUA varen responsabilitzar Espanya d'aquest fet i van declarar la guerra de manera oficial el 25 d'abril. A principis de juliol, l'esquadra espanyola fou destruïda front el port de Santiago de Cuba. Els soldats de la vall és varen enquadrar en el Batalló Provisional de Cuba, i començaren a partir a mitjans del 1895. Sols coneixem la presència d'un fornalutxenc a la Guerra de Cuba, es tracta d'Antoni Mayol Nadal, soldat, repatriat per malaltia el 26 de maig de 1897⁷¹⁰.

- Filipines: l'aixecament es va donar el mes d'agost de 1896. Els combats es tengueren lloc fins a 1897, quan es va signar la Pau de Biac-Na-Bató. Una vegada començada la guerra amb els EUA, l'esquadra nord-americana es va traslladar a Cavite, i va destruir l'esquadra espanyola, cosa que va impulsar els independentistes indígenes, que amb poc temps controlaren tota l'illa, excepte Manila, la capital filipina. Foren pocs els sollerics que embarcaren cap a Àsia,

1896 de Chicago va obtenir 36 medalles. Va retornar a Mallorca a principis del segle XX, instal·lant-se al municipi d'Artà.

⁷¹⁰ MARIMON RIUTORT, *Les repercussions de les Guerres...*, pàg. 1244, o.c.

en coneixem uns 10. Els 420 soldats balears que partiren cap allà sols representaven el 2'14% del total. D'aquests 9 sollerics que combateren a les Filipines, 8 foren repatriats i 1 va morir. Coneixem el cas de Pere Coll Miquel, sabater nascut l'any 1876, que va lluitar en diferents fronts com Bignay, San Gabriel, Nueva Ecija i en la defensa de Manila; fou repatriat el març de 1899⁷¹¹. Un altre cas fou el de Llorenç Colom Orell –*Fle*– el qual va lluitar a Filipines i fou presoner dels independentistes filipins fins el 1900, quan fou repatriat⁷¹². De tots els soldats sollerics, com hem dit, només en va morir un, el Capità d'Enginyers, Ignasi Fortuny Moragues (*des Celler*), el qual, acabat d'arribar de lluitar a Cuba, fou enviat a Filipines i morí de les ferides sofertes a Las Vasallas⁷¹³.

En total foren 92 els sollerics que lluitaren en les guerres d'Ultramar, la majoria a Cuba⁷¹⁴:

	Morts	Repatriats	Total
Cuba	16	46	62
Puerto Rico	1	13	14
Filipines	1	10	11
No localitzat	1	4	5
Total	19	73	92

Aquests foren:

Alcover Bisbal, Pere: Soldat, va morir a Cuba l'any 1897.

Alcover Coll, Jaume: Soldat, mort per malaltia a Pinar del Rio (Cuba) el 1897.

Alondra Malondra, Bartomeu: Soldat, repatriat de Cuba el 1899.

⁷¹¹ NEGREIRA PARETS, *Baleares en la Guerra...*, o.c.

⁷¹² *Sóller* 08-10-1960

⁷¹³ NEGREIRA PARETS, *Baleares en la Guerra...*, pàg. 312, o.c.

⁷¹⁴ Els primers llistats de sollerics a Cuba i Puerto Rico foren recollits per MARIMON RIUTORT, *Les repercussions de les Guerres...*, o.c. Ampliats en les obres NEGREIRA / MESA, *Mallorquines, menorquines y pitiusos...*, o.c.; NEGREIRA PARETS, *Baleares en la Guerra...*, o.c. i QUETGLAS CIFRE, *Una emigració forçada...*, a.c.

- Arbona Bauzà, Antoni –*Rom*-: Soldat, repatriat de Cuba el 1897.
- Arbona Bauzà, Josep: Soldat, repatriat de Puerto Rico el 1898.
- Arbona Busquets, Jordi: Mariner, repatriat de Cuba el 1898. Va formar part de l'esquadra de l'almirall Cervera, en el creuer *Infanta María Teresa*. Va retornar malalt.
- Arbona Pons, Salvador: Soldat, repatriat de Cuba el 1897.
- Arbona Rullan, Guillem: Soldat, repatriat de Puerto Rico el 1898.
- Arbona, Francesc: Soldat, repatriat de Cuba el 1899.
- Arbona, Jordi: Mariscal, repatriat de Cuba el 1898.
- Armet Pons, Salvador –*Ponset*-: Soldat, repatriat de Cuba el 1897.
- Barceló Vicens, Josep –*Sinto*-: Soldat, repatriat de Cuba el 1897.
- Bennassar Bonaventura, Josep: Soldat, repatriat de Puerto Rico el 1898.
- Bennassar Joy, Damià: Va partir el novembre de 1895, repatriat de Cuba el març de 1898.
- Bennassar Roig, Damià: Soldat, repatriat de Cuba el 1898.
- Bernat Magraner, Josep: Soldat, mort per malaltia a l'Havana (Cuba) el 1898.
- Bisbal Oliver, Joan: Soldat, va partir el 1896, mort a Santiago de las Vegas.
- Busquets Quetglas, Joan: Soldat, repatriat de Filipines el 1899.
- Canals Llobera, Antoni: Soldat, repatriat de Filipines el 1897 per malaltia.
- Canals Vidal, Antoni –*Corraixo*-: Soldat, repatriat de Cuba el 1897.
- Capdellops, Miquel: Soldat, repatriat de Cuba el 1898.
- Capó, Tomàs: Soldat, va emigrar a Puerto Rico i va fer allí el servei militar. Fou mobilitzat durant el conflicte bèl·lic.
- Carbonell Rosselló, Onofre: Soldat, repatriat de Cuba el 1899.
- Casal Ripoll, Antoni: Soldat, va morir per malaltia l'any 1897.
- Castanyer Alcover, Francesc: Sergent, repatriat de Filipines el 1898.
- Castanyer Bennassar, Andreu: Soldat, repatriat de Cuba el 1897, per malaltia.
- Castanyer Bernat, Andreu –*Moliné*-: Soldat, repatriat de Cuba el 1897.
- Castanyer Mayol, Miquel: Soldat, mort per malaltia a l'Havana (Cuba) el 1896.
- Castanyer Palou, Pau/Pere: Soldat, repatriat de Cuba el 1898, condecorat.
- Chimenis Rullan, Bartomeu: Soldat, repatriat de Cuba el 1898.
- Coll Mayol, Maties –*Carol*-: Soldat, vengut de Cuba el 1897.
- Coll Miquel, Pere: Soldat, repatriat de Filipines el 1899.
- Coll Oliver, Francesc: Soldat, repatriat de Cuba (o Puerto Rico) el 1898.

- Coll Oliver, Jaume: Soldat, repatriat de Puerto Rico el 1898.
- Colom Arbona, Bartomeu: Soldat, va lluitar a Cuba.
- Colom Arbona, Miquel: Soldat, repatriat de Cuba (o Puerto Rico) el 1898.
- Colom Oliver, Guillem: Soldat, repatriat de Cuba el 1899.
- Colom Orell, Llorenç –*Fle*-: Soldat, repatriat de Filipines el 1900.
- Darder Vicens, Bartomeu –*Penjat*-: Soldat, repatriat de Cuba el 1898.
- Dolç Casasnovas, Ramon: Soldat, mort per malaltia a Santiago (Cuba) el 1897.
- Dolç Huguet, Jordi: Soldat, mort per malaltia a l'Havana (Cuba) el 1897.
- Ensenyat Colom, Josep: Soldat, mort a l'Havana el 1897.
- Estades Joy, Jaume: Soldat, mort a San Juan (Puerto Rico) el 1898.
- Ferrà Colom, Lluç: Soldat de cavalleria.
- Ferrer Vadell, Pere: Soldat, repatriat de Filipines el 1899.
- Forteza Segura, Jaume: Soldat, mort per malaltia a Santa Clara (Cuba) el 1897.
- Fortuny Moragues, Ignasi –*des Celler*-: Capità d'Ingeniers, mort en combat a Las Vasayas (Filipines) l'any 1898.
- Frau Vich, Antoni: Soldat, repatriat de Cuba el 1898.
- Frau Vila, Antoni: Soldat, repatriat de Puerto Rico el 1898.
- Frontera Oliver, Bartomeu: Capità repatriat de Cuba el 1898.
- Magraner Pons, Pere: Soldat, pertanyia a capitania de Yerbas.
- Marquès Canals, Miquel: Soldat, mort a Santiago de las Ventas (Cuba) el 1897.
- Marquès Palou, Miquel: Tinent del Regiment Regional de Palma. Fou enviat a Puerto Rico el maig de 1895.
- Mas Casanovas, Ramon: Soldat, mort a Cuba l'any 1898.
- Mayol Coll, Josep –*Bujova*-: Soldat, va emigrar a Puerto Rico i va fer allí el servei militar. Fou mobilitzat durant el conflicte bèl·lic.
- Mayol Frau, Francesc –*Quart*-: Soldat, repatriat de Puerto Rico el 1898.
- Mayol Oliver, Joan: Soldat, repatriat de Cuba el 1899.
- Mir Ripoll, Bernat: Artiller, repatriat de Cuba el 1898.
- Morey Perelló, Sebastià: Soldat, va lluitar a Cuba.
- Muntaner Frau, Joan: Soldat, repatriat de Cuba el 1899.
- Muntaner Pastor, Bartomeu: Soldat, repatriat de Puerto Rico el 1898.
- Oliver Ferrer, Pau: Soldat, repatriat de Cuba el 1898.
- Oliver Ferrer, Pere: Soldat, repatriat de Cuba el 1898.

Oliver Vicens, Ramon: Soldat, mort per malaltia a Güira de Melena (Cuba) el 1897.

Palou Palou, Sebastià: Soldat, repatriat de Cuba el 1899.

Palou, Mateu: Soldat, repatriat de Cuba el 1898.

Pastor Ballester, Francesc: Soldat, repatriat de Puerto Rico el 1898.

Pons Rullan, Josep: Capità, condecorat i repatriat de Cuba el 1898.

Pons, Josep: Soldat, repatriat de Cuba el 1899.

Porta, Francesc: Soldat, repatriat de Cuba el 1898.

Puig Busquets, Antoni: Soldat, va lluitar a Cuba els anys 1895-96, va morir a la Península Ibèrica l'any 1896.

Puig Enseñat, Miquel Valentí: Soldat, va emigrar a Puerto Rico per treballar a la hisenda de Llorenç Joy i va fer allí el servei militar. Fou mobilitzat durant el conflicte bèl·lic.

Puig Puig, Francesc: Soldat, mort a Regla (Cuba) l'any 1898.

Puig, Josep: Soldat, repatriat.

Pujol, Joan –*Pinoi*–: Soldat, va emigrar a Puerto Rico per i va fer allí el servei militar. Fou mobilitzat durant el conflicte bèl·lic.

Ramis Colom, Benet: (de Biniaraix) Soldat, repatriat de Cuba l'any 1898.

Ripoll Estades, Pau: Soldat, repatriat de Cuba el 1898. Pertanyia al primer batalló d'expedicionaris de Girona.

Ripoll Ferrer, Cristòfol –*Roega*–: Soldat, repatriat de Cuba el 1897.

Rius, Josep: Soldat, repatriat el 1899.

Roca Rosselló, Gabriel: Soldat, repatriat de Filipines el 1897/99.

Roig Escandell, Miquel: Soldat, va pertànyer al Batalló Provisional de Cuba, repatriat.

Roig Perelló, Joan: Soldat, mort a Santiago de Baños el 1898.

Rullan Ferrer, Sebastià: Soldat, va lluitar a Cuba. Repatriat.

Rullan Mir, Bartomeu –*Coixí*–: Soldat, repatriat de Cuba el 1897.

Salom Exposito, Gabriel: Soldat, repatriat de Cuba el 1899.

Sastre Florit, Antoni: Soldat, mort per malaltia a Santiago de las Ventas el 1897.

Seguí Castanyer, Bartomeu: Soldat, repatriat de Cuba el 1897.

Seguí Castanyer, Damià: Soldat, repatriat de Cuba el 1899.

Serra, Joan: Soldat, repatriat de Filipines el 1899.

Soler Morey, Josep: Soldat, repatriat de Cuba el 1898.

Tocho Garrido, Manuel: Soldat, repatriat de Filipines el 1899.

Tomàs Tomàs, Joan: Soldat, repatriat de Filipines el 1899.

Valdes Albertí, Sebastià: Soldat, repatriat de Cuba el 1899.

Valls Valls, Francesc: Soldat, repatriat el 1899.

6.4.2.2. La Guerra del Marroc

La Guerra del Rif, coneguda també com la Guerra del Marroc o Guerra d'Àfrica (encara que hi ha d'altres guerres anteriors que varen tenir aquest nom) fou un conflicte derivat de la insurrecció de les tribus que vivien a la regió muntanyosa del Rif contra l'ocupació colonial dels estats espanyol i francès, tot i que va afectar, sobre tot, a les tropes espanyoles.

Aquesta va començar quan el 1912 s'establí el Protectorat Espanyol del Marroc. Era, de fet, una espècie de subprotectorat, una cessió a Espanya per part de França de l'administració colonial d'una franja del nord del país. França va cedir a Espanya l'administració d'un 5 % del territori marroquí, uns 20.000 km² que incloïen la regió muntanyosa del Rif. Això implicava que tot el poder polític, econòmic i militar es trobava en mans de la potencia protectora i d'un nombre creixent de colons europeus que intervenien en la política colonial. Alhora, ja que oficialment es tractava d'un protectorat, es mantingueren formalment algunes estructures de poder preexistents, que a la pràctica no tenien més competència real que una certa capacitat d'intervenció parcial en assumptes religiosos. D'aquesta manera, el sultà es mantenia simbòlicament com a màxima autoritat marroquina mentre era representat a la zona espanyola, per un vicari o jaifa. Les tropes espanyoles trobaren diversos focus de rebel·lió al llarg del procés de colonització de la zona nord del país. Poc abans de signar el tractat de protectorat, les tribus rifenyes es varen alçar contra els ocupants. Estaven dirigides pel cabdill El Mizzian. El conflicte durà fins el 1919.

Poc després es va tornar a donar un aixecament de les tribus del Rif, aquest cop dirigides pel cabdill Abd el-Krim, membre del clan dels Ait Yusef. Aquest nou aixecament fou més virulent que l'anterior i els nadius aconseguiren importants victòries a costa de les tropes espanyoles. La més sonada fou la que suposà la derrota de l'exèrcit espanyol a Annual (1921), en la qual moriren

uns 13.000 soldats espanyols. Això va provocar la creació de la República del Rif al Marroc i el cop d'Estat del general Primo de Rivera a l'Estat espanyol.

L'exèrcit espanyol encara intentà controlar el territori mitjançant la construcció de petits forts o *blocaos*, generalment construïts a llocs elevats i distants uns 30 km entre ells. Els *blocaos* rara vegada tenien aigua, fet que obligava als soldats a anar a cercar-la, cada dia, fent recorreguts que, tot sovint, eren de molts quilòmetres i en els que hi calien mules. D'aquesta manera, els soldats espanyols es convertien en blancs fàcils dels franc-tiradors. El 1924, França va intervenir a favor dels interessos espanyols i aconseguiren derrotar a Abd el-Krim, després del desembarcament a la badia d'Alhucemas que va posar fi a la guerra.

La guerra del Marroc fou, en general, molt mal vista i provocà importants diferències a la societat espanyola del seu temps. Era de domini públic la pobresa del Rif i molts no comprenien la pertinença d'una guerra tan sagnant i onerosa, sols per una qüestió de principis. D'altra banda, les tropes eren de reemplaçament, es a dir, reclutades obligatòriament. Tanmateix, els joves de casa bona pogueren, en general, lliurar-se del servei militar, pagant a algú altre per que hi anés en lloc seu. Aquest fet reforçà la idea de què eren els fills dels pobres els que eren enviats a morir al Marroc.

La participació mallorquina en aquest conflicte fou al principi escassa. Fou a partir del decenni de 1920 quan aquesta va augmentar. Després del Desastre d'Annual, el 1921, foren citats a files tots els soldats que es trobaven a Sóller de permís⁷¹⁵. El mateix any, va partir cap al Marroc una secció de la Bateria d'Artilleria de Muntanya de Mallorca juntament amb dos contingents provinents de Maó.

A finals d'agost de 1921, l'Ajuntament de Sóller va obrir una subscripció per ajudar als soldats ferits a la guerra d'Àfrica i es nomenà una *Comisión Pro-heridos de África*⁷¹⁶. Es recolliren 9.040,40 ptes. Els emigrants també recaptaren diners, uns 1.575 francs. A Puerto Rico s'obriren subscripcions a San Juan i Ciales⁷¹⁷.

⁷¹⁵ Sóller 06-08-1921

⁷¹⁶ Sóller 03-09-1921

⁷¹⁷ Sóller 26-11-1921

Devers el mes d'octubre del mateix any, el govern va mobilitzar el Segon Batalló del Regiment d'Infanteria de Palma, nº 61 per anar a Àfrica. En aquest contingent hi anaren 37 soldats sollerics⁷¹⁸. Pel que sembla, aquest contingent va quedar aquarterat a Cartagena i no va arribar a entrar en combat, gràcies a les gestions del general Weyler⁷¹⁹. Aquests soldats foren repatriats el 1923⁷²⁰.

El 1922, el Consistori solleric va acordar donar un donatiu de 50 pts. als soldats sollerics que es trobaven a Àfrica lluitant⁷²¹. Alguns d'aquests eren Josep Frau Frontera, Florenci Cortés Enseñat, Antoni Bernat i Miquel Marroig Escalas.

A principis de setembre de 1924, es va enviar un dels batallons del Regiment d'Infanteria de Palma a Ceuta, el qual sí que va entrar en combat. En aquest, també hi havia un nombrós grup de sollerics⁷²².

⁷¹⁸ Aquests foren el caporal Jordi Arbona Rullan, el "corneta" Joan Mayol Alcover i els soldats Joan Galmés Campomar, Damià Ballester Bennàssar, Miquel Coll Albertí, Joan Vicens Rullan, Josep Serra Pastor, Joan Estades Bauzà, Antoni Cifre Bernat, Lluç Alomar Siquier, Joan Frau Perelló, Joan Xumet Pons, Francesc Casasnovas Tocho, Francesc Tocho Deyà, Ramon Perelló Vicens, Bartomeu Mayol Trias, Antoni Oliver Villalonga, Marc Terrassa Oliver, Bartomeu Morell Ripoll, Amador Colom Mayol, Pere Lluç Oliver, Josep Bauzà Colom, Josep Pérez Espejo, Maties Florit Sastre, Bartomeu Marroig Oliver, Salvador Marcús Rosselló, Josep Puig Muntaner, Miquel Palmer Ferrer, Jaume Colom Oliver, Miquel Cardell Garau, Pere Joan Vicens, Joan Bauzà Pons, Vicenç González Asensio, Ramon Perelló Suau, Gabriel Payeras Mairata, Joan Colom Oliver, Josep Socias Abraham, Pere Joan Vicens Arbona, Bernabé Gallego Vicens, Miquel Pizà Arbona, Antoni Oliver Puig, Antoni Bauzà Ripoll, Antoni Pizà Ferrer, Antoni Vidal Oliver, Ramon Escalas Morey, Miquel Vicens Coll, Antoni Vicens Pastor, Miquel Servera Pons, Miquel Fernández Bauzà, Pere A. Seguí Villalonga, Joan Arbona Borràs, Bartomeu Bauzà Bernat, Josep Mercè Bennàssar, Jaume Dols Dols, Guillem Vicens Castañer, Joan Alcover Coll i Bartomeu Busquets Vicens. De Fornalutx foren enviats els soldats Rafel Albertí Arbona, Maties Vicens Vicens, Pere A. Joan Mayol Albertí, Benet Barceló Ros, Miquel Borràs Sastre, Jacint Sastre Rotger i Gaspar Barceló Arbona. *Sóller* 22-10-1921.

⁷¹⁹ MARIMON RIUTORT, Antoni, *Notes sobre algunes repercussions de la guerra del Marroc a Mallorca i Menorca*, a XVII Jornades d'Estudis Locals, Palma, IEB, 1999.

⁷²⁰ *Sóller* 24-03-1923

⁷²¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1921-1922. Sign.: 73

⁷²² Aquests eren Josep Colom Oliver, Guillem Castañer Cifre, Damià Bernat Mayol, Gabriel Llabrés Cirer, Joan Valls Lladó, Pere Oliver Arbona, Josep Pizà Cervera, Miquel Puig Mayol, Lluç Mayol Coll, Miquel Vanrell Darder, Amador Castañer Colom, Josep Alonso Ferrer, Ramon Joy Oliver, Antoni Enseñat Moyà, Miquel Negre Castañer, Jaume Rullan Castañer, Francesc

No tenim dades exactes dels sollerics que perderen la vida a la guerra del Marroc. Sols coneixem els casos dels soldats Gabriel Llabrés Cirer, que formava part del Batalló Expedicionari de Palma, nº 61, el qual va morir a finals d'octubre de 1924 a Foudak, víctima d'una emboscada⁷²³; i el del soldat Antoni Munar Desclaux, que va morir a principis de desembre del mateix 1924 al blocao Rubio, en un atac dels rifenys⁷²⁴.

6.4.2.1. Altres conflictes amb participació sollerica

Pel que fa als altres conflictes en els quals va participar Espanya en el segle XIX, podem esmentar l'anomenada guerra del Pacífic (1864-1866), que va enfrontar Espanya, Perú i Xile arran de l'ocupació espanyola de les illes Chíncha, sota domini peruà i a causa del deute peruà no satisfet a Espanya. Perú i Xile es varen aliar per fer front als espanyols i les hostilitats es mantingueren fins el 1871, quan es va signar l'armistici. Aquesta també va comptar amb presència sollerica. El 1866, en la Batalla del Callao, a Filipines, hi participaren bastants mariners sollerics:

- A la fragata *Villa de Madrid*, hi havia el mariner preferent Joan Casanovas Miró –*Cremat*⁷²⁵ que fou ferit.
- A la fragata *Numancia*, hi havia els mariners preferents Joan Oliver -*de Joan*- i Francesc Rebassa -*de Sebastià*-; els mariners ordinaris Guillem Bauzà Miró⁷²⁶ i Jaume Grau -*de Francesc*-; el grumets Jaume Oliver -*de Jaume*- i Pere Antoni Arbona Coll; i el fogoner Josep Seguí -*de Mateu*-.

Bauzà Coll, Joan Real Vicens, Josep Oliver Bujosa, Antoni Colomar Ferrer, Miquel Puigrós Iglesias, Francesc Lladó Gamundí, Mateu Mayol Morell, Bartomeu Puig Arbona, Antoni Castañer Cifre, Pere J. Palazón Campillo, Miquel Cifre Escales, Josep Ramon Arbós, Antoni Munar Desclaux, Francesc Bisbal Pastor, Rafel Rosselló Estarellas, Jeroni Rullan Binimelis, Rafel Sastre Bauzà, Francesc Vicens Castañer, Josep Alcover Oliver i Onofre Seguí Caimari. De Fornalutx eren Antoni Arbona Colom, Jaume Gual Colom i Joan Arbona Mayol. *Sóller* 06-09-1924

⁷²³ *Sóller* 13-12-1924

⁷²⁴ *Sóller* 08-11-1924

⁷²⁵ Fou un conegut patró de barca (anomenat el *Patró Cremat*), que es va establir posteriorment a Alzira dedicant-se al comerç de taronges. Va morir el 14 de febrer de 1922 a Sóller.

⁷²⁶ A partir de 1874 fou patró de cabotatge i comandant del llaüt *Esperanza*.

En aquest vaixell fou professor de guardamarines Francesc Ensenyat Morell⁷²⁷.

- També hi participaren Antoni Rullan Rullan, Nicolau Morell Castañer i Amador Bisbal Colom⁷²⁸.

6.5. La vida quotidiana i l'associacionisme

6.5.1. La vida a la zona d'acollida

La majoria dels sollerics quan arribaven al lloc d'acollida tenien la feina assegurada. En el cas de França en tenim infinitat d'exemples. Referent als empleats dels negocis de fruites, la feina era molt dura i l'horari laboral solia superar les 12 hores i ocupava fins i tot els diumenges. La jornada laboral començava devers les 4 de la matinada; els mossos anaven al mercat o els magatzems majoristes per anar a cercar les fruites o començaven a preparar el restaurant o la cuina. La jornada solia ser d'unes 10-12 hores.

Els moments d'oci eren pocs, malgrat que n'hi havia. Es solien aprofitar per estar amb la família, anar al teatre o fer excursions. Aina Umbert Amorós recordava que «amb els camions del negoci transportaven l'equip de futbol del poble i que tota la família hi anava, també fèiem sortides a la platja»⁷²⁹. Francisca Domenech la qual va treballar a un negoci a Liege (Bèlgica), comptà

⁷²⁷ Francesc Ensenyat Morell (1854-1922) fou marí de guerra, navegant en 25 vaixells de l'Armada espanyola. També fou redactor del *Depósito Hidrográfico* i comandant de Marina dels destacaments de Mallorca i Eivissa. Va arribar a tenir la graduació de Contraalmirall. Fou nomenat Cavaller de la Gran Creu de la Reial Acadèmia Militar, Cavaller de l'ordre de San Hermenegildo, i obtingué les creus blanques i vermelles del mèrit naval, la medalla de Cuba i Benemèrit de la Pàtria

⁷²⁸ LLABRÉS BERNAL, *Algunas noticias...*, pàg. 19-20, o.c.

⁷²⁹ Entrevista a Aina Umbert Amorós, de les realitzades en el marc dels Cursos de Reciclatge (1989) pels alumnes Francisca Aina Castanyer Noguera, Anna Maria Mora Serra, Maria Antònia Oliver Castanyer, i Catalina Maria Oliver Gual.

que en el seu temps lliure «anaven al cinema i a un cafè a prendre un gelat, poca cosa més»⁷³⁰.

Molts s'aficionaren a l'esport hi assistien a les curses ciclistes, als combats de boxa, les bregues de galls o el futbol. Els esportistes mallorquins solien tenir, quan anaven a competir a França, el suport dels emigrants. Alguns d'ells treballaren en negocis de sollerics mentre es llauraven la seva carrera esportiva, bons exemples són el ciclista fornalutxenc Jaume A. Mayol o el boxejador Gori Vidal. Aquest darrer, d'origen palmesà, va treballar en un restaurant de sollerics a Marsella, des d'on va partir als EUA per destacar amb el noms de Young Martí i Vidal Gregory.

També els emigrants varen intentar donar una bona educació als seus fills, normalment i seguint les disposicions legals franceses que obligaven a l'escolarització dels infants, els fills dels emigrants estudiaren en escoles franceses, majoritàriament en les catòliques. L'interès per a l'escolarització es correspon sobretot a les necessitats del comerç, que exigien el domini d'unes determinades tècniques de control i comunicació (sobretot comptabilitat i llengües).

L'investigador Bartomeu Orell, conclou que «Sembla evident que els emigrants –als qui hem vist més alfabetitzats que el conjunt de la població- tenien un especial interès per millorar el nivell formatiu dels seus fills, i part dels recursos estalviats a Amèrica, al sud de França o al nord d'Àfrica eren destinats a assegurar l'educació dels infants, ja fos a aquelles terres o al seu retorn al poble d'origen a Mallorca»⁷³¹.

Segons Miquel Arbona «amb els emigrants i els seus fills nascuts a França els passava una cosa curiosa: uns quedaven a França perquè els pares trobaven convenient que els fills fossin francesos. Uns altres no volien que els seus fills fossin francesos, i moltes vegades els deixaven a Sóller. El pares eren a França i el fill era a Sóller, per anar a l'escola; vivia amb els parents, amb

⁷³⁰ Entrevista a Francisca Domenech Puigserver, de les realitzades en el marc dels Cursos de Reciclatge (1989) pels alumnes Francisca Aina Castanyer Noguera, Anna Maria Mora Serra, Maria Antònia Oliver Castanyer, i Catalina Maria Oliver Gual.

⁷³¹ ORELL I VILLALONGA, L'alfabetització dels emigrants mallorquins..., pàg. 165, a.c.

persones velles de ca seva i quan estava a punt se n'anava a treballar a França»⁷³².

Així es va conformar una classe de tipus il·lustrat, que tenia uns coneixements bàsics no sols en matèries com la comptabilitat o el francès, sinó també en música o dibuix.

Un altre aspecte a destacar és que alguns sollerics, gràcies a la seva bona posició econòmica i social, es varen implicar en la vida política dels països d'acollida. El lloc on més destacaren fou a Puerto Rico. Pel que fa als càrrecs polítics i militars a l'illa del carib, trobam els casos de:

- El comerciant Joan Marquès Marquès –*Alic*- va ser un dels fundadors de la localitat de Lares.
- El comerciant Bartomeu Mayol fou batle d'Utuado entre 1894 i 1895, pel Partit Conservador. Va tornar a ocupar el càrrec durant la invasió nord-americana de 1898.
- L'agricultor i propietari d'una hisenda de cafè Guillem Frontera Bauzà⁷³³, fou batle de Lares el 1880.
- El soci de la casa comercial *Solivellas y Cía.*, Lluç Solivellas Vicens, fou diputat provincial per Yauco.
- El comerciant Miquel Marquès Ensenyat, comerciant fou batle de Lares i Capità del Batalló de Voluntaris de Lares el 1870. Posteriorment fou batle d'Aguadilla l'any 1884.
- El comerciant i propietari de la hisenda *Honradez* Llorenç Joy Colom l'any 1888 era regidor de Cialitos. L'any 1891 fou nomenat tinent de batle de Cialitos i Toro Negro, i elector a diputat. Fou el cap del Partit Conservador i candidat a batle el 1895.
- El comerciant Llorenç Roses Borràs fou batle i tinent del Batalló de Voluntaris d'Arecibo l'any 1896. El gener de 1897 l'Ajuntament d'Arecibo (Puerto Rico) va decidir nomenar-lo com a Fill Adoptiu d'aquella ciutat⁷³⁴.
- El comerciant Joan Vicens Bernat fou batle de Ciales el 1897.

⁷³² TERRASSA, Jaume, "Conversa amb Miquel Arbona sobre l'emigració de sollerics a França", dins *Lluc* 629, Palma, 1973.

⁷³³ Germà del matemàtic Jeroni Frontera Bauzà

⁷³⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1896-1897. Sign.: 44

- El comerciant Antoni Frau Oliver fou capità del Batalló de Voluntaris l'any 1884 a Puerto Rico.
- El comerciant Miquel Roses Bisbal fou comandant del Batalló de Voluntaris d'Arecibo l'any 1884.
- L'agricultor Sebastià Colom Alcover el 1884 era alferes del Batalló de Voluntaris d'Aguadilla.
- El comerciant Francesc Ballester Pons establert a San Juan Puerto Rico fou president de la Cambra de Comerç de San Juan.

A Mèxic coneixem el cas del comerciant Pere Colom Sancho, establert a Tampico, el qual fou Cònsol de Colòmbia a Tampico.

A França, els sollerics no ocuparen càrrecs polítics, ja que eren estrangers. Tot i així, molts destacaren en l'aspecte comercial i econòmic. Alguns d'ells foren:

- El comerciant Antoni Terrada el 1931 fou nomenat Vice-cònsol d'Espanya a Alès.
- El 1907 el comerciant de vins Joan Estades fou nomenat vice-cònsol d'Espanya a Lezignan (amb jurisdicció en tot el departament d'Aude)⁷³⁵.
- El comerciant Miquel Arbona Arbona, soci de la casa comercial *B. Arbona & ses fils* l'any 1928 era el president de la Cambra de Comerç de Marsella⁷³⁶.
- El comerciant Salvador Canals Frau era col·laborador de la revista *Vanguardia Comercial* i vocal de la *Liga Comercial Española en Alemania* de Frankfurt.

Malgrat els emigrants en la seva majoria sempre mantingueren el sentiment de patriotisme espanyol, l'estada a l'estranger va provocar que entre ells es desenvolupàs un afecte cap als països que els acollí. En són bons exemples el suport cap a França que es donà a Sóller durant els dos conflictes mundials.

⁷³⁵ «Leemos en *La Dépêche* de Toulouse, que nuestro paisano Juan Estades (hijo), negociante de vinos, ha sido nombrado vice-cónsul de España en Lezignan, con jurisdicción en todo el cantón (departamento de Aude)». *Sóller* 06-07-1907.

⁷³⁶ «Ha sido nombrado Presidente de la *Cámara Oficial de Comercio de España en Marsella* nuestro paisano y distinguido amigo d. Miquel Arbona Arbona, de la importante casa de comercio "Bernardo Arbona y sus hijos" de la mencionada ciudad, quien ha ejercido hasta el presente el cargo de Vice-presidente de aquella. Por tan señalada distinción enviamos al amigo Arbona cordial enhorabuena, y le deseamos el mayor acierto en el desempeño del delicado cargo que le ha sido conferido.» *Sóller* 22-12-1928.

Joan Estades de Montcaire relatava sobre el seu padrí, fornalutxenc que havia emigrat a Épernay (França) que “quan esclatà la Guerra Civil espanyola, l'avi i tota la seva família inclinaren les seves simpaties cap a la causa del Moviment Nacional. Un catòlic convençut com ell no podia estar a favor dels que incendiaven esglésies i convents. Ara bé, crec que als falangistes de Fornalutx no els agradava que l'amo en Toni de Can Nyirvi alabàs tant França, un país amic dels rojos”⁷³⁷

La premsa dels diferents països es va fer ressò de moltes actuacions dels sollerics emigrats. Aquestes referències llavors eren recollides pel setmanari *Sóller* que les reproduïa, en tenim molts exemples:

«La prensa de Belfort publicó una interesante noticia, porque hace referencia a compatriotas nuestros conocidos (...). Bajo el título de “Un beau geste”, reproducimos, sin traducirla porque no lo consideramos necesario siendo tantos nuestros lectores que conocen perfectamente el francés: “A l’occasion de l’arrivée à Belfort des coureurs du Tour de France, une collecte faite parmi la colonie espagnole de Belfort a produit la somme coquette de 830 fr. versée a l’arrivée du Tour à son coatriote Salvador Cardona. Remercions bien vivement de cette marque de sympathie le sportman bien connuconau Barthélemy Vives et son compatriote M. Jean Ferragut, qui ont pris cette initiative”»⁷³⁸

Tenim casos de sollerics que triomfaren als seus països d'acollida, en altres camps que no foren el comerç o la política, clars exemples de l'adaptació en aquells llocs. L'exemple més paradigmàtic fou el del matemàtic Jeroni Frontera Bauzà. Aquest va néixer a Sóller el 1824, fill d'una família benestant. Va estudiar matemàtiques i va arribar a ocupar un lloc com a catedràtic d'aquesta matèria a la universitat de La Sorbona. Aquest també va facilitar els estudis als

⁷³⁷ ESTADES DE MONTCAIRE, Joan, “Can Nyirvi”, a *Sóller* 25-01-1991.

⁷³⁸ *Sóller* 10-08-1929.

seus germans, Antoni⁷³⁹ i Bartomeu, els quals es llicenciaren en Medicina i Enginyeria respectivament⁷⁴⁰.

6.5.2. El manteniment del lligams amb Sóller

Els mallorquins residents a fora no oblidaren l'illa i, gràcies a les diverses publicacions, tant de Mallorca com les publicades pels centres balears, pogueren tenir presents les notícies i fets més rellevants que passaven a Mallorca. La majoria dels sollerics estaven subscriptes al setmanari *Sóller* o a alguna altra de les publicacions locals, així mantenien el contacte i estaven assabentats del que passava a la localitat. Cal destacar que aquestes publicacions tenien ben presents els emigrants, i fruit d'aquests lligams sorgiren les seccions dedicades a la vida dels sollerics a l'estranger, destacant-se la de *Notas de Sociedad* o la *Crónica Local*, que ajudaven a saber el que passava a la vall.

Els sollerics a l'estranger foren molt solidaris amb el que passava a la Vall. L'exemple més clar d'aquesta solidaritat fou durant les greus inundacions que sofriren Sóller i Fornalutx l'any 1885⁷⁴¹. D'aquesta desgràcia se'n va fer ressò la premsa internacional, en aquells llocs on hi havia presència sollerica, com per exemple el *Journal Commercial et Maritime de Cette de França*⁷⁴², *La Integridad Nacional* i *El Publicista*, aquests dos de Puerto Rico. En la següent taula es pot veure les aportacions que es feren per ajudar a arreglar els desastres produïts per les intenses pluges:

⁷³⁹ Antoni Frontera Bauzà (1838-1921) fou un destacat metge mallorquí. Estudià a París i participà en el II Congrés internacional d'higiene i Dermatologia. Especialitzat en cirurgia, publicà nombrosos treballs especialitzats. Fou president de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma entre 1895 i 1897.

⁷⁴⁰ VICENS CASTANYER, Antoni, *Jeroni Frontera, matemàtic. Un mallorquí a París durant el Segon Imperi*, Palma, El Tall, 1995.

⁷⁴¹ RULLAN I MIR, Josep, *Inundación de Sóller i Fornalutx*, Palma, Imprenta de Felipe Guasp i Vicens, 1885.

⁷⁴² Rullan i Mir dona compte que la iniciativa d'obrir una subscripció a la ciutat francesa fou del comerciant Guillem Colom, acompanyat pels altres sollerics establerts allí, Guillem Castanyer, Antoni Bernat, Jaume Orell i Bartomeu Arbona *Carol*.

DONACIONS INUDACIONS 1885	
TOTAL SÓLLER	6.564,90
TOTAL FRANÇA	2.907,50
TOTAL PUERTO RICO	2.706,50
TOTAL MÈXIC	558,00
TOTAL FORNALUTX	203,00
TOTAL RECAPTAT	12.939,90

Una de les formules, per mantenir els lligams amb Mallorca, fou el matrimoni dels emigrants amb joves de Sóller. Aquesta estratègia servia també per assegurar la pervivència del negoci o ajuntar dos petits capitals. La major dels migrants partien molt joves, entorn del 14-15 anys. A més, les jornades laborals solien superar les 12 hores i no es tenia temps per festejar. Una vegada els dependents tenien diners per establir-se pel seu compte, la següent passa era casar-se, per això es solien fer gestions per fer-ho amb una jove de Sóller, ja que es cercava una *madona* per dur el negoci i la casa. Les famílies solleriques generalment no es fiaven de les al·lotes franceses o americanes, ja que no les consideraven prou sacrificades i abnegades⁷⁴³. En aquest joc matrimonial va jugar un paper destacat mossèn Josep Pastor Castanyer, conegut com el *Vicari Fiquet*, el qual entre 1890 i 1940 va beneir uns 1.671 matrimonis. El procediment era sempre el mateix, el pretendent o la seva família, escrivia una carta al vicari demanant la urgència d'un matrimoni ràpid; mossèn Pastor no trobava gaires dificultats en trobar una candidata (l'emigració havia fet minvar l'oferta de joves en edat de casar-se) i li feia arribar les intencions del pretendent. Si acceptava, el matrimoni es realitzava en qüestió de poques setmanes, i el nuvi no veia la núvia més de quatre dies abans de l'enllaç. Just després de casar-se, els nuvis partien cap a la ciutat on tenien el negoci. Altres vegades un comerciant sense fills, casava la seva filla amb un dependent de confiança i capacitat per continuar el negoci⁷⁴⁴.

Pel que fa a l'alimentació, es varen intentar mantenir els costums culinaris mallorquins, fins i tot hi va haver intents de venda i elaboració de productes

⁷⁴³ ARBONA I OLIVER, *Fent volar...*, pàg. 226, o.c.

⁷⁴⁴ VICENS CASTANYER, *Sollerics a França...*, pàg. 92, o.c.

típics mallorquins com la sobrassada. Devers 1900, el mallorquí Jacques Rosselló produïa aquest producte a la localitat de Lons-Le-Saurnier (França).

6.5.3. El paper de la dona en la vida quotidiana

En la vida quotidiana el paper de la dona fou molt important. En les primeres fases migratòries la seva presència es quasi nul·la, els emigrants solien ésser homes joves, entre 13 i 17 anys que es posaven a treballar com a dependents en els comerços d'Amèrica i França. Es tracta d'una emigració principalment individual i masculina.

Una vegada assolida una bona posició econòmica els emigrants retornaven a Sóller per casar-se. Es cercava la figura de la *madona* mallorquina, capaç de fer front a la vida familiar i la laboral. Així, la possibilitat de les dones per emigrar era casar-se, reclamada pels seus pares i, en menor mesura, com a dependenta domèstica del negoci d'algun familiar.

Normalment les dones dels propietaris eren les encarregades de gestionar tot el que passava a la llar i el manteniment d'aquesta i dels treballadors que també hi residien.

S'ha de diferenciar entre l'emigració cap a Amèrica i cap a França; en la primera, les dones majoritàriament partien com a esposes o filles, mentre que a França es donà també la possibilitat de poder treballar de manera independent, malgrat que els treballs que realitzaven eren de serventes o de mainaderes.

La dona era l'encarregada de mantenir les tradicions mallorquines a les cases dels emigrants.

Així i tot, segons Antoni Vicens, les dones a França pogueren gaudir d'una escolarització més llarga que la dels homes degut a que no tenien tant la necessitat de treballar en el negoci familiar⁷⁴⁵.

6.5.4. El moviment associatiu

Els emigrants mallorquins es varen agrupar, en molts llocs, en societats de socors mutus i associacions, no sols per ajudar-se entre ells, sinó per mantenir

⁷⁴⁵ *Ibíd*em, pàg. 73.

els lligams amb la comunitat d'origen. En molts llocs es constituïren societats exclusivament de balears o mallorquins, i en altres s'integraren a les entitats d'espanyols. Tenim algunes dades per països de l'activitat associativa dels sollerics, distingint entre els dos principals focus d'emigració, Amèrica i Europa.

6.5.4.1. Amèrica

A Puerto Rico no es coneixen associacions exclusivament de mallorquins abans dels anys setanta del segle XX. Pareix que els sollerics com la resta dels naturals de les Balears es varen agrupar en associacions de beneficència de caire espanyolista, com la *Sociedad Española de Auxilio Mutuo y Beneficencia de San Juan*⁷⁴⁶.

A la República Dominicana la majoria participaren en el *Centro Recreativo Español de Manacorís*, fundat l'any 1911. Entre els fundadors trobam al comerciant solleric Joan B. Ferrer Morey, establert en aquella ciutat.

A Mèxic sabem que a principis del segle XX hi havia un gran nombre d'espanyols afiliats a la *Sociedad de Beneficencia del Comercio de Tabasco* i, segons el *Sóller*, d'aquest n'hi havia molts de sollerics⁷⁴⁷.

A Cuba, els sollerics s'integraren a la *Societat Balear de Beneficència de l'Havana*, de la qual en foren socis destacats i membres directius els emigrants sollerics Joan i Guillem Colom Muntaner. Durant les inundacions de 1885, la societat va donar als damnificats 483 pesos⁷⁴⁸.

6.5.4.2. Europa

Sembla que fou a França on els sollerics es manifestaren més actius pel que fa a l'associacionisme. A França, els mallorquins s'integraren en societats de socors mutus que agrupaven a tots els nadius de l'Estat espanyol. L'auge d'aquest tipus d'associacions es va donar a finals del segle XIX, així, les mutualitats o societats de socors mutus proporcionaven un ajut econòmic als

⁷⁴⁶ *Sóller* 14-12-1901

⁷⁴⁷ *Sóller* 22-10-1910

⁷⁴⁸ *Sóller* 16-01-1886

membres que les integraven en cas de malaltia, accident, vellesa, atur forçós, invalidesa o defunció. Els socis, a canvi d'una quota, rebien aquesta assistència.

Gràcies a la llei de l'1 d'abril de 1898, es varen poder constituir societats d'estrangers a França, les espanyoles varen començar a sorgir abans del conflicte europeu⁷⁴⁹. No tenim constància de cap entitat purament mallorquina a França, totes tenien un caire espanyolista. A pesar d'això, els mallorquins, principalment els sollerics, en foren els impulsors i ocuparen molts càrrecs directius en aquesta època. Això es donà, en part perquè l'emigració dels sollerics a França era de llarga durada. Molts dels espanyols que anaven a treballar ho feien de forma passatgera. A més, els sollerics tenien professions que els permetien una estabilitat i una mobilitat que no tenien la major part dels emigrants espanyols, dedicats per exemple, a l'agricultura. Antonio Niño atribueix a la diversitat regional la dificultat d'establir associacions de socors mutus pròpies «los distintos dialectos que hablan nuestros emigrados trae por consecuencia que mallorquines, catalanes, valencianos, aragoneses, castellanos y vascos no puedan comprenderse más que haciendo uso del lenguaje de la tierra extraña»⁷⁵⁰.

A pesar del seu caràcter espanyolista, els sollerics foren impulsors de diverses d'aquestes societats. Com:

6.5.4.2.1. Unión Ibérica de Marsella

Fundada l'any 1894 per comerciants peninsulars. Sabem que l'any 1901 el president d'honor era el comerciant solleric Bartomeu Arbona Colom i molts de nadius de la vall n'eren socis⁷⁵¹. Cada any es reunien els socis a la parròquia de St. Canat on es celebrava una missa en record dels socis finats.

⁷⁴⁹ NIÑO RODRÍGUEZ, Antonio, *Políticas de asimilación y de preservación de la nacionalidad de los emigrantes españoles en Francia (1900-1936)*, Hispania, nº 211, 2002, pág. 433-482.

⁷⁵⁰ *Ibidem*, pág. 443.

⁷⁵¹ *Sóller* 07-11-1901

6.5.4.2.2. Unión Española de Marsella

Societat fundada l'any 1899. Fou de les més actives i va tenir un alt grau d'implicació dels emigrants sollerics. La seva primera junta directiva estava formada per Guillem Deyà (president), Gabriel Rosselló (vicepresident), Cristòfol Ferrer (tresorer), Antoni Vidal (vicetresorer), Ramon Oliver (comptador), Josep Salom (vicecomptador), Josep Nicolau (inspector de comptes), Antoni Alcover (viceinspector de comptes), Miquel Frontera (secretari), Pau Seguí (vicesecretari), Andreu Vert (secretari auxiliar), Pere Joan Orell (secretari auxiliar) i Antoni Coll (celador)⁷⁵². Quasi en la seva totalitat eren sollerics⁷⁵³.

La creació d'aquesta associació fou iniciativa dels sollerics residents a Marsella⁷⁵⁴. Una particularitat era que els membres fundadors eren obrers i treballadors de comerços i no propietaris. La seva seu es trobava a la *rue de la Loge*, núm. 1. Aquesta entitat va publicar un setmanari titulat *El Heraldo de Marsella*⁷⁵⁵.

L'any 1901 la seva directiva estava formada per Antoni Alcover (President), Pau Seguí (Vicepresident), Miquel Frontera (Secretari), Pere Joan Orell (Vicesecretari), Bartomeu Bernat (Tresorer), Guillem Sabater (Vicetresorer), Josep Salom (Comptador), Damià Alcover (Vocal), Nicolau Borràs (Vocal), Andreu Vert (Vocal), Antoni Coll (Vocal), Josep Colom (Vocal), Mateu Tomàs (Vocal), Joan Mayol (Vocal), Antoni Joy (Vocal), Ramon Oliver (Vocal), Joan Casanovas (Vocal), Josep Vidal (Vocal), Antoni Alorda (Vocal). Eren presidents d'honor el general Valeriano Weyler i Nicolau i Jose Alcala Galiano, Cònsol d'Espanya a Marsella⁷⁵⁶.

L'any següent, el 1902, la societat va guanyar el tercer premi de la loteria nacional espanyola, rebent cada soci 7.000 francs per participació.

⁷⁵² *Sóller* 10-06-1899

⁷⁵³ El setmanari *Sóller* anomena a aquesta societat com a "societat mallorquina de socors mutus". *Sóller* 04-05-1901

⁷⁵⁴ *Sóller* 05-05-1906.

⁷⁵⁵ *Sóller* 17-02-1900

⁷⁵⁶ *Reglamento de la Sociedad de Socorros Mutuos "La Unión Española" de Marsella*, Sóller, Imprenta La Sinceridad, 1901.

El 1906, era president el també solleric Antoni Alcover. El seu objectiu principal, tal com s'exposa en el seu reglament era el socors mutus en cas de malaltia dels associats. Per ser soci s'havien de tenir 15 anys complits i no passar dels 45, tenir nacionalitat espanyola i tenir bona reputació; s'estava 6 mesos de prova. Es preveia un màxim de 1000 socis. La quota mensual era de 2'5 francs per ingressar en la societat, 1 franc pels estatuts i 1'5 francs mensuals. S'imposava una multa de 0'5 francs si no s'anava al cementiri quan un soci moria. L'any 1907, l'entitat va guanyar el quart premi de la loteria nacional espanyola, d'un milió de pessetes.

L'any 1908 va canviar la seva junta directiva, foren elegits: Pere Joan Coll (president), Robert Huguet (vicepresident), Bartomeu Muntaner (tresorer), Ramon Castanyer Bernat (vicepresident), Joan Cubí (secretari), Josep Rotger (vicesecretari), Miquel Rovira (comptador), Bartomeu Frontera Oliver (vicecomptador), Bartomeu Frontera Bauzà (oïdor de comptes), Joan Mayol Nadal (oïdor de comptes), Miquel Canyelles (secretari auxiliar), Pere J. Orell (secretari auxiliar), Francesc Llabrés (vocal), Josep Colom (vocal), Miquel Llabrés (vocal) i Bernat Vicens (vocal). Aquest any la societat es traslladava a un local a la rue Sainte i obtenia uns beneficis de 10.848'30 francs⁷⁵⁷.

El 1910 el president era Guillem Deyà i el vicepresident Bartomeu Coll⁷⁵⁸. El mes de maig d'aquest mateix any, es va renovar la junta directiva, quedant composta per Pere Joan Coll (president), Luis Cabello (vicepresident), Joan Cubí (tresorer), Miquel Arbona (vicetresorer), Ramon Carredó (secretari), Daniel Conesa (vicesecretari), Joan Mayol (comptador), Bartomeu Muntaner (vicecomptador), Antoni Arbona i Llorenç Mayol (oïdor de comptes), Miquel Conella i Antoni Canals (secretaris auxiliars), Francesc Armella, Carlos Jiménez, Ramon Castañer i Pau Frontera (vocals), i Francisco Ruíz, Joan Flexas, Antoni Vives i Bartomeu Frontera (visitadors)⁷⁵⁹.

L'entitat comptava amb una banda de música pròpia, *La Armonía*, la qual estava formada únicament per mallorquins⁷⁶⁰

L'any 1912, el capital efectiu de la societat era de 14.337'54 francs.

⁷⁵⁷ Sóller 26-04-1908.

⁷⁵⁸ Sóller 05-03-1910.

⁷⁵⁹ Sóller 04-06-1910.

⁷⁶⁰ Sóller 19-08-1911

L'agost del 1913, es va renovar la junta directiva quedant formada per Ramon Corredó (president), Miquel Arbona (vicepresident), Joan Cubí (tresorer), Pau Frontera (vicetresorer), J. Roca (comptador), B. Muntaner (vicecomptador), Cristòfol Moll (secretari), Antoni Vives (vicesecretari), Miquel Cañellas (secretari auxiliar) i, com a vocals Antoni Vicens, Nicolau Vidal, E. Casajuana, Josep Colom, F. Amella, J. Salom, Pere Rovira, Antoni Castañer i Vicens Nicolau⁷⁶¹.

El 1924 encara existia.

6.5.4.2.3. La Protectora Española de Francia

Societat de socors mutus de Lió. L'entitat es va fundar el 1905 i tenia la seu social al carrer Bellecordière, núm. 22. El fundador i primer president fou el comerciant de Sóller, Gabriel Bibiloni Sampol. L'any 1907 el vicepresident era el també solleric Antoni Mayol Oliver. El mateix any va obtenir uns ingressos de 2.113'40 francs i unes despeses de 1.750'20 francs, a la caixa hi havia un actiu de 922 francs⁷⁶².

6.5.4.2.4. Unión Española de Toulon

Va ser fundada el mes de setembre de 1907, en un primer moment es va anomenar *Colonia Española*, però haviat canvià el nom. El seus fundadors foren entre d'altres els comerciants sollerics Damià Planas Soler i Mateu Galmés. L'entitat va començar amb 35 socis i la seva finalitat era «el socorro mutuo de los asociados en sus enfermedades y en las casos de invalidez». La seva junta directiva estava composta per Gabriel Escalas (president), Juan de la Plana (vicepresident), Bartomeu Oliver (secretari), Mateu Galmés (vicesecretari), Damià Planas (tresorer), Tomàs Ripoll (vicesecretari), Andreu Salom (comptador), Gaspar Nadal (vicecomptador), Bartomeu Muntaner (vocal), Guillem Gil (vocal), Bartomeu Ramonell (vocal) i Francesc Arbona (vocal)⁷⁶³.

⁷⁶¹ Sóller 16-08-1913

⁷⁶² Sóller 31-12-1907.

⁷⁶³ Sóller 12-09-1908.

L'octubre de 1908 varen beneir la seva bandera, l'acte va comptar amb la presència de membres de la *Unión Española* de Marsella, la *Protectora Española* de Lyon y la Unió Catalana⁷⁶⁴.

El 1910 varen celebrar una festa mutualista, que va comptar amb la presència de membres de les diferents associacions mutualistes en les quals hi havia sollerics, destacant la directiva de la *Unión Española* de Marsella⁷⁶⁵.

L'any 1934 el president era el sollerí Damià Planas⁷⁶⁶.

6.5.4.2.5. Colonia Española de Nimes / Centro Español de Nimes

Constituïda com una societat recreativa a finals de la dècada de 1910 amb la finalitat d'aplegar a tots els espanyols residents a la ciutat. A la junta directiva hi formaven part tres sollerics, estava formada per Eugenio Drounot (vice-cònsol d'Espanya i president d'honor), Antonio Ortuño (president), Emilio Verdú (vicepresident), Jaume Bennassar (secretari), Josep Sastre (tresorer), Rafel Mira (bibliotecari), Rafel Pujol (vocals), Salvador Pascual (vocal) i Josep Novella (vocal). La majoria de comerciants sollerics formaren part d'aquesta societat⁷⁶⁷. Durant la Gran Guerra, la societat va donar 500 francs pels presoners francesos a Alemanya.

A finals del decenni de 1920, el president era el comerciant sollerí establert a Nimes Josep Sastre. El 1926, la sollerica Margalida Horrach Arbona era Sòcia d'Honor.

El 14 d'abril de 1933, el *Centro Español* va celebrar el segon aniversari de la proclamació de la Segona República amb una sèrie d'actes la col·locació d'un quadre del president de la República Niceto Alcalá Zamora al seu local, un homenatge als socis ancians i la penjada de la bandera republicana a la seu de la societat.

⁷⁶⁴ Sóller 24-10-1908.

⁷⁶⁵ Sóller 05-03-1910.

⁷⁶⁶ Sóller 14-06-1934.

⁷⁶⁷ Sóller 21-10-1916.

6.5.4.2.6. Unión de Españoles del Noreste de Francia

Societat que agrupava els espanyols establerts als departaments de l'Alt i Baix Rhin, territori de Belfort, Doubs, Alt Saona, Vosges, Meurthe-et-Moselle, Moselle i Sarre. L'any 1934, la junta directiva la composaven: Josep Balaguer Vicens (president, de Montbellard), Vicens Alou (vicepresident, de Colmar), Antoni Cursach (secretari, de Mulhouse), Jaume Nebot (tresorer, de Mulhouse), Martí Coll (vocal, de Mulhouse), Tomàs Ripoll (vocal, de Mulhouse), Bartomeu Ferrer (vocal, de Epinal), Jaume Martí (vocal, de Estrasburg) Pau Arbona (vocal, de Saint-Die), Antoni Bernat (vocal, de Audicourt), Pere Riutort (vocal, de Metz), Josep Escalas (vocal, de Metz), Francesc Arbona (vocal, de Colma), Josep Bernat (vocal, de Guebville), Antoni Bennasar (vocal, de Vesoul), Antoni Pascual (revisor de Comptes, de Mulhouse) i Pere Amengual (revisor de comptes, de Saint-Louis)⁷⁶⁸.

6.5.4.2.7. Casa de España de Niza

Societat fundada el 1934, que agrupava les localitats del departament dels Alps Marítims, amb domicili social a Niça. La seva primera junta directiva la composaren Manuel Casanovas Tocho (president), Josep Maria (vicepresident), Vicenç Vicens (Tresorer), Pere Ripoll (Vicetresorer), Esteve Gimbernats (vecretari), Ramon Lizana (vocal), Antoni Estaràs (vocal), Manuel Gasol (vocal), Francesc Duran (vocal), Antoni Badía (vocal) i Sebastià Manforta (vocal)⁷⁶⁹.

⁷⁶⁸ Sóller 23-06-1934

⁷⁶⁹ Sóller 10-03-1934

